

5
1982

سہ ماہی
AltunOq

ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئوتكۈ-
 زۇلگەن 1982 - يىللىق تىياتىر
 كورگى (بىرىنچى قېتىملىق)
 دىن كورۇنۇشلەر

— سۆزەتلەرنى چى يۈلك تارتقان

2 . ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سەنئەت ئومىكىنىڭ
 ئورۇنلىشىدا: ئۇيغۇرچە مۇزىكىلىق دىراما
 «ئەل قىساس».

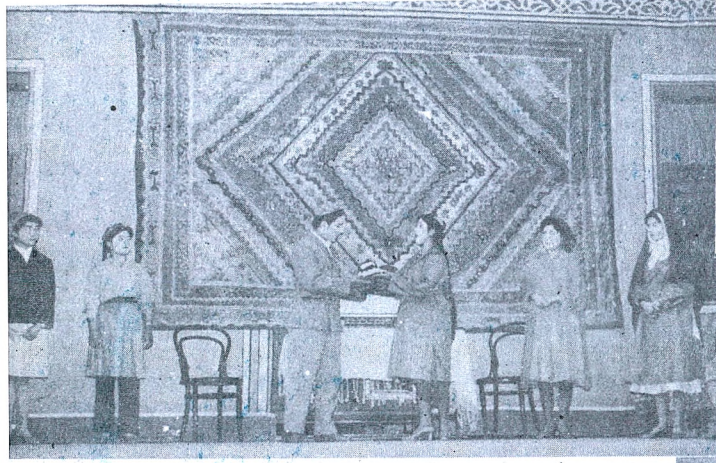
3 . شىنجاڭ ئوپېرا ئومىكىنىڭ ئورۇنلىشىدا:
 بىر پەردىلىك بالىلار دىراممىسى «يولۋاس بى-
 لەن ئېيىق ھەققىدە ھىكايە».

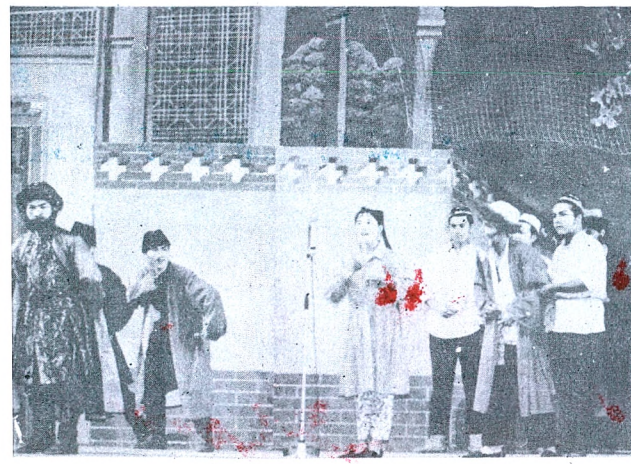
5 . شىنجاڭ ئوپېرا ئومىكىنىڭ ئورۇنلى-
 شىدا: ئۇيغۇرچە ئوپېرا «ئانا ۋە بالا».

1 . ئىلى ئوبلاستلىق سەنئەت
 ئورۇنلىشىدا: قازاقچە ناخشا - ئۇسز
 راما «سالخا - سەمەن».

4 . قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئومىكىنىڭ
 ئورۇنلىشىدا: ئۇيغۇرچە مۇزىكىلىق دىرامما
 «مەسلىھەت چىيى».

6 . خوتەن ۋىلايەتلىك سەنئەت ئومىكى-
 نىڭ ئورۇنلىشىدا: ئۇيغۇرچە ئوپېرا «ئاناركۈل».
 7 . بايىنغۇلىن ئوبلاستلىق سەنئەت ئو-
 مىكىنىڭ ئورۇنلىشىدا: ئۇيغۇرچە مۇزىكىلىق
 دىرامما «نەشپۇتزارلىقتا».

سۇخا القىستى

(قوش ئايلىق ژورنال)

2-يىل نەشرى

5

1982

بۇساندا

- (3) كۆلپەتلىك مۇھەببەت (ئوپېرا) ئارىلان (3)
 ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋابى تەنپۇر ۋە ئۇنىڭ قىسقىچە تارىخى (ماقالا)
 (45) ھوسەين كېرىم
 ئاناقلۇق ئۇيغۇر بۇددا رەسىمى ۋە ئىراساتىغا (ماقالا) ئابلىز مۇھەممەت سايرامى (62)
 ئۇيغۇر مىللىي ئۇسۇلچىلىقىدا ئەنئەنە بىلەن يېڭىلاشنىڭ مۇناسىۋىتى (ماقالا) ... رەنا مەخسۇت (67)
 ئېسىمگە سالدى (يۇمۇر) پەتتار رەھىم (71)
 شاڭخەي كېچىسى (دېراما) شۇكۇر يالقىن (72)
 دوستۇم ئابدۇللا ھامۇتنى ئەسلىمەن (ئەسلىمە) ھېيتەم ھۈسەين (90)
 تۇرمۇش ۋە ئىجادىيەت (ئەسلىمە) ھوشۇر روزى (96)
 دۇتار (شېر) ئابلىمىت مەھمەت (101)
 قىرغىز خەلقىنىڭ ماھىر كۇيچىسى (ماقالا) ئىبراھىم ئەيسا (102)
 ئاۋال دېراما ۋە قەلىمگى يازايلى (ماقالا) سۇڭ گۇاڭزۇ (104)
 چارلىز چاپلىن ھەققىدە ھىكايىلار چىن جىيەنخۇا (107)
 چارلىز چاپلىن توغرىسىدا قىزىق گەپلەر ۋاڭ جىڭ مىڭ (110)
 قىممىتى يېڭىلىق يارىتىشتا (ماقالا) ۋۇ پېيگۇ، جۇ باۋيۇڭ (112)
 تىياتىر كورۇنۇشلىرى توغرىسىدا (ماقالا) شۈي ۋېنىڭ (115)
 گوركىنىڭ سەنئەت ۋە سەنئەتچىلەر توغرىسىدا ئىپتىقادلىرى (117)
 چىلو ماھىرى مىستىسلاۋ روستروپوۋىچ (ماقالا) جۇ جىيەن (118)
 ئۇسكار ئىسمىنىڭ قۇيۇلۇشى ھەققىدە (119)
 لېنىن ۋە مۇزىكا (120)
 نەيچى (شېر) ھەسەن تىلىۋالدى (121)
 سەھنىگە قاراپ (شېر) مىرزا ئىت كېرىمى (122)
 يورۇڭقاش ۋادىسىدىكى شاتلىق (مۇزىكا) مەتروۋى تۇرسۇن (123)
 قەھرىمانلىق مېدالى (ناخشا) سۈزى: مۇتەللىپ مەھمەتتىڭ (125)
 مۇزىكىسى: نۇردەھمەت سايىتنىڭ
 سەييارە قوشىقى (ناخشا) سۈزى: بۇغدا ئابدۇللاننىڭ (127)
 مۇزىكىسى: خارىس ئاشىروپنىڭ
 ۋەتەن قوشىقى (ناخشا) سۈزى: ئېزىز نىيازنىڭ (128)
 مۇزىكىسى: روزى ياسىننىڭ

بۇ ساندىكى ھوسىنەختە، بەت بېشى سورەتلىرىنى نىياز كېرىم ئىشلىگەن.

(بەش پەردىلىك ئوپېرا)

ئارىسلان

قاتناشقۇچىلار

قەمبەرنىسا 17 ياش، باتۇر، زىلۋا بوي، گۈزەل قىز.
 شاكىر 20 ياش، قەمبەرنىسانىڭ ئاشىغى، ئەركىپەرۋەر، تەدىرچان، غەيۇر يىگىت.
 گۈلەمخان 40 ياش، قەمبەرنىسانىڭ ئانىسى، ئاقكۆڭۈل ئايال.
 مەرەمنىسا 18 ياش، قەمبەرنىسانىڭ دوستى.
 ئابىلەت 21 ياش، شاكىرنىڭ دوستى.
 ئايزىم 18 ياش، بوجاڭنىڭ قىزى.
 مىركېرەمباي 50 ياش، زالىم ئادەم.
 نىزام 40 ياش، شاكىرىلەن ئاتا باشقا، ئانا باشقا بىر تۇققان، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ پىچاڭى.
 بوجاڭ 55 ياش، قارا قوساق ئادەم.
 خوجىدار 48 ياش، باينىڭ دۇكىدا ك باشقۇرغۇچىسى.
 ھېلىم سويى 53 ياش، مەھەللىنىڭ سويىسى.
 پازىل 30 ياش، تۇتۇرۇقسىز، ئىككى يۈزلىك ئادەم.
 ئايىمخان 39 ياش، ھېلىم سويىنىڭ خوتۇنى، بوجاڭنىڭ ئاشىنىسى.
 شاكىرنىڭ دوستلىرى، بىر نەچچە دىخان قىز - ئاياللار، ئەسكەر ۋە مالايىلار.
 ۋە قە ئازاتلىق ھارپىسىدا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ مەلۇم بىر يېزىسىدا سادىر بولغان.

بىرىنچى پەردە

[ۋاقتى: 1949 - يىلى، ياز، پىشىن. ئورنى: گۈلەمخاننىڭ قوروسى، سۈل تەرەپتە گۈزەل -
 بخانىنىڭ ئويى، ئىشىك ئالدى بوستانلىق، رىدە دەرىخىدىكى تەۋرىنىپ تۇرغان بىر
 /چۈپ گۈلەگۈچتە قەمبەرنىسا بىلەن مەرەمنىسا غەمكىن ئولتۇرغان ھالەتتە پەردە ئېچىمە
 لىسىدۇ، تالدىن بىر توپ قىز چۇقىرىشىپ كىرىدۇ]

قىز ئا: ۋىيەي، بۇ يەردىكى نىسلىلەرغۇ ئوسە ئوغرىلىرى.
قىز ب: چىمچاق ئويناۋېتىپسىلەردە تېخى، قاپىغىڭلار نىمانداق تۇرۇلۇپ كەتتى؟

قەمبەرنىسا: (ناخشا) جۇدۇن سوقتى غۇنچىنى،
كۈلپەت چۈشتى بېشىغا.
دۈشمەن يارنى باغلىدى،
قان ئارىلاشتى بېشىغا.

قىزلار: (قايتارما) قالدى بۇ زاماندا،
ۋاپا ئىنساپ جاھاندا.

مەرەمنىسا: (ناخشا) يىغلىمىغىن تۈگەيدۇ،
ئاقسا كوزنىڭ قارىسى.
مەلھەم ئالغاي كۈلكىدىن،
يۇرۇڭۇڭنىڭ يارىسى.

(مۇزىكا داۋاملىشىدۇ، مەرەمنىسا گۈلەڭگۈچتىن چۈشۈپ قىزلارنىڭ يېنىغا كېلىدۇ)
قىز ئا: مىركېرىم باي شاكىرنى قامىتىۋەتكىلى ئىككى ئاي بولدى. بىچارە قەمبەرنىسانىڭمۇ
يۇرىڭى قانغا تولدى.

مەرەمنىسا: ئولمىگەن جاندا ئۇمىت بار، شاكىر غۇلجىغا قاچۇرۇۋەتكەن ئادالەتچى مۇئەللىم پات
ئارىدا ئۈچ ۋىلايەتچىلەر بىلەن بۇ ياققا كېلەرمىش، كەلسە شاكىر تۇرمىدىن قۇتۇلىدۇ،
قەمبەرنىسانىڭمۇ كۈنى تۇغۇلىدۇ.

قىز ب: يار يادىمىزدا، توي ئالدىمىزدا دەئا...

[قىزلار كۈلۈشۈپ بېرىپ قەمبەرنىسانى گۈلەڭگۈچتىن بوستانغا ئېلىپ كېلىدۇ، مىزۇنىكا
كۈچىيىدۇ]

قەمبەرنىسا: (ناخشا) ئارامى يوق كوڭلىمنىڭ،
تويىدۇم دەرتكە ئازارغا.
يارسىز يۇرسەم بۇ جاھان،
ئوخشار ئىكەن مازارغا.

[گۈللەر ئارىسىدىن شاكىر بېشىنى چىقىرىپ جاۋابەن ناخشا ئېيتىدۇ]

شاكىر: راۋابىمنى ئالسام بۈگۈن جاراڭلىدى تارىسى،
كەلگەن يارىم ئۈزەڭ بولغاچ يۇرگىمنىڭ پارىسى،
كوزلىرىڭدىن سېغىنىشنى كورۇپ تاشتى ھاياجان،
يىغلىما يار، يۇيۇلمايدۇ ياشتا تەقدىر قارىسى.

قەمبەرنىسا: شاكىر جان!

شاكىر: قەمبەرنىسا!

[ئىككىسى بېقىشىپ ناخشا ئېيتىشىدۇ]

قەمبەرنىسا: بەرمىدى بۇ شوم پەلەك سويگۈگە ئىمكان نەيلەيمىن،

بىر بېشىمغا كۈندە يۈزىمىڭ سالىدى ھىجران نەيلەيمىن.
ئەل دىدىڭ، ھورلۇك دىدىڭ، بۇ بىزگە خاس ۋىجدان دىدىم،
يىغلىدىم، ياتقان يېرىڭ بولغاندا زىندان نەيلەيمىن.

شاكىر: يىغلىما، كۈلگىن نىگار ئارزۇنى ئىزھار ئەيلەيمىن،
سەندىكى ۋىجدان ۋاپاغا جاننى نىسار ئەيلەيمىن.
ئوتقا كىرسەم، سۇغا چۈشسەم دىلىكىشىم بولدۇڭ چىداپ،
دۈشمىنىڭنى ئىككى دۇنيادا ئۈزەم خار ئەيلەيمىن.

[شاكىر گۈللۈكتىن چىقىپ قىزلار بىلەن سالاملىشىدۇ. قەمبەرنىسا يۈزىنى رومىلىدا تو-
سايدۇ. قىزلار چىقىپ كېتىپ ئىككىسى خالى قالدۇ]

شاكىر: بۇلبۇل تاپتى قىزىل گۈلنى سايرىسۇن ئەندى...

قەمبەرنىسا: ئاشىق - مەشۇق مۇگداش بولۇپ يايىرسۇن ئەندى... يادا قاپسىز، ئۇلارنىڭ چاڭگىلىدىن
قانداق قۇتۇلدېڭىز؟ ئەندى ئىزدىمەمدۇ؟

شاكىر: تۇرمىدىن قېچىپ چىقتىم، قوغلىغان گۈندىپايىلار بىلەن ئىككى كېچە - كۈندۈز ئېلىشتىم،
ئەندى غۇلجىغا كەتمەي بولمايدۇ.

قەمبەرنىسا: (قېيىدىغان ئاھاڭدا) شۇنداق، كېتىمەن دەپ كېلىپسىز - دە، بىز ئېسىڭىزگىمۇ كىرىپ
چىقماپتۇق.

شاكىر: شۇمۇ گەپ بولامدۇ، مەن قېچىپ يۈرۈپ گۈندىپايىلارنى كىچىكىمىزدە ئوينىغان توقايدا
ئازدۇرۇپ بىر ئېتىنى مىنىپ قاچتىم.

قەمبەرنىسا: قايسى توقاي؟

شاكىر: بىز سۇ چىچىشىپ ئوينايدىغان جىگدە بۇلاقچۇ، ئۇ يەردە مەن سىزنىڭ ئىزلىرىڭىزنى
ئىزدىدىم.

قەمبەرنىسا: بالىلىق قىزىق بولىدۇ - ھە، يىلىم ئېلىمۇتاسام ئاستا كېلىپ قىرىق كوكۇلامنى
جىگدىگە باغلاپ قاچقانلىرىڭىز.

شاكىر: "ئاكا" دىگۈزۈپ يالۋۇرتقاندىن كېيىن، چېچىڭىزنى يېشىۋەتسەم، مېنى قوغلاپ چاپقانلىرىم
گىز.

قەمبەرنىسا: موكۇ - موكۇلەڭ ئويناپ يارغا موككەندە، يار ئورۇلۇپ كېتىپ سىزنى بېسىۋالغانلىق
رىچۇ شاكىر جان، ئويلىسام ھازىرمۇ قورقىمەن.

شاكىر: شۇ چاغدا سىز بولمىسىڭىز تۇگىشەتتىم دەگا. سىز مېنىڭ شەپقەتچى مېھرىبانىم.

قەمبەرنىسا: ياقەي توشۇك تاغدا بورىگە ئۇچرىغىنىمدا بورىنى ئولتۇرۇپ مېنى قۇتقازغانتىڭىز، سىز
مېنىڭ شەپقەتچى پاسىبانىم.

شاكىر: ماقۇل، بىراق مەن ئارانلا پاسىبانىڭىزمۇ؟...

قەمبەرنىسا: (ئۇيۇلۇپ) يەنە، يەنە سىز ... مەنچۇ؟

شاكىر: سىز كوزۇمنىڭ گوھىرى، مەشۇغۇمىز.

قەمبەرنىسا: ئەمىسە نىمىشكە "كېتىمەن" دەپ قامچىڭىزنى سۇغا چىلايسىز؟

شاكىر: مەن سىزنى كورگىلى، كويدۇرگىلى، غۇلجىغا ئەپقېچىپ كۆلدۇرگىلى كەلدىم. قەمبەرنىسا: ۋىيەي، ئۇياتمايدىغان! (قوللىنى مەڭزىگە تەككۈزۈپ يۈزى قېلىن دىگەن مەنانىنى ئىشارە قىلىدۇ)

شاكىر: ئاتنى ئابىلە تىنىڭكىگە يوشۇرۇپ قويدۇم، ئۇ يەنە بىر ئات بىلەن جابدۇقلارنىمۇ تەقلەپ قويماقچى، گۈندىپايلارنىڭ كېلىپ قېلىشىدىن بۇرۇن ئەتە سەھەردىلا ئاتلىنىپلى ماقۇلمۇ؟ قەمبەرنىسا: (ناخشا) مۇھەببەت بۇلبۇلى قىلغاي ئازات سەيلانە - سەيلانە، قەپەزنى كوكسىدە ئەيلەپ ھامان ۋەيرانە - ۋەيرانە. ئوزەم ھورلىككە تەشنا ئايدالادا ئەركىن ئۆسكەچكە، باراي ئاسمانى كەڭ يەرگە جۇرۇڭ غەمخانى - غەمخانى.

شاكىر: (ناخشا) لېۋىڭ ياقۇتمىدۇر يارىم سوزۇڭ دۇردانە - دۇردانە، ۋاپا دۇنياسىدا قەلبىڭ گويا يىگانە - يىگانە. مۇھەببەتنى كۆتەردىڭ سەن ئەرك ئاسسانغا يۈكسەك، ھايات مەيدانىدا جەڭچى ئوزەڭ مەردانە - مەردانە.

[شاكىر قەمبەرنىساغا قول سوزىدۇ، قەمبەرنىسا ئەكىلەپ دەرەخ كەينىگە ئوتمۇالىدۇ، شاكىر تۇتماق بولغاندا كۆلۈپ قاچىدۇ، شاكىر قوغلايدۇ، سىرتتىن ئاڭلانغان گۈلەمخانىنىڭ ئاۋازى قوغلاشماقنى توختىتىدۇ]

گۈلەمخان: قەمبەر قىزىم!

[شاكىر ئۆزىنى دەرەخ دالدىسىغا ئالىدۇ، گۈلەمخان كىرىدۇ. قەمبەرنىسا يۈگرەپ بېرىپ ئانىسىنىڭ بويىغا ئېسىلىپ ئەركىلەيدۇ]

قەمبەرنىسا: ئانا، كىم كەلدى، تېپىڭما؟
گۈلەمخان: قوي بالام، ئېسىم جايىدا ئەمەس، ئوزەڭ ئېيتقىنا،
قەمبەرنىسا: (دەرەخلىكنى ئىشارە قىلىپ) ئەنە قاراڭما.

شاكىر: دەرەخ دالدىسىدىن چىقىپ سالام بېرىدۇ) سالام! گۈلەمخان ئاچا.

گۈلەمخان: (ھەيرانلىقتا بىر ھازا قاراپ قالىدۇ - دە، كېيىن ھاياجانلىنىپ) شاكىر جان، قانداق كەلدىڭ بالام؟

قەمبەرنىسا: قېچىپ كەپتۇ ئانىجان.

گۈلەمخان: ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەندە ئويگە باشلىساڭچۇ قىزىم، يائىلا قاچان چوڭ بولارسەن.

[قەمبەرنىسا شاكىرغا قاراپ مەنىلىك كۆلۈپ قويدۇ]

قەمبەرنىسا: ئويگە كىرىڭ شاكىر جان! (ئانىسىغا) ئانا، چىرايىڭىز ئومىسلىغۇ، نىمە بولدىڭىز يەنە؟

گۈلەمخان: مېرىكېرەم باينىڭ ئويىدىكىلىرى ئاھانەت قىلدى، مۇز داۋاندىن ئوتتۇرىچە داداڭ بار كارۋاندىكى باينىڭ ئىككى ئېتى يىسۇڭلىرى بىلەنلا ھاڭغا تېپىلىپ غۇلاپ كېتىپتىكەن، شۇ ماللارنىڭ ھەققىنى تولەيسىلەر دەيدۇ.

قەمبەرنىسا: ۋاي ئاللا بۇ نىمە پالاكەت، دادامچۇ؟

گۈلەمخان: داداڭ ئامانكەن. ھازىر غۇلجىدا ئوخشايدۇ. مىركېرەم باي ئوۋغا كېتىپتىكەن، كورۇشۇپ ياناي دەپ شۇ چاققىچە ساقلىسامۇ قايتىمىدى.

شاكىر: جېنى ئامان بولسلا بولدى. "جان بولسا جاھان" دەيتىكەن.

قەمبەرنىسا: دادامنىڭ ئالتۇن بېشى ساق بولسلا، قەرزنى كەلگەندە ئوزى تولمۇۋالىدۇ. قېنى ئويسەن كىرەيلى.

[سىرتتىن ئات تۇپاقلارنىڭ دۇپۇرلىشى ئاڭلىنىدۇ، شاكىر سەگەكلىشىدۇ. گۈلەمخان قىزىغا شەرەت قىلىدۇ. قەمبەرنىسا شاكىرنى ئويگە باشلاپ كىرىپ كېتىدۇ. گۈلەمخان دەرۋازا تەرەپكە ماڭىدۇ. دەرۋازىدىن قارچۇغا كوتەرگەن مىركېرەم باي ھەمراىرىنى ئەگەشتۈرۈپ كىرىپ كېلىدۇ]

مىركېرەم: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم. تېچ تۇرلىمۇ گۈلەمخان؟ ئوۋدىن قايتىۋېتىپ سىلنى يوقلاپ ئوتەيلى دىدۇق.

گۈلەمخان: ياخشى نىيەت — يېرىم دۇنيا ئەمەسمۇ، قېنى سۇپىغا ئوتۇشىلسە.

[مالايىلار ئولجا ئېلىنغان ئاڭلارنى دەرەخ تۈۋىگە جايلاشتۇرىدۇ، پىازىل ئۇلارغا چىقىپ كېتىش ئىشارىسى قىلىدۇ]

پازىل: ئاتلارغا قاراڭلار.

[مالايىلار چىقىدۇ، گۈلەمخان سۇپىغا كورپە سالىدۇ. مىركېرەم ئەتىراپىغا قاراپ قارچۇغا قويۇدىغان جاي ئىزلەيدۇ. پازىل يۈگرەپ كېلىپ قارچۇغىنى ئالماق بولىدۇ. بىراق باي ئۇنى ئىستىرىۋېتىپ ئويگە قاراپ ماڭىدۇ]

مىركېرەم: بۇ جانمۇۋارغا ئوينىڭ سۇپىسى بىر ئەپلىك تۇرسا ...

گۈلەمخان: (ئالدىراپ) كۆز ئالدىلىرىدا تۇرغىنى ياخشى باي ئاكا، ئەتىۋا جانمۇۋارلىرىغا ئويىدە پىشكەللىك تېگىپ قالسا ...

[ئويىدىن ئاپتوۋا كوتىرىپ قەمبەرنىسا چىقىدۇ. ئۇنى توۋرۇكنىڭ يېنىغا قويۇپ، ئىشىكىنى يېپىپ كىرىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ قىيا ئوچۇق رومىلىدىن چىرايىنى كىورۇپ قالغان باي قاققان قوزۇقتەك جايىدا قېتىپلا قالىدۇ - دە، قارچۇغىنى پازىلغا قانداق بېرىۋەتكەنلىكىگىنىمۇ سەزمەيدۇ، پازىل قۇشنى دەرەخ شېخىغا جايلاشتۇرىدۇ]

مىركېرەم: پاھ، ئادىمىزاتتىن تورەلگەن پەرىكەنغۇ، كىم بۇ؟

گۈلەمخان: مېنىڭ قىزىم قەمبەرنىسا، قېنى تورگە ئىلتىپات قىلسلا، مەن چاي راسلاي.

مىركېرەم: ۋاقتىم يوق، قوساقمۇ توق، چوۋۇمىسلا.

[مىركېرەم كورپىنى سۇپىنىڭ چېتىگە تارتىپ ئولتۇرىدۇ. ئىچكىرىدىن قەمبەرنىسانىڭ ئانىسىنى چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. گۈلەمخان ئويگە كىرىپ كېتىدۇ]

مىركېرەم: (ناخشا) ئۇچارغانتىم تالاي يىلاپ قۇشۇمنى،

تاپالماستىن بۇ خىسلەتلىك شىكارنى.

پەلەك بۇ كۈن ماڭا بەردى قوش ئامەت،
كىيىنكى ھەم كىيىنكى كۈزلۈك نىگارنى.

گۈلەمخان: (كىرىپ) يۇقۇرى ئوتسىلىچۇ باي ئاكا!
مىركېرەم: بولدى، ئالدىرايمەن... قەمبەرنىسا كۈزنىڭ يېغىنى يىگىدەك چوڭ بوپتۇ، ئالتۇن
بالىكەن ...

گۈلەمخان: خۇدايىم يامان كۈزدىن ساقلىغاي.
مىركېرەم: بالاغەتكە يېتىپ قاپتۇ، باش ئاغرىغى بولۇۋاتقاندۇ، چىراق تىۋۇ قاراڭغۇ دىگەندەك
بىز تېخى بىخەۋەر ئىكەنمىز، خۇدا يامان كۈزدىن ساقلىغاي.
پازىل: شۇ، شۇ، ساقلىغاي تەقىسىر، ساقلىغاي.

گۈلەمخان: بالا تېخى كىچىك، دادىسىمۇ بىر نەچچە يىل ھايىلى بار، دەيدۇ، ھە، سىلىنىڭ
ئىككى ئاتلىرى داۋاندا ھاڭغا چۈشۈپ كېتىپتىكەن، ئاغىچا خېنىم "تولەڭلار" دەۋاتىم
دۇ، ھازىر قولسىز قىسقا ئىدى باي ئاكا.
مىركېرەم: ئۇنداق دىمىسىلە، يوق دىسە يوق بولۇپ كېتەرمىش، سىلىنىڭمۇ چوڭ بايلىقلىرى بار،
مەسلىھەتلىشىپ ...

["ھاي ئويىدە ئادىمىزات بارمۇ؟" دىگەن ناتونۇش ئاۋاز گەپنى بولۇپتۇ. ھەربىچە
كىيىنىپ قورال - ياراق ئاسقان ئۇچ ئادەم كىرىدۇ. ئارىدىن بىرى "ئەسسالامۇ
ئەلەيكۇم!" دەپ سالام قىلىدۇ]
مىركېرەم: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! (ئالدىراشلىق بىلەن مېھماننىڭ ئالدىغا ئوتۇپ ئۆلپەتلەرچە
كورۇشىدۇ)

مىركېرەم: نىزام جاناپلىرى، كەم دىدار مېھمان ئىدىلە، بۈگۈن قايسى شامال بۇ ياقلارغا ئۇچۇرۇپ
كەلدى، ياغاچ سۇندۇرۇپتە يىلمىدىكى!

نىزام: ئۇنچىلا ئەمەس تەقىسىر، ئەسكەرچىلىك، ئەسكەرنىڭ بىرىنى قىل ئاغاھچىدا باغلاشلىق
بولدىكەن. (يېنىدىكى ئەسكەرلەرگە ئىشارە قىلىدۇ، ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ)

مىركېرەم: تولىمۇ كىچىك پېئىل ئادەم جۇمۇ ئۆزلىرى، مەرتىۋىلىرى لىھەنجاڭلىققا ئوسۇپتىمىشقۇ،
قېنى ئىچكىرىگە مەرھەمەت!

نىزام: ئېغىزلىرىغا ناۋات، ھازىر ئوسمىگەن بىلەن كېيىن ھامىنى ئوسىدۇ. بوستاندا بىر دەم
سەگىمە يىلمۇ؟!

پازىل: شۇ، شۇ، ھامىنى ئوسىدۇ، ھامىنى!

گۈلەمخان: مەن كىرىپ چاي قاينىتاي. (ئويىگە كىرىپ كېتىدۇ)

مىركېرەم: يېزىمىز چەترەك يېزا، ماۋۇ قورو يېزىنىڭدۇ چەت ياقىسىدىراق، (گۈللۈكنى ئىشارە قىلىپ)
لېكىن بۇ سەھرا بوستىمىنىڭ گۈللىرى چىرايلىقكەن.

[ئۇلار گۈللۈك تەرەپكە ئەگىيدۇ. بىراق نىزام دەرەخ تۈۋىدىكى دوۋلەگلىك ئاڭلارنى
كورۇپ توختايدۇ]

نىزام: (ناخشا) يېتىپتۇ بۇندا كوپ ئاڭلار، كورۇپ بولدى كوڭۇل ھەيران،

- كۈلۈپ قىسمەت، شىكار تارتىپتۇ ئوڭغا گۈللىنىپ- ئارمان.
 مەركىزىيەم: (ناخشا) يولۇقتى بۇلبۇلى گوبا قانات قویرۇقلىرى ئالماس،
 نە بىر ئارمان، چېچەك ئاچتى قوش ئامەت قوش ئۇمەت ئارمان.
 پازىل: شۇ، شۇ، بىر ئوقتا ئىككىدىن كىمىك سوقتۇق دىسلە.
 مەركىزىيەم: نىزام جاناپلىرىنىمۇ بىرەر ئامەت سورەپ كەلگەندۇ؟
 نىزام: بىزمۇ چىقتۇق شىكارغا، كىمىك ئەمەس ئادەم تۇتارغا.
 پازىل: شۇ، شۇ، دەم تۇتار ... (ئ-ئاخىرنى ئېيتالماي ئالاقزادە بولۇپ كوزلىرى چەكچىيىپ كېتىدۇ)
 نىزام: مۇشۇ يېزىلىق شاكىر تۇرمىدىن قېچىپ كەتتى.
 مەركىزىيەم: ھەي ... كۆڭلۈمدىن كەچكەندەكلا ئىش بوپتۇ - دە، ئەسلىدىمۇ شەيتاننىڭ ئۈستىنى ئىدى بۇ كاپىر.
 پازىل: شۇ، شۇ، چاتاق تېرىلىپتۇ ياپىر.
 نىزام: سىلىمۇ بوش ئەمەسكەنلا ج-ۇمۇسلا، ئېسىمدە قېلىشچە شاكىرنى ئوزلىرى تۇرمىگە ئاپىرىپ قاتقان.
 مەركىزىيەم: تۇتقىچە ئاز جاپا تارتتى دەملا، ئۇ ئاخىرى شۇنداق بىر ئامەت كېلىپ قولغا چۈشۈپ قالغان.
 پازىل: شۇ، شۇ، باي غوجامنى ئوڭدا قويغىلى قىل قالغان.
 مەركىزىيەم: (رەللە بولۇپ پازىلنىڭ يوتىسىغا بىرنى تېپىدۇ) ساقالغا ياماشماي يوقال خوتۇنتالاق، خوشامەت قىلىشنىڭ ئېپىنىمۇ بىلىمەيدىغان ھارامتاماق، بار، مالايىلارغا ئېيت، ئاتلارنىڭ گېلى خارلىقتا قالمىسۇن.
 پازىل: (يېقىلغان يېرىدىن بىر دۇملاپلا لىككىدە ئورە تۇرىدۇ - دە، ئىككى پۈكۈلۈپ تازىم قىلىۋېتىپ سىرتقا يۈگرەيدۇ. چىقىپ كېتىۋېتىپ) شۇ، شۇ، ھارامتاماق تەخسىر، شاكىرنى تۇتۇشقا ياردەملەشكەن.
 مەركىزىيەم: يېزىمىزدا بىر تەپرىقچى مۇئەللىم بار ئىدى. ئۇ شاكىر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، دىخانلارنى كۈشكۈرتۈپ ماڭمۇ، سىلىگىمۇ مۇش كوتەرگەن.
 نىزام: ماڭا مۇش كوتەرگەن؟
 مەركىزىيەم: ھوكۇمەتكە مۇش كوتەرگەندىكىن سىلىگىمۇ مۇش كوتەرگەن بولىدۇ - دە، ئەلۋەتتە.
 نىزام: ھىم، بۇ شاكىرغا مېنىڭمۇ غەزۋىم تاشتى. تۇنۇڭغۇن جىگدە بۇلاقتا بىزنى كولدۇرلۇتۇپ ئېتىمىزنى مەنىپ قاچتى.
 مەركىزىيەم: بۇ يىتىمەك كىچىگىدە داۋازلىقنى ئۈگەنگەن، دائىم لەنگەر خادىسى كوتۇرۇپ ئاسماندا ئوينايتتى. داۋاز ئۈستىسى بوينى قاتلىنىپ ئۈلگەندىن كېيىن، ئۇنى ھىلىقى تەپرىقچى بېقىۋالغان، ئەمدى كېلىپ بىزنىڭ بېشىمىزغا دەسەپ ئوينايدىغان بولۋالدى.
 نىزام: ھە، تۈرمە تېمىدىن ئون مېتىر نېرىدىكى ئەسكى مۇنارغا ئاڭامچا تاشلاپ سەكرەپ ئو-تۇپ كەتكىنى شۇكەندە.

مىركېرەم: خوجىدارنىڭ قۇلىغى ئۇزۇن ئادەم، مۇئەللىمنىڭ بىر ئۆيدە مەسەجىمىس ئېچىپ پىنتە ئۇيۇشتۇرۇۋاتقانلىغىنى شۇ خەۋەر قىلىپ قالغاندۇ، ئەلباتتە بىز ئاساستا بېرىپ شۇ ئوينى باستۇق.

نېزىم: (ئوڭ قولنى سوزۇپ) ئوگىزىدىن بېسىش كېرەكتى، ئوگىزىدىن.

مىركېرەم: بىزمۇ ئوگىزگە چىققان. ئۇلار ئۇچ كىشى ئىكەن، ئىشكىنى ئۇشتۇمۇت ئېچىپلا تالاغا ئېتىلدى. بىز ئوۋ مىلتىغى بىلەن ئاتتۇق، ئۇلارنىڭ بىرسى يىمىلدى، ئوگىزىدە بىر ئۇچۇلۇق تۇرۇپتىكەن. پازىل غالچا ئىگىز كوتىرىپ يەرگە بىر ئۇرۇپ قالدىمۇ، قۇش قۇن بويىغا ئىلىنىپ قېلىپ ئوزىمۇ بىللە يەرگە يۇمۇلاپ كەتتى. (كۈلكە)

نېزىم: ۋاي پالاكەت بەندە، ياردىمىڭ شۈكەندە.

مىركېرەم: ئۇلار باققا سەكرىگەندەك قىلىۋىدى، بىزمۇ باققا سەكرەپتۇق، بۇ خۇمپەرلەر بولسا دە- رەخلىكتە بىزنى ئازدۇرۇپ توپتوغرا كۈچا تەرەپتىكى بىزنىڭ ئاتلار قويۇلغان جايغا چىقىپتۇ.

نېزىم: يامانلىغىنى قارا جېنى كويگۈرلەرنىڭ ...

مىركېرەم: ئېيىقتەك يوغان ئىككى مالاي ئاتلارغا قاراغلىق ئىدى، شاكىر شۇنداق كەلمەسمۇ. ...

نېزىم: ئامەت دىگەنلىرى شۈكەندە، چۈجىنى باسقاندەك باسقاندۇ؟

مىركېرەم: نەدىكىنى، شاكىرمۇ ناننى بىكار يىمەپتىكەن، ئىككى مۇشتا ئىككىسىنىڭ قوللىغىدىن خوراز قىچقىرتىپ، چاكىسلىق سەۋەتنى دومۇلاتقاندىكى ئىككى ياققا دۇمۇلدۇپتۇ - دە، مۇئەللىم بىلەن بىللە ئاتلىنىپلا قېچىپتۇ، خۇمپەر ...

نېزىم: ئاخىرى قانداق قولغا چۈشتى؟

مىركېرەم: ئونبىر چەۋاندازنى ئانقا مىنگۈزگەنتىم، بىر ھەپتە چول كېزىپ ئاران قوغلاپ يەتكەن - دە، بۇ ھازامزادە، چىۋەرلىك بىلەن مۇئەللىمنى قاچۇرۇۋېتىپ، ئوزى يىگىتلەرنى ئېزىق تۇرۇش ئۈچۈن بىر دەرەخلىككە ئات ساپتۇ.

نېزىم: (قول ئىشارىتى بىلەن) دەرەخلىكىنى ئايلاندۇرۇپ قورشاش كېرەكتى.

مىركېرەم: قورشىغىچە بوسۇپلا ئوتۇپ كېتىپتۇ، بىراق دەرەخلىكىنىڭ ئۇ تەرىپى چوڭ بىر ساسلىق ئىكەن.

نېزىم: ئېتى بىلەن بىللە بويىغىچە پاتقاققا پاتقاندا قولغا چۈشۈپتۇ - دە.

مىركېرەم: (ناخشا) قېچىپ ئامەت يېتىمۇ لايدا، باش ئەگمەپتۇ بۇ شەيتان،

لېكىن باغلاپتۇ باتۇرلار يىراقتىن ئىرغىتىپ ئارقان.

تۇرۇپ باغلاقتىمۇ كالا قويۇپ پەشۋا ئېتىپ تىنماي،

يېرىپتۇ توت يىگىتنىڭ باش - كوزىنى پىقىراپ ھەريان.

نېزىم: (ئەنسىزلىنىپ) ئىككى لەشكەر بىلەن كەلدىم تۇتارمەن قانداق؟

مىركېرەم: مەن ئون مالاي قوشۇپ بېرەي بولۇشقا يانداق.

نېزىم: ھىممەتلىرىگە كۆپتىن - كۆپ رەخمەت.

مىركېرەم: مۇكاپاتنى تەڭ ئالساڭلا رازى مەن پەقەت.

گۈلەمخان: (لوڭگە كۆتۈرۈپ ئويىدىن چىقىدۇ) ئاق نېنىمىز ئوكسۇپ قاپتىمىكەن، زاغرا بولسىدۇ قويماي.

نيزام: داستىخان راسلاپ ئاۋارە بولمىسىلا، ئۇسسۇلۇق ئىچەيلى.
مىركېرەم: زاغرا گاداينىڭ رىستى، گاداي رىستىغا زار ئەمەسمىز، ئۇسسۇلۇققا قول چىياش كەتمەيدۇ.

گۈلەمخان: (ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىۋېتىپ) كورپىگە كېلىشىلە.
[مىركېرەم، نىزاملار كېلىپ سۈپىنىڭ گىرۋىكىدە ئولتۇرىدۇ. گۈلەمخان كىرىپ پەتنۇستا خۇنچىلاپ چاي تۇتىدۇ. قەمبەرنىسا ئويىدىن چىقىپ توۋرۇككە ئېسىلغان قوشۇغلۇقتىن پۇتىمىگەن كەشتىنى ئالىدۇ. نىزام قەمبەرنىساغا يېمە تىكىدەك تىكىلگىنىدە قولدىكى پىيالە قىڭغىيىپ، تامبىلىغا قىزىق چاي توكۇلىدۇ - دە، ۋايىچانلاپ سەكرەپ كېتىدۇ. قەمبەرنىسا ئويىگە كىرىپ كېتىدۇ. گۈلەمخان ئالدىراپ نىزامغا لوڭگە سۇنىدۇ]

گۈلەمخان: ھېزى بولۇش كېرەكتى، سۈرتەۋەسىلە.
[نىزام لوڭگىدە تامبىلىنى سۈرتىدۇ، گۈلەمخان ئويىگە كىرىپ كېتىدۇ]
مىركېرەم: پۇتلىرى بەك كويىدىمۇ؟
نيزام: پۇتقۇ مەيلىدى، يۈرەك كىسويىدى دىسىلە، يۈرەك! ئادەم بالىسىمۇ شۇنداق چىرايلىق بولىدىكىدەن؟!

مىركېرەم: كاتەكتىن بۇلبۇل چىقتى دىگىنى شۇدە، نىمىشقا بالدۇرراق كوزۇم چۈشمەپتىكى.
نيزام: (ناخشا) ئامەت كېلىپ سورەپتۇ بۇ ئويىگە مېنى،

ئايىدەك چىراي كوكۇلۇمنى ئاۋات ئەيلىدى.

نازۇك بەدەن ئالدى ھۇشۇمنى تولغۇنۇپ،

نۇرانە كوز جانىمنى بەربات ئەيلىدى.

مىركېرەم: (ناخشا) ئاڭلاپ قېلىڭ ئەمدى مېنىڭ ئەرزىمنى سىز،

سىزگە ئوتەي دوستانىلىق قەرزىمنى تېز.

كوپتىن بۇيان قەلبىمنى ياندۇرغان بۇ قىز،

گەپ - سوزىڭىز كوكۇلۇمنى ناشات ئەيلىدى.

باياتىن مەن تىلغا ئالغان ئالماس قۇيرۇقلۇق بۇلبۇل گويا مۇشۇ ئىدى.

نيزام: ھە، چوڭ پايدىنىڭ قۇيرىغىنى تۇتۇۋاپلا، تۇققانلارنىڭ ئوغۇللىرىغا كوزلەۋاتاملا؟

مىركېرەم: ئومۇر - قىسقا، بەش كۇن بولسىمۇ، دۇنيانىڭ مېخىزىنى چاقاي، ئوزەمگە "جان بابى خان" قىلىپ مەيدەمگە ياقاي!

نيزام: (بايغا ھەسەت بىلەن چەكچىيىپ قاراپ) نىكالىرىدا تىوت خىتوتۇنلىرى بار، بۇ قىز كەنجى قىزلىرىدىنمۇ كىچىك تۇرىدىغۇ؟! (ناخشا ئېيتىدۇ)

ياشاغاندا بولۇر ئادەمگە پۇل ئابروي - جاھان ھاجەت،

ئەدەس ئىشەت تاماسى ۋە تاماشايى جانان ھاجەت.

ئۇيات ئۇنتۇش شەرىئەت ھەم ئاۋام ئالدىدا بۇ شەرتنى،

ئەزەلدىنلا گۈزەل قىزغا بولۇر بەستى قىران ھاجەت.

مىركېرەم: (ناخشا) مەن ئۇچۇن جاندىنمۇ بايلىق، ھەمدە جانان دەتمۇ،

قانۇنۇ پەرمان دىگەن پۇخراغا چىققان پەتمۇ.

كاتتا ئابروي يار ماڭ، ئابروي ئۇياتنى يەڭگۈسى،

ئەرزىگەي تەگسە پېقىرغا، بىر ئەمەس ئون قىز بالا.

نېزام: (ئاز سۆكۈنتىن كېيىن) ئۇلار ئۇنايدىغاندەك قىلامدۇ؟

مىركېرەم: ئەمدى ئېغىز ئاچماقچىمىز، قىزنىڭ دادىسى ئىككى ئېتىدىنى ھاڭغا غۇلىتىۋېتىپ ماڭا

قەرزدار بولۇپ قالدى، بۇنىسى قىسمەتنىڭ ياردىمى دىسەلە.

[گۈلەمخان چوڭۇن كۈتۈرۈپ كىرىپ پىياللەردىكى چايىنى يېڭىلىماق بولىدۇ. مېھمانلار

ئۇنىمايدۇ]

نېزام: (گەپنى يۈتكەيدۇ) شاكىر بۇ ياقارغا كېلىپ يۈرمەس؟

گۈلەمخان: بۇ تەرەپتە ئۇرۇق - تۇققانلىرى بولمىسا كىمنى ئىزدەپ كېلەر دەيلا.

مىركېرەم: ئۇغۇ بىر يىتىمكە، بىراق يۇرت ئىچىدە ئەل - ئاغىنىلىرى بار، قېنى ئاخشۇرۇپ

باقسالا، تېپىلىمىسا باشقا يېزىلارغا بېرىپ كورەرلا.

نېزام: مەشەدە بىر ھەپتە تۇرمىسام بولىغىدەك.

مىركېرەم: (چۈچۈپ) نەگە چۈشسە؟

نېزام: ئەمدى كەلدۇق، گۈلەمخان بىلەنمۇ تونۇشۇپ قالدۇق. بۇ ئويۇم كوزۇمگە ئىسسىق

كورۇنۇۋاتىدۇ.

پازىل: (پۇتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ كىرىپ) شۇ، شۇ، ئىسسىق كورۇنىدۇ، ئىسسىق...

مىركېرەم: (ھودۇقۇپ پازىلغا ئاللىيىپ قويۇپ) بۇ ئويۇدە ئەركىشى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە نامرات

بوسۇغا مەنسەپ - ئابرويلىرىغا ياراشمايدۇ. بىزنىڭكىگە چۈشسە ياخشى بولاتتى،

بىراق بوجاڭنىڭ ئويى ئەپلىگىرەك، ھەي پازىل!

پازىل: (پۇكۈلۈپ تازىم قىلىدۇ) لەبەي، ئاياقلىرىدىكى چاڭنى ساقلىم بىلەن سۈرتەي!

مىركېرەم: بار، بۇجاڭغا خەۋەر قىل، نېزام پەيچاڭلارغا ئۇچ كىشىلىك ئوي ھازىرلىسۇن.

پازىل: شۇ، شۇ، خوپ ھازىرلىسۇن.

[پازىل پالاقشىپ يۈگرەپ كېتىدۇ، مىركېرەم، نىزاملار بوستانلىققا چىقىدۇ. گۈلەمخان

ئويىدىن چىقىپ پىياللەرنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىغاندا مىركېرەم ئۇنى يېنىغا چاقىرىدۇ]

مىركېرەم: بۇيان كەلسە گۈلەمخان، سىلگە ئىككى ئېغىز گېنىم بار ئىدى.

گۈلەمخان: (كىتىۋېتىپ) قۇلۇغۇم سىلىدە باي ئاكا.

مىركېرەم: بۇگۈن ئاغچا خېنىم سىلىگە ئالنىڭ زىيىنىنى ئېيتىپ، جاننىڭ زىيىنىنى ئېيتىمەپتۇ،

جان بار يەردە قازا بار، سىلىنىڭ بالىنىڭ دادىسى مۇز داۋاندىن ئۈتكىچە ئات بىلەن

بىللە ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى. بۇ بەختسىزلىك تەقدىردىن يەتتى.

[گۈلەمخان ئەندىكىم تۇرغان يېرىدە بىر ھازا تاشتەك قېتىپ قالىدۇ - دە، ئاندىن

چاچلىرىنى چۈۋۈپ يىغلاشقا باشلايدۇ]

گۈلەمخان: ۋاي شورۇم قۇرۇپتۇغۇ مەن شور پىشانىنىڭ، ۋاي دادىسى ئەمدى قانداق قىلاي، مەن

بىچارىگە كىم ئىچ ئاغرىتقاي.
 نىزام: سەۋرى قىلسىلا گۈلەمخان، يىغلىغانغا ئۆلگەن كىشى تىرىلمەيدۇ.
 مەركىزىيەم: رەھىمىتىنىڭ جېنى تەستە چىقىپتۇ، ئۈچ كۈنگىچە ھاڭدىن توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ
 تۇرۇپتىمىش، ئامال قانچە؟ "قەمبەرنىسا" دەپلا توۋلايمىش، يىغلايمىش...
 نىزام: جايى جەننەتتە بولسۇن، پىشانىسىغا شۇنداق پۈتۈلگەن - دە، ئەندى كېچىكمەي
 نەزىر - چىراق ئۆتكۈزۈۋەتسە.
 مەركىزىيەم: خوش، بىز چىقايلى، مەن نىزاملارنى بوجاڭنىڭكىگە جايلاشتۇرۇپ قوياي، سىلى
 نەزىر - چىراققا تەرەددۇت قىلسىلا، كەم - كۈسلىرى بولسا بىز قاراپ تۇرمايمىز.
 نىزام: قاراپ تۇرمايمىز ئەلۋەتتە.
 [مەركىزىيەم، نىزاملار چىقىپ كېتىدۇ. گۈلەمخان ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغىنىچە
 قوشاق قوشۇپ يىغلايدۇ]

ئاھۇ - زارىڭ ھاڭدا قايتۇ دادىسى،
 نوکچا مۇزلار سەن ئېقىتقان ياشىمىكىن؟
 ماڭا يەتمەپتۇ، يېتىپ كۆككە ئۇنىڭ،
 بۇ پەلەكنىڭ باغرى قاتتىق تاشمىكىن؟
 ھاڭدا يانتىڭمۇ تېپىلماي تۇزدە جاي،
 بىزگە ئالەم قوينى شۇنچە تارمىكىن؟
 سەن قېلىپ ئۆلسەمچۇ مەن بەختى قارا،
 مەن كەبى قان ياشقا پاتقان بارمىكىن؟
 زەھمى قىلىپ جېنىمنى ئال! ئەي قۇدىرىتى ئۇلۇق ئاللا - تائالا ئىگەم.
 [گۈلەمخان قوللىرىنى ئاسمانغا سوزغىنىچە بېھۇش بولۇپ سەنتۇرسىلىدۇ. قەمبەرنىسا
 بىلەن شاكىر ھوڭگىرەپ يىغلىغىنىچە ئويىدىن ئېتىلىپ چىقىپ گۈلەمخاننى يولەيدۇ]
 قەمبەرنىسا: دادا...!
 شاكىر: دادا ۋاي، دادامەي.

— پەردە

2 - پەردە

(خور)

بىر نەپەس توختا پەلەك چاچما پالاكەت مۇنچىلا،
 دەردى ماتەم ئۈستىگە قوشما مالا مەت مۇنچىلا.
 كوزا چاققاننى ئېزىز، سۇ ئىگىسىنى قىلما خار،

نە ئۇچۇن ئەگرى يولۇڭ، كوپ ئەلگە ئاپەت مۇنچىلا.

[ۋاقتى: ئالدىنقى پەردىدىن بىر نەچچە سائەت كېيىن. ئورنى: گۈلەمخاننىڭ قوروسى. سەھنە بىرىنچى پەردىدىكىگە ئوخشاش. قەمبەرنىسابىلەن مەرەمىنسا سۇپىدا بىر توپ داكىنى يىرتىۋاتقاندا پەردە ئېچىلىدۇ. ئىچكىرىدىن قاچا كوتەرگەن گۈلەمخان چىقىپ ياردەملىشىدۇ]

گۈلەمخان: بالام مەرەمىنسا، ئاز پۇلغا كوپ داكا ئەپكەپسەنغۇ؟ مەن تېخى ھازىدارلارغىمۇ ئاق يەتمەسەنكى دەپ ۋايىم قىلغان.

مەرەمىنسا: (كوز قىرىدا قەمبەرنىساغا قاراپ) ئاز بولغىنى بىلەن ئۇ شاكىرجاننىڭ پۇلىدە، بىر چىسىدىم تۇز بىر قازان ئاشقا تېتىيدۇ. قەمبەرنىسا: بولدى تىلىڭنى بىر غېرىچ قىلما، ئاتا - ئاناڭنى خىجالەتچىلىككە سېلىپ يۇرمىگەن سەن، سىلەرمۇ كەمبەغەل تۇرساڭلار!

مەرەمىنسا: نەدىكىنى، پۇلنى خوجىدارغا تەڭلىسەم ئالدى - دە، مۇشۇ بىر توپ داكىنى ئالدىغا تاشلىدى. "ئاپارغىن، بۇ باي ئاكىنىڭ ئىلتىپاتى" دىدى.

قەمبەرنىسا: ئىلتىپاتىمىش، يېزىۋالغاندۇ؟

مەرەمىنسا: يېزىشنى يازدى.

گۈلەمخان: ئۇنداق دىمە بالام. باي ئائىلىسىنىڭ تۇزۇمىدە قەرز بېرىشمۇ ئىلتىپات. ئولۇم بولغاننى كورۇپ ئادىمىگە چىلىك قىلغاندۇ. يۇرىڭنى تاش بولسىدۇ ئادەم ئەمەسمۇ؟!

مەرەمىنسا: خوجىدار تېخى، گۈلەمخاننىڭ نىمىگە ھاجىتى چۈشە كېلىۋەرسۇن، ئامبىرىمىزنىڭ ئىشىگى ئوچۇق دەيدۇ.

قەمبەرنىسا: ئانامغا ئوچۇق؟! بۇ پېتىر ناندىن قىل سۇغۇرىدىغان پىخسىق بۇگۇن نېمىگە شۇنچىلا كەڭ قول بولۇپ قالدىكى؟

گۈلەمخان: ئۇ جۇۋاينىمەكقۇ بۇرگىدىن پوستومبا ئالدىغان ئادەم. كىچىك ئاغچا خېنىم ماڭا شۇ خوجىدارنىڭ ھاڭغا يىقىلغان ئاتلارنى تولتىۋېلىشتا چىڭ تۇرۇۋاتقانلىغىنى ئېيتىۋىدى، ئۇ بەچارىمۇ خوجىدارنىڭ بۇيرۇغى بويىچە مەن بىلەن سوزلەشكە نىشىش.

قەمبەرنىسا: ئۇلارنىڭ قىرچاڭغۇ ئاتلىرىنىمۇ بىز تولەرمىز، بىزنىڭ تاغىدەك دادىمىزنى كىم تولەيدىكەن؟

[سىرتتىن شاكىر بىلەن ئابىلەت كەتەن، كېسەكلەرنى كۆتىرىپ كىرىپ باغ تەرەپكە

قويىدۇ]

ئابىلەت: قازاننى ھايال ئۆتمەي ئەپكىلىشىدۇ، ئوچاقنى مەشەگىرەك كولايمىزمۇ؟

گۈلەمخان: بۇلۇڭغا يېقىنراق كۆلايلى، سەۋزە - پىيازنىڭ ئېپى باردەكمۇ؟

شاكىر: پىيازنىڭ غېمىنى ئابىلەت قىلدى. سەۋزىنى خوشنا - خۇلۇملار يىغىش قىلماقچى.

گۈلەمخان: ۋاي بالىلىرىم ھىلىمۇ تەلپىمىگە يۇرت، جامائەت بار ئىكەن، بولمىسا بۇ ئاي، بۇ

كۈنلەردە يالغۇز تۇل خوتۇن قانداقمۇ قىلاردىم.

شاكىر: (ناخشا) ئاۋام ئەل قوينىدا ئوستۇق، شۇ ئەلىمىز دىلدا ياز بولماس،

ئاۋام ئەل مېھرىسىز بىزگە جاپا، غەم - غۇسسە ئاز بولماس.
قارا قىلسا ئەگەر بەختىڭنى قىسمەت، ئەل يورۇق ئەتكەي،
دۇتاردىن تارى ئايرىلسا تۈگەشكەي، نەغمە ساز بولماس.

ئابلەت: دوستلاردىن ئىككىسى جاڭگالغا ئوتۇنغا كەتتى، ئىككى ئاغىنىمىز تاققا ئوۋغا بارىدىغان بولدى، ئارقاردىن بىرەرنى ئېتىپ كەلسىلا گوش غېمىدىنمۇ قۇتۇلمىز.
شاكىر: تاققا ئابلەتنىڭ ئوزى بارماقچى بولۇۋىدى، باي سېزىپ قېلىپ ئۇنى ئەتە ھاشاغا ماڭسەن دەپ قىستايتۇ، بۇ بىچارە ئەندى گۇرۇچنىڭ يولىنى مېڭىۋاتىدۇ.
گۈلەمخان: بۇ ئىچى قوتۇر باي مېنىڭسىز ھىچ ئىش ئاقمايدۇ دىمەكچىمۇ، رەخمەت بالىلىرىم، خۇدايىم بەختىڭلارنى بەرسۇن!

مەرەمىسا: شاكىرچاننىڭ دوستلىرى خويىمۇ ئوبدان جۇمۇ.
شاكىر: قەمبەرىنساننىڭ دوستلىرىنىڭ ئوبدانلىغى يۇققانىدۇ.
قەمبەرىنسا: ئىشقىلىپ، بۇ ئىچى زەھەر باينىڭ ئالدىغا بارمايدىغان ئىش بولسىلا بولدى.
ئابلەت: شۇنداق نەزىر ئوتكۈزۈشكۈ، باينىڭ ئاغزى كامادەك ھاڭقىپ قالىدۇ تىپخى، ئۇ پۇقرالار دوستلىغىنىڭ مەنەپىتىن، پۇلدىن كۈچلۈكلىگىنى بىلمەيدۇ - دە، (ناخشا ئېتىدۇ)

باي غۇجاملار كەمبەغەلنىڭ ھەسرەتىنى نە بىلۇر،
شادىمانلار ئەھلى مىسكىن كۈلپىتىنى نە بىلۇر.
كەمبەغەلگە كەمبەغەل كۈلپەت ئارا بولغاي قاياش،
پۇلغا مەستانە كىشى دوست قىممىتىنى نە بىلۇر.

شاكىر: كەم - كۇسىلارنى جۈندەشكە چىقايلى. (ئابلەت بىلەن چىقىپ كېتىدۇ)
پازىل: (تالادىن) گۈلەمخان، ھوي، گۈلەمخان!
گۈلەمخان: كېلىشىلە.

خوجىدار: ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ (ئىككىسى بىللە كىرىدۇ)
پازىل: گۈلەمخان: تېچ كېلىشتىمۇ، ئوي ئىچى تېچلىقمۇ؟

[قەمبەرىنسا بىلەن مەرەمىسا داكىلارنى كوتىرىپ ئويگە كىرىپ كېتىدۇ]
خوجىدار: تەقدىردىن قازايى قەدەر يېتىپتۇ، ئاللا ئاماننى ئالغان ئوخشايدۇ.
پازىل: شۇ، شۇ، ئالغان ئوخشايدۇ.

خوجىدار: نەزىر - چىراقتا قىسىلمىسۇن دەپ باي غۇجام ياردەمگە ئېۋەتكەن ئىدى.
گۈلەمخان: كايىپ كېتىشىپلا، سۇپىغا ئوتۇشىمىلە.

خوجىدار: تۇققانچىلىق بىر تويدا، بىر ئولۇمدە بىلىنىدۇ، باي ئاكنىڭ قەرز ۋە نەزىر - چىراق چىقىملىرىنى سىلى بىلەن ئورتاقلاشقىمى كېتتۇ، ئاڭكۈڭۈل مېھرىبان ئادەم ئەمەسمۇ ئوزى.

پازىل: شۇ، شۇ مېھرىبان ئادەم، مېھرىبان!
گۈلەمخان: خۇدا مېھرىبان بولۇشنى نىسىپ قىلسۇن.

خوجىدار: خوش، ئەندى نىمە دەيمىز، شەرىئەت ئىشىغا ئۇيات يوق دېيىشىدۇ. پەرزەنت قەرزى ئاتا - ئانىنىڭ گەدىنىگە چۈشىدۇ. قەمبەرنىمىسا چوڭ بولۇپ قاپتۇ، باي بىزنى خالىس ئەلچىلىككە ئېۋەتتى. ئۆزلىرىگە بالا بولۇپ دولەت كورسىتىشى خالايدىكەن.

گۈلەمخان: كوزۇمدىن ياش قۇرماي تۇرۇپ بۇ يەنە نىمە پالاكەت.

پازىل: شۇ، شۇ پالاكەت.

خوجىدار: باشلىرىغا كۈن چۈشكەننى كورۇپ، "بېرىڭلار ياردەم قىلايلى" دىدى.

پازىل: شۇ، شۇ، "ياردەمنىڭ ۋاقتىدا بولغىنى ياخشى" دىدى.

گۈلەمخان: ماڭا ئۇنداق ياردەم كېرەك ئەمەس. قىزىم ئۇلۇغ بوسۇغىلارغا لايىق ئەمەس.

پازىل: شۇ، شۇ، جىڭ گەپ...

خوجىدار: (پازىلغا ھومىيىپ قاراپ) باي ئاكا جىڭ گەپ قىلىپ "ئاتلارنىڭ قەرزىنىمۇ تولەتمەيمەن" دىدى.

گۈلەمخان: بۇ ئات سودىسى ئەمەس، ئومۇر سودىسى. مەن قىزىمنى ئاتقا تېگىشەمتىم، ئۇ ئاتلارنى مەن سېتىپ يىمىگەن...

خوجىدار: نادان بولمىسىلا گۈلەمخان، قىزىنى بەرمەي ئات قەرزىدىن تانالمايلا، بۇ مېنىڭ دەپ-تىرىمگە كىرگەن ھىساۋات.

پازىل: شۇ، شۇ، بىزنىڭ خوجىدار ھىساپقا كەلگەندە قىلنى قىرىققا ياردۇ.

خوجىدار: باينىڭ يۇقۇرىدا شەنگەندەك ئۇلىپتى، توۋەندە ئابروي - ئىناۋىتى تۇرۇقلۇق قىزلىرىغا كوزى چۈشۈپ ئەلچى ئەۋەتكىنىمۇ ئادەمگەرچىلىك قىلغىنى...

پازىل: ئادەمگەرچىلىك قىلغىنى، بولمىسا بايغا قىز ئازمىدى؟

خوجىدار: (گۈلەمخانغا) باشلىرىغا قوناي دەيدۇ دولەت قۇشى.

پازىل: يوقالمىسۇن ئۆزلىرىنىڭ ئەقلى - ھۇشى.

خوجىدار: (پازىلغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ) زۇۋاننىڭ خېلى تۇزۇققۇ، بۇ گەپلەرگە ئەقلىڭ قانداق يېتىۋاتىدۇ؟

پازىل: شۇ، شۇ، باي ئاتام، سويىكاملارنىڭ گەپلىرىگە ئوخشىتىپ دورايىمەندە، تەسەبىدى؟

خوجىدار: ئەسلى مۇنداق دېگىن، ئومۇرۇڭ خەقنىڭ گىمىنى چايناپ ئوتىدىكەندە.

پازىل: شۇ، شۇ، چايناپ ئەمەس، ئوخشىتىپ، ئوخشاپ قالسا نىمە بوپتۇ؟

خوجىدار: نىمە بولاتتى، كىشىنى بىزار قىلىدىغان شاتۇتى بولسەن.

پازىل: (غۇدۇراپ) شاتۇتى بولسام نىمە بوپتۇ، ئاچتىن ئولمىسەملا بولدى، شاتۇتىنىمۇ خوجا-يىن قەندە باقىدۇ.

خوجىدار: بولدى، جاۋغىمىڭنى مازغاپقا توشقۇزۇپ قېرى كالىنىڭ تۇمشۇغىدەك ئاقارتما، كوڭلىنى ئالالمىساڭ قاپاقبېشىڭنى چاقىدۇ.

پازىل: شۇ، شۇ، چاقاي دېگەندە پازىل ئۆزىنى خوجا كىشىنىڭ ئايىمىغا ئاتىدۇ. ئېيىنى بىلىمىز.

(گۈلەمخانغا قاراپ) شۇ، شۇ، باي ئاكىمىز بىزنى ئەلچىلىككە ئېۋەتىپ ئادەمگەرچىلىك

بىلدۈرۋاتىدۇ.

گۈلەمخان: دادىسىنى ئولتۇرۇپ قىزىنى ئالماق بولۇش ئادەمگەرچىلىكىمۇ؟

خوجىدار: ئەجەل بايدىن كەلمەيدۇ، خۇدادىن كېلىدۇ، تولا كۆپۈر سۆزلىمەي خۇدادىن قورقسىلا،
ئەر كىشى يوق ئويگە مەزلۇم كەشى قانداق قارايدىلا، باي غوجامنى بالا قىلۋالسىلا
بوسۇغىلىرى ئالتۇندىن بولىدۇ.

پازىل: شۇ، شۇ، ئالتۇندىن بولىدۇ ئالتۇندىن.

گۈلەمخان: باي خۇدادىن قورقمامدىكەن؟ مۇسبەتتىكى تۇل خوتۇنغا ئازار بەرسە بولۇپتۇرمىدىكەن؟
ئالتۇن بوسۇغىسىنى بېشىغا قويۇپ يېتىۋالسۇن، تىلەمچىلىك قىلىپ ئولۇگۇم كوچىدا
قالسىمۇ دادىكامدەك ئادەمنى بالا قىلمايمەن.

پازىل: شۇ، شۇ، دادىكامدەك... (گېپى گېلىگە تىقىلىپ قالىدۇ)

خوجىدار: باينىڭ غەزىۋىنى قوزغىماي تىللىرىنى تىمىسىلا! (ناخشا ئېيتىدۇ)

تىلنى ئەگەر بەرسە قويۇپ كۈلپەت جاپا كەلتۈرگىسى،

كەلسە غەزەپكە بىر يولى باي بۇ ئوينى كومتۇرگىسى،

بار ئارقىسىدا چىڭ يولەك، ئالدىدىمۇ ھەم ئادىسى،

پەم بىلەن نار توگىنى چىمداپلا ئۇ ئولتۇرگۈسى.

پازىل: شۇ، شۇ، چىمداپ ئولتۇرىدۇ، چىمداپ.

گۈلەمخان: (ناخشا) مەن بىر غېرىپ، قىلغان گېپىم باينى شۇڭا كۈلدۈرگىسى،

كۈچ كورسىتىپ، قەست ئىشلىتىپ بەلكى مېنى كويۇرگۈسى.

بىر تۇلنى ئەر قىلسا بوزەك بارمۇ ئۇنىڭدا ئار - نومۇس،

ئولمەس قىساس، بىر كۈن قىساس چىرماپ ئۇنى ئولتۇرگۈسى.

خوجىدار: سىلى باي غوجام بىلەن تىركىشىپ ئابروينى توكمەكچىمۇ؟ باي قولى تەككەن يەرنى
ئۇزۇن ئالدىدۇ، ۋەيران قىلىۋېتىدۇ.

پازىل: شۇ، شۇ، ۋەيران قىلىۋېتىدۇ، ۋاپال قىلىۋېتىدۇ. (خوجىدار پازىلغا ئالدىپ قويىدۇ)

گۈلەمخان: بېيىدەك سارغىيىپ قالىدىم، شېخىمدىن ئۇز مېنى ئاللا،

ئاقارتتى غەم بېشىمنى، ھەم ئېقىپ پۇتتى يۈرەك گويا.

قىزىم يوق بەرگىلى بايغا، بېشىم بار ئۇ كېلىپ ئالسۇن،

كېرەكسىزدۇر ماڭا بۇ جان، كېرەكسىز شۇم سوغۇق دۇنيا.

خوجىدار: يەڭگىلىك قىلىۋاتىدىلا گۈلەمخان، جان كۈندە چېچەكلىمەيدۇ.

گۈلەمخان: بېرىپ ئېيتىڭلار، بويۇمدىن چايسىمۇ بايغا بېرىدىغان قىزىم يوق.

خوجىدار: يەڭگىلىك قىلىمىسىلا، يەڭگىل نەرسىنى بوران ئۇچۇرۇپ كېتىدۇ.

پازىل: شۇ، شۇ، سامىنى ئۇچۇرۇپ كېتىدۇ.

[خوجىدار، پازىلار چىقىدۇ. ئەندىشىگە چۈشكەن گۈلەمخان تەنھا قېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ]

جاھانغا كەلمەسەم بەلكىم چەكمەستىم جاپا مۇنچە،

قارا قىمەت ئەۋەتمەستى غەم - دەرتنى ماڭا مۇنچە.

پىغانىم ياردى تاشلارنى باغرىمنى قىلىپ لەختە،

خۇداغا بارمىكىن مەندەك قىلغان ئىلتىجا مۇنچە.

نىمىشقا ئەتىۋا بولغاي ياكى خارۇ - زار بەندە،
نىمىشقا بۇ جاھاندا يوق تەڭلىك ھەم ۋاپا مۇنچە.

[تاغار يۇدۇپ، ياغلىق قاپاق كوتەرگىنىچە شاكىر كىرىدۇ، گۈلەمخان ياغلىقنىڭ بۇرچىم
گىدە كوز يېشىنى سۇرتۇپ شاكىرنىڭ ئالدىغا بارىدۇ.

گۈلەمخان: جاپا چەككىڭغۇ بالام.

شاكىر: سەۋزە بىلەن ياغنى جايلىدۇق، قەيەردە قويماي؟

گۈلەمخان: (ياغلىق قاپاقنى ئېلىپ) ئويگە ئەپكىرىۋېتەيلى!

[گۈلەمخان، شاكىرلار ئويگە ماڭىدۇ. سىرتتىن ئايزىم كىرىپ دەرەخ دالدىسىغا موكۇ-
نىدۇ، شاكىر قۇرۇق تاغار كوتىرىپ ئويىدىن چىقىپ دەرۋازىغا يېقىنلاشقاندا، ئايزىم
دەرەخ كەينىدىن چىقىپ ئالدىنى توسايدۇ]

ئايزىم: شاكىر جان، ياخشىمۇ سىز؟

شاكىر: ئايزىم...

ئايزىم: بۇ يەردە ئۇچرىتىشىنى ئويلەيمىغانىدىڭىز، سىز ئويلەمىغان ئىشلار كوپ، سىزنى تۇتۇپ
ماڭغاندا كەينىڭىزدىن ئىككى پوتەي يەرگىچە يىغلاپ باردىم.

شاكىر: ھىسداشلىق قىلغىنىڭىزغا رەخمەت!

ئايزىم: تۇرمىدە ياتقىنىڭىزدا سىز ئوچ كوردىغان بوجاڭ دادامنى شەنگەننىڭ ئالدىغا ئېۋەتىپ
سىزگە كەڭچىلىك تەلپ قىلغۇزدۇم. لېكىن سىز كوڭلۇمنى چۈشىنىشنى خالىسىدىڭىز،
ئېۋەتكىسەن خالتامنى تۇرمىدىن قايتۇرۇۋەتتىڭىز...

شاكىر: ئارتۇقچە ئاۋارىچىلىق تارتىپسىز.

ئايزىم: ئوزىڭىز ئارتۇقچە جاپا تارتتىڭىز، مەن باشتىلا شۇ مۇئەللىمنىڭ قوزغىغان ئىشلىرىغا
ئارىلاشماڭ دېگەن، ئەركىنلىكنىڭ ياخشىلىقى ياخشى، بىراق باش كېتىشى يامان.

شاكىر: ئەركىنلىك ئۈچۈن مەن باشتىلا بېشىمنى ئاتاپ قويغان.

ئايزىم: خاتىرجەم كۈن كورسەڭ بولاتتى شاكىر جان، بۇگۈن يېزىغا يېقىنلاپ كەلگىنىڭىزدىلا يەنە
مەن كورۇپ قالدىم. سىز بۇنىمۇ كۈتمىگەن بولغىنىدىڭىز، مەن ھەتتا ئېتىڭىزنى ئايلەتتە
نىڭكىگە يوشۇرغىنىڭىزنىمۇ، ئوچ ۋىلايەتكە ئوتتۇپ كەتمەكچى بولغىنىڭىزنىمۇ بىلىمەن.

شاكىر: ھەممىگە قىزىقمۇەرسىڭىز پاتلا قېرىپ قالسىز، بۇ ئىشلارنى دادىڭىزغا ئېيتىمىغانىز؟

ئايزىم: دادام بوجاڭ بولغىنى بىلەن قىزىنى ئازاپلىمايدۇ، لېكىن ئېيتىمىدىم. سىزدىن ئايرىلىپ
قىلىشتىن قورقىمەن. كەتسەڭ شاكىر جان.

شاكىر: يېپىقلىق تۇۋاقتىڭ يېپىقلىق پېتى قالغىنى تۇزۇك.

ئايزىم: يېزىغا كىرگەن ۋاقتىڭىزدىن باشلاپلا، كەينىڭىزدىن يوشۇرۇنچە قوغداپ يۇرۇۋاتقىنىڭىزنىمۇ
بىلىمەيسىز...

شاكىر: ھاجەتسىز ئىش، ئەقىدىڭىزگە لايىق جاۋاب بېرەلمەيمەن، مېنىڭ قەمبەرىمىنى قوغداپ
يۇرۇيدىغانلىغىمنى بىلىسىز.

ئايزىم: (ئازراق سۆكۈتتىن كېيىن ناخشا ئېيتىدۇ)

شېرىن جاندىن زوھرا، ۋاز كەچمەس ئىمدى ئەسلا،
 گەر ئورتەنمىسە ئوتتا، تاھىرغا بولۇپ شەيدا.
 نەيلەي ئوتلىرىڭ يانسا، ئۈچمەي كويدۇرۇپ دىلىنى،
 كۈنتۇم كورمىگىن غەيرى، چاپلاشقاچ يامان سەۋدا.
 ئەرزىمگە قۇلاق سالغىن مىسكىن ئاجىزە دۈرمەن،
 ئەمدى قويىمىغىن دەرتتە، جاندىن سەن ماڭا ئەلا.
 سەنسىز بۇ زىبالىقنى باشمىغا تاڭغارمەندۇ،
 سەنسىز مەن ئۇچۇن ئوخشاش گور بىرلە يورۇق دۇنيا.
 شاكىر: مېنى تەڭقىسلىققا سالماڭ. (ناخشا ئېيتىدۇ)

ئەي گۈزەل مەلھەم تىلەپ دەردىڭگە، نالە چەككىگىل،
 كەلسەي مەندىن داۋا قەلبىڭگە، نالە چەككىگىل.
 بىر نىگارم بار مېنىڭ پاتىاس كۆڭۈلگە ئىككىسى،
 بۇ ئامالسىز ئىش ئۇچۇن جەۋرىڭگە نالە چەككىگىل.
 بولمىسۇن ئىشقىڭ توسالغۇ باشقا بىر بىچارىگە،
 ھورمىتىم كويپتۇر ساڭا قەدرىڭگە، نالە چەككىگىل.
 يار ئاياغىغا قويماي باش تەگىمە ۋىجدان ھەققىدە،
 كۈتمىگىن، تاپ باشقا يول ئومۇرىڭگە، نالە چەككىگىل.

[شاكىر چىقىپ كېتىدۇ، ئايزىم ئېسىنى يوقىتىپ، بىر ھازا تۇرۇپ قالىدۇ - دە، ھوڭ-
 رەپ يىغلىغىنىمچە يۈگرەپ چىقىپ كېتىدۇ]

نېزام: (تالادىن) گۈلەمخان، بارمۇ سىلى؟

[بىر ئەسكىرىنى ئەگەشتۈرۈپ نېزام كىرىپ كېلىدۇ، گۈلەمخان ئويىدىن نىزاملارنىڭ ئال-
 دىغا چىقىدۇ]

گۈلەمخان: بۇيان كېلىشىپلا!

نېزام: "بالا كەلسە قوشلاپ كېلىدۇ، بىر - بىرىنى باشلاپ كېلىدۇ" دىگەندەك، مۇسبەت ئۇس-
 تىدە تۇرغانلىرىدا مەركىزىم دىگەن ئولۇمتۇك قېرى نائەھلىلىك قىلىۋاتقان ئوخشايدۇ.
 گۈلەمخان: ئولگەنىڭ ئۈستىگە تەپكەندەك ئىشلار بولۇۋاتىدۇ.

نېزام: مەركىزىم باي ئىچىدە تۇڭگۈز قىترايدىغان يالساۋۇز، ئۇنىڭ ياۋۇز چاڭگىلىدىن قۇتۇ-
 لۇپ، كۈننىڭ سېرىغىنى كورمەك ئۇچۇن ئەپچىل چارە تاپماي بولمايدۇ.

گۈلەمخان: مىسالەن قانداق چارە؟

نېزام: مېنىڭچە سىلىگە ھازىر كېرىگى ئۇنى باپلىمىيالىغىدەك بىرەر ئىرىپ.

ئەسكەر: كۈندۈزى چىراق يېقىمۇ ئوزلىرىدىن باشقا ئۇنداق ئىرىپنى تاپقىلى بولمايدۇ جەناب.

گۈلەمخان: ئىرىپنىڭ نامرات بىلەن نىمە ئىشى؟

نېزام: (ئەسكەرگە بۇرۇلۇپ) ئىشىككە چىقىپ قاراپ تۇرغىن، باينىڭ ئادەملىرى ماراپ يۈرمە-
 سۇن.

ئەسكەر: خوپ! (چىقىپ كېتىدۇ)

نەزىم: مەركىزىي خوتۇنلىرىنى چاپاننىڭ ئورنىدا يەڭگۈشلەپ تۇرىدىغان مۇناپىس، ئۇ ئادەم ئەمەس نەپىسى يامان بىر كالا. كالا گۈلنى پۇرىمايدۇ، يەيدۇ، چەبلەيدۇ، قەمبەرنى سا- دەك نازۇك غۇنچىنى ئۇ پاسكىنا داردايغان ئاچماق تۇياقلىرىدا يەنچىسەكچى.

گۈلەمخان: (كوز يېشى قىلىپ) ئاجىز بەندەڭگە رەھىسى. قىلساڭچۇ خۇدا!

نەزىم: بۇ شولگەي تۇمشۇققا گۈلنىڭ نىمە ئەتمىۋارى، بۇنى ئويلىسا ئادەمنىڭ يۈرىكى ئېچىش- دىكەن، شۇ ۋەجىدىن ھوكۇمەت خىزمىتىگە دەخلى بېرىشتىن قورقماي سىلىگە ئۈزەم ياردەم قولۇمنى سۇنۇش قارارىغا كەلدىم.

گۈلەمخان: ئاللاننىڭ بەرگەن ئىنساۋىغا شۇكىرى، يۈز ياشقا كىرەلا ئىلاھىم!

نەزىم: مەركىزىي ئەسلىدە ماڭا قەرزدار، مەن سىلىمنىڭ ئات قەرزلىرى ۋە نەزىر - چىراق چىقىملىرىنىڭ ھەممىسىنى شۇ ھىساۋات ئىچىگە تىقىپ تۇگىتىۋېتەي دەۋاتىمەن. باينى پەيلىدىن ياندۇراي، ساۋاپ ئالاي.

گۈلەمخان: ياخشىلىقلىرىنى ئاللا قايتۇرغاي.

نەزىم: شۇغىنىسى ئىشنىڭ يەنە بىر نازۇك تەرىپى بار ئىدى.

گۈلەمخان: قانداق تەرىپى؟

نەزىم: قوزچاقنى بورىنىڭ يېنىدا قويغىلى بولمايدۇ، مەن كەتسەملا باي ئىپلاس تۇمشۇغىنى قەمبەرنى ساغا يەنە سوزىدۇ.

گۈلەمخان: ئاڭغىچە پەرۋەيدىگار ئۆزى يولىنى قىلار.

نەزىم: نەدە ئۇنداق ئاسان ئىش بار، ئۇنىڭدىن كۆرە قەمبەرنى ئۆزەم ئېلىپ كېتەي، سىلى- گە ئۆزەمنىڭلا بالا بولغۇم بار.

گۈلەمخان: (غەزەپلىنىپ) سىلى مېنى قاپاققا سېلىپ كولدۇرۇلماقچىمىتىلە. جىمىنىڭ قەستى شاپتۇل دا دىسىلە. ئىنساپلىرىدىن ئورگىلەي، ئاھ خۇدا ئەمدى قانداق قىلاي. (ناخشا ئېيتىدۇ)

قوغدىسۇن ئەلنىڭ جېنى، مۈلكى مېلىنى دىمىسە،

نىمە دەپ پۇقرا باقار ئەسكەر قىلىپ ھەر ئان سېنى.

كەلدى پۇرسەت دەپ بىلىپ ئاجىزنى سەن قىلىما بوزەك،

تۇزنى يەپ، تۇزلۇقنى چاقما قىيىنسۇن ۋىجدان سېنى.

بورىدىن قاچسام، كېلىپسەن ھىجىيىپ يولۋاس سۇپىت،

جەۋرى سالىما، ئاخىرەتتە سوتلىغاي سۇبھان سېنى.

[مۇزىكا ئۈزگىرىپ نەزىم ناخشا ئېيتىدۇ]

تۇرار قان تامغۇزۇپ باينىڭ بالا شەمشەرى باشىڭدا،

قەرز زەنجىرى بويىنۇڭدا شەرىئەت ھاڭى قاشىڭدا.

سېنى قوغداي قىزىڭنى بەر دىدىم ۋىجدان يولىدا مەن،

ئۆزەڭ ئويلا، توسالامەن قىلىچىنى تىل ۋە ياشىڭدا.

باشقا كەلگەنگە ئەلھۇكۈمۈللىلا دىسىلە، چالۋاقماي قەمبەرنى سا بىلەن مەسلىھەتلىشىپ جا-

نەزىم:

ۋاپ بەرسىلە، ماقۇل بولسىلا قىزلىرىنىڭ بەختى ئېچىلىپ كېتىدۇ.
[نېزىم چىقىپ كېتىدۇ. گۈلەمخان بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئويگە قاراپ ماڭىدۇ، ئويىدىن
قەمبەرنىسا پەرىشان قىياپەتتە يۈگرەپ چىقىدۇ]

قەمبەرنىسا: نېمە بولدىڭىز ئانا، يەنە نېمە سورۇۋىچىدۇ؟
گۈلەمخان: (تەتۈر قاراپ) ھېچنېمە بالام، ئۈزۈمچە مۇڭلىنىپ...
قەمبەرنىسا: (گۈلەمخاننىڭ بويىنىغا ئېسىلىپ يىغلايدۇ) ھەممىنى ئاڭلىدىم. ئاھ، ئانا، بۇ بەختى
قارا قىزنىڭ قايىسى نەس كۈنى تۇغۇلۇپتىكى .

[شاكىر باغدىكى موڭۇنگەن يېرىدىن چاچراپ چىقىپ گۈلەمخاننىڭ قېشىغا كېلىدۇ]

شاكىر: مەنمۇ ھەممىنى ئاڭلىدىم ئانىجان.
قەمبەرنىسا: (ئازاپلىق چىرايىنى شاكىرغا بۇراپ) سىز، سىز، قاراپ تۇرۇپ مېنى خاراپ قىلماق
چىمۇ شاكىر جان! (ناخشا ئېيتىدۇ)

باشقا چۈشتى قايغۇ - غەم باشلا، قايانغا مەن باراي،
مەيلى باققا، مەيلى تاققا، چول - ياۋانغا مەن باراي.
مۇشكۈلنى قىل ئاسان شەرمەندىلىكتىن قۇتقۇزۇپ،
قاچىلى، جانىم دادام ئولگەن داۋانغا مەن باراي.
تەلپۈنىپ ھورلۇككە ئولسەم يولدا كومگىن دالىغا،
يوقلىغاي قەۋرەمنى قۇشلار، كەڭ جاھانغا مەن باراي.
گۈلەمخان: داداڭنىڭ نەزىرىنى بۇرمەيلا كەتسەڭلار جامائەت نېمە دەيدۇ بالام؟!
شاكىر: (ناخشا)

كوڭۇل ئارزۇسىنى ئېيتسام سەپەر ئىمكانى ئىستەرمەن،
ئۇچۇشقا سەن بىلەن بىللە سەھەر ئاسمانى ئىستەرمەن.
بىراقنا ئالدىلار پىشقان زېمىندە گۈل چاچار خۇشبۇي،
شۇ گۈلشەندە ئازاتلىقتىن ئۈمىت سۇلتانى ئىستەرمەن.
لېكىن ياۋ قورشىدى چەمبەر سېلىپ، يارىم سېنى ئەمدى،
توساشقا دەرت - ئوقىنى مەن ئەقىل قالقانى ئىستەرمەن.
سېنىڭسىز مەن ئۈچۈن دەۋزراخ بولار ھەتتاكى جەننەتمۇ،
تېپىپ چارە يېگەي ياۋنى، ۋاپا مەيدانى ئىستەرمەن.

گۈلەمخان: باي بىلەن نېزىمنىڭ ئادەملىرىگە بىر يولى تەڭ كەلمەك بەسى مۇشكۈل.
شاكىر: ئۇلار قەمبەرنىسаны تالىشىپ زىتتەنلىك قىلىشۋاتىدۇ، مېنىڭچە چاياننى چايانغا سېلىش
كېرەك.

قەمبەرنىسا: قانداق قىلىپ؟

شاكىر: بۇ ئىشتا ئىككىلىرىگە كوپرەك ئېغىرچىلىق چۈشىدۇ. ئۇلار تاش ساندېغىچە بىز قۇم سا -
ناپ ئاۋۋال نېزىمنى...

[ئۇچىنىڭ بېشى جەم بولۇپ، شاكىرنىڭ ئاۋازى پەسلەيدۇ، چىراق ئوچىدۇ]

— پەردە

3 - پەردە

[ۋاقتى: شۇ كۈنى نامازدىگەردىن ئوتكەن چاغ.

ئورنى: بوجاڭنىڭ قوروسى.

قۇياش تاغ ئۇستىگە يانپاشلىماقتا. سول تەرەپتە پىشايۋىنىدىن كاۋا پىلەكلىرى ساڭگىملىغان ھوجرا. ئوڭ تەرەپتە دېرىزىسى قوروغا قاراقلىق ئوي. كەينى تەرەپتە گۈل ۋە تېرەكلەر، يىراقتا دەريا كورۇنۇپ تۇرىدۇ. بوجاڭ بىلەن قولدا ئەگلەك كوتەر.

كەن ئايىمخان پىشايۋان يېنىدا سوزلىشىۋاتقاندا پەردە ئېچىلىدۇ]

ئايىمخان: ئويىدىكى ھىلىقى خېلى يۇمشاقباش، ئەتىسى - ئاخشىمى بىزنىڭكىنى كوپىرەك بىوقلاپ تۇرسىلا.

بوجاڭ: ھىلىمۇ سوپامنىڭ مېھمانلىرىنىڭ روگىي بويقالدۇق.

ئايىمخان: ئومۇمدە ئەركەك زاتقا رومال تىگىدىنمۇ قاراپ باقمىغان بەندىتىم، ئېرىمنى يولەپ قويارمىكى دەپ سىلى بىلەن... (رومىلىدا يۇزىنى قىيا توسايدۇ) موتىۋەرلەرنىڭ قۇملىغىغا يېتىپ قالارمۇ؟

بوجاڭ: ھىلىم سوپىمنى ئونبېشىلىققا كوتىرىش ساقال سىمىغانچىلىك بىر ئىش، يېقىنچىلىغىمىز - دىنىمۇ ئەنسىرەپ كەتمەسلىك، بۇنداق ئىشلار ھەققىدە ئەل - يۇرت ئارىسىدەمۇ بىر لەتىپە بار.

ئايىمخان: قانداق لەتىپىكى؟

بوجاڭ: بۇرۇنلارنىڭ بۇرۇنىسىدا...

ئايىمخان: (نايىنقا قىلاپ) زامان زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ بولغان چاغلاردا، دىسىلە.

بوجاڭ: چاچلىرى ئاز بولغىنى بىلەن ئەقىللىرى ساز جۇمىسىلا، (ئايىمخاننىڭ رومىلىنىڭ چېتىنى قايرىپ خىردىلاپ كۈلۈپ قويۇپ) شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ كەتكەن بىر خوتۇن باركەن، بىر كۈنى ئۇ قىيامەت قورقۇنچىغا چۈشۈپ ئىشاننىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

ئايىمخان: ئىشان بىلەن سوپى بىر گەپ، بىزنىڭ ئويىدىكى ھىلىقى سوپەكتەك بىرسىكەندە.

بوجاڭ: ھەبىبەللى، جايىنى تاپتىلا... خوتۇن ئۇنىڭدىن "بەندە زىنا پاتقىغىغا پاتسا نىمە بو - لىدۇ" دەپ سورايتۇ.

ئايىمخان: ئاخىرەتنى ئويلىسام، مېنىڭمۇ كوزۇمگە قاراڭغۇچىلىق تىقىلىدۇ، قىياغان گۇنالىرىمغا توۋە خۇدايا خۇداۋەندە كېرەم (ياقەسىنى تۇتىدۇ)

بوجاڭ: ئىشان ئۇنىڭغا "زىنانى تىلغا ئېلىشمۇ گۇنا، كىشى بىر كۈن زىنا قىلسا خۇدانىڭ تەختى ئۈچ كۈن تەۋرەيدۇ" دەپتۇ.

ئايىمخان: تەخت تەۋرىسە بىزنىڭ بۇرەكمۇ جىغىدايدۇ دىسىلە.

بوجاڭ: ھىلىقى خوتۇن "ۋاي مەن قانداق قىلارمەن، بۇ يولدا خۇدانىڭ بىر كۈنىنىمۇ ئالا

قويمىغان ئىدىم” دەپ يىغلاشقا باشلاپتىكەن، ئىشان سەللە - پېرىچىسىنى چوربۇپتىپ خوتۇنغا قۇچىغىنى ئېچىپتۇ.

ئايىمخان: قارىسلا بۇ ئىمانسىزنى، ئىشان - سوپىلارغۇ خۇدادىن قورقمايدۇ، بىزنىڭ ھىلىقى سوپىكىمۇ، يىگىرمىدەك خوتۇنغا ئىچ پەش تارتىپتىكەن.

بوچاڭ: خوتۇن “ۋاي ئىشان غوجام، ھازىر ئوزلىرى ‘خۇدانىڭ تەختى تەۋرەيدۇ’ دىگەنتىملىغۇ” دىسە، ئىشان نىمە دەپتۇ دىمەملا؟

ئايىمخان: زۇۋانى تۇتۇلغاندۇ مايماق جىگدىگە ياماشقان بۇ ئىلاننىڭ؟

بوچاڭ: گەپنىڭ ئايىغىنى ئاڭلىسلا، “تەۋرەشنىغۇ تەۋرەيدۇ، بىراق ئورۇلۇپ كەتمەيدۇ ئەمەس مۇ” دەپتىدەك.

ئايىمخان: (جانلىنىپ) خېلى بىر نەرسە بىلىدىغاندەك قىلىدۇ شۇ ئىشان، مويىمىپىتلارغۇ راس گەپ قىلىدۇ. ئىشانمۇ مۇيىسىپت بولغىدى ھەقەچان؟

بوچاڭ: كوپنى كورۇپ بېشى پىشقان.

ئايىمخان: شۇنداق، ياشلارنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالمىغۇلۇق. بۇ كەمنىڭ بالىلىرىنىڭ ياشلىغىدىغۇ ئايىغىمنىڭ باشلىغى ياخشى (جانلىنىپ) قارىغاندا بىزگىمۇ كەچۇرۇمنىڭ ئازراق يولى باردەك قىلىدىغۇ؟

بوچاڭ: ئازراقلا ئەمەس، يول داغدام ئوچۇق. (ناخشا ئېيتىدۇ)

ئاشنىسىز ئوتكەن ئوۋۇردىن ياخشى ئاشنا تەنىسى،

پۇل، شاراپ، مەنەسپ، ئويۇندا بۇ جاھاننىڭ مەنىسى.

[ئايىمخان كىرىپ ئايىمخانغا قاراپ يىرگىنىچ بىلەن تەرىنى تۇرۇپ، يەردىكى كاۋا شا-پىغىنى “نېرى تۇر پاسكىنا!” دەپ تېپىۋېتىشىدۇ، ئايىمخان لوپسۇلداپ چىقىپ كېتىدۇ]

ئايىمخان: (دادىسىغا قاراپ) قېنى ئانام؟

بوچاڭ: (دۇدۇقلاپ) ئۇ، ئۇ ئوت ئالغىلى ئېتىزغا كەتكەنتى بالام.

ئايىمخان: ماۋۇ بويىنى يوق تۇزلۇق قاپاق بىزنىڭكىدىن چىقمايدىغان بولۇۋاپتىغۇ؟

بوچاڭ: شۇنداق دىمە بالام، “ئوتنى كولىماڭ ئوچۇرسەن، خوشناڭنى كولىماڭ كۆچۇرسەن” دىگەن گەپ بار، ئايىمخان ئەگەك سوراپ كىرىپتىكەن، ھەم، ئۇلار ھەم ئېتىزلىقتا ئىدى، چىقىپ باقاي. (ئالدىراش چىقىپ كېتىدۇ)

ئايىمخان: (ناخشا) قېرىغاندا ئوۋ قىلىپ،

ئالغىدىڭمۇ سەن ئاتا.

گور سوراغى يوقمىكەن،

بىزگە سالساڭ دەرت - چاچا؟

سەن، سەن ئاتام شەرمۇ - ھايانى ئۇنتۇدۇڭ، ئەمدى يۇرت ئالدىدا يۈزىمىزنى قاندق كوتىرىمىز، ئاناھەي بېچارە ئانام... (يۇڭىرەپ چىقىپ كېتىدۇ)

ئىزام: (كىرىدۇ) ھوي، ئادەم بارمۇ؟

- ئەسكەر: (ئوڭ تەرەپتىكى ئويىدىن چىقىپ) ياتاقخانلىرىنى ياغ تامسا يالمىغىدەك پاكىزلەپ قوي-دۇم، تەقسىر!
- نيزام: ھىچكىم كەلمىدىمۇ؟
- ئەسكەر: ھەمىشە شاكىرنىڭ دېرىگىنى ئالغىلى كېتىپ تېخى قايتىمىدى. ھېلىم دىگەن سو-پىنىڭ خوتۇنى ئايىمخان ئەگلەككە كېلىپ بوجاڭ بىلەن بۇقۇلداشتى.
- نيزام: بۇ خوتۇننىڭ ئەگلەككە چىقىپ ئەرگە تېگىدىغان خۇبى يوقتۇ؟
- ئەسكەر: باياتىن نېرىقى ئويىدە كالا موزىيى بىلەن تىپىشقانمىكى دەپتىمەن، ھاياسىز خوتۇندەك رەك تۇرىدۇ.
- نيزام: (غەزەپلىنىپ) ئەقلىگە كويدۇرگۇ چىققان خوتۇنكەندە بۇ. بەدبەخت، ناپاك ئويىدە تۇ-رۇپ بىزنى نەس باسمىغىدى.
- گۈلەمخان: (تالادىن) نيزام تەقسىر بارمىدۇ؟
- نيزام: ھوي گۈلەمخان كىرىۋەسىلە!
- [ئەسكەرگە ئالدىراش ئىشارە قىلىدۇ. ئەسكەر چىقىپ كېتىدۇ. گۈلەمخان كىرىدۇ]
- نيزام: سىلىنىڭكىگە بېرىشقا ئەمدى تەرەددۇت قىلىۋاتاتتۇق، خوش، يۈرەك ئارزۇيۇمنىڭ ئىل-تىماسىنى ئويلاشلىمۇ؟
- گۈلەمخان: يوللىرىنى قىسقارتاي، دىدىم.
- نيزام: قەمبەرىنسانى ھىلە - مىكىدە ساقىلى ئاقارغان قېرى قىڭغىغا تۇتقازمايدىغانلىقى لىرىنى بىلىۋىدىم. بۇ قارا يۈزنىڭ نومۇسىز مەقسىدى ھوسىن بېغىنىڭ ئەركىنىنى چەيلەپ...
- گۈلەمخان: كورگۈلۈگۈم باركەن، قانداق قىلاي، ئاسمان ئىگىز، يەر قاتتىق ئىكەن، ئەمدى سىل-نىڭ گەپلىرىگە ماقۇل بولاي.
- نيزام: (ئاغزىنى تامشىپ قويۇپ ناخشا ئېيتىدۇ)
- خۇداغا ئەيلەيىن شۇكرى، يەنە جىسمىمغا جان بەردى،
كوڭۇلدىن قوغلىدى غەمنى، ئەجەپ يورۇق جاھان بەردى.
گۈلەمخاننىڭ تىلىدا سوزلىدى قىسمەت ئوزى گويى،
چىچى قۇندۇز، كوزى يۇلتۇز جامالى ئاي جانان بەردى.
- گۈلەمخان: لېكىن پىشكەللىكلەرنىڭ يەنە تۈگىمەسامكىدىن بېشىم قېتىۋاتىدۇ.
- نيزام: قانداق پىشكەللىك، تارتىنماي ئېيتىۋەرسىلە. (يېنىدىن ھەمىيان چىقىرىپ گۈلەمخان-نىڭ ئالدىغا قويسۇ) بۇنىسى جىڭ كۇمۇش، نەزىر - چىراققا خىراجەت قىلارلا، باي خاپا قىلسا پېقىر ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويايلىمەن.
- گۈلەمخان: (ھەمىيانغا نەزەر گۈزىرىنى سالماي) خېلى ئوغۇلبالچىلىغى بار ئادەم جۇمۇسلا سىلى.
- نيزام: (كورەگەلەپ) زۇۋۇلام چىڭ ئۇزۇلگەن، ئانام ئوغۇل بالا دەپ تۇققان دىسىلەچو، يۇ-رىكى توم، جىگىرى چوڭ، بېلى مەھكەم ئوغۇل بىز. (ئاۋازىنى پەسلىتىپ) ئەمدى قەمبەرىنساننىڭ چېپىنى بېرىۋەتسىلە بولاتتى.

- گۈلەمخان: نەزىرىنى تۈگەتەي، باينى تىنجىتماي تۇرۇپ، قىزىمنىڭ چېيىنى قانداق بېرەتتىم ھەر ئىشنىڭ يولى، ئادەمنىڭ يۈزى بولىدۇ.
- نەزىم: (مەيدىسىنى كېرىپ) ئاغزىنى بىر غېرىچ كەرگەن مىر كېرەم بىلەنمۇ سوزلىشىپ كورب مىز تېخى، ھازىرلا بېرىپ ئات قەرزلىرىنى رۇسلايمەن.
- گۈلەمخان: مىر كېرەمنىڭ كوزى قەرزىدىنمۇ كوپرەك قىزدا، ئۇ ھازىر زەھەرگە تولغان چاياندىك ئوز زەھىرىدىن ئوزى مەس بولۇپ يۇرۇيدۇ. سىلىگە ھاقۇل بولغىنىمنى ئاڭلىسا، چىدىماي قىيامەت جىددىلى چىقىرىدۇ.
- نەزىم: چىدىمىسا ئولتۇرۇلسۇن! ناھايىتى كەتسە كوكەمە خوتۇن ئېرىمگە دەيمەن دەپ قوپقاندىك، شەنگەنگە چاقمەن دەپ پوپاڭ سالىدۇ.
- گۈلەمخان: شەنگەنمۇ باينىڭ ئويىنى پات - پات ئەگىيدۇ.
- نەزىم: ئەگىشى ئەگىيدۇ، شەنگەننىڭ ئالدىدا خوتۇننى بازارغا سېلىپ ئويىنىتىپ بەرسە ئەگىمەن، لېكىن شەنگەن مېنىڭ تۇققۇنۇم.
- گۈلەمخان: چاي ئىچكۈزۈشكە ئالدىرىمايلى، چايدىن كېيىنلا توي قىلماي بولماس، قالغان ئىشقا قار ياغمىدۇ. باشقا ئىشلىرىنى قايرىپ قويۇپ بۇ يەردە كوپرەك تۇرسىلا. تۇل خوتۇن بولۇپ قالدىم. چولدىكى تاشمۇ مەندەك يالغۇز ئەمەس. (كوز يېشى قىلىدۇ)
- نەزىم: چېنىم سىلىدىن ئورگىلىسۇن، بالا بولغاندىكىن پانا بولمەندە.
- گۈلەمخان: خۇدا خالىسا، يەنە بىر ئەرزىمەس ئىش بار ئىدى. ئىپتىسام تىلىم كىيىدۇ، ئىپتىسام دىلىم.
- نەزىم: ئانا - بالىلىقنىڭ ئوتى تىلىنىمۇ، دىلىنىمۇ كويدۇرمەيدۇ. كىرنى كىيىدۇرىدۇ. ئىپتىشۇەرسىلە.
- گۈلەمخان: مىر كېرەم شاكىر دىگەن بالىنىمۇ توھمەت چاپلاپ قامتىشۇەتكەنتى.
- نەزىم: ئۇ كەسپى توھمەتچى، ئىچى قارا ئادەمنىڭ تىلى ئۇزۇن بولىدۇ.
- گۈلەمخان: راستىنى ئىپتىسام شاكىر مېنىڭ تۇققۇنۇمى، بايغا شۇنداق ئاداۋىتىم تۇرۇقلۇقمۇ يەنە قىز بېرەتتىم، شاكىرنى ئەمدى ئوزلىرى كەچۈرۈم قىلارلا، ھەر يەردە بولسا رىسقىمى تېرىپ يېسۇن.
- نەزىم: (مەڭدەپ) بۇ، بۇ ئىشقا قولۇم قىسقىلىق قىلارمىكى، ھوكۇمەتچىلىك ئەمەسمۇ...
- گۈلەمخان: تۇققۇنۇمدىن ئايرىلسا چاڭگىدىكى قۇچقاچمۇ چىرىلدايدۇ. شاكىرنى كەچۈرمىگەن ئادەمگە جامائەت ئالدىدا قايسى يۈزۈم بىلەن قىز بېرىمەن.
- نەزىم: (ئاز سۆكۈتتىن كېيىن) قايتقاندا شەنگەن جاناپلىرى بىلەن سوزلۇشۇپ كورەرمىز.
- گۈلەمخان: ئىزلەشنى ھازىرلا توختۇتارلا؟
- نەزىم: مېنى قول كويدۇرىدىغان ئىشقا قىستاۋاتىلا، خەير بۇنىمۇ ئويلىشارمىز دەيلى، لېكىن قىزنىڭ چېيىنى چاپمانراق...
- [تالادىن ۋاي - دات سالىغىنىچە مەرەمەندىسا يۇگەرەپ كىرىدۇ]

مەرەمىنسا: ۋاي قەمبەرىنسانى ئېلىپ قاچتى، بۇلاپ قاچتى!
 گۈلەمخان: (خودىنى يوقاتقىنىچە يۈگۈرەپ بېرىپ ئۈنىگە ئېسىلىدۇ) نىمە دەۋاتىسەن
 ھوي، شورىڭغا شوۋا توكۇلگۈر، نىمە دەۋاتىسەن؟

مەرەمىنسا: (ھاسىراپ) دەرياغا سۇغا كېتىۋاتاتتۇق، يۈزلىرىگە پەرەنچە تارتىۋالغان توت ئەركەك
 كەينىمىزدىن ئات چاپتۇرۇپ كېلىپلا، قەمبەرىنسانى ئاتىڭ ئالدىغا مۇڭگۈرۈپ
 ئېلىپ قاچتى. بولسىلا گۈلەمخان ئاچا.

گۈلەمخان: ۋاي، ۋاپاسىز تەتۈر پەلەك بول، بول، قېنى قاياققا كېتىشتى؟...

[گۈلەمخان، مەرەمىنسا بىلەن بىللە يۈگۈرەپ چىقىپ كېتىدۇ، نىزام ياتىغىغا كىرىپ
 قۇرالىنى چىقىپ دەرۋازىغا قاراپ يۈگۈرەيدۇ - دە، ئالدىدىن ئالدىراپ كىرىۋاتقان
 مىركېرەم بىلەن ئۇسىزۇشۇپ دەلدۇگىنىپ كېتىدۇ]

مىركېرەم: (ھاسىراپ) سىلىمۇ خەۋەر تېپىپ ئالدىرىغانىمۇ؟ شاكىر ساياقنىڭ ئىز - دېرىگىنى
 ئېلىپلا مەنمۇ سىلىگە قاراپ چاپقان.

نىزام: قانداق ئىز - دېرىگىنى؟

مىركېرەم: بىزنىڭ كارۋانلار ئۇنى ئۇساقمارالدا ئۇچرۇتۇپتۇ، بىر ئاتنى مەنىپ گىدىيىپ كېتىپ
 بارغۇدەك، چاپسان ئاتلانسىلا.

نىزام: (گىۋمانسىراپ سۈكۈتتىن كېيىن) سىلىمنىڭ كارۋانلار قاچان كەلدى؟
 مىركېرەم: ھېلىمراقتا.

نىزام: (كىنايىلىك ئاھاڭدا) شاكىر بۈگۈن چۈشكە يېقىن مۇشۇ يېزىغا كەلگەن تۇرسا، كۈن
 تېخى پاتماي تۇرۇپلا ئۇساق مارالغا يېتىپ بارغىلى قانات چىقىرىپ ئۇچۇپتىمۇ؟

مىركېرەم: (دودۇقلىنىپ) ئە...ئۇ، ئۇشقىلىپ شۇ تەرەپكە كېتىۋاتقىدەك، قولىدىن چىقىپ
 كەتتى-ئۇن دەيمىن، سىلىگە ئادەم يانداي دېۋىدىم.

نىزام: ئوزلىرىنى ئۇيراتقانلىقىرىغا ھەشقاللا، چۈش كورگەن ئوخشايدۇ سىلىمنىڭ كارۋانلار.
 (ناخشا ئېيتىدۇ)

قاتۇرماي قويسىلا باشنى مۇشۇ ئەتىراپتىدۇر شاكىر،
 مېنىڭچە باشقا بىر ئىشنى قىلايلى مەسلىھەت ھازىر.

مىركېرەم: (ناخشا)

يامان غەلىياچىنى قولدىن چىقارمايلى خاتا ئەيلەپ،
 بۇنىڭدىن يوق مۇھىمىراق ئىش قىلاي ياردەم ۋاپا ئەيلەپ.

نىزام: بەرمەكنىڭ ئالمىغى بار، ئوتكەندە ئوزلىرىگە ئېۋەتكەن قۇرال - ياراقلىرىمىنىڭ
 ھىساۋاتىنى قىلمىشقا ياردەملەشسىلە.

مىركېرەم: ئۇنىڭغا نىمە ئالدىرايلا، ئىنچىكە ھىساۋات خوجىدارنىڭ دەپتىرىدە.

نىزام: چوڭلىرىنى بولسىمۇ ھازىر قىلىۋېتەيلى، مەن سىلىگە ئىككى يېشىك ئوق، ئون
 تال بىردەنگە مەسلىتىق، سەككىز دانە قىلىچ، بەش دانە يانقۇرال ئېۋەتكەن بۇلغا
 سۇندۇرغاندا جەمى...

مىركېرەم: مەنمۇ سىلىگە 200 جۇپ ئوتۇك، 300 تۇياق قوي، 20 تۇياق ئات ئوتكۈزدۈم، ھىم

مەندە يەنە ئېلىمىزنى بارلىقى راس، خوجىدارنىڭ دەپتىرىدە ...
 نىزام: ئۇز دىگەندىمۇ سىلەرنىڭ ماڭا 200 سەر بېرىشىمىز بار، گۈلەمخاننىڭ ئات قەرزىنى مېنىڭ شۇ پۇلۇمدىن تۇتۇپ قالسىلا.

مىركېرەم: سىلى ئارىغا كىرمىسىلە، كىمىدىن نىمە ئېلىشتى ئۈزۈم بىلىمەن.
 نىزام: ئادالەتچى بولغانلىغىمىدىن ئارىغا كىرىۋاتمەن، دوستلۇق يۈز خانىرىسى ئۈچۈن سەنە مانىمۇ نەق قوشۇپ بېرەي! (يېنىدىن ھەميان چىقىرىپ تەگلىەيدۇ) ئاز بولسىمۇ كۆپكە تاۋاپ قىلارلا.

مىركېرەم: (قادىلىپ قاراپ) بۇ نىمە دىگەنلىرى؟
 نىزام: ئادىمگە رچىلىمىكى ئۇنتۇمىسىلا، يالغۇز قىزى بار تىزىل خوتۇنىنى قازا ئۈستىدە قىيىنمىسىلا دىگىنىم.

مىركېرەم: مېنىڭ ئويۇم گورەخاندا ئەمەس، ئالىلا پۇللىرىنى، ماڭا پۇل ئەمەس، ئاي كېرەك، ئاي!
 نىزام: ئاسماندىكى ئايغا قول سوزۇپ ۋاي - ۋايلىغىچە ئالىدىلىرىدىكى نەق پۇلنى جايلىسىلا (ھەمياننى مىركېرەمنىڭ يانچۇغىغا تىقىدۇ)

مىركېرەم: يېقىرنىڭ قولىنى قىتۇرالىغان ئادەم تېخى بولغان ئەمەس، سىلى تىل ئياغىملىق بىلەن نىمە قىلاي دەيلا؟

نىزام: تىۋى يوق چۈنئەكلىرىنى توشقۇزاي دىدىم، يامان دەپتىنمەنمۇ؟ (مىركېرەمنىڭ قولىنى ھەميان بىلەن بىللە قوشۇپ ئۇنىڭ يانچۇغىغا تىقىدۇ) تۇل خوتۇنىنى قاخشاتمىسىلا.

مىركېرەم: (يۇلقۇنۇپ) قاخشاتماي دىگەچكە ئۈزۈم بالا بولۇۋاتمەن.
 نىزام: ساقالغا بېقىپ ئىش تۇتۇسىلا، ياش خوتۇنغا قېرى ئادەم بالا بولامدىكەن؟ سىلىدىن ياشراغىمۇ باردۇ!

مىركېرەم: ئوزلىرىنى مەندىن ياش چاغلاپ، مېنىڭ تومەمگە چاڭ سالماقچىمۇ؟ شۇ كەمگىچە قايسى بۇلۇڭدا كوكۇرۇپ ياتقاننىلا، مەن بىلەن ياش تالاشقىچە پىشانىلىرىنى سىلاپ باقسىلا، چالا ئاشلانغان ئۈشكە تېرىسىدەك قورولۇپ كېتىپتۇ.

نىزام: چىرايلىرى توگىنىڭ توققۇز توللىغىدەك قاتلىشىپ كەتسىمۇ نەۋرىلىرىدەك قەمبەرنىسانى ئوغۇرلاشتىن خىجىل بولمىدىلا؟

مىركېرەم: توھمەت توقۇپ ئالدىمدا قاقلىداۋەرمىسىلە، مەن قاچان قەمبەرنىسانى ئوغۇرلاپتىمەن؟ كوتەرسىلە بۇنداق ساخاۋەتلىرىنى، ھابىدال ئەمەسمەن. (ھەمياننى چوربۇيتىدۇ، نىزام يەردىن ئېلىپ يەنە ئۇنىڭ يانچۇغىغا تىقىدۇ، ئىككىسى تىرىكىشىپ كېتىدۇ. بوجاڭ كىرىپ قېلىپ ئۇلارنى ئاجرىتىدۇ)

بوجاڭ: ھوي، ھوي، بولدى قىلىشىسىلا ئەمدى، چوپ - چوڭ سالاپەتلىك ئادەملەر تۇرۇقلۇق...

مىركېرەم: توختىسىلا بوجاڭ، بۇ بوھتانچى قارا گەدەنىڭ قوسىغىدا جىن بار.

نىزام: ھوي قاپاقۇش ئالا گەدەن، سىلىگە ئوخشاش بوھتان چاپلاپ خەقنىڭ قېنىنى شورا- ۋاتقىنىم يوق، تىللىرىنى ئوڭشاپ گەپ قىلىسىلا.

- مىركېرەم: ئىسەسكەر بولدىم دەپ قىسقا تامىلىغان چاخورازدەك پىكەنلىرىنى كېرىۋاتاملا، ناھايىتى كەتسە سىلى قوللىرىدىكى ئۇزۇن كۆسەي جۇمۇ، بىلىپ قالسىلا.
- نېزىم: تولا كاكىراۋەمسىلە، كانايلىرى ھويپ يەۋەلغان تازىنىڭكىدەك خىقىراپ قالىدۇ. قەمبەرنى سانسى چىقىرىپ بەرسىلە.
- مىركېرەم: شاكىرنى تۇتقىلى كەلگەندىكىن شاكىرنى تۇتسىلا، قەمبەرنى سانسى بىلەن نىمە چاتاقلىرى؟ قەمبەرنى سانسى ماڭا قەرزدار، مەن ئۇنى ئالىمەن.
- نېزىم: كىمىنى تۇتۇشۇم بىلەن نىمە چاتاقلىرى؟ سىلىمۇ ماڭا قەرزدار، ئەمەس سىلىمى مەن ئالايۇ؟
- مىركېرەم: ھىلى تىللىرىنى سۇغۇرۇۋالىمەن! (نېزىمغا ئېتىلىدۇ)
- نېزىم: ھىلى كالىلىرىنى ئۇزۇۋېلىپ قولىۋىلىرىغا تاۋۇزدەك قىستۇرۇپ قويىمەن. (قىلىپچىغا يېپىپ شىدۇ)
- بوجاڭ: ھوي بىر قىزغا ئولۇپ بېرەمسىلەر دەيمەن (ئارىچىلايدۇ)
- مىركېرەم: ماڭا ھۇرىپەيگەننىڭ جېنىغا ۋاي، تەپسەم تومۇرىنى ئۇزۇۋالىمەن.
- نېزىم: چۇچۇرىنى خام ساناپلا، قوقاق سېلىپ، بوھتان چاپلاپ قامىتىۋەتكىلى سىلىمگە مەن شاكىر ئەمەس.
- مىركېرەم: ئاغزىدىن ئوت چىقىدىغان شاكىرنى قامىتالىغان ئادەم ئاغزىدىن نىجاسەت ئاقىدىغانلار. نىمۇ بوش قويمايدۇ، شەنگەن جاناپلىرى شاكىرغا يان باسىدىغانلارنى كەچۈرمەيدۇ.
- نېزىم: شەنگەن جاناپلىرىنىڭ نامىنى بازاردا ياڭاق ساتقاندا سېتىۋەرمىسىلە، ناھايىتى كەتسە ئوسما ئويۇنى كورسىتىپ ئۇنىڭ كوڭلىنى ئالغانلا.
- مىركېرەم: شەنگەن جاناپلىرى بىلەن قىيامەتلىك دوسلىقىمغا چىدىماي ئۇنى قارىلىماقچىمۇ؟ گۇناقماغان تىل باش بىلەن بىللە قوشۇپ كېسىلەرمىكى!
- نېزىم: كوزلىرىنى چاپقىنىڭكىدەك چەكچەيتىپ كەتمىسىلەر. چاناقلىرىدىن چىقىپ كېتىدۇ، ئەمەس شەنگەن جاناپلىرىنىڭ ئالدىغا ھازىرلا بېرىپ باقمىلىمۇ؟!
- مىركېرەم: بارساق بويۇنلىرىنىڭ ئېغىرلىقىنى يېنىمىڭلىتىپ قويىدۇ. (بوجاڭغا قاراپ) قۇشۇنغا قىستۇرۇلغان ماۋۇ بۇدۇشقا قىندىڭ شاكىرغا چىتىشىدىغان جايلىرى بار زادى. ئەتە شەنگەننىڭ ئالدىغا بارماي بولمايدۇ.
- نېزىم: ئەتەمۇ خۇدانىڭ كۈنى يورۇيدۇ. بىلىپ قويسىلىكى شەنگەن پېقىرنىڭ يېقىن تۇققىنى. بىر پۇتلىرى گورگە ساڭگىلىغاندا قىز ئالىمەن دەپ رەسۋا بولغىچە تاۋۇتقا چىقىۋېلىشقا تەييارلانسىلا! (بوجاڭ مىركېرەمنى تالغا سورەيدۇ، ئۇ تىمەرەجەپ تۇرۇۋالىدۇ)
- مىركېرەم: ئالدىرىمىسىلا، كوزلىرىنى پاقىرتىپ تۇرۇپ، قەمبەرنى سانسى چۇجە مىكىياندەك ۋاقىلىتىپ ئېلىپ كېتىمەن تېخى!
- نېزىم: ھۇي كالاكوشتا سەرالىق، تاڭ ئانقەچە شەنگەن جاناپلىرى ئوزلىرىنى چاقىرتىپ قالار. مىكى، ئادەملەرنىڭ نۇمۇسىنى كەلتۈرىدىغان ئېشەك تۇمشۇقلىرىنىڭ نوخلىسىنى ئېلىپ قالارمىكى تېخى؟

[بوجاڭ مەركىزىدىكى ئىتتىرىپ ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ. مەركىزىدىكى ئاغزى بېسىمىداي سوزلەپ ماڭىدۇ]
 مەركىزىدىكى: باينىڭ گېپى يەردە قالمايدۇ. ھاكىمچىلىق يولى بار تېخى.
 خەپ!

— يەردە

4 - پەردە

[ۋاقتى: شۇ كۈنى كۈگۈم.
 ئورنى: گۈلەمخاننىڭ قوروسى.
 سەھنە تۈزۈلۈشى ئىككىنچى پەردىدىكىگە ئوخشاش. ئاسمانغا يېڭى ئاينىڭ ئىچىگە ئوغىقى كوتۈرۈلگەن. گۈلەمخان بوستانلىقنىڭ يېنىدا ناخشا ئېيتىۋاتقان ھالەتتە يەردە ئىچىلىدۇ]

قەمبەرنىسا بىر گۈل ئىدىڭ،
 غۇنچىلىرى ئېچىلمىغان.
 يېڭى چىققان ئايغا ئوخشاش،
 نۇرى تېخى چېچىلمىغان.
 گۈلنىڭ قېنى قەمبەرنىسا،
 نۇرنىڭ قېنى قەمبەرنىسا.

قەمبەرنىسا بۇلبۇل ئىدىڭ،
 قاناتىڭنى كىم قايرىدى.
 ئۇزۇلمەستىن كوزۇمدىن ياش،
 مەندىن سېنى كىم ئايرىدى.
 قارا بولدى بەختىم مېنىڭ،
 سۇندى تاجىم - تەختىم مېنىڭ.

[مۇزىكا داۋاملىشىدۇ. مەرەمنىسا ئالدىن يۈگرەپ كىرىپ گۈلەمخاننى يولەيدۇ]
 مەرەمنىسا: بىئارام بولمىسىلا ئانا، شاكىرجان "بېشىم ئامان بولسىلا قەمبەرنىسانى خاراپ قىلغۇز-
 مايمەن" دىدى.

[مۇزىكا كۈچىيىپ گۈلەمخاننىڭ ناخشىسى داۋاملىشىدۇ]
 (ناخشا)

سەنسىز بولماس ياخشى كۈنلەر،
 چاڭ سالىدى دەرت - ئەلەم ماڭا.
 ئاقتى چولگە كوز گوھىرىم،
 ھارام بولدى ئەلەم ماڭا.

سۇندى قانات قايرىلغىچە،
ئولەي سەندىن ئايرىلغىچە.

مەرمەنسا: غەيرەتلىك بولسىلا، شاكىرجانلار تاپ باشتۇرۇپ تاققا كەتتى، تېپىپ قايتسا ئەجەپ ئەمەس.

گۈلەمخان: رەخمىتى كەڭ ئاللا مېنى سەۋدايى قىلىپ قويامدىن؟ ئوغرىلارنى بايىنىڭ ئادەملىرىمەن كى دىسەم ئۇلارنىڭ تاققا قاچقىنى نىمىسى؟ بىردەمدىلا ئاقتىمۇ يوق، كوكتىمۇ يوق، ئادەممۇ، ئېزىتقۇمۇ ئۇلار؟

مەرمەنسا: كىچىك ئاغچىمۇ مىركېرەمنىڭ ئادەملىرىدىن گۇمان قىلىپ تىڭ - تىڭلاۋاتىدۇ، ئۇچىرىنى ئالسىلا ماڭا خەۋەر قىلىۋەتمەكچى.

گۈلەمخان: (بىر ئاز جانلىنىپ) ئەمىسە بالام سەن كىچىك ئاغچىنىڭ يېنىدىراق بولغىن، دەم - دەرەك تاپساڭ "ھايت" دەۋىتەرسەن، مەنمۇ بىلەن بارايدۇ؟

مەرمەنسا: ياق، سىلى ئويىدىن غېرىچ نېرى قوزغالمىسىلا، شاكىرجانلار قايتسا ئىزلىنىپ قالمىسۇن. مەن كەتتىم. (مەرمەنسا چىقىدۇ، نىزام روھىمىز قىياپەتتە كىرىدۇ)
نىزام: ئىش چاتاق، مىركېرەم جۇۋىسىنى تەنۇر كەيدى. قەمبەرنىمانى كورمىدىم دەپ ئېشەك تەك جاھىللىق قىلىۋاتىدۇ.

گۈلەمخان: شۇ جادىگەر كورمىسە كىم كورەتتى، بۇ تاغلاردا باشقا ئىنسان زانى يوق، ئامالسى قىلىسلا تەقسىر، يالغۇز قىزىغا ۋابال بولدى. (كوز يېشى قىلىدۇ)

نىزام: ئەسكەرلەرنى ئىز قوغلاشقا ئېۋەتسەم ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك يوقاپ كەتتى، ئەپسەشمەسە ناھىيە بازىرىغا شىنگەننىڭ قېشىغا بېرىپ مىر كېرەمنى كېلىشتۈرۈپ بىر چاقسام بولارمىكى.

گۈلەمخان: بازار يىراق، سىلى بېرىپ شەنگەنچە چاققىچە بۇ يەردە بولغۇلۇق يەتكەچە بولارمىكى...

نىزام: ئەمىسە ھىلى ئەسكەرلىرىم قايتقاندا خەت يېزىپ شەنگەنگە ئېۋەتەي، تاڭ ئېتىشى بىلەنلا شەنگەن بۇ لامزەللىنى چاقىرتىپ تاناۋىنى قىرىق گەز تارتسۇن.

گۈلەمخان: ياق، بۇ بىر كېچە ماڭا بىر يىلدەك ئۇزۇن تۇيۇلۇۋاتىدۇ؟

نىزام: مىركېرەم ئەتراپىمىزنى ئوراپ پۈت - قوللىغا زەنجىر سېلىپ قويدى. مېنىڭ ئاران ئىككى ئەسكىرىم، ئۇنىڭ ئون نەچچە قۇراللىق ئادىمى، توپ - توپ قولچوماقلىرى بار (رەللە بولۇپ ئوزىنى قوياغا جاي تاپالماي ئۇيان - بۇيان ماڭىدۇ)

گۈلەمخان: ئۇ بويىنى ئۇزۇلگۈر سىلىمنىڭ يۈرەكلىرىنى يۇلۇۋاتىمىمۇ، كوزلىرىنى مولدىرلىتىپ قاراپ تۇراملا ئەمىسە؟

نىزام: كىكىرتىگىنى غاجىلاپ تاشلاي دېۋىدىم بۇ قېرى لالىنىڭ، كاشكى يەنە تىوت يىگەتم بولسا تىوت پۇتىنى ئاسمان تاپىلاق قىلاتتىم.

گۈلەمخان: ئىش ئادەمگىلا قاراشلىق بولسا ئادەممۇ تېپىلىدۇ، مەھەللىمىزدە شاكىرنىڭ ئاغىنىلىرى كوپ، ياردەمگە چاقىرساق بولىمىمۇ؟

نيزام: شاكىرنى بېشىغا ئۇرايدىمەن، ئۇ مېنىڭ دۇشمىنىم تۇرسا...

گۈلەمخان: سىلىنىڭ ئەمەس، مەركىزىنىڭ دۇشمىنى، ئۇ سىلى بىلەن نىسە تالاشقانتى، توخۇلىد رىنى تاق، مۇشۇكىلىرىنى پەش دەپ باقمىغان تۇرسا.

نيزام: ئۇغۇ شۇنداق، بىراق ھوكۇمە تېچلىكتە...

گۈلەمخان: مەركىزى ناھەق دۇمبالغاندا ئۇنىڭ گەۋگىگە شاكىرنىڭ قايناقسۇ قۇيۇۋەتكەنلىك گۇنايىن بار، بۇ ئىشنىڭ ھوكۇمەت بىلەن نىسە چېتىشلىغى؟ قالغان گەپلەر توھمەت.

نيزام: شۇنداقتىمۇ مەركىزى ئۇنىڭ تونىنى بەك ئەپچىل پىچىتىمەن، سوكمەكنىڭ ئوزى بەسى مۇشكۈل.

گۈلەمخان: شاكىر مۇشكۈلدىن قورقمايدۇ. ئۇ مېنىڭ تۇققۇنۇم، مېنىڭ بېشىمغا كۈن چۈشكەننى ئۇقسا ھەرگىز قاراپ تۇرمايدۇ.

نيزام: باشقىسىنى قويۇپ تۇرۇپ، شاكىرنى تاپماقنىڭ ئوزىسۇ ئاسان ئىش ئەمەس، نەچچە كۈن قوغلاپ يۈرۈپ بىرەر مەتەممۇ يۈزمۇ - يۈز ئۇچرىتالىغان تۇرسام، ئۇ شەيد تاندىك سىرلىق، بېلىقتەك سىلىق نىدىكەن.

[تالدىن ئاتنىڭ كىشىنى ئاڭلىنىدۇ، ئابىلەت ۋە قۇراللىق ئىككى دوستىنى ئەگەشتۈر- گەن شاكىر دەرۋازا ئالدىدا پەيدا بولىدۇ]

شاكىر: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ياخشىلار!

[نيزام ئەندىكىپ ئالاقىزادىلىككە چۈشىدۇ، گۈلەمخان سۇيۇنۇپ كېتىدۇ]

گۈلەمخان: "كىمىنىڭ گېمىنى قىلسا شۇ كېلىدۇ" دىگەندەك بولىدە!

شاكىر: نيزام جاناپلىرىنىڭ بېشىغا قايناقسۇ كۈن چۈشكەننى ئاڭلاپ، ئىزلىتىپ ئاۋارە قىلمايلا كېلىۋەردىم.

نيزام: (ئەلپازىنى بۇزۇپ قىلىتچقا قول سوزۇپ) سەن، سەن شاكىرغۇ، قۇرال تاپشۇرغىلى كەلدىڭمۇ؟

شاكىر: (ئوڭ قولىنى كۆتمىپ توختاش ئىشارىسى قىلىپ) قۇرال تاپشۇرۇشقا. ئالدىرىمىسىلا، بىز ياردەم بەرگىلى كەلدۇق. (ئىككى قەدەم ئالدىغا چامداپ ناخشا ئېيتىدۇ.) (ناخشا)

ھولۇقشاڭ بىرلىشىشتىن نۇر يېغىپ سىزگە سەھەر بولغاي،
ئۇنىڭسىز ئىش جاھان رەسۋالىغىدىن بەك بەتەر بولغاي.

نيزام: بەدبەخت! (تاپانچىسىنى چىقىرىپ ئىككى قەدەم كەينىگە داچىيدۇ، بىراق گۈللۈكتىن شەپىسىز چىقىپلا نىزامنىڭ كەينىدە پەيدا بولغان ئايزىم ئۇنىڭ قولىدىكى تاپانچىنى تارتىۋالىدۇ. نيزام تىركەشمەك بولغىچە شاكىرنىڭ دوستلىرى ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئوتۇپ قىلچىلىرىنىڭ ئۇچلىرىنى بېقىتىشقا تىزەيدۇ)

شاكىر: (ناخشا)

مۇشۇ مىللىتقا تەشكەببەن تېخى كۆپ ئاق سۈيەكنى مەن،
چېقىملىك شىرغا شىرنىڭ قەھرىدىن جانغا خەتەر بولغاي.

- نيزام: مەن سېنى تۇتقىلى كەلگەن ئادەم، تۇتۇشمىغا ياردەملەشكىڭ كەلسە، قۇراللىڭنى تاشلاپ، بېشىڭنى ئەگى، ئىگىلىگەن باشنى قىلىچ كەسمەيدۇ.
- شاكىر: (قاخاڭلاپ كۈلۈپ) تۇتۇشقا توغرا كەلسە، سىلى مېنى ئەمەس، ھازىر مەن سىلىنى تۇتتىمەن، ياخشىلىقىچە...
- نيزام: زاغرىسى بار، ماغدۇرى يوق ئىككى توكتوك سەرالىقىڭدىن قورقىدۇ دېمە، مەن ھەربى ئادەم، ھازىرلا ئەسكەرلىرىم كېلىدۇ. ئاڭلىمىغانىمىدىڭ ئۇلارنىڭ يېيىشى ئاق نان، ئېلىشى نەق جان.
- شاكىر: زاغرىچىنىڭ مۇشتۇمى زاغرىدەك قاتتىق بولىدۇ. بىزنىڭ دىخان بالىلىرىنىڭ يېيىشى زاغرا، ئاق نانچىلار تېرىسىدىن كەيدۈرىدۇ ناغرا، جانغا - جان كەتتى، قالغان ناغرىنىڭ ھەقىقىگە قۇرال تاپشۇراملا؟
- نيزام: (دۇدۇقلاپ) ھە... ھە قانچە بولسىمۇ كەينىمىزدە ھوكۇمەت يار - يۈلەك.
- شاكىر: يولۇس تاغدا كۈچلۈك، بۇيەر مېنىڭ يۇرتۇم. شۇنداقتىمۇ مەن سىلىنى تۇتۇشنى خالىمايمەن، ئىككى بىگۇنانىڭ بىر - بىرىنى تۇتۇشنىڭ نىمە ھاجىتى؟
- نيزام: ئەمەس نىمە قىلاي دەيسەن؟
- شاكىر: ھەمكارلىشىپ دەيسەن، مېركېرەم باي توھمەت چاپلاپ مېنى قاماتقان، ئەمدى قەمبەرنىسانى تارتىۋېلىپ، توھمەت چاپلاپ سىلىنى قامىتىشنىڭ كويىدا بولۇۋا-تىدۇ.
- نيزام: قولىدىن كەلمەيدۇ.
- شاكىر: رەسۋاچىلىققا ئېلىپ بارىدىغان خاتالىققا يول قويۇۋاتمىلا. ئۇ سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ قۇيۇپ، ئىشنىڭ يېرىمىنى جوندەپ بولدى. مەن سىلىگە قىيىنالىغان بىر چاغلىرىدا يار-دەم قىلىپ، كەڭچىلىك تاپاي دەپ يېگىتلىرىم بىلەن ئىز - ئىزلەپ قەمبەرنىسانىڭ دېرىگىنى تاپتىم.
- نيزام: قانداق دېرىگىنى؟
- گۈلەمخان: شاكىر: قەمبەرنىسانى مېركېرەمنىڭ ئاتلىقلىرى ئېلىپ قېچىپتۇ.
- گۈلەمخان: نىمىشقا تاققا ئېلىپ قېچىپتۇ؟
- شاكىر: ئىلان يېغىنى يىگەن مۇغەمبەر مېركېرەمنىڭ بۇ ئالداش ھېلىمى بولمامدۇ، ئۇلار قەمبەرنىسانى جىلغىدىكى بىر ئوڭكۇردە تەييارلاپ قويغان ساندۇققا سېلىپ، كوز باغلانغاندا ئوغۇرلۇقچە مېركېرەمنىڭ قوروسىغا ئەپكېلىۋاپتۇ.
- نيزام: شەيتان پۇشتىدىن تامغان خۇمسا، مەن بۇ چاياننىڭ ئۇۋىسىنى چۇۋۇپ تاشلايمەن. (تالاغا ئېتىلىماق بولىدۇ، شاكىر كۈلۈمسىرەپ ئۇنى توسۇۋالىدۇ)
- شاكىر: ئۇنىڭ قوروسىنىڭ ئىچى - تېشىنى قۇراللىق پوستلار قاتدۇ - قات قورشاپ بولدى. سىلى ئىككى ئەسكەرلىرى بىلەن بارسىلا قاپقانغا باشچىلاپ ئۇسكەندەك بولارمىكى!
- (دەرۋازا ئالدىدا مەرەمىسا پەيدا بولۇپ گۈلەمخانغا ئىشارە قىلدۇ)

مەرەمنىسا: گۈلەمخان ئاچا، بۇ ياققا چىقسىلا.
شاكىر: (مەرەمنىساغا قاراپ) كېلىۋېرىڭ مەرەمنىسا، ھەممىسى ئوز ئادەم (ئابلەتلەرگە ئىشارە قىلدۇ، ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ)

مەرەمنىسا: (كىرىپ) كىچىك ئاغچىنىڭ قېشىدىن كەلدىم.
گۈلەمخان: يېڭى گەپ - سوز باردەكمۇ؟

مەرەمنىسا: باينىڭ ئادەملىرى قەمبەرنىسانى تاغدا بىر ئايلىنىدۇرۇپلا، قورۇغا ئوغۇرلۇقچە ئەپكە رىۋاپتۇ. باياتىن پازىل غالچا ھېلىم سوپىنى چاقىرىپ كەلدى.
نېزىم: ھېلىم سوپىنى، ھىلىقى ئايىم كاسكىنىڭ سوپەكنىمۇ؟

[ئايىزىم يۈزىنى قىيا توساپ تاپانچىنى شاكىرغا بېرىپ چىقىپ كېتىدۇ، شاكىر تاپانچىنى بەلۇغىغا قىستۇرۇۋالىدۇ]

مەرەمنىسا: شۇنداق، پارلىنىڭ ئېيتىشىچە چوڭ ئاغچا خېنىم مىركېرەمنىڭ يەنە خوتۇن ئالدىغانلىقىنىڭ شەپسىنى ئېلىپلا ھوشىدىن كېتىپتىمىش، شۇڭا ھېلىم سوپىنى سۇپ - كوچ قىلدۇرغىلى چاقىرىغانمىش.

شاكىر: ھېلىم سوپى توپىلاردا ئىماملىق قىلاتتى. بۈگۈن كېچە نىكا ئوقۇيدىغان بولمىسۇن؟
مەرەمنىسا: كىچىك ئاغچىمۇ قەمبەرنىسانى باي ئۆزىگە خۇپىيانە نىكا قىلىۋالماقچى دەۋاتىدۇ. بىر نەچچە سائەتتە چاقىرىغانمىش.

نېزىم: بۇ ئىشتىنىڭ بالىسى مېنى غەپلەتتە قويماقچىكەندە تېخى! بۇ ئىش ئەتە شەنگەننىڭ ئالدىغا بارغاندىن كېيىن كېسىلمەكچى ئىدى. ھۇ، نامەرت.

گۈلەمخان: تورىلەر نامەرت كېلىدۇ.

مەرەمنىسا: بەزىمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ھىلىقى نېزىم دىگەن، دوزاقنىڭ كوسىمىدەك قارىداپ كەتمۇن دەپتىمىش تېخى.

نېزىم: خەپ، تىرىك تۇرغۇزۇپ غاجىلاپ تاشلىغىلى بولارمىدى شۇ لەقۋا كالىنى، ئۇ مېنى ۋاي - ۋايلىتىپ تۇرۇپلا بۈگۈن...

شاكىر: سىلى ۋاي - ۋايلىغىچە ئۇنى ئىنجىقلاستىلا بولمايدۇ. مۇھەببەت ۋاپا بىلەن پىدا-كارلىقنى ياخشى كورىدۇ، ئوغۇل بالچىلىق كورسەتسىلە، بىزمۇ قورۇغىنىڭ ئاستىغا نۇ-شۇدۇل تىقىشىپ بېرىمىز.

نېزىم: بۇ قىساس ئىچىمگە پاتمايدۇ، ھىچ بولمىسا ئاغزىمنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ مەرەز رودىپايىنى بىر تىلىلىۋالمام...

شاكىر: قىساسنى تىلغا قارىغاندا تىخ كۈچلۈكرەك ئىپادە قىلدۇ. بايدا سىلدىنىڭمۇ، مېنىڭمۇ قىساسىم باركەن، بىرلىشىپ ئالايسى!

گۈلەمخان: شاكىرچان راس دەيدۇ، ئادەم ئادەمدىن بەھرى ئالىدۇ. ئىككىلىرىنىڭ بىرلىشىشلىرى يوللۇق، سىلەر تېخى ئۇقمايسىلەر، ئىككىلىرى ئەسلىدە تۇققان.

شاكىر: {
نېمە دەۋاتىمىز؟
نېزىم: }

گۈلەمخان: ھازىرغىچە سىز ساقلاپ كەلدىم، ئەمدى بۇ سىرنى ئاچماي بولىدى. (نىزامغا قاراپ) سىلىنىڭ ئانىلىرى ئەسلىدە شەنگەن جاناپلىرىنىڭ 4 - خوتۇنى ئىدى، ئۇ سىلى تېمەخى بوشۇكتىكى چاغدا شەنگەن تالاق قىلىۋەتكەندىن كېيىن ھازىرقى دادىلىرىغا تەككەن.

نىزام: مېنىڭ ئانىم ئەسلىدە شەنگەننىڭ خوتۇنى...؟

گۈلەمخان: ھازىرقى دادىلىرى كېيىنچە يەنە بىر ئايالى ئېلىپ بىر يىلدىن كېيىن ھامىلدار چېمەخدا قوغلىۋەتكەن.

شاكىر: ئۇ ئايال كىم ئىدى؟

گۈلەمخان: ئۇ ئايالنىڭ ئومۇرىنىڭ ئاخىرى بىزنىڭ يېزىغا باغلىنىدۇ. ئۇ بىزنىڭ قىزغىن ئىشكلىنىڭ غىرىپ كەپمىزدە شاكىرنى تۇغۇپلا ئالەمدىن ئۆتكەن. شاكىرنى كېيىن بىر داۋاز چوڭ قىلدى. (گۈلەمخان ئىسەدەپ كېيىن داۋاملاشتۇرالمىي قالىدۇ، ئېتىكىدە كوزىنى سۇرتىۋېتىپ ئويىگە كىرىپ كېتىدۇ)

نىزام: ئانىمنىڭ "بىز شەنگەنگە تۇققان كېلىمىز" دىگىنى شۇكەندە.

شاكىر: ئۇنداقتا بىز ئوڭەي بىر تۇققانمۇ؟

نىزام: (سۆكۈتتىن كېيىن) ياق، بۇ ئەقىلگە سىغمايدۇ.

[گۈلەمخان قولدا ياغلىققا يۈگەلگەن بىر نەرسىنى كۆتىرىپ ئىشتىك چىقىدۇ، يۈگەك

نى ئاچقاندا بىر خەنجەر يالىتىرايدۇ]

گۈلەمخان: ھازىرقى دادىلىرىدىن شاكىرنىڭ ئانىسىغا تەككەن مىراس مۇشۇ پىچاقكەن. جان ئۇ-زەردە رەھىمىتى بۇنى شاكىرغا يادىگەر قىلىپ قالدۇرغانى، بىسىغا دادىلىرىنىڭ ئىسمى ئويۇلغانىكەن. ئىككىلىرى دەرقەمدە چاغدا ئىككىسىگە تاپشۇراي! (پىچاقنى شاكىرغا بېرىدۇ، شاكىر نىزاملار پىچاققا تەڭلا ئىككىشىدۇ)

گۈلەمخان: (سۆكۈتتىن كېيىن) ئانىلىرىڭلار بىر ئوينىڭ تۈزۈنى يىگەن، ھەمكارلىشىڭلار!

شاكىر: نىزام جاناپلىرى، ئادەمگە يەنىلا ياۋا بوردەك قاراۋەرگەنلىرى ياخشىمۇ ياكى...؟

نىزام: (ناخشا) قېرىنداشنى رەقىپ دەپ يۈرگىنىمنى بىلگىنىم ياخشى،

بۇ جەڭ مەيدانىدا ھەمكارلىشىپ بىر كۈلگىنىم ياخشى.

لېكىن غەلىيانچىسىش بۇ زات، داۋام يولداش بولالمايمەن،

ئۆزەمنىڭ يولىدىن تايماي كۆرەرنى كورگۈنۇم ياخشى.

شاكىر: (ناخشا) ياۋ ئىددۇق تۇققانچىلىق ئاشكارە بولدى ئاقىۋەت،

يەنە ھەركىم يولىغا پەرۋانە بولدى ئاقىۋەت.

بۇ پەلەكنىڭ سىرلىرىغا بارمىدۇ يەتكەن ئەقىل،

ئەقلى دانىش چارىگە دىۋانە بولدى ئاقىۋەت.

قوشقۇنۇمدا پەمنى قىسمەت ئالدىدا جۇرئەتكە مەن،

دۇشمىنىم ھەم تۇققۇنۇم ھەيرانە بولدى ئاقىۋەت.

نىزام: قەمبەرنىسا ئىشىدا ھەمكارلىشايلى، ئۇنىڭ ئۇ يېنىغا بىر - بىرىمىزنى كورمىگەن بو-

لايلى ۋە سسالام، لېكىن باينىڭ ئادىمى كوپ، قەمبەرىنسانى بۇ يالماۋۇزنىڭ ئۇۋىسىدىن ئەپچىقماق تازا قىيىنغا چۇشەرمىكى؟

شاكىر: قىيىن دەپ لايچىيىپ تۇرىۋەرسىلە، باي كېلىپ تېخى سىلنى توخۇدەك يۇڭسۇزلاپمۇ كېتىدۇ. ئاساندىكى يۇلتۇزنى قول بىلەن يۇلتۇپلىشتەك ئېغىر ئىش بولسىمۇ قىلىش كېرەك!

نيزام: (ناخشا) يېنىكىلىك قىلىمىغان ياخشى قاراملىققا بولۇر ھەمدەم،

شاكىر: (ناخشا) يېتەلمەس غەلبىگە زادى تەۋەككۇل قىلىمىغان ئادەم.

نيزام: ئەمىسە قۇتۇلدۇرۇشنىڭ چارىسى قانداق بولىدىكى؟

شاكىر: باي ئوغۇرلۇقچە نىكا - بەزىمىلەر بىلەنلا قەمبەرىنسانى ئەمىرىگە ئېلىۋالسىن دەپ ئۆزىنى ئۆزى ئالداپ تۇرسۇن. بىز باينىڭ ئادەملىرى چوڭ قوروغا توپلانغان پەيتىدىن پايدىلىنىپ، باينىڭ كونا دوڭدىكى... (نيزامنىڭ قۇلغىغا ئاللىنىشىدىن پايدىلىنىپ)

نيزام: (جانلىنىپ) لەشكىرى تىل بويىچە، بۇنى ئۇياقتىن شەپە قىلىپ بۇياقتىن زەربە بېرىشى دەپمىز، ئۇگىنىۋالسىلا. (قااقلاپ كۆلۈپ كېتىدۇ)

شاكىر: ھەببەللى، ئادەملىرىمىز ئىككى توپقا بولۇنسۇن.

نيزام: ئەقىللىق چارە. قانچە ئادەملىرى بار؟

شاكىر: ئوتتۇر قولىدەك توت يىگىت، ئۆزەم بىلەن بەش.

نيزام: مېنىڭ ئىككى ئەسكىرىم، ئۆزەم بىلەن ئۈچ، جەمى سەككىز بولىدىكەنمىز.

شاكىر: سىلى كونا دوڭ سەيلىسىنى، مەن باينىڭ چوڭ قورۇسىدىكى تاماشىنى زىممەتكە ئالاي، ئىشتىن كېيىن توقايلىقتا ئۇچرىشىپ قەمبەرىنسانى سىلىگە تاپشۇرىمەن.

گۈلەمخان: مىركېرەم باي ئەلىمىگە چىدىماي يېرىلىپ كېتەر.

نيزام: ئولگەندىن كېيىن بولسىمۇ دۇمىسىنىڭ تېرىسىدىن تاسما تىلىۋېلىش كېرەك.

شاكىر: سىلى قىزنى تاپشۇرۇۋېلىپ ناھىيە بازىرىغا قاچىلا، مەن پۇخادىن چىققىچە قىساس ئېلىۋېلىپ ناخشانى دوڭ توۋلاپ چولگە چاپمەن.

نيزام: (قوشۇمىسىنى تۇرۇپ) پىلاننى ئازراق تۈزىتىيلى، كونا دوڭ سەيلىسىنى سىلى، چوڭ قورو تاماشىسىنى مەن زىممەتكە ئالاي. قەمبەرىنسا بىلەن ئۇدۇل ناھىيىگە جۇنۇمىسىم بولمايدۇ، توقايلىقتا توختىلىش لەشكىرى سەنئەتكە مۇخالىپ.

شاكىر: (ئازراق ئويلىنىۋېلىپ) ئۇنداق قىلىشقىمۇ بولىدۇ، تەييارلىقنى باشلاۋېرىمىزمۇ؟

نيزام: باشلاۋېرىيلى، ئىش پۈتكەندىن كېيىن، مەن شەنگەنگە مىر كېرەم شاكىرنى قىچقۇردۇ ۋەتتى دەپ چىقىپلا، ئۇنىڭ ئوقۇمىنى تىكەمەن.

شاكىر: (نيزامنىڭ تاپانچىسىنى قايتۇرۇپ بېرىۋېتىپ، گۈلەمخانغا قاراپ باش لىگىشتىپ قويۇپ) دىخىسراپ كۆزلىرىگە ياغ تىقىلغان بۇ قارا نىمەت سۇنئەتچىلەر ئالدىرىمىسۇن تېخى، بىز ئۇچرىشىپمۇ قالسىمىز ۋە ئۇلارنىڭ بەختى قارا بولىدۇ!

5 - پەردە

[ۋاقتى: تۇن نىسپى.

ئورنى: مىركېرەم باينىڭ قورۇسى.

ئوڭدا توۋرۇكلىرى نەقىشلىنىپ، قېدىمىي نۇسقىدا سېلىنغان پىشاۋان - سۇپىلىق ھە-
شەمەتلىك ئوي، ئوينىڭ تېمىدىن باشلانغان ۋادەك، باغ بىلەن قورۇنى ئايرىپ تۇرد-
دۇ. يىراقتا گۈمبەز قۇببىلىرى ۋە ئاسماندىكى شالاڭ يۇلتۇزلار خىسرە كورۇنۇپ تۇ-
رىدۇ. كىيىملىرى يىرتىلىپ، يۇز - كوزلىرى جاراھەتلەنگەن قەمبەرنىساننى بىر نەچچە
چە يەڭگە قوروغا ئېلىپ كىرىۋاتقاندا پەردە ئېچىلىدۇ]

قەمبەرنىسا: (ناخشا) قازانى دەيمۇ ۋە يا زومىگەر چاپاسنىمۇ،

بۇ دەردۇ - غەم ئەلىمىم دەيمۇ، يار ۋاپاسنىمۇ؟

زامانە زۇلىمىن بىر - بىر ساڭا بايان قىلايمىن،

كوڭۇلدە ھىجرى ئوتىنىڭ ئىزى - ياراسنىمۇ.

بۇ كوكنى باستى تۇمان، يۇلتۇزۇم كورۇنمىدى ھىچ،

ئۇمىت ۋە ئارزۇنى دەيمۇ، پەلەك بالاسنىمۇ.

(قەمبەرنىسا يەڭگىلەر ھەمراھىدا ئويگە كىرىپ كېتىدۇ. تالادىن بىنوجاڭ قاتارلىق

يۇرت چوڭلىرىنى باشلاپ مىركېرەم كىرىدۇ)

مىركېرەم: خوش، خوش قېنى ئويگە مەرھەممەت!

بوجاڭ: ياز كېچىسى ئەمەسمۇ، مۇشۇ سالقىندا ئولتۇرايلىق، قېنى ھېلىم سوپى سۇپىغا!

مىركېرەم: ھەي دىدەكلەر، كورپە - چۈشەك ئەپچىقىڭلار!

[دىدەكلەر چىقىپ كورپىلەرنى سېلىشقا باشلايدۇ]

ھېلىم سوپى: قەمبەرنىساننىڭ ئىشىدا خېلى خاپىچىلىق بولغان ئوخشىمامدۇ؟

خوجىدار: بىز ئاغچىلارنىڭ باش ئاغىرىتىشىدىن قورقساق نىزام دېگەن زەپپانە ئۇلاردىن ئېپ

شىپ چۈشتى.

مىركېرەم: (ئوڭ قولىنى قېلىچ چاپقاندەك شىلتاپ) قويسىلا بۇ قارا لايغا چۈشۈپ كەتكەن

شال تاغىرىنى، قارىنى يېرىپ ئۇچەي - باغرىنى ساڭگىلىتىپ قويماي دىۋىدىم.

بوجاڭ: باي خوجامنىڭ لەقىمىگە يارىشا مۇڭگۈزى بار چۇمۇسىلا. (كۈلكە)

مىركېرەم: بۇ گورىدىن تۇڭگۈز قويقۇرنىڭ تاۋىغىمىزغا تۇمشۇغىنى تىقماق بولغىنىنى دىمەملا،

مەن بىلەن قىز تالىشارمىش، مەن كىم، ئۇ كىم، ئەقلى كورنىڭ كوزىمۇ كور بولىدۇ

كەن، بىرگەندە قوڭغۇزى ئوزىنى يولۋاس چاغلاپ ئۇلۇغلىق تالىشىدۇ تېخى...

خوجىدار: بۇ سالپاڭ قۇلاق توگە تاپان خۇدالىق داۋاسى قىلىشتىنمۇ يانمايدۇ.

ھېلىم سوپى: قەمبەرنىساغا خام تاما بولۇپ يۇرۇپتۇ - دە؟!

بوجاڭ: لوقمىنى ئوزىمۇ يىمەلەي، باشقىلارغىمۇ يىگۈزمەيدىغان بىر ئىت بولمايدۇ، مانا

ئەمدى ئىچى ئادا كەتسۇن.

مىر كېرەم: باياتىن تۇتۇۋالمىغان بولسلا، قولۇمنى جەينىگىمگىچە تىقىپ، ئاغزىنى لازا ئالغان خالىتىدەك تېشىغا ئوردۇپتەتتىم. (كۈلكە)

[دېدەكلەر كىرىپ كېتىدۇ، مېھمانلار "قېنى، قېنى" دېيىشىپ سۇپىغا چىقىدۇ] خوجىدار: ئاۋارىچىلىقىنى تۈگىتەيلى دەپ بۈگۈن كېچىدىلا توت ئادەمنى چاقىرىپ "بىر قوشۇق سۇ بىلەن" نىكا قىلەۋپتەيلى دېيىشتۇق.

ھېلىم سوپى: بۇ نىزام دىگىنىڭلار گىپى سېسىق، كوڭلىمۇ چىرايمىدەك قاپقارا بىر تايىپكەن. بوجاڭ: تويدىن كېيىن شەنگەننىڭ ئالدىدىن بىر ئوتۇپ قويساقلا بولىدى، باي شەنگەننىڭ كوڭلىنى ئېلىشقا، پېقىر چىقىشىغا ئۇستا.

مىر كېرەم: ھوي، ئايىمخان قېنى؟ چاقىرىڭلار، ئۇ مەزلۈملەرگە باش بولسۇن.

[ئەلنەغمىچىلەر كىرىپ، ئۇلار بىلەن سالاملىشىدۇ]

خوجىدار: (ئورنىدىن تۇرۇپ) كېلىشىلە، يۇقۇرى چىقىشىلا.

[ئەلنەغمىچىلەر "خوش، خوش" دېيىشىپ ئايروپىلىرىغا لايىق جايلارغا ئولتۇرۇشىدۇ.

داستىخان تارتىلىپ مەزە، مېۋىلەر كەلتۈرۈلدى]

خوجىدار: يىۇرت تەقۋادارلىرىنى مۇبارەكبات قەدەم تەشرىپ قىلغۇزىشىمىز باي ئاتىمىزغا مۇجەسسەمى ئىپپەت بولغان بىر رەپىقە تارتتۇق قىلىش ئۇچۇندۇر.

ھېلىم سوپى: قەمبەرنىسا بىلەن باي غوجامنىڭ يۇلتۇزلىرى تازا توغرا كەپتۇ.

مىر كېرەم: لېكىن قەمبەرنىسا ئازراق تەخەشلىك قىلىۋاتىدۇ. بۇرادەر كېرەملىرى كوندۇرۇشكە سەئىي ھەم ھەركەت قىلالا.

ھېلىم سوپى: بىلىگەن ئەپلەپ سوزلەيدۇ، بىلىمىگەن كەپلەپ. خۇدا خالىسا تىرىشچانلىغىمىزنى ئايىمايمىز.

[ئويدىن بىر يەڭگە يۈگۈرەپ چىقىدۇ]

يەڭگە: باي ئاتا، قەمبەرنىسا بۇنداق ئەرگە تەككىچە يەرگە تېگمەن دەپ ئوزىنى يەەرگە ئېتىۋەتتى.

مىر كېرەم: (غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ) ھۇ، يەر ژۇنقۇر مۇتەھەم گادايىنىڭ قىزى.

بوجاڭ: چېچىلماي ئولتۇرۇۋالسىلا باي غوجام، كۈلدە غاز بولىدۇ، قىزدا ناز بولىدۇ، بۇنىڭ ئەجەپلىنىدىغان نىمىسى بار؟

ھېلىم سوپى: قىز بالا ئەرگە تەككىسى كەلگەندىمۇ يىغلايدۇ، تويى بولىۋاتقاندا ئوز خوشاللىغىدىن ئوزى قورقۇپمۇ يىغلايدۇ.

ئايىمخان: (نېرقى سۇپىدىن بويىنى سوزۇپ) ئۇ جۇۋايىنىمەك كەتكۈر... ھەي، "ئىتنىڭ بېشى تەخسىدە توختىماس" دىگىنى شۇ دىسىلە.

بوجاڭ: ھاي، بۇنىڭ تىزگىنى... (ئايىمخانغا كوز قىسىپ بۇرتىنى تولغايدۇ)

ھېلىم سوپى: بۇنداق مۇبارەك كۈندە نەغمە - ناۋا بىلەن كوڭۇل ئېچىش كېرەك.

[مىر كېرەم تەستىقلاپ باش لىگىشىدۇ]

خوجىدار: قېنى ئوت چىقىرىۋېتىڭلار سازەندىلەر... (سازەندىلەر ئاتۇش سەنمىگە چالىدۇ، بوجاڭ

ئۇسۇلغا چۈشىدۇ، ھېلىم سوپى دوس تارتىدۇ
 كورگىلى كەلدىڭلىمۇ،
 كويدۇرگىلى كەلدىڭلىمۇ؟
 يېنىپ ئۈچكەن ئوتلىمنى،
 ياندۇرغىلى كەلدىڭلىمۇ؟!

يەرىم بىلەن ئىككىمىز،
 بىر مەلىدە چوڭ بولغان.
 باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
 ئايرىلماسقا دوست بولغان.

(بوجاڭ ئۇسۇلدىن توختايدۇ)

ئايىمخان: "توگە ئۇسۇلغا چۈشسە يەتتە تاختا قوغۇننى بۇزۇپتۇ" دىگىنى راسكەن جۇمۇڭلار،
 ۋىيەي بۇ، بوجىڭمىزنىڭ چامداشلىرىدىن ئورگۈلەي، بوغرىسى تۇتقان نار توگىگە
 ئوخشايدۇ.

ھېلىم سوپى: ۋاي خوتۇن، تەقىرىنى ئەيىپلىگىچە ئۈزەڭلا بىر چۈشسەڭلا بولمامدۇ؟!
 ئايىمخان: (نېرقى سۇپىدىكى ئاياللارغا) ھەي، ئاجىزەلەر قاراپ تۇرماي چاۋاك چېلىشماملا! (ئال-
 يىمخان ئۇسۇلغا چۈشىدۇ، ئاياللار سازغا تەڭكەش قىلىپ چاۋاك چالىدۇ)
 قارا - قارا قاشلىرىڭغا قاتساڭچۇ مېنى،
 قارا قاشنىڭ بازاردا ساتساڭچۇ مېنى.
 قارا قاشنىڭ بازاردا ئالمىسا ئەگەر،
 كىرىپىڭنى ئوقيا قىلىپ ئاتساڭچۇ مېنى.

بوجاڭ: (ئايىمخانغا قاراپ تىلىنى چاكىلدىتىپ) بوينىنى تولغىغاندا يۈزى ئون توت كۈنلىك
 ئاينىڭ سۇغا چۈشكەن شولىسىدەك بولۇپ كېتىدۇ دەسە، ئەستاغپۇرۇللا بۇ كوچار سەتىڭنىڭ...
 ھېلىم سوپى: ھوي، خوجىدار بۇ ياققا قارىسىلا، قىز ئالدىغا ۋەكىل كىرگۈزمەيلىمۇ؟
 خوجىدار: پازىل، ھەي ياغاچقۇلاق!

ئايىمخان: (ئۇسۇلدىن توختاپ) ئۇ پايتمىسىنى تەنۇر يۈگىگەن بېشىڭنى يىگۈر ھىلى قازان بى-
 شىدا بۇسلىشىپ يۈرەتتى، ھەي پازىل! (ئوي تەرەپكە تەمشىلىدۇ)
 پازىل: (ئىشكىتىن چىقىپ قولدىكى غاچاۋاتقان سوڭىڭنى تاشلىۋېتىپ) شۇ، شۇ، لەببەي خې-
 نىم، لەببەي!

خوجىدار: كەچ بازاردىن قايتقان ئىنەكتەك گېلىڭنىڭ تېرىسىنى لوپۇلدىتىپ ئاران چامدايسەنغۇ،
 نەگە يوقالدىڭ؟

پازىل: شۇ، شۇ سىلى باياتىن ئولسەڭمۇ ھېلىم سوپىنى تاپ دىگەنتىلە، مانا مەن ئولسەي
 تېپىپ كەلدىم.

خوجىدار: بول ھازىر قىزنىڭ ئالدىغا ۋەكىللىككە كىرىدىن.

- پازىل: شۇ، شۇ، تاشقارقى ئويىدە ئاڭلاپ قالدىم، قىز ئۆلسەممۇ تەگمەيمەن دەپ يىغلىدى. شۇ، شۇ، چىشىنىڭ ئېقىنى كورسەتمىدى.
- مىركېرەم: (غەزەپلىنىپ) ھەي سوڭەككە دۇم چۈشىدىغان ئاچكوز ئولۇمتۇك، ئاغزىڭدىن چىققان گېپىڭنى قۇلۇغۇڭ ئاڭلاۋاتامدۇ؟
- پازىل: شۇ، شۇ، سوغۇم ئېشىپ قاپتىكەن، ئاڭلىماي قالدى تەقىسر، ئىسسىقلىق قىلىپ سوڭەك غاجلىغان.
- ئايىمىخان: بۇ دەلدۇش دەۋىرىدۇ، چىشىنىڭ ئېقىنى كورسەتمىگەن تالاي قىزنى كورگەنمىز، ھوج رىغا كىرگەندە ئېرىگە ھەشقىچەكتەك چىرمىشىپ كېتىدۇ تېخى.
- پازىل: (تىلىنى چاكىلىدىتىپ) شۇ، شۇ، مەيدىسىغۇ چىلگىدەك قىزكەن...
بوجاڭ: تىلىڭنى تارت، بولمىسا تىلىڭغا ماڭقاڭ چاپلىشىپ قالدۇ.
- پازىل: (غۇدۇراپ بۇرنىنى يېڭىدە سۇرتىدۇ) شۇ، شۇ، چاپلاشقان ئوخشايدۇ، ھىلى تىلىم قى چىققانداق قىلۇندى.
- مىركېرەم: ۋەكىلىڭنى قاملاشتۇرالايمەن؟
- پازىل: (قەدىمىنى رۇسلاپ ئوڭ قولىنى ئالدىغا چىقىرىپ) "كەھ" دەپلا قوللىرىغا قوندۇرمىەن دىسەلە.
- مىركېرەم: تىلىڭنى چاينىساڭ ئاناڭدىن ئەمگەن سۇتۇڭنى بۇرنىڭدىن بۇلاق قىلىمەن.
خوجىدار: قىز ئاتىسى بوجاڭ، ئۇغۇل ئاتىسى مەن بولاي، ماڭ پازىل قىزنىڭ ئالدىغا كىرىپ چىققىن!
- پازىل: شۇ، شۇ، توت پۇتلىق بولۇپ كىرىمىز دىسەلە. (ئويگە كىرىپ كېتىدۇ، ئاياللار تەرەپ-تەرەپ بولۇپ چىقىدۇ. ئەرلەر تەرەپتە مەزە يىغىشتۇرۇلۇپ پولا تارتىلىدۇ)
- ئايىمىخان: بوغىچىنى بۇرۇم ئاچسا بولاتتى، بۇگۈن ئۇ بولىمىغاچقا ئوزەم ئاچساي، (كوپچىلىك ما قۇللايدۇ)
- ئايىمىخان: بىسىللا، مانا بۇ ئەتلەس كويىنىڭمەن، ماۋۇ قاما تۇمىغى، بۇ خۇرۇم كەشىسى، ماۋۇ دۇخاۋا كەمزۇلى، قالدىنى باي ئاتىمىز كېيىن ئېلىپ بەرمەكچىسى، بۇ ئىگىلىرىنى كېيىشكە نىسىپ قىلسۇن، قېنى دۇئا قىلايلى ئامىن!
- پازىل: (دوڭخاقلىغان پېتى ئويىدىن چىقىپ) شۇ، شۇ، تەقىسرلەر، مەن گۇۋالىق بېرىمەنكىسى، قەمبەرنىسا... ئوز ئاغزى بىلەن بوجاڭنى ئاتا تۇتۇپ ئوزىنى شۇ، شۇ، باي ئاتىمىزغا نىكاى مۇتلەق قىلىشقا رازى بولدى.
- خوجىدار: ئەمدى چىقىپ دەرۋازا - يوللارغا كوز - قۇلاق بول، يات ئادەم يولۇمسۇن!
- پازىل: شۇ، شۇ، جىننىمۇ يولاتمايمىز دىسەلە. (يۇگرەپ چىقىپ كېتىدۇ)
- خوجىدار: نىكانى باشلىسا سوپۇم!
- ھېلىم سوپى: ئەنۇزى بىللاھى مەنەش، شەيتانۇرەجىم، بىسەمىللاھى رەخمانۇرەھىم، سىزكىسى بوجاڭ...
- [تالادا "ئوت كەتتى، ۋاي ئوت كەتتى" دىگەن چۇقان كوتىرىلىپ غالجىلارنىڭ يۇڭ

رىگەن قەدەم ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ، دەرۋازىدىن پازىل يۇگرەپ كىرىدۇ [پازىل: شۇ، شۇ، ئوت كەتتى تەقسىرلەر، كونا دوڭدىكى ئامبارغا ئوت كەتتى! [بىراققا لاۋۇلدىغان ئوت يالقۇنى كورىنىپ، بارغانسېرى يۇقۇرغا كوتۇرىلىدۇ] مىركېرەم: ئوت ... ۋاي مېنىڭ ئامبىرىم، ۋاي گورۇم كويدى، بولۇڭلار، ئوچۇرۇڭلار! [قىيا - چىيا كوتىرىلىدۇ، ئاياللار چىقىرىشىپ كېتىدۇ، مىركېرەم داستىخاندىكى لىگەننى دەسسەپ ئوتۇپ، ئوزىنى دەرۋازىغا ئۇرىدۇ. كىشىلەر بىر - بىرىنى ئىشتىرىپ، ئولەر - تىرىلىشىگە قارىماي تالاغا يۇگرۇشىدۇ. بىردەمدىلا چۇقان يىراقلىشىپ قورو ئىچى بوشاپ قالىدۇ...]

باغدىكى گۈللەر ئارىسىدىن نىزامنىڭ بېشى كورۇنىدۇ. ئۇ ۋادەككە يېقىنلاپ كېلىپ قوروغا نەزەر سالىدۇ - دە، كەينىگە بۇرۇلۇپ خورازچىلاپ قىچقىرىدۇ. باغنىڭ ئىچكىرىسىدىن مىكىيانلارنىڭ قاقلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ ئىككى ئەسكەر پەيدا بولىدۇ، ئۇلار ۋادەكتىن سەكرەپ قوروغا ئوتۇپ ئويگە يېقىنلىشىدۇ [نىزام: (پەس ئاۋازدا) ھوي يەڭگىلەر، بۇياققا چىقىڭلار! ئويىدىن ئىككى يەڭگە چىقىدۇ. نىزاملار ئۇلارنىڭ باش كوزىنى پۇركەپ يىقىتىدۇ. ساقچىلار ئويگە باستۇرۇپ كىرىپ قەمبەرنىسانى ئەپچىقىدۇ. ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئايىم - خان ۋاقىراپ چىقىدۇ]

ئايىمخان: قەمبەرنىسانى بۇلاپ كەتتى، ۋاي ئېلىپ قاچتى!...

[نىزام "كاسىلىدىما ھازۇل جەددال!" دەپ قىلىچىنىڭ كەينى بىلەن بىر ئۇرۇپ ئايىم - خاننى يەرگە چاپلىۋېتىدۇ]

نىزام: (قەمبەرنىساغا) جۇرۇڭ، چاپسان بولۇڭ!
قەمبەرنىسا: نەگە؟

نىزام: سىزنى قۇتۇلدۇرغىلى كەلدۇق، باغنىڭ كەينىدە ئاتلار تەييار، مىنىپلا بازارغا قاچسىز!
قەمبەرنىسا: باينىڭ ئادەملىرى قوغلىمامدۇ؟

نىزام: ئۇلارنى شاكىر ئاغىنىلىرى بىلەن بىللە يىغىشتۇرۇۋالىدۇ، بولۇڭ!
قەمبەرنىسا: ئەمىسە شاكىرلار بىلەن بىللە قاچايلى.

نىزام: ئۇلار كونا دوڭدە ئامبارغا ئوت قويىۋاتىدۇ، كارىڭىز بولمىسۇن.
قەمبەرنىسا: كەلسۇن، ھىچبولمىسا ھەشقاللا، دەپ قويماي، ئالدىرىغانلار كەشىمىنى قولتۇقلاۋەرسە يول ئوچۇق.

نىزام: ساراڭلىق قىلىماڭ، ھىلى باينىڭ ئىتىلىرى كېلىپ قالىدۇ. (قەمبەرنىساغا قول ئۇزىتىدۇ)
قەمبەرنىسا: (سىلىكىپ) ھاي، سىلىنىڭ قوللىرى بەدىنىڭگە تېگىشكە ئەرزىمەيدۇ.

نىزام: جېنىم، مەن سىزنى ياخشى كورمەن.
قەمبەرنىسا: مەن سىلىدىن يىرگىنمەن، شاكىر كەلسۇنچۇ...

نىزام: شاكىرمۇ سىزنى ئېلىشىمغا ياردەملىشىۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭغا كەڭچىلىك قىلماقچى.
قەمبەرنىسا: بۇ سىلىگە شۇنداق تۇيۇلىدۇ. شاكىر ئوغۇل بالا، بىزنىڭ يۇرتتا ئوغۇل بالا ئوز يا -

رىنى باشقىلارغا ئوتىنىپ بەرمەيدۇ.

نيزام: ئەندى باينىڭ ئورنىغا شاكىرنى بانا قىلىپ كولدۇرلاتماقچىمۇ؟ بۇ سەن بىلەن لاتا

چاينىشىپ ئولتۇرىدىغان جاي ئەمەس، باغلاڭلار بۇنى!

[قەمبەرنى ساغا ئېتىلىدۇ، ئۇنىڭ قارىشىلىق قىلغىنىغىمۇ قارىماي ئەسكەرلەرنىڭ ياردىمىدە قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ باغلاپ باققا سورەپ ماڭىدۇ.

يېقىملىق ياتقان يەڭگىلەرنىڭ بىرسى بوشىنىپ دەرۋازىغا ئوزىنى ئاتىدۇ. ئىك-

كىنچىسى ئايىمىخاننى يولەپ تۇرغۇزۇپ تالاغا ئېلىپ ماڭىدۇ، دەرۋازىدىن پازىل قا-

تارلىق بەش غالىچىنى ئەگەشتۈرۈپ مىركېرەم كىرىدۇ]

ئايىمىخان: ئې... ئېلىپ قاچتى مېنى كاسكا دەپ ئۇردى. كاسىدىسام ئوزەمنىڭ ئاغزى تۇرسا...

مىركېرەم: كاسىداۋەرمەي، ئېيتساڭچۇ، كىمنى كىم ئېلىپ قاچتى؟

ئايىمىخان: قەمبەرنى سانى نىزام باققا. شۇ... (باغ تەرەپنى كورسىتىپ ھۇشىدىن كېتىدۇ. يەڭگىسە

ئۇنى سورەپ چىقىپ كېتىدۇ)

مىركېرەم: (باغنى ئىشارە قىلىپ) قوغلاڭلار بۇ ئوغرىلارنى! (بىر غالىچى ۋادەككە قاراپ يۈگۈرەپ

باغدىكى نىزامنىڭ ئاتقان ئوقىدىن تىك موللاق چۈشىدۇ. مىركېرەم دەرۋازا كەينىگە

مۇكىنىۋېلىپ باققا قارىتىپ تاپانچا ئاتىدۇ. غالىچىلار تالادىكى يول بىلەن باققا باس-

تۇرۇپ كىرىدۇ. باغدا قىلمىچۈزلىق باشلىنىدۇ. ئۇلار قىلىچىلىشىپ چېكىنىپ قوروغا قايتا

كىرىدۇ. نىزام بىر غالىچىنى ئولتۇرىدۇ. مىركېرەم ئۇنىڭغا تاپانچىسىنى تەڭلەيدۇ،

بىراق تاپانچا پىستان چاققانلىقتىن ئۇنى قويىغا تىقىپ قىلىچىنى سۇغۇرۇپ نىزامغا

تاشلىنىدۇ.)

مىركېرەم: سەن كاللا كېسەرنى كىم بۇ يەرگە چاقىرىپتۇ؟

نيزام: ھوي، قېرى سازاڭ كاللا، مەرگەننى ئوۋ قىچارمايدۇ، ئوۋغا مەرگەن ئوزى بارىدۇ.

مىركېرەم: سېنى تىرىك چىقىرىۋەتسەم ئانامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي! (نىزامغا قىلىچ ئۇرىدۇ)

نيزام: (زەربىنى قايتۇرۇپ تۇرۇپ) جەڭدە سوڭىكى قاتقان جەڭچىمەن، پىشانەڭگە شەرمەندى

لىك تامغىسىنى باسىمەن.

[ئىككىسى قىلىچلىشىدۇ، مىركېرەم بەرداشلىق بېرەلمىگەندە بىر غالىچا ياردەمگە كېلىدۇ.

مىركېرەم ئەيچىللىك بىلەن ئوزىنى چەتكە ئېلىۋالىدۇ. بىر قولىغا قەمبەرنى سا باغلاق

لىق تاننىنىڭ ئۇچىنى يۈگەپ، بىر قولىدا پازىل بىلەن قىلىچلىشىۋاتقان ئەسكەرنى

بايقاپ قېلىپ ئۇنىڭغا تاشلىنىپ ئاغامچىنى كېسىۋېتىدۇ. قەمبەرنى سا قولى يېشىلگەن ھامان

باققا قاچىدۇ، مىركېرەم ئۇنىڭ بېلىگىگە ئېسىلىدۇ. قەمبەرنى سا كەينىگە بۇرۇلۇپلا

مىركېرەمگە كاچات سالىدۇ، ئەسكەر پازىلنى تاشلاپ مىركېرەمگە ئېتىلىپ ئىككىسى

تۇتىشىپ كېتىدۇ. قەمبەرنى سا چېچىنى كەينىگە تۇرۇپلا ۋادەكنىڭ بوشاپ قالغان قوزد-

غىنى سۇغۇرىۋېلىپ ئۇدۇل كەلگەن غالىچىنى بېشىغا ئۇرۇپ يىقىتىدۇ. قەمبەرنى سا پ-

زىلغا تاشلىنىدۇ، پازىل قاچىدۇ. قىز كالتەكنى ئېتىپ پازىلنى يىقىتىدۇ، بىراق ئۇ

يەنە دوڭغا قلاپ قوپىدۇ. يىقىلغان ئەسكەرنى قىلىچ سانچىپ ئولتۇرىۋاتقان مىركېرەم

پازىلغا ۋاقىرايدۇ)

مىركېرەم: قاچما نامەرت!

پازىل: شۇ، شۇ، نامەرت بولساممۇ ساق قالاي!

[نەزىم غالىچىنى ئولتۇرىدۇ. ئاندىن مىركېرەمنى يىقىتىپ ئۇنىڭغا قىلىچ سانچىدۇ. مىركېرەم يەردە ئۇيان - بۇيان يۇمۇلاپ ئۆزىگە قىلىچ تەككۈزمە يۇپتىپ ۋاقىرايدۇ]

مىركېرەم: قېنى سەن ھەي قولىتۇق تايغى، ھەي پازىل!

پازىل: شۇ، شۇ، تەقىم، يىقىلغانلىرىدا قولىتۇق تايغىنى نىمە قىلىملا... (سەرتقا قېچىپ چىقىپ كېتىدۇ)

[مىركېرەم تۇگىلىنىپ بىرلا سەكرەپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، لېكىن شۇ ئەسنادا نەزىم قىلىچىنى ئۇنىڭ بېقىنىغا تەقىمىۋېتىدۇ]

نەزىم: قېرى كالىغا پىچاق خوشياقىدۇ! (قىلىچىنى سۇغۇرۇۋالمايدۇ، مىركېرەم سىلىكىنىپ جان بېرىدۇ. قەمبەرنىسا يەنە باغ تەرەپكە يۈگرەيدۇ. نەزىم قوغلايدۇ، بۇ ئارىلىقتا 2 - ئەسكەر ئاخىرقى غالىچىنى ئولتۇرىدۇ. نەزىم قەمبەرنىساغا يېتىشىۋېلىپ چىچىدىن تۇتۇپ، بېشىنى كەينىگە قايرىدۇ)

نەزىم: قارا، دۈشمەنلىرىڭنىڭ يېتىشىنى! ئەمدى قاچما، باتۇرلۇغۇم ئۇچۇن بىرنى سۇيۇپ قوي! قەمبەرنىسا: سويىمەيمەن، سويۇپ تاشلايمەن! (نەزىمغا پىچاق ئۇرىدۇ، نەزىم ئۆزىنى قاچۇرىۋاتقاندا پىچاق يېڭىنى يىرتىۋېتىدۇ)

نەزىم: باتۇر قىز، پىچاقنى تاشلا! (ناخشا ئېيتىدۇ.)

قايتىلاپ ئەرزىمنى ئېيتسام ئۇشۇ مەيدان ئالدىدا،

تولغىما بويىڭنى يار مەندەك قەدىردان ئالدىدا.

سەن ئۇچۇن دۈشمەنلىشىپ ئۇردۇم قىلىچ دوستلارغا مەن،

بىۋاپالىق قىلما، ئاققان بۇنچىلا قان ئالدىدا.

قەمبەرنىسا: (ناخشا)

كوڭۇل سويگەن نىگارم بار، كوڭۇلگە پادىشا ۋىجدان،

رىزامەن شۇ مۇھەببەت يولىدا ئۆلسەم كورۇپ ھىجران.

رەزىل باي قەسلىدى يارنى، قازا چۈشتى بېشىغا ھەم،

ماڭا چاڭ سالىدى باي، سەنمۇ چېپىلدىڭ قىياغىلى ۋەيران.

مېنى ئولجا بىلىپ ئىتتەك تالاشتىڭلار ئۇقۇپ قويغىن!

ۋاپانىڭ ئەھلىمەن شاكىرغا مەنسۇپ چىقسا گەر بۇ جان.

[ئەسكەر قەمبەرنىساغا تاشلىنىپ پىچاق يەپ يىقىلىدۇ. نەزىم شاققىدە قىزىڭ كەينىگە

ئوتتۇرۇپ ئۇنى دۈمبىسىدىن قۇچاقلۇۋالىدۇ، قەمبەرنىسا كەينىگە قارىتىپ نەزىمنىڭ

قوسىغىغا پىچاق ئۇرىدۇ، نەزىم پىچاقنىڭ بىسمىنى سىقىدداپ قېلىپ ئالغىنى تىلىمىسىپ

كېتىدۇ، ئۇ قولىدىكى قانىنى سۈرتكەچچە، قەمبەرنىسا يۈگرۇپ بېرىپ ۋادەككە ياتىدۇ.

نەزىم ئوق چىقىرىدۇ. قەمبەرنىسا ۋادەكتىن قورونىڭ ئىچىگە يۇمۇلاپ چۈشىدۇ.

دەرۋازىدىن ئايزىم يۇگرۇپ كىرىپ "ۋايجان!" دەپ ۋاقىرىغىنىچە قەمبەرنىڭغا تاشلىنىدۇ. نىزام ئۇنىڭغا قارىتىپ تاپانچىسىنى كۆتەرگەندە، دەرۋازىدىن ۋاقىراپ شا- كىر كىرىدۇ]

شاكىر:

تارت قولۇڭنى يىرتقۇچ ھايۋان!

[نىزام بۇرۇلۇپلا شاكىرغا ئوق ئاتىدۇ. شاكىر ئىگىشىۋېلىپ ئوق ئوتۇپ كېتىدۇ. نىزام ئىككىنچى قېتىم چەنلەپ ئاتىدۇ، بىراق بۇ چاغدا ئايزىم يېپىنچاقلىۋالغان كەمزۇلنى ئارقا تەرەپتىن پىقىرىتىپ ئاتىدۇ، كەمزۇل نىزامنىڭ بېشىغا يۈگىلىپ قېلىپ ئوق ھاۋاغا ئۇچىدۇ. ئەسكەر شاكىرغا تاشلىنىدۇ، شاكىر قىلچى بىلەن بىر ئۇرۇپلا ئەسكەرنى چېپىۋېتىدۇ. نىزام كەمزۇلنى چوربۇتتىپ تاپانچىدا ئايزىمنى ئاتىدۇ. ئايزىم يېقىلىدۇ، نىزام شاكىرنى ئاتىدۇ. بىراق ئومۇلەپ كېلىپ قالغان قەمبەرنىڭ پۇتۇن كۈچى بىلەن نىزامنىڭ پۇتىدىن تارتقاچقا ئوق ھاۋاغا كېتىپ، نىزام مۇدۇرۇپ يېقىلىدۇ. قولىدا يەرنى تىرىۋېلىپ، بىر سەكرەپلا ئورنىدىن تۇرۇپ تاپانچىسىنى يەنە كۆتىرىدۇ. لېكىن شاكىرنىڭ بىر پەشۋاسىدا تاپانچا يىراقتا ئۇچۇپ كېتىدۇ. شاكىر قىلچىنى ئۇنىڭ كوك سىگە تەڭلەپ قىستاپ كېلىدۇ]

قانخور ھايۋان!

شاكىر:

[يالۋۇرۇپ كەينىگە داچىپ) تۇققانچىلىغىمىزنى ئۇنتۇمىسلا شاكىر-جان، بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن!

نىزام:

[چېكىنىۋېتىپ پۇتىغا ئۇرۇلغان ئۈلگەن ئەسكەرنىڭ قىلچىنى بىر ئىگىشىپلا قولغا ئېلىۋېلىپ شاكىرغا ئېتىلىدۇ) مەككەر غەلىيانچى، چېنىڭنى جەھەننەمگە يوللايمەن.

نىزام:

[ئىككىسى قىلچىلىشىدۇ، قاتتىق قىلچىۋازلىق داۋامىدا شاكىر نىزامنىڭ قىلچىنى ئۇرۇپ يەرگە چۈشۈرۈپ ئۈستىگە دەسسۈۋالىدۇ. نىزام كەينىگە داچىپ خەنجىرىنى چىقىرىدۇ] مەرت بولساڭ قىلچىنى تاشلا!

نىزام:

[شاكىر ئىگىشىپلا يەردىكى قىلچىنى ئېلىپ ئۆزىنىڭكى بىلەن بىللە قوشۇپ كەينىگە چورۇۋېتىپ، گۈلەمخان بەرگەن خەنجەرنى غىلاپتىن سۇغۇرىدۇ. نىزام چىشلىرىنى غۇ- چۈرلىتىپ ئۇنىڭغا تاشلىنىدۇ. شىددەتلىك خەنجەرلىشىشتىن كېيىن شاكىر نىزامنى ئولتۇرىدۇ. دەرۋازىدىن ئايەت باشچىلىغىدىكى يىگىتلەر يۈگرەپ كىرىشىدۇ. شاكىر قەمبەرنىڭ يولەپ بېشىنى مەيدىسىگە قويىدۇ]

ئايەت: كېچىكىپتۇق شاكىر كەچۈر!

شاكىر: قەمبەرنىڭ كۆزىڭنى ئاچسىڭىزچۇ، تولۇن ئېيىم!

گۈلەمخان: (كىرىپ قەمبەرنىڭغا تاشلىنىدۇ) ۋاي بالام يۈرەك پارەم، ئون گۈلۈڭنىڭ بىرىنىمۇ ئېچىلدۇرماي تۈزۈتتىمۇ بۇ ۋاپاسىز ئالەم!

قەمبەرنىڭ: (كۆزىنى ئېچىپ توۋەن ئاۋازدا ناخشا ئوقۇيدۇ)

زامان جانىغا قەست قىلدى، ئۆزى ئەپسۇس ئاسان قالدى،
چېچەكنى ئايرىدى شاختىن، بۇ گۈلشەندە خازان قالدى.

قىيىن بولدى زۇلۇمنى تەرك ئېتىپ كەتمەك بۇ بوستاندىن،
 زۇلۇم ئاخىر مېنى تەرك ئەيلىدى مەنسىز جاھان قالدى.
 خوشالمەن يار قۇچاغىڭدا ئەجەلنىڭ شەرىپەتتىن ئىچتىم،
 بۇ ئوتكۇنچى چاپا، ياش توكمىگىن يوللار راۋان قالدى.
 ئەلۋىدا شاكىرجان، ئانىجان، ئەل يۇرت قەدىردان! ئەمدى غۇلجىغا...
 (سوزىنى تۈگەتمەيلا جان ئۇزىدۇ. ھەممىسى كوز يېشى قىلىدۇ)
 (ناخشا) شاكىر:

كوتەرمەككە ئەركىنىڭ يۈكلىرىنى شىر بولاي جەڭدە،
 كوزۈمدە سۇرتنىڭ كوڭلۈم ئارا قەۋرەك ھامان قالدى.

گۈلەمخان: (چاچلىرىنى چۇۋۇپ قوشاق قوشۇپ يىغلايدۇ)
 كۈلۈپتۇ قايسى جان دەۋران غېمىگە مۇپتۇلا بولغان،
 ئەزەلدىن سۇيگۈ ئەھلىنىڭ ئىشى شۇنداق قارا بولغان.
 (ناخشا) شاكىر:

چىدالماس ئەردى تاغلارنىڭ بۇيۇك قەدىدىمۇ بىردەمگە،
 ئەگەر بولسا ئازاپنىڭ زەررىسى شۇدەم ماڭا بولغان.

(قەمبەرنىسانىڭ بېشىنى گۈلەمخاننىڭ قۇچىغىغا قويۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ) غۇلجىغا
 كېتەيلى جامائەت، ئوچ ۋىلايەت قوشۇنلىرىنىڭ نەيزىلىرى بۇ ئادەمخور ھاكىمىيەتنىڭ
 باغرىدىن توشۇك ئاچىدۇ. قىساس زەمبىرەكلىرىنىڭ ئوتلىرى يورۇق دۇنياغا يول ئا-
 چىدۇ! (خور باشلايدۇ)

توكۇلسە ئەل قېنى، ئىسيانغا ئەرلەر جان پىدا بولغاي،
 ئەسىرلىك بۇ قىساس بۇرچى قىلىچ بىرلە ئادا بولغاي.

[كوپچىلىك خورغا ئەگىشىدۇ]

ئۇمىت كۈتمە قەدىردانلار جاھالەتتىن ئەزەل — باقى،

ئادالەت يۇرت — خەلققە، پاك مۇھەببەتكە پانا بولغاي.

[شاكىر قەمبەرنىسانىڭ جەسمىدىن كوتىرىدۇ، ئابلەت ئايزىمىنى كوتىرىپ ياندىشىدۇ،
 كۈچلۈك خور مۇزىكىسى ئەۋجىدە ئۇيۇقتىن چولپان يۇلتۇزى بالقىپ چىقىدۇ]

يامانلار قىلمىشى ئاخىر يامانغا كەلتۈرەر ئاپەت،

ئەرك جەڭگە! ھلىرى قانخور زامانلارغا بالا بولغاي!

— پەردە چۈشىدۇ.

ئۇيغۇر مىللى چالغۇ ئەسۋابى تەنبۇر ۋە ئۇنىڭ قىسقىچە تارىخى

ھوسىيىن كېرىم

ئۇيغۇرلار مەركىزىي ئاسىيادىكى ئەڭ قېدىمىي مەدەنىيەتلىك خەلق. ئۇلار باشقا تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر ئارىسىدا ئەڭ بۇرۇن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان كۆچمەنلىك ھاياتتىن يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىپ ئولتۇراقلاشقان تۇرمۇش ھالىتىگە كۆچكەن. ئۇلار تارىختا ئېلىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىن تاكى ماۋەرائۇننەھرىگىچە بولغان ئارىلىقتا ياشىغۇچى خەلق لەر ئارىسىدا ئەڭ مەدەنىيەتلىك خەلقلەردىن بولۇپ قالغان. ئەجداتلىرىمىز ئۇزاق زامانلاردىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ كۆرەشچان ھاياتى داۋامىدا قېدىمقى مىللى مۇزىكا ۋە چالغۇ ئەسۋابلىرى مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلدى. مۇزىكىدىن ئىبارەت بۇ سەنئەت شەكلى ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيە يېمىۋى ھىسسىياتىنى ئىپادىلەپ ئەينى زامانلاردا ئۆزلىرى ياشىغان ھەر قايسى دەۋر ۋە ئىجتىمائىي جەمىيەتتىكى رىيال تۇرمۇشلىرىنى ئەكس ئەتتۈردى. ئۇ دەۋرلەردە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشىدا سەنئەتكارلىق ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتاتتى. شۇڭلاشقىمۇ قېدىمدىن تا ھازىرغىچە ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى ۋە مىللى چالغۇ ئەسۋابلىرى ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولۇپ كەلدى. "مىڭ يىللاردىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان شەرق مۇزىكا تارىخىدىكى غايەت زو بايلىق" ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» ۋە ئۇنىڭ تارىخى مەنبەسى بولغان قېدىمىي «قۇجۇ (ئىدىقۇت) نەغمىسى»، «كۈسەن (كۇچار) نەغمىسى»، «سۇلى (قەشقەر) نەغمىسى»، «يۇپىتەن (خوتەن) نەغمىسى»، «ئېۋرغۇل (قۇمۇل) نەغمىسى»، «بەشبالىق (جىمىسار) نەغمىسى» قاتارلىق نەغمىلەر ئىدى. بۇ نەغمىلەرنى ئىجرا قىلىش ساھەسىدىكى چالغۇ ئەسۋابلىرى مەدەنىي يېتىمى ئەسلىتىدىغان كۇچار «قۇمتۇرا مىڭ ئويى»، باي «قىزىل مىڭ ئويى»، قوجۇ (ئىدىقۇت) «بېزەكلىك» مىڭ ئويلىرىدە سىزىلغان قېدىمقى تام سورەتلىرىدىكى چالغۇچىلار (سازەندىلەر) يۇقۇرقى پىكرىمىزنىڭ مۇستەھكەم تارىخى دەلىلىدۇر.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قېدىمقى ۋە يېقىنقى زامان تارىخىنى تەكشۈرگەن جۇڭگو ۋە چەتئەل تارىخچىلىرى، ساياھەتچىلىرى، ئارخېئولوگ — يازغۇچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يۈكسەك مۇزىكا مەدەنىيىتىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇلارنىڭ ماھىر چالغۇچى — نەغمىچى سەنئەتكار خەلقى ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن. ئەنە شۇنداق ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىلىرىمىز ۋە خەلق ناخشىلىرىمىزنى ئورۇنلاشتا نەچچە يۈز يىللار مابەينىدە چوڭ رول ئوينىپ كەلگەن ئاساسلىق قېدىمىي ئۇيغۇر مىللى چالغۇ ئەسۋابلىرىمىزدىن بىرى تەنبۇردۇر.

1

تەنبۇر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللى ئاھاڭ شىۋىسى كۈچلۈك، ئاۋازى يېقىملىق ۋە جاراڭلىق مىللى چالغۇ ئەسۋابى، قېدىمىي دەۋرلەردىن تارتىپ ئۇيغۇر خەلقى ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ تىۋى، مەشرەپ، سەيلە، ئولتۇرۇشلىرىدا، ھېيت - ئايەملىرىدە ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇقاملىرىغا، ئۇسۇللۇق سەنەم ناخشا - مۇزىكىلىرىغا چېلىپ كەلگەن. تەنبۇر، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزۇن يىملىق مۇزىكا تەرەققىياتى جەريانىدا ئۇزۇنلۇقى ئىسلاھ قىلىنىپ بۈگۈنكى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلدى.

تەنبۇر - دەستىسى ئۇزۇن، بېشى يېرىم نەشپۈت شەكلىدىكى تارىلىق چالغۇ ئەسۋابى. ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا تەنبۇرنىڭ مۇنداق 3 خىلى مەۋجۇت: 1 - قەشقەر تەنبۇرى، 2 - ئىلى تەنبۇرى، 3 - پىرما تەنبۇرىدۇر. تەتقىقاتچىلارنىڭ پىكىرىگە بىۋاسىتە خىل ئۇيغۇر تەنبۇرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ قېدىمىي تەنبۇر - قەشقەر تەنبۇرى بولۇپ، ئۇ بارلىققا كەلگەندىن تارتىپ 17 - 16 پەدە ئاساسدا ياسىلىپ كەلگەن. بۇ خىل تەنبۇر ھازىر 5 تارىلىق بولۇپ، بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ 3 تارىلىق يەنە بىر خىلىمۇ مەۋجۇت بولغان.

ئۇيغۇر مىللى چالغۇ ئەسۋابلىرى توۋەنكىدەك 3 چوڭ تۈرگە بۆلىنىدۇ: (1) تارىلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى، (2) كامانچىلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى، (3) يەللىك (پۈلەپ چېلىنىدىغان) چالغۇ ئەسۋابلىرى (بۇ يەنە لېفىرلىق ۋە لېفىرسىز دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ). ئۇرغۇلۇق چالغۇ ئەسۋابلىرى (بۇ يەنە چوكا ياكى تاياق بىلەن چېلىنىدىغان ۋە ئۆزىنى ئۆزىگە ئۇرۇپ چېلىنىدىغان كەچىك ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ) قاتارلىقلارغا بۆلۈنگەن بولۇپ، تەنبۇر بولسا چەكسىز تارىلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى گۇرۇپپىسىغا مەنسۇپ. ھازىرقى سەنئەت مەكتەپ ۋە سەنئەت ئومەكلىرىنىڭ سەھنىلىرىدە ئومۇملىشىپ ئىسجرا قىلىنىۋاتقان ئىلى تەنبۇرى، مۇزىكا نەزىرىيىسى ئاۋاز ئاتالغۇ تەرتىۋى بويىچە ئوتتۇرا ئاۋازغا مەنسۇپ. قەشقەر تەنبۇرى ۋە پىرما تەنبۇرى ئىگىز ئاۋازغا مەنسۇپ. ھازىرقى ئىلى تەنبۇرىنىڭ قالغان ئىككى خىل تەنبۇرگە قارىغاندا ئۆز ئىچىگە ئالغان دىيالبۇزۇنى (ئاۋاز دائىرىسى) خېلى كەڭ.

ئۇيغۇر تىلى لۇغەت تەركىۋىدىكى تەنبۇرنىڭ توغرا تەلەپپۇز قىلىنىشى «تەنبۇر» بولۇپ، ئۇيغۇر كىلاسسىك تارىخىي مەنبەلىرىدە ۋە باشقا ئىسلام تارىخىي خاتىرىلىرىدە يۇقۇرقىدەك يېزىلىپ كەلگەن. بىراق ھازىر نۇرغۇن كىشىلەر بۇ ئىككى بوغۇملۇق ئاتالغۇنىڭ 1 - بوغۇم ئاخىرىدىكى «ن» ھەرپىنى «م» گە ئالماشتۇرۇپ «تەمبۇر» دەپ ئاتاپ ۋە يېزىپ كەلمەكتە. ھەتتا شەرقىي شىنجاڭ رايونىدا «تامبۇر» دەپ تەلەپپۇز قىلىدىغان ئەھۋال مەۋجۇت. بۇنداقلا ئۇنىڭ لۇغەت مەنىسى تېخىمۇ ئۆزگىرىپ، فىرانسوزچىغا ئايلىنىپ، دۇمباقنىڭ بىر تۈرى «بارابان» مەنىسىگىمۇ ئېلىپ بارىدۇ.

تەنبۇر ئاتالغۇسىنىڭ لۇغەت مەنىسى توغرىسىدا ھازىرچە قوللىمىزغا چۈشكەن ماتېرىياللاردا بىر - بىرىگە قارىمۇ - قارشى ئىككى مەنىنى بىلدۈرىدىغان تارىخىي مەنبەگە ئىگىمىز.

1، نىزام كەبىرۇۋ ۋە سەنئەت كەبىرۇۋلار «تەنبۇر ۋە چالغۇچى» دىگەن ماقالىسىدا يېزىشچە: 17 - ئەسىردە بۇخارادا ياشىغان مۇزىكاشۇناس دەرۋىش ئەلى ئۆزىنىڭ «رىسالە مۇسقى» (مۇزىكا ھەققىدە رسالە) كىتابىدا «تەنبۇر» سۆزىنى قېدىمقى گىرىك سۆزى دەپ چۈشەندۈرگەن. ئۇ تەنبۇرگە «تەن - يۈرەك»، «بۇرە - تازىلاش»، «بۇراش»، يەنى يۈرەكنى تەۋرىتىش دىگەن سۆز دەپ تەبىر بەرگەن.

2، غىياسىدىن بىننى شەرنىمىدىن ھىجرىيە 1244 - يىلى (مىلادى 1828 - يىلى) يازغان «غىياسۇللۇغەت» قامۇسىدا مۇنداق يازىدۇ: «تەنبۇر ھىندى تىلىدىكى «تۇنبەرە» سوزىدىن ئەرەب-چىلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، تەنبۇر - ئاچچىق قاپاق دىمەكتۇر. بۇ چالغۇ ئەسۋابىنى ئەڭ ئاۋال قاپاقنى ئوتتۇرىسىدىن يېرىپ ياسىغان. كېيىن ئوزگەرتىپ تەرەققى قىلدۇرغان. «تۇنبەرە» ھىندىچە سوز بولۇپ «پاقلان قۇيرۇغى» دىمەكتۇر. چۈنكى بۇ چالغۇ دەسلەپ كاشپ قىلىنغاندا پاقلان قۇيرۇغىغا ئوخشاپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن تۇنبەرە دەپ ئاتىغان» دەپ يازىدۇ.①

بۇلاردىن باشقا ۋاڭ فېينىڭ مۇزىكا لۇغىتىدىكى تارىخىي مەنبەدە دەرۋىش ئەلىنىڭ سوزىگە ئوخشىمىغان ھالدا قېدىمقى گىرىكلارنىڭ تەنبۇرنى «پاندۇلا» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى يازىدۇ.② دەسلەپكى قەدەمدە شۇنداق خۇلاسە قىلىپ قاراشقا بولىدۇكى، دەرۋىش ئەلىنىڭ: تەنبۇر قېدىمقى گىرىك سوزى، مەنىسى يۈرەكنى تەۋرىتىش دىگەنلىك بولىدۇ، دەپ بەرگەن تەبىرى ئىلمىي ئاساسى ئاجىز بولغان گۇمانى تەبىردۇر. چۈنكى ۋاڭ فېينىڭ مۇزىكا لۇغىتىدە گىرىكلەر قېدىمدە تەنبۇرنى «پاندۇلا» دەپ يازغانلىقى ئەشۇ گۇمانىمىزنىڭ تارىخىي ئىسپاتى بولالايدۇ.

تەنبۇرنىڭ قېدىمقى ۋە ھازىرقى شەكىلىگە ئاساسلانغاندا غىياسىدىن بىننى شەرنىمىدىننىڭ «غىياسۇللۇغەت» كىتابىدىكى تەنبۇر سوزىگە بېرىلگەن لۇغىت مەنىسىنى ئەتراپلىق ھەم توغرا بولۇشى مۇمكىن دەپ قاراشقا بولىدۇ. قايسى دەۋر، قانداق تارىخىي شارائىتتا ھىندىلارنىڭ «تۇنبەرە» سوزىنىڭ ئەرەبچە «تەنبۇر» گە ئۆزگىرىپ ئۇلارنىڭ سوزى بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدە تەپسىلىي مەلۇمات تېخى قولىمىزدا يوق. بۇ ھەقتە يەنىمۇ چوڭقۇر ئىزلىنىشكە توغرا كېلىدۇ. لېكىن تۈركچە تىل لۇغەت كىتاپلىرىدا «تەنبۇر» سوزىنىڭ ئەرەبچە سوز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان مەنبەلەرنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. 1927 - يىلى ئىستانبۇلدا نەشىر قىلىنغان «رەسەملىك تۈركچە قامۇس» ناملىق كىتاپتا: «تەنبۇر» ئەرەبچە سوز، ئۇزۇن دەستىلىك، تاۋۇز شەكىلىدە قوسىغى بار چالغۇ ئەسۋابى، دەپ يېزىلغان.

2

تەنبۇرنىڭ ئىجات قىلىنىشى، پەيدا بولغان دەۋرى ۋە جايلىرى توغرىسىدا، مۇزىكا تارىخ-چىلىمىرى، تەتقىقاتچى ۋە مۇزىكا شۇناسلاردا تۇرلۇك ئوخشىمىغان تارىخىي رىۋايەت، ئەپسانىلەر مەۋجۇت. تەنبۇرنىڭ ئىجات قىلىنىشى توغرىسىدىكى ئەڭ بۇرۇنقى ئەپسانە - رىۋايەت، خوتەنلىك ئۇيغۇر مۇزىكا شۇناسى موللا ئىسمەتۇللانىڭ 1854 - يىلى يازغان «تاۋارىخ مۇسقىيۇن» (مۇزىكا شۇناسلار تارىخى) ناملىق كىتابىنىڭ باش قىسمىدىكى «مۇزىكىنىڭ 1 - ئۇستازى» دىگەن ماۋ-زۇدا خاتىرىلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا بۇنىڭدىن تەخمىنەن 6 مىڭ يىل بۇرۇن تەنبۇرنىڭ بار ئىكەنلىكى بايان قىلىنىدۇ. بۇ بىر دىنىي ئەپسانە بولۇپ، ئىلمىي ئاساستىكى تارىخىي بىلىم ئەمەس.

شۇنى ھەممىمىز بىلىمىزكى، قېدىمقى ئافرىقا ۋە ئاسىيادا نورغۇن دەدىنىيەتلىك قېدىمقى دولەتلەر بولغان. بۇلار بىزنىڭ ئېلىمىزدىن باشقا يەنە مىسىر، بابىل ۋە ھىندىستانلاردىن

ئىبارەت ئىدى. بۇ قېدىمقى دولەتلەر ئىچىدە ئىنسانىيەت ئەڭ بۇرۇن پەيدا بولغان جاي — نىل دەريا ۋادىسى ئەتراپلىرى ئىدى. بۇنىڭدىن تەخمىنەن ئون مىڭ يىللار ئىلگىرى بۇ يەرلەر — دە قېدىمقى مىسىرلىقلار پەيدا بولۇپ، ئۇرۇق — كوممۇنا تۈزۈمى ئاساسىدا تۇرمۇش كەچۈرگەن، بىرلىكتە ئەمگەك قىلغان، ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىدىن بىرلىكتە پايدىلانغان. قېدىمقى مىسىرلىقلاردا مىلادىدىن 3500 يىللار ئىلگىرىلا يېزىق پەيدا بولغان. مىلادىدىن تەخمىنەن 3200 يىللار بۇرۇن قېدىمقى «مىمفىس» شەھرىنى پايتەخت قىلغان مىسىردا بىرلىكتە كەلگەن قۇلدارلىق تۈزۈمى ئاساسىدىكى دولەت مەيدانغا كەلگەن. ئۇلار پادىشاھنى «فىرئۇن» دەپ ئاتايتتى. مانا مۇشۇنداق مىسىر قۇلدارلىق دولىتى، ئىنسانىيەت تارىخىدا ناخشا — مۇزىكا ۋە چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئەڭ بۇرۇن پەيدا بولغان، ئەڭ قېدىمقى تۇنجى دولەت ھىساپلىنىدۇ.

ئالىملارنىڭ ئىلمىي تەتقىقات خاتىرىلىرىگە قارىغاندا، مىلادىدىن 3000 يىل بۇرۇنقى قېدىمقى مىسىر پادىشاھى دەۋرىدىن ناخشىچى ۋە ماھىر سازەندىلەر تەسۋىرلەنگەن قاپارتما ھەيكەللەر مىراس بولۇپ قېپقالغان. بۇ قاپارتما ھەيكەللەر قېدىمقى مىسىردا مۇزىكىنىڭ ئىنتايىن چوڭ ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. قېدىمقى مىسىرنىڭ تارىخى چالغۇ ئەسۋاپلىرى كامانچىلىق خارپ (تىك چالغۇ)، مۇڭگۇزسىمان خارپ، لىرا، لىرىك چالغۇ (ئۇد) لار ئىدى. قالغانلىرى يەللىك ۋە ئۇرغۇلۇق چالغۇلار بولۇپ، تاق كارناي، جۇپ كارناي، مىتال شىست، دۇمباقلار ئىدى، شۇنىسى قىزىقى بۇ مەدىنى يادىكارلىق بۇندىن 5000 يىللار بۇرۇنقى قېدىمقى مىسىرنىڭ مۇزىكا ۋە چالغۇ ئەسۋاپلىرى ھەققىدىكى يەكۈنى بولۇپ، مولائىسىمىتۇللانىڭ كىتابىدا بايان قىلىنغان تەنبۇرنىڭ ئىسمى كۆرۈنمەيدۇ.

تەنبۇرنىڭ كەشپ قىلىنىشى توغرىسىدا نىزام كەبىرۇۋ ۋە سەنئەت كەبىرۇۋلار ئۆز ماقالىسىدا «رېۋايەتلەرگە قارىغاندا تەنبۇرنى قېدىمقى گىرىك پەيلاسوپى ئارىستوتىل كەشپ قىلغان دېيىلىدۇ.» بۇ مەلۇمات ئوتتۇرا ئاسىيا، مەركىزىي ئاسىيا مۇقامچىلىرى، سازەندىلىرى ئارىسىدىمۇ كەڭ تارقالغان. شۇڭا 17 — ئەسىردە بۇخارادا ياشىغان دەرۋىش ئەلى ئوزىنىڭ «رسالە مۇسقىي» ئەسىرىدە تەنبۇرنى قېدىمى گىرىك سوزى، دەپ چۈشەندۈرگەن دەپ يازىدۇ. ئارىستوتىل (Aristotel) مىلادىدىن ئىلگىرىكى 384 — 322 يىلغىچە ياشىغان) باشقا يونان (گىرىك) پەيلاسوپلىرى ئوتتۇرىغا قويغان مۇزىكىنىڭ ئەخلاق، پەزىلەت تەربىيىسىدىكى رولى ھەققىدىكى تەلىماتىنى راۋاجلاندۇرغان پەيلاسوپ ۋە قېدىمقى گىرىك مۇزىكا شۇناسى. ھازىرچە بىزنىڭ قوللىمىزدا بار بولغان خېلى كۆپ مۇزىكا شۇناسلارغا، مۇزىكا چالغۇ ئەسۋاپلىرىغا ئائىت جۇڭگو ۋە چەتئەل مۇزىكا تەتقىقات ئالىملىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدىن ئۇنىڭ تەنبۇرنى كەشپ قىلغانلىقى ھەققىدىكى مەلۇماتىنى تېخى كۆرمىدۇق. ئارىستوتىلدىن خېلى بۇرۇنلا دۇنيادا تەنبۇر مەۋجۇت ئىدى. دېمەك، يۇقۇرقى رېۋايەتنىڭ ئىلمىي پاكىتلار بىلەن مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن تارىخىي ئاساسى يوق. ياپونىيىنىڭ مۇزىكا ۋە چالغۇ ئەسۋاپلىرى تەتقىقاتچىسى لىن جەنسەن «شەرقىي ئاسىيا چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئارخىئولوگىيىسى» ناملىق كىتابىدا: «راۋايەتلەردە تەنبۇرنى دېھلىلىق شائىر قۇسراۋ ئىجات قىلغانمىش» دەپ يازىدۇ. بىزچە بۇ رېۋايەتنىڭ پۈت تىرەپ تۇرىدىغان ئىلمىي، تارىخىي ئاساسى يوق. بۇ — تەنبۇر توغرىسىدىكى رېۋايەتلەرنىڭ ئاخىرقىسى

بولۇشى مۇمكىن. بىز ئەندى قېدىمقى زامانلاردا تەنبۇرنىڭ پەيدا بولغان جايلىرى، ئۇنى ئىشلەتكەن خەلقلەر ۋە تەنبۇرنىڭ تارقىلىشى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتىمىز.

دۇنيادا ئەڭ بۇرۇن تەنبۇرنىڭ بارلىغىنى ۋاڭ فېي ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ ئۆزىنىڭ «مۇزىكا لۇغىتى» دە تەنبۇرنى «ئۇد» چالغۇ ئەسۋابىنىڭ ئۇزۇن دەستىلىك بىر خىلى، دەپ يازدۇ. شۇنىڭدەك تەنبۇرنىڭ تارىخىنى 4000 يىللارغا ئاپىرىدۇ. ئۇ، «ئۇدنىڭ ئۇزۇن دەستىلىكلىرى مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2000 يىلدىن بۇرۇنمۇ بار ئىدى، كېيىن گىرىكلار ئۇنى 'پاندولا' دەپمۇ ئاتىدى» دەيدۇ. ④

ۋاڭ فېينىڭ سوزىدىن ئۇد چالغۇسىنىڭ ئۇزۇن دەستىلىك بىر خىلى بولغان تەنبۇرنىڭ ئاۋال گىرىكلاردا، ئاندىن كېيىن ئەرەپلەردە قوللىنىلغانلىغىنى بىلىۋېلىش مۇمكىن. ئەمما «سەس سەس قامۇسى» نىڭ 1952 - يىلى نەشىرى 12 - توم 542 - بېتىدىكى قېتىمقى گىرىك چالغۇ ئەسۋابلىرى ئىسمىلىكىدە تەنبۇرنىڭ ئىسمى خاتىرىلەنمىگەن. بۇ ۋاڭ فېي يازغىغا ئوخشەنمايدىغان يەنە بىر خىل ماتىرىيال مەنبەسى. مىسىرلىق مۇزىكا تارىخچىسى سامى ھاپىز «ئەرەپ مۇزىكا تارىخى» ناملىق كىتابىدا پەيلاسوپ ۋە مۇزىكا شۇناس ئەبۇناسىر فاراسىنىڭ داڭلىق ئەسىرى «مۇزىكا ھەققىدە» دە ئېيتىشىچە «ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى دەۋردە ئەرەپ خەلقى ئىشلەتكەن بىر خىل ئۇزۇن شەكىللىك، ئۇدۇقا ئوخشاپ كېتىدىغان تارىلىق چالغۇ «باغدات تەنبۇرى» ياكى «مىزانى تەنبۇرى» بولۇپ ھەر ئىككىسى 2 تارىلىق بولغان. ھەر تارىلىق ئوخشاش %40 تىن بولگەن. ھەر بىر قىسمى تەخمىنەن $\frac{1}{4}$ ئاۋاز ئارىلىغىغا توغرا كەلگەن. شۇنداقلا سازەندىلەر ئۇنىڭ دەستىسىگە تارىلىق باسىدىغان ئورۇن (پەدىنى) بەلگىلەپ چىقىپ بەش دانە توغرا سىزىق قويۇپ چىققان. ئەرەپ مۇزىكا ئاتالغۇلىرىدا ئۇنى «داست» (پەدە دەپ ئاتىغان. تەنبۇرنىڭ 2 - تارىلىقى ئاۋاز ئىگىزلىكىمۇ 1 - تارىلىقى ئاۋازغا ئوخشاش بولغان) ⑤ دەپ يېزىلغان.

سامى ھاپىز بۇندىن 1000 يىل بۇرۇن ياشىغان مۇزىكا شۇناس ئالىم فارابىنىڭ قاراشلىرىنى توغرا تاپقان ھالدا ئىسلامىيەت پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى (مىلادى 622 - يىلدىن بۇرۇنقى) دەۋر - لەردە «باغدات تەنبۇرى» ۋە پارىسلاردا شەكىلى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان «خوراسان تەنبۇرى» بارلىغىنى يازدۇ. ئۇ ئەتراپلىق ھالدا مۇنداق دەپ يازدۇ:

«باغدات تەنبۇرى بىر خىل ئۇدقا ئوخشاپ كېتىدىغان چالغۇ ئەسۋابى بولۇپ، ئېلىپ چىلىش ياكى سېرىپ چىلىش بىلەن ئاۋاز چىقىرىلاتتى. لېكىن ئۇنىڭ بېشى ئۇد تىن ئۇزۇن ئىدى. ئىككى تارىلى بار ئىدى. بۇنىڭ چىلىنىشى ئىسپانىيەنىڭ گىتار چىلىشىغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئاۋازى ناھايىتى چىرايلىق ھەم يېقىملىق بولۇپ، تۈرك، سۈرىيە، لىۋىيەلەردە ئەڭ ئومۇملاشقان چالغۇ ئەسۋابى ئىدى. بۇ ئەڭ ئاۋال باغداتتا كەشپ قىلىنغانلىغى ئۈچۈنمۇ «باغدات تەنبۇرى» دەپ ئاتالغان. ئۇنىڭ شەكىلىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى «خوراسان تەنبۇرى» بىلەن ئوخشىمايتتى. بۇنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبەسى ئىراق بولسىمۇ، ھازىر بۇ دولەتتە ئۇنى ئىشلىتىدىغان ئادەم ناھايىتى ئاز. «باغدات تەنبۇرى» نىڭ تارىخىنى چالغۇنىڭ دەستى

سى بىلەن قۇلىغىغا ئورۇنلاشتۇرغان. ئۇنىڭ پەدىسى بەش بولۇپ، كېيىن مۇزىكا ئاھاڭلىرىنىڭ تەرەققىيات تەلۋىگە ئاساسەن يىگىرمىگىچە كۆپەيتكەن. «باغدات تەن-بۇرى» نى ئىسلامىيەت بولۇشتىن بۇرۇنقى دەۋرلەردە ھەر يەردە ئېقىپ يۈرگەن سەرگەردان ئادەملەر، بازارلاردا ناخشا ئوقۇپ پۇل تاپىدىغان تىلەپچى ئادەملەر كۆپرەك ئىشلىتەتتى. ⑥

لى جەنپەن ئۆزىنىڭ «شەرقىي ئاسىيا چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئارخىئولوگىيىسى» كىتابىدا مۇنداق يازىدۇ:

“تەنپۇر ئىراندا پەيدا بولغان. ئۇنى ساتار دەپمۇ ئاتايدۇ. ئۇنىڭ شەكلى ماندىلىغا ئوخشاش بولۇپ، ئۇزۇن دەستە بېكىتىلگەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا 10 - ئەسىرلەردە ئىككى تارلىق بولۇپ كېيىنكى زامانلاردا قانداقتۇر ئۈچ تارلىققا ئۆزگىرىپ كەتكەن. ⑦

خۇلاسلىغاندا تەنپۇر ئەڭ بۇرۇن گىرىكلاردا، ئاندىن ئەرەپ، پارسلاردا قوللىنىلغان. تارىختا كېيىنرەك ئىرانلىقلار قەدىمقى ئەرەپ، يەنى باغدات تارلىق چالغۇسىنىڭ بىر خىلى بولغان تەنپۇرنىڭ ئاۋاز رېتىنى زور دەرىجىدە ئۆزگەرتتى. بۇنىڭ ئەڭ دەسلەپتە گىرىكلاردا مەۋجۇتلىغىنى لىن جەنپەن نەزەردە تۇتمىغان. لىن جەنپەن، پەقەت ئۇنىڭ تەرەققىياتلارغا ئېرىشىپ راۋاجلانغان ئورنى ئىراننى تەنپۇرنىڭ پەيدا بولغان ئورنى دەپ ھىساپلىمىغان. بۇرۇندىن ئەرەپلەردە بار بولغان تەنپۇر چالغۇ ئەسۋابى ئەرەپ ئابباسىيە خەلىپىلىكى دەۋرلىرىدە (مىلادى 750 — 1258 يىللار) زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشىپ، ئەينى زاماندىكى ھوكۇمران مىللەت — ئەرەپلەرنىڭ چالغۇ ئەسۋابى سۈپىتىدە تارىخلاردا يېزىلىپ مۇقىملاشتى ھەمدە ئەرەپ - پارسلاردا ئورتاق قوللىنىلدى.

3

تەنپۇرنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىدا پەيدا بولۇشى ۋە ئۇنى ئىشلەتكەن دەۋرى ھەققىدە قول-مىزدى تەپسىلى يېزىلغان تارىخىي مەلۇمات تېخى يوق. ئەمما بەزىبىر تارىخىي باغلىنىشلاردىن ئىلمىي پەرەز بىلەن يەكۈن چىقىرىشقا بولىدۇ. ئەرەپ چالغۇ ئەسۋابى تەنپۇرنى، پارىس رايونلىرى ئارقىلىق قەشقەرنى پايتەخت قىلغان قارا خانىلار سۇلالىسى دەۋرىدە (10 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 12 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىغىچە) «توققۇز ئۇيغۇر» لار قوبۇل قىلىپ ئىشلەتكەن بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. بۇنى توۋەندىكى نۇقتىلار ئارقىلىق ئىسپاتلايمىز.

1 - تۈركىي (ئۇيغۇر - قارلۇق پەيلاسوپى ۋە مۇزىكساشۇناس ئالىمى ئەبۇناسىر فارابى (870 — 950) ئۆز دەۋرىدە تەنپۇر بىلەن كەڭ ئۇچراشقان. بىز يۇقۇرىدا كۆرسەتكەندەك ئۆزىنىڭ «مۇزىكا ھەققىدە» دېگەن ئەسىرىدە، تەنپۇرنىڭ ئۆزى ياشىغان دەۋردىن بىر نەچچە ئەسىر بۇرۇنقى تارىخىي خېلى مۇكەممەل ئوتتۇرىغا قويغان، بولۇپمۇ ئەرەپلەردە ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى دەۋرلەردە «باغدات تەنپۇرى» ۋە «مىزانى تەنپۇرى» نىڭ بارلىغىنى سۆزلەپ تەپسىلىي خاتىرىلىگەن. دېمەك ئەبۇناسىر فارابى تۈركىي خەلقلەرنى ئىچىدە تارىختا ئەڭ بۇرۇن تەنپۇر بىلەن تونۇشقان ۋە ئۇنىڭ تارىخىنى يازغان تۇنجى شەخس بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

2 - ئاتاقلىق پارس مۇزىكا شۇناس ئالىمى ھوسەيىن ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا (980 — 1037) بۇخاراغا يېقىن ئافشانە يېزىسىدا تۇغۇلغان بولۇپ، ئۇ ئوتتۇرا ئاسىيادا ۋە كېيىنرەك ئىراندا ياشىغان ۋە بۇ يەرلەردە ياش ۋاقتىلىرىدا ئوقۇپ بىلىم ئالغان. بولۇپمۇ ئۇ ياشىغان دەۋرلەردە ئوتتۇرا ئاسىيا (ماۋەرا ئۈننەھر) قەشقەر قارا خانىلار (توققۇز ئۇيغۇر) سۇلالىسىنىڭ ئىسمىگە ئىدى. سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ نەۋرىسى ئەلى ئارىسلانخان قۇماندانلىغىدىكى قەشقەر قارا خانىلار سۇلالىسىنىڭ «توققۇز ئۇيغۇر» قوشۇنلىرى مىلادى 999 - يىلى ئۆزىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان سامانىلار تاجىك سۇلالىسى (874 — 999) غا ھۇجۇم قىلدى. شۇ يىلى سامانىلار سۇلالىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پادىشاسى ئابدۇمالىك ئەلى ئارىسلانخان تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ پايتەختى بۇخارا ۋە مەدىنىيەت مەركىزى سەمەرقەنت قاتارلىق شەھەرلەر ۋە سامانىلارنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى يەرلىرى قارا خانىلار قولىغا ئۆتكەن ئىدى. بولۇپمۇ ئىبنى سىنانىڭ تۇغۇلغان يۇرتى بۇخارا، بۇ سۇلالىنىڭ غەربىي چېگرىسى بولۇپ ھىساپلىناتتى. شۇنداقلا بۇ شەھەردە قاراخانلارنىڭ ۋالىسى تۇراتتى. ھوسەيىن ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا مانا شۇنداق مۇھىتتا ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىدى. ئىبنى سىنانىڭ ئەشۇ دەۋرلەردە يازغان مۇزىكا ھەققىدىكى ئەسەرلىرىدىن بىز تەنبۇر توغرىسىدىمۇ قىسقىچە تىلەك مەلۇماتلار تاپالايمىز. ئىبنى سىنا چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى تارىخى ۋە يەللىك (پۇلەپ چىلىنىدىغان) چالغۇ ئەسۋاپلىرى دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىغان. بىرىنچى تۈرگە پەدىلىك ۋە پەدىسىز شۇنىڭدەك تاۋۇشنى كۆپەيتكۈچى تارىخى (ئەكس سادالىق) چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى كىرگۈزگەن. ھوسەيىن ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا پەدىلىك چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئىچىدىن ئۇدىلەن تەنبۇرنى كورسىتىدۇ. ⑧

يۇقۇرقىلار قەشقەر قاراخانلار سۇلالىسى دەۋرىدە ئۇيغۇرلار تەنبۇرنى پارسلار ئارقىلىق قوبۇل قىلىپ بىرلىكتە ئىشلەتكەن دېيىشىمىزدىكى تارىخى دەلىللەردۇر. ئۇيغۇرلار قاراخانلار سۇلالىسى دەۋرىدە تەنبۇرنى قوبۇل قىلىپ ئىشلەتكەندە ئىبنى زامانلاردىكى توققۇز ئۇيغۇر مۇزىكا مەدىنىيىتى ئەنئەنىسىگە لايىقلاشتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ مىللى نىساخا - مۇزىكا، مۇقاملىرىنىڭ كۆپىنچە ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئىسلاھ قىلغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇ زامانلاردىكى تەنبۇرنىڭ باشقا مىللەتلەر (ئەرەپ، پارسلار) نىڭ تەنبۇرىدىن ئاۋاز ئورنى، سالىنىشى، ياسىلىشى، ئاۋاز تۈسى، ئۆزگەچىلىكى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تىسۋرىشى بىر تەبىئى ئەھۋال ئىدى. خەنزۇچە «قامۇس» تا "تەنبۇر - ئۇيغۇرلارنىڭ چىكىپ چالىدىغان مۇزىكا ئەسۋابى. ئەرەپ چالغۇ ئەسۋاپلىرىدىن بىر خىلى" ⑨ دەپ يېزىلغان.

لىن جەنسىننىڭ يېزىشىچە 13 - ئەسىردە موڭغۇللار ئاسىيا ھەتتا ياۋروپاغا يۈرۈش قىلىپ ھوكۇمرانلىق قىلغان مەزگىللەردە پارسلاردا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئارىسىدا (لىن جەنسىن ھازىرقى شىنجاڭ دائىرىسىنىمۇ ئۆز ئەسىرىدە ئوتتۇرا ئاسىياغا كىرگۈزۈپ يازدۇ. ئۇنىڭدا ئوتتۇرا ئاسىيا كۇچاسى دىگەن ئاتالغۇلارنى ئۇچرىتىمىز) تەنبۇر بولغان. ⑩

15 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 16 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان دەۋرلەردە خۇراسان پايتەختى ھىران ۋە ماۋەرا ئۈننەھرىدىكى شەھەرلەردە ئاجايىپ مەشھۇر مۇزىكا شۇناسلار، ئاتاقلىق تەنبۇر چالغۇچىلىرى مەيدانغا كەلدى. ئەشۇ رايوندىكى تۈركى خانلىرى بابۇر، ھوسەيىن بايقارلار -

نىڭ ئوردىلىرىدا ئۇلار شوهرەت قازاندى. بۇلار ئەلشىر ناۋايى ۋە مەۋلانا ساھىپ بەلخىلەردىن ئىبارەت ئىدى. تارىخىي رىۋايەتلەرگە قارىغاندا ئەلشىر ناۋايىمۇ (1441 — 1501) مۇزىكانت ئىدى. ئۇ ھەر كېچىسى ساتار، تەنپۇر چالاتتى. ئۆزىنىڭ غەزەل (شېئىر) لىرى بىلەن مەشىق قىلىپ ھۇشىز بولاتتى. مەۋلانا ساھىپ بەلخى، ئاقساق تىمۇرنىڭ نەۋرىسى ئىمۇمەر شەيخ مىرزىنىڭ ئوغلى مۇھەممەت بابۇر شاھ دەۋرىدە ياشىغان. ئۇ تەنپۇرنى سەھىر ئاپىرىن (ئاڭلىغۇچىلارنى مەپتۇن قىلارلىق) چالاتتى. ⑪

15 - ئەسىردە چاغاتاي ئەۋلاتلىرى بىرقانچىغا بولسىن كەتكەن. يەنى ھازىرقى جەنۇبىي شىنجاڭ، ئىسسىق كۆل رايونلىرىغا دوغلات قەبىلىسىدىن خۇدايىداتنىڭ ئەۋلاتلىرى شىنجاڭنىڭ شىمالىي رايونلىرىغا ئوۋەيسخان ئەۋلاتلىرى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرىغا ئۇلۇغبەك ئەۋلاتلىرى ھۆكۈمرانلىق قىلغان. ئەشۇ رايونلاردىكى ئۇيغۇر ۋە مۇسۇلمان تۈركى خەلقلەرنى ئارىسىدا تەنپۇر كەڭ تارقىلىپ قوللىنىلغان. باشقا چالغۇلارغا قارىغاندا تەنپۇر خېلىلا راۋاجلاندىرۇلغان ۋە ئەتىۋارلىق چالغۇ بولۇپ قالغان.

15 - ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ياشىغان شائىر ئەھمىدىنىڭ «سازلار مۇنازىرىسى» ناملىق شېئىرى ئۇسلۇپ بىلەن يېزىلغان مەشھۇر ئەسىرىدە 7 تۈرلۈك چالغۇ ئەسۋابىنىڭ (تەنپۇر، ئۇد، چەك، يىتوغان، راۋاپ، كوڭۇرە، قوبۇس) مۇنازىرىسى دىيالوگ شەكلىدە بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا تەنپۇرغا پۈتۈن چالغۇلاردىن يۇقۇرى ۋە ئالاھىدە ئورۇن بېرىلگەن.

ياركەنت خانلىقى دەۋرىدە (1513 — 1678 يىللار) تارىم دەريا ۋادىسى ئەتراپلىرى يەنى بۇ ۋادىنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىدىكى بوستانلىقلارغا جايلاشقان ھەر قايسى ۋىلايەت، شەھەر، يېزىلاردا ياشاۋاتقان ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرى ئارىسىدا تەنپۇر كەڭ تۈردە قوللىنىلغان ئىدى. ئاتاقلىق شائىرە مۇقامشۇناس مەلىكە ئاماننىسا خېنىم ماھىر تەنپۇرچى ئىدى. ئۇ تەنپۇرنى «پەنجىگاھ مۇقامى» غا چېلىپ ئابدۇرىشىم خاننى ھەيران قالدۇرغان ئىدى. ئۆزىنىڭ شېئىرىنى سېلىپ ناھايتى ئۈستۈن ماھارەت بىلەن ئورۇنلىغان. بۇ مۇقام ئابدۇرىشىم خاننى بۇ قىزنىڭ مۇھەببىتىدە ئاشىق بىقارار ۋە بەھۇش قىلغان. ⑫

17 - ئەسىردە بۇخارادا ياشىغان مۇزىكاشۇناس دەرۋىش ئەلى ئەينى دەۋرىدىكى تەنپۇرنىڭ زور رولى ۋە تەرەققىياتىغا نەزەر تاشلىغان. تەنپۇرنىڭ باشقا چالغۇ ئەسۋابلىرىغا نىسبەتەن ناھايىتى ئېتىۋارلىق چالغۇ ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن. ئۇ بىز يۇقۇرىدا كۆرسەتكەن «رىسالە مۇستىقى» ناملىق ئەسىرىدە تەنپۇرنى «چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ شاھى» دىگەن.

1759 - يىلىدىن باشلاپ چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرلەردە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سىياسى ۋە ئىقتىسادى تۇرمۇشىدا زور ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۇيغۇرلارنىڭ مۇقەبچىلىق، ناخشا - ئۇسۇل، مۇزىكا ئىشلىرى خېلى راۋاجلاندى. ئۇيغۇر خەلقى نۇرغۇن ئەسىرلەر داۋامىدا فېوداللىق تۈزۈمىدىكى ئېغىر ئازاپ ۋە مىللى

تەڭسىزلىك ئىچىدە كۈن كەچۈرۈپ كەلسىمۇ، لېكىن ئوز خۇسۇسىيىتىنى يوقاتمىغان ئىدى. بۇ دەۋرلەردە سانسىزلىغان مۇقام ئۈستىلىرى، ئاجايىپ تالانتلىق چالغۇچىلار ياشاپ ئۆتكەن ئىدى. كلاسسىك ئۇيغۇر مۇقاملىرى، چالغۇ ئەسۋاپلىرى، جۈملىدىن تەنبۇر توغرىسىدا ئېلىمىزدىكى خەنزۇ، ئۇيغۇر تارىخچىلىرى ۋە چەتئەل تارىخچىلىرى، ساياھەتچىلەر، شائىرلار، مۇزىكاشۇناسلار نۇرغۇن تارىخىي مەلۇماتلارنى يېزىپ قالدۇرغان. شۇنداقلا ئۇلار ئۇيغۇر مۇزىكامەدنىيىتىگە قىممەتلىك باھالارنى بەرگەن. مەركىزىي ئاسىيانىڭ قېدىمىي خەلقلەردىن بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىنى يېقىندىن ئۆگىنىش ئۈچۈن، غۇلجا تەرەپتىن كىرىپ 1858 - يىلى قەشقەرگە بارغان قازاق ئالىمى چۇقان ۋەلىخانوف (1837 - 1865) نىڭ باھاسى يۇقۇرىدىكى پىكرىمىزنى ئىسپاتلايدۇ. ئۇ ئۇيغۇر ناخشا - مۇزىكا ۋە مۇقاملىرىنى تەكشۈرگەندىن كېيىن: «ئۇيغۇرلار ئەل - نەغمە جەھەتتىن پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلەرنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ھۆرمەتكە ئىگە» دىگەن ئىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئىلى جاڭجۇنلىكى 1760 - يىلى (چيەنلۇڭنىڭ 25 - يىلى) دىن باشلاپ 1767 - يىلىغىچە قەشقەر، ئۇچتۇرپان، خوتەن، ياركەنت، قۇمۇل ۋە باشقا شەھەرلەردىن 6 مىڭ ئويۇك ئۇيغۇر ئىلىغا كۆچۈرىلىدۇ. كېيىنرەك يەنە 2 مىڭ ئويۇك ئۇيغۇر تارىم ۋادىسىدىن كۆچۈرىلىدۇ. بۇلار تارىختا «ئىلى 8 مىڭ ئوي» دەپ ئاتىلىدۇ. چىڭ ئەمەلدارلىرى ئۇلارنى كەمىستىكەن ھالدا مىللەت نامىنى ئاتىماستىن موڭغۇلچە «تارانچى» (يەر تېرىغۇچى، يانچى مەنىسىدە) دەپ ئاتايدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا مۇشۇ ۋاقىتلاردا ئۇيغۇر تەنبۇرىنىڭ قېدىمىي نۇسخىسى بولغان 16، 17 پەردىلىك «قەشقەر تەنبۇرى» ئىلىغا تارقالغان. ئەشۇ چاغلاردىن سەل كېيىنرەك قەشقەرلىق سەمەر دىگەن كىشى تەنبۇرنى ئېلىپ چىققان ۋە ئۇنى ياساپ كەڭ تارقىتىپ.

1854 - يىلى خوتەننىڭ مۇزىكاشۇناس موللا ئىسمىتۇللا بىننى ئىسمىتۇللا («موجىزى») يازغان «تارىخى مۇستەقىمۇن» (مۇزىكاشۇناسلار تارىخى) كىتابىنىڭ كىرىش قىسمىدىكى شېئىرىدە ئۇيغۇر چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى تەربىيلىگەن. ئۇ تەربىيلىگەن 7 خىل چالغۇنىڭ قاتارىدا تەنبۇرمۇ بار. موللا ئىسمىتۇللا ئۆزىمۇ شۇ دەۋرنىڭ شائىرى، مۇزىكاشۇناسى ۋە ماھىر تەنبۇرچىسى ئىدى. ئۇ ئۆز ئەسىرىدە شۇ زامانلاردا خوتەن ۋە باشقا جايلاردا تەنبۇرنىڭ زەخمەك بىلەنمۇ چېلىنىدىغانلىقى ھەققىدە تارىخى مەلۇمات بەردى.

چاروسىيە ئېلىمىزنىڭ ئىلى رايونىنى ئىشغال قىلىپ تۇرغان ۋاقىتلاردا (1871 - 1881 - يىللار) روس تەتقىقاتچىسى ن. ن. پانتسوۋ «تارانچى ناخشىلىرى» ناملىق ئەسىرىدە ئەينى ۋاقىتتا ئىلى رايونىدا كەڭ قوللىنىلغان ئۇيغۇر چالغۇ ئەسۋاپلىرىدىن 20 تۈرنىڭ ئىسمىنى ئاتا پۈتكەن بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە تەنبۇرمۇ ئالاھىدە تونۇشتۇرۇلغان⁽¹³⁾.

14 -، 15 - ئەسىردىن باشلاپ 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان دەۋرلەردىكى چاغاتاي تىلىنى تەتقىق قىلىدىغان شەيخ سۇلايمان بۇخارىنىڭ ھىجرىيە 1300 - يىلى (1882 - يىلى) يازغان «چاغاتاي لۇغىتى» دە تەنبۇرنىڭ ئىسمى يېزىلغان⁽¹⁴⁾.

1881 - يىلى «جۇڭگو - روسىيە - ئىلى شەرتنامىسى» ئىمزالىنىپ چاروسىيە ئىلىنى قايتۇرۇپ بەرگەن بولسىمۇ، ئىلى ئۇيغۇرلىرىنى يەتتە سۇغا مەجبۇرى كۆچۈرۈشكە زورلايدۇ. ئۇلار 1881 - يىلى كۆز ئايلىرىدا كۆچۈشكە باشلاپ 1883 - يىلى توختايدۇ. مانا شۇلارنىڭ ئىچىدىكى

چالغۇچىلار ئارقىلىق تەنبۇر يىپىك، چىلەك، ئالمۇتا قاتارلىق شەھەر، رايونلارغا تارقالغان. ئۇلارنىڭ تەنبۇر چېلىش ئۇسلۇبى، تېخنىكىسى، بولۇپمۇ ناخۇن ⑩ بىلەن چېلىش، ئىلىدىن چىققان ئۇيغۇرلارنىڭ ئالاھىدىلىكى ئىدى.

تارىخىي مەنبەلەردىن تەكشۈرۈشۈمىزچە، ئىلى ئۇيغۇرلىرى ئىچىدە مۇقامچىلىق بىلەن رەسىمىي شۇغۇللانغان ۋاقىتلار 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدىن كېيىن بولغان. مانا مۇشۇ ۋاقىتلاردىن باشلاپ ئىلى ئۇيغۇرلىرى ئىچىدىكى قەشقەر تەنبۇرى، بۇ يەردىكى تالانتلىق چالغۇچىلار ۋە قول ھۈنەرۋەنلەر تەرىپىدىن ئىسلاھ قىلىنغان. ناخشا - مۇزىكا، شۇنداقلا مۇقاملارنىڭ ئىجراسىدىكى تەرەققىيات تەلۋى، ئىجرا قىلىش ماھارىتى ۋە ئۇسۇللىرىنىڭ مۇرەككەپلىشىشى نەتىجىسىدە تەنبۇرنىڭ باش قىسمى ئەسلىدىكىدىن خېلى چوڭايغان، دەستىسى ئۇزارتىلغان ھەم دىيىپۈزۈننى (ئاۋاز دائىرىسى) كېڭىيىپ ئاۋازى بومراق ھالەتكە كەلتۈرۈلگەن. تەنبۇرنى ناخۇن بىلەن چېكىپ ئورۇنلاش ماھارىتى تېخىمۇ يۇقۇرى سەۋىيىگە كۆتىرىلگەن.

تەخمىنەن 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە ياشىغان ئۇيغۇر شائىرى «ناقىس» (ساۋىر ناخۇن خەلىپىتىم بىننى ئابدىقادىر يېڭىسارى) نىڭ يازغان «دىۋان ناقىس» دىكى بىر غەزىلىدە تەنبۇر تەسۋىرلەنگەن. ئۇنىڭدا تەنبۇرنىڭ ناخۇن بىلەن ناۋا، ئوشاق، ئۆز-ھال مۇقاملىرىغا چېلىنىدىغانلىقى، ئۇنىڭ تارىخىدىن چىققان ئاھاڭنىڭ ئادەم دىلىنى ئېرتىتىپ، كۆزىدىن ياش ئاققۇزىدىغان ۋە جىسمىنى ئورتەيدىغانلىقى يېزىلغان. ⑩

ئۇزاق زامانلاردىن بېرى تەنبۇرنى ئۇيغۇرلارلا ئىشلىتىپ قالماستىن، ئوتتۇرا ئاسىيا جۈمھۇرىيەتلىرىدىكى ئۆزبېك، تاجىكلارمۇ ئىشلىتىپ كەلمەكتە. ھەتتا ھازىر ئىران، ئافغانىستان، تۈركىيە، ئەرەبىستانلاردىمۇ ئىشلىتىلمەكتە. بۇلارنىڭ ھەممىسى تەنبۇر ئاتالسىمۇ، ئۇنىڭ ياسىلىشى، ئاۋاز ئورنى، ئاھاڭ شەۋىسى، ئىجرا قىلىش ئۇسۇللىرى ئوخشاشمايدۇ. شۇڭا، بۇ تەنبۇرلارنىڭ مىللى ئالاھىدىلىكىگە قاراپ، ئۇيغۇر تەنبۇرى، ئۆزبېك تەنبۇرى دىگەنلەرگە ئوخشاش ئاتالغۇ بىلەن ئاجرىتىشقا توغرا كېلىدۇ. بولۇپمۇ ئۆزبېك، تاجىك تەنبۇرلىرىغا 3 دانە پولات سىم سېلىنىدۇ. بۇلار 4 تارلىق تەنبۇردىن ئىبارەت بولۇپ، پەدە سانى 17 دىن 20 گىچە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ تەنبۇرى گەرچە شەكىل جەھەتتىن ئۇيغۇر تەنبۇرىغا ئوخشىمىسىمۇ، بىراق دەستىسى قىسقا، بېشى كىچىك بولىدۇ. ئۇيغۇر تەنبۇرلىرىنى سىم ناخۇن ياكى ئۈستىمخان، سولياۋ زەخمەك بىلەن ئىجرا قىلىسا، ئۇلارنىڭ ناخۇنى پولاتتىن ياسالغان بولۇپ ئويماققا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۆزبېك، تاجىك تەنبۇرنىڭ ئاۋازى زىل، ئاۋاز دىيىپۈزۈننى تار بولىدۇ.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا بارلىققا كەلگەن خەنزۇچە كىتاپلاردا ئۇيغۇر خەلق قىنىڭ مىللى چالغۇ ئەسۋاپلىرى خاتىرىلەنگەن. شىنجاڭنىڭ مالىيە ئەمەلدارى ۋاڭ شۇنەن باشچىلىقىدا شۇنەن تۇڭنىڭ تۇنجى يىلى (1909 - يىلى) دىن 3 - يىلىغىچە (1911 - يىلى) «شىنجاڭنىڭ جۇغراپىيەلىك تەزكىرىسى» ناملىق كىتاپ يېزىلىپ چىققان. مۇشۇ كىتاپنىڭ 40 - جىلدىدا داپ، راۋاپ، ساتار، دۇتار، قالۇن، سۇنايلارنىڭ ئەۋج ئالغانلىقى خاتىرىلەنگەن. شۇلار قاتارىدا تەنبۇرنىمۇ ئىسمى يېزىلغان.

1934 - يىلى غۇلجا، قەشقەر، ئۈرۈمچى شەھەرلىرىدە ۋە باشقا ۋىلايەت، ناھىيىلەردە ئىلغار يېڭى دېموكراتىك ئۇيغۇر ناخشا، ئۇسۇل، دىراما سەھنە سەنئىتى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ نامىنى شۇ چاغلاردا «سەنئى نەفىسە» دەپ ئاتىدى. غۇلجا شەھرىدە قۇرۇلغان «سەنئى نەفىسە»گە تۇنجى قېتىم تەنپۇرنى ئېلىپ كىرگۈچى ئاتاقلىق مۇقەپچى ۋە تەنپۇرچى روزى ھېزىم (1901 - 1957 - يىللار، تەخەللۇسى تەنپۇر) ۋە ئاتاقلىق چالغۇچى ھۈسەيىن تەنپۇر (1904 - 1937 - يىللار) لەر ئىدى. قەشقەردىكى «سەنئى نەفىسە» گە تۇنجى قېتىم تەنپۇرنى ئېلىپ كىرگۈچى ماھىر چالغۇچى مامۇت ھەسەن ئىدى. 1934 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۈرۈمچىدىكى «سەنئى نەفىسە» گە تەنپۇرنى ئايلانما ھەسەن ئېلىپ كىرگەن ئىدى.

1946 - يىلى 3 ۋىلايەت مىللى دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قۇرۇلغان سەنئەت ئومىكىدە روزى تەنپۇر، سۇلتان مۇرات قاتارلىقلار تەنپۇرنى ئاساسىي چالغۇ قاتارىدا ئىشلەتكەن. 1940 - يىللىرى ئىچىدە قەشقەردىكى ئاتاقلىق تەنپۇرچى ئىلى ئاخۇن (ھەلىكە چا - ۋۇش دەپمۇ ئاتايدۇ) خەلق كىلاسسىك ئاھاڭلىرىنى ئورۇنلاپ داڭ چىقارغان ئىدى. بولۇپمۇ ئۇ، شۇ ۋاقىتلاردا ئىلى ناخشىلىرىنى تەنپۇر ئارقىلىق قەشقەرگە تارقىتىپتۇ.

5

1949 - يىلى 1 - ئۆكتەبىردە شىنجاڭ ئازات بولدى. تەنپۇر شۇنىڭدىن باشلاپ ئۆزىنىڭ جاراڭلىق ۋە شوخ ئاۋازى بىلەن ھەقىقىي بەختىيار زامانىنى كۈيلەشكە باشلىدى. تەنپۇر، ھۈسەنجان جامىنىڭ ئورۇنلىشىدا 1950 - يىلى پايتەخت سەھنىسىدە، 1953 - يىلى چاۋشيەن تۇپرىغىدا ياكىرىدى. 1951 - يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ سەنئەت ئومىكىگە ھۈسەنجان «ئىلى تەنپۇرى» نى ئېلىپ كىرگەن ئىدى.

ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە مىللى سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا ئۇيغۇر چالغۇ ئەس-ۋاپلىرى ئوقۇتۇش مۇئەسسەلىرىدە قوللىنىلدى ۋە چالغۇ ئۈستىدە ئىسلاھ قىلىش، تەتقىقات ئىشلىرى خېلى ئۈنۈملۈك دەرىجىدە قانات يايدۇرۇلدى. 1952 - يىلى ئېچىلغان سابىق شىنجاڭ شوپۇرەنىڭ سەنئەت پاكۇلتېتىدا 1954 - يىلىدىن باشلاپ تەنپۇر ئىشلىتىلدى. بۇ «قەشقەر تەنپۇرى» ئىدى. (شىنجاڭ سەنئەت ئومىكىدە ئىلى تەنپۇرى، مەكتەپلەردە 1960 - يىلىنىڭ باشلىرىغىچە قەشقەر تەنپۇرى ئىشلىتىلگەن ئىدى).

1954 - يىلىدىن باشلاپ ئۈرۈمچىدە مەدەنىيەت نازارىتى رەھبەرلىكىدە مەخسۇس بىر «مىللى چالغۇ ئەسۋاپلىرى كارخانىسى» قۇرۇلۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە ئۇيغۇر كىلاسسىك مىللى چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى ئەسلى نۇسخىسى ئاساسىدا ئۆزگەرتىپ ياساپ چىقتى. بۇلار: غىجەك، قالدۇن، چاڭ، دۇتار، ساتار، داپلار بولۇپ، بۇلار ئىچىدە تەنپۇرمۇ بار ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن تەنپۇر-نىڭ سولياۋ پەدە، قوش يۈزلۈك قويۇپ ياسالغان يېڭى نۇسخىسى بارلىققا كەلدى. (ئۇزاق زامانلاردىن بېرى تەنپۇرنىڭ پەدەسى كىرىچتىن باغلىماتتى) يەنە بىرى - تەنپۇرنىڭ يۇقۇرى ئاۋازلىق يېڭى خىلى، پىرىما تەنپۇر مەيدانغا كەلدى. ⑰

پىرىما تەنبۇر — قەشقەر ۋە ئىلى تەنبۇرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىدىن پايدىلىنىپ ياسالغان ئىدى. ئىلى تەنبۇرىنىڭ خەرىگى ⑱ ئىگىزلىتىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا قويۇلغان قاتتىق سولياۋ پەدىلەر خۇددى تەكەممۇل راۋاپنىڭكىگە ئوخشاش، مۇزىكا نەزىرىيە ئىلمىدىكى، «12 ئاۋاز تەڭلىمە قانۇنى» ئاساسىدا ئىدى. ئۇنىڭ يېتەرسىزلىگى بېشى چاپما بولماستىن، تالا (شاپاق) لىق قىلىپ ياسالغان، ھەمدە ياغاچ ماتىرىيالى بىر قەدەر ناچار ئىدى. مەھەممەتخان ھاشىم، بۇرۇندىن داۋام قىلىپ كەلگەن تەنبۇرنىڭ ئوتتۇرا d (رەي) سىمىنى بوغىدىغان دەستە قىسمىنىڭ ئۇچى تەرىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان تەڭشەك (بۇلبۇل خەرىگى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) نى ئېلىپ تاشلاپ بىكار قىلدى. بۇ دەسلەپكى سىناق ئىدى.

1956 - يىلى يازدا شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئانسامبىلى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، تاجىكىستان قاتارلىق سوۋېت ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىدە زىيارەت ئويۇنى كۆرسەتتى. بۇ ئومەك تەركىۋىدىكى ھۈسەنجان جامى يۇقۇرقى 4 جۈمە-ۋىرىيەتتە ئۇيغۇر تەنبۇرىنى ئىجرا قىلىپ، زور ئىناۋەتكە ئىگە بولدى. تاماشىبىنلار ئۇيغۇر تەنبۇرىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تەنبۇرلەردىن ھەر قايسى ئالاھىدىلىك ۋە خۇسۇسىيەتلەر جەھەتتىن ئۇستۇن ئورۇندا تۇرىدىغانلىغىنى ئىقرار قىلىشتى.

1958 - يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋىنىڭ مۇزىكا بۆلۈمىدە تەنبۇر كەسپى رەسمىي يولغا قويۇلۇپ، نوتا ئاساسىدىكى ئىلمىي تەنبۇر تايانچلىرى يېتىشتۈرۈلۈشكە باشلىدى. بۇ تەنبۇرلەر قەشقەر تەنبۇرى بولۇپ 1961 - يىلىغىچە داۋام قىلدى. 1961 - يىلىدىن باشلاپ ئاتاقلىق مۇزىكانت تۇرسۇن تىيىپنىڭ دەرس بېرىشى بىلەن ئىلى تەنبۇرى قوللىنىلدى. ئازات-لىقتىن كېيىنكى چاغلاردا يەنە ئۈرۈمچى، ئىلى سەنئەت ئومىگىدىن باشقا، قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن، ياركەنت ۋە باشقا ئومەكلەردە تاكى 1960 - يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە قەشقەر تەنبۇرى قوللىنىلاتتى.

1963 - يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋىنىڭ دۇتار، تەنبۇر ئوقۇتقۇچىسى، پىشقەر دەم مۇزىكانت مۇساجان روزى مەھەممەتخان ھاۋىمىنىڭ ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى ئىلمىي ئاساستا ئۆزگەرتىپ ياساش يولىدىكى تېخنىكىسىغا ۋارىسلىق قىلدى. بولۇپمۇ ئۇ تەنبۇرنى تېخىمۇ راۋاجلاندۇرۇش يولىدا قىممەتلىك ئىزلىنىشلەرنى ئېلىپ بېرىپ، مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. مۇساجان روزى تەنبۇرنىڭ دەستە ۋە يۈزلىكىگە ئىلمىي ئاساستا پالاق بېكىتىپ، تەنبۇرنىڭ بۇرۇنقى ئاددى قوش يۈزلىكىنى مۇكەممەللەشتۈردى. تەنبۇرنىڭ بۇرۇنقى 150 - 156 سانتىمېتىرلىق كېلەكسىزەك دەستىسىنى ئۆزگەرتىپ 140 سانتىمېتىرغا مۇقىملاشتۇردى. يۈزلىكىگە تۈگمۇ ياغىچى ئورناتتى. بۇنىڭ بىلەن تەنبۇرنىڭ ئاۋازى يۇقۇرى كوتىرىلدى. تەنبۇرنىڭ قېدىمىدىن ئەنئەنە ئاساسىدا داۋام قىلىپ كەلگەن يۈزلىكىدىكى بادام توشۇگىنى بىكار قىلىپ، يۈزلىكىنى پۈتۈن قويدى. مۇساجان روزى يەنە بىر قانچە يىل تەجرىبە ۋە تەتقىق قىلىشلار ئارقىلىق تەنبۇرنىڭ ئاۋاز دىئاپوزونىغا s - 6 ئاۋازنى كۆپەيتىپ قوشتى. ئۇ تەنبۇر سىملىرىنىڭ نومۇرلىرىنى تەجىربە قىلىپ مۇقىم ھالغا كەلتۈردى. تەنبۇرنىڭ ئالدى چۆپ سىمىدىكى g ئاۋازىنى بىر گىرادۇس كوتىرىپ a ئاۋازغا ئۆزگەرتىپ، ئالدى - ئارقا چۆپ سىملىرىنىڭ ئوخشاش گىرادۇس-ئۇق ئاۋازغا

سازلىنىشىنى، ئوخشىمايدىغان گىرادۇسقا سازلىنىدىغان قىلدى. تەنبۇرنىڭ بېشىنى چاپما شەكىلدە ياساپ ئۇنىڭغا شارلاڭ، ئېلىپماي بېرىپ سىرلاپ كۆرگەملەشتۈردى.

مۇساچان روزى 1977 - يىلىدىن باشلاپ دەستىنىڭ ئۈچىدىكى تەڭشەكنى (بۇلبۇل خەردىگىنى - بۇ تەڭشەك ئادەتتە تەنبۇرنىڭ d پەدىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېكىتىلەتتى. تەڭشەك قىلىنغان ياغاچنى كىندىك ياغاچ دەپ ئاتايتتى) بىكار قىلدى. بۇنىڭ بىلەن تەنبۇرنىڭ ياۋا ئاۋازى بىر قەدەر تۈگىدى. يەنە بىر يېڭىلىق ھىساپلانغان تەنبۇرنىڭ بېشىدىكى «ئالغان تاپىنى» بولدى. بېلىق شەكىلىدىكى «ئالغان تاپىنى» ئورنىتىلغاندىن كېيىن، چالغۇچىلارنىڭ تەنبۇرنى يۇقۇرى ماھارەت كورسىتىپ ئورۇنلىشىغا شارائىت يارىتىلدى. ناخۇن چەككەن قولىنىڭ ئالغىنى تەنبۇر يۈزىگە تېگىپ، ئاۋازغا تەسىر كورسىتىشى تۈگىدى. مۇساچان روزى ياسىغان بۇ خىل يېڭى شەكىلدىكى تەنبۇر شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تېز تارالدى.

دىمەك، ئىسلاھ قىلىش جەريانىدا تەنبۇرنىڭ شەكىلىدىكى مۇقىمىزلىق دەسلەپكى قەدەمدە تۈگىتىلدى.

1976 - يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ غەمخورلىغى بىلەن شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئومىگىنىڭ ئافغانىستان، پاكىستان، جەنۇبىي يەمەن، يەمەن، سۈرىيە، ئىراق، كۇۋەيت قاتارلىق 7 مۇسۇلمان دولەت سەھنىسىدە تەنبۇر قىزغىن ئالغىلاندى. ئۇنى ئاتاقلىق چالغۇچى ۋە كومپوزىتور غىياسىدىن بارات، ئاتاقلىق چالغۇچى مەرھۇم ئابدۇللا ھامۇتنىڭ دۇتارنى تەڭشەش قىلىشى ئارقىلىق ئىجرا قىلغان ئىدى. ئىجرا قىلىنغان ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىلىرى «ئەجەم»، «ئوزھال مۇقامىنىڭ 5 - داستان مەرغۇلى» يۇقۇرقى دولەتلەردە تۇنجى قېتىم نامايىش قىلىندى. تەنبۇر بۇگۈنكى كۈندە، ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئىچىدە ئۆزىنىڭ تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇرماقتا، سەھنىلەردە يىرىك مۇزىكىلارغا تەڭشەش قىلىنماقتا.

6

(1) تەنبۇرنىڭ تارقىلىشى.

قەشقەر تەنبۇرى جەنۇبىي شىنجاڭغا كەڭ تارقىلىپ ئومۇملاشقان. شەرقىي شىنجاڭ، شىمالىي شىنجاڭدا بولسا بۇرۇندىن تارتىپ مەۋجۇت ئىدى.

ئىلى تەنبۇرى مەركەزلىك ھالدا ئىلى رايونىغا كەڭ تارقالغان. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەنئەت ئومەكلىرى قاتارلىق جايلاردا ئىشلىتىلماكتە.

پىرىما تەنبۇرى بولسا ئۈرۈمچىنى مەركەز قىلغان ھالدا باشقا جايلاردىمۇ بار. ئەمما بۇ تەنبۇر ۋۇجۇتقا چىققاندىن بېرى ئومۇملاشمىدى، تارقىلىشى باشقا 2 خىل تەنبۇرغا قارىغاندا شالاڭ.

ئۇيغۇر تەنبۇرى ئېلىمىزدىن باشقا سوۋېت ئىتتىپاقىداش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ ئالمۇتا ئۇيغۇر تىياتىرىدا ۋە ئۆزبېكىستان دولەتلىك ئۇيغۇر ئانسامبلىنىڭ چالغۇ ئانسامبلىدا قوللىنىلماقتا.

(2) تەنبۇرنىڭ ياسىلىشى.

ئۇيغۇر تەنبۇرى ئەزەلدىن ئۆزىمە ياغىچىدىن ياسىلىپ كەلگەن. بېشى چاپما ھالەتتە ياسىلىدۇ.

قەشقەر تەنبۇرى قەدىم زامانلاردىن بېرى ناھايىتى سۈپەتلىك ھەم كۆركەم، نەقىشدار ياسىلىپ كەلگەن. ئۇنىڭ بېشى، دەستىلىرى ھەر خىل گۈزەل نەقىشلەر بىلەن بېزىلىدۇ. قەشقەر تەنبۇرى ئالى سۈپەتلىكلىرىنىڭ بېشى ئوژمىدىن، دەستىسى ئۇرۇك ياغىچىدىن ياسىلىدۇ. (ئۇرۇك ياغىچىدىن دەستە قىلىنسا تەنبۇرنىڭ دەستىسى قايمايدۇ). يۈزلىگىگە ئىككى دانە بادام توشۇكى ئېچىش، ياسىغۇچىلاردا بىر خىل ئادەتكە ئايلانغان. پەددىلىرى تىركەچ ياكى تارىدىن باغلىنىدۇ. بېشى كىچىك بولىدۇ. ئاۋازى زىل، ئىنچىكە چىقىدۇ.

ئىلى تەنبۇرى ئۆزىمە ياغىچىدىن ياسىلىدۇ. بۇ خىل تەنبۇر نەقىشىز، سىدام ياسىلىپ كەلگەن. پەددىلىرى تىركەچتىن باغلىنىپ، يۈزلىگىدە بۇرۇندىن 2 دانە بادام توشۇكى بولغان. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن، تەنبۇر ياسىغۇچىلار ۋە ياساشنى ئۈگەنگۈچىلەر، قەشقەر تەنبۇرنىڭ نەقىش ئۈلگىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى ئۇستىخان ۋە سولياۋدىن نەقىش قويۇپ بېزەيدىغان بولدى.

پىرىما تەنبۇر قارىغاي ياغىچىدىن ياسىلىدۇ. يۈزلىگىمۇ قارىغاي ياغىچى، پەقەت بوغۇزنىڭ ئارقا تەرىپىگە سولياۋدىن بىر قۇر نەقىش قويۇلىدۇ. يۈزلىگىدە يەنىلا 2 دانە بادام توشۇكى بار. پەددىلىرى سولياۋدىن ياسىلىدۇ. شارلاك، ئېلىپماي بىلەن سىرلىنىدۇ. بېشى تالا قىلىپ ياسىلىدۇ.

قەشقەر تەنبۇرنىڭ ياسىلىش ئۆلچىمى:

ئومۇمى ئۇزۇنلىقى 1-12 مېتىر، دەستىسىنىڭ بوغۇزىغىچە ئۇزۇنلىقى 77 سانتىمېتىر، باشنىڭ بوغۇزىغىچە ئۇزۇنلىقى 35 سانتىمېتىر، يۈزلىگىنىڭ توغرىسى 14 ياكى 15 سانتىمېتىر، باشنىڭ چاپما چوڭقۇرلىقى 14 ياكى 15 سانتىمېتىر.

ئىلى تەنبۇرنىڭ ياسىلىش ئۆلچىمى:

ئومۇمى ئۇزۇنلىقى 1-40 مېتىر، دەستىسىنىڭ ئۇزۇنلىقى 1-0 مېتىر، باش، بوغۇزى قوشۇلۇپ ئۇزۇنلىقى 45 سانتىمېتىر، باش چوڭقۇرلىقى 14 ياكى 15 سانتىمېتىر، يۈزلىگىنىڭ ئوتتۇرىچە توغرا كەڭلىكى 16 ياكى 17 سانتىمېتىر.

پىرىما تەنبۇرنىڭ ياسىلىش ئۆلچىمى:

ئومۇمى ئۇزۇنلىقى 85 سانتىمېتىر، دەستىسىنىڭ ئۇزۇنلىقى 58 سانتىمېتىر، باش بوغۇزى قوشۇلۇپ ئۇزۇنلىقى 25 سانتىمېتىر، باش چوڭقۇرلىقى 14 سانتىمېتىر. تەنبۇرنىڭ چېلىنىشى:

تەنبۇر ئەزەلدىن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ناخۇن ۋە زەخمەك بىلەن چېلىنىپ ئىجرا قىلىنغان. تارىم ۋادىسى ئەتراپلىرىغا جايلاشقان تەشقەر، خوتەن، ياركەنت، كورلا، ئاقسۇ، كۇچار قاتارلىق رايونلاردا تەنبۇرنى ئەشۇ ئىككى خىل ئۇسۇلدا ئورۇنلاش مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن. ئىلى رايونىدا بولسا تەنبۇرنى ناخۇن بىلەن چېلىش كەڭ ئومۇملاشقان.

تەنبۇرنى دۇتار بىلەن تەڭكەش قىلىپ ئىجرا قىلىش، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيانقى بىر خىل ئەنئەنە، تەنبۇرنى مۇقاملار، خەلق ناخشىلىرى ۋە مەخسۇس تەنبۇر ئاھاڭلىرىغا چالغىلى بولىدۇ. تەنبۇرنى ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئاساسىدا باشقا چالغۇلار بىلەن قوشۇپ، زامانىۋى ئاساستىكى ۋەقەلىك، مۇزىكىلارنىڭ ئۆزىگە مەخسۇس بولغان مۇزىكا بولەكلىرىنى ئىجرا قىلىش مۇمكىن. ئەمما تەنبۇردا ئاكوردلۇق مۇزىكىلارنى چالغىلى بولمايدۇ. پەقەت ئۇ مىلودىيە ئۇچۇن ناھايىتى باپ كېلىدۇ. تەنبۇرنىڭ ناخۇنى 28 - ، 29 - ، 30 - سىملاردىن ياسىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىككى قاماق شەكلىدىكى ئۇچى بىگىز قولىنىڭ ئۇچىغا ئورالغان يىپقا ئېلىنىدۇ. زەخمەك بولسا بۇرۇندىنلا مۇڭگۇزدىن ياسىلىپ كەلگەن. چالغاندا ناخۇنى (زەخمەكنى) تەنبۇرنىڭ ئالدىدىكى بىر جۈپ مىلودىك تارىغا چېكىدۇ. ناخۇن ئۇرۇلىدىغان ئورۇن خەرەكتىن تەخمىنەن 4 سانتىمېتىر ئالدىدا بولىدۇ. تەنبۇرنى يالغۇز چالغاندا، ئۇنى «ناخۇنلىدى» دەپ ئاتايدۇ. تەنبۇرنى چالغاندا ئوتتۇرا ۋە ئارقا جۈپ سىملىرى قوشۇپ ئۇرۇلىدۇ. ئۇ، خۇددى داپنىڭ «دۇم» تاۋۇشى بىلەن تىنىق ئۇدارنى ئىپادىلىگەنگە ئوخشاش تىنىق ئۇدارنى ئىپادىلەيدۇ.

تەنبۇرنىڭ سازلىنىشى، ئاۋاز دىئاپوزونى.

قەشقەر تەنبۇرى:

ئالدىنقى جۈپ تارىسى، كىچىك خەتلىك 1 - گۇرۇپپىدىكى d غا، ئوتتۇرا سىمى كىچىك خەتلىك گۇرۇپپىدىكى g غا، ئارقا جۈپ تارىسى يەنە كىچىك خەتلىك 1 - گۇرۇپپىدىكى d غا سازلىنىدۇ. ئوتتۇرا تارىسى بىلەن ئىككى چەتتىكى تارىسىنىڭ سازلىنىش ئاۋاز مۇناسىۋىتى 4 گىرادۇس. (d — g — d) قەشقەر تەنبۇرنىڭ ئاۋاز دىئاپوزونى 2 ئوكتاۋا 3 ئاۋازغىچە بولىدۇ. يەنى، كىچىك خەتلىك 1 - گۇرۇپپىدىكى c ئاۋازدىن، كىچىك خەتلىك 3 گۇرۇپپىدىكى f ئاۋازغىچە دائىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. باغلانغان پەدىلىرى 23 دىن 25 گىچە بولىدۇ. سىملىرىنىڭ ھەممىسىگە 32 - سىم سېلىنىدۇ.

ئىلى تەنبۇرى:

بۇرۇندىنلا ئالدىنقى جۈپ تارىسى، كىچىك خەتلىك گۇرۇپپىدىكى g ئاۋازغا، ئوتتۇرىدىكى تارىسى مۇشۇ گۇرۇپپىدىكى d غا، ئارقا جۈپ تارىسى يەنە g ئاۋازغا سازلىناتتى. ئالدى - ئارقا تارىلىرى ئوخشاش ئاۋاز، ئوخشاش گىرادۇس ئىدى. ئەمدىلىكتە بولسا، يۇقۇرقى سوزلەنگەن گۇرۇپپىنىڭ a ، d ، g ئاۋازلىرىغا سازلىنىدىغان بولدى. بۇرۇنقى سازلىنىشى ئوتتۇرا تارىسى بىلەن ئالدى - ئارقا تارىسىنىڭ مۇناسىۋىتى 4 گىرادۇس ۋە 5 گىرادۇس ئىدى (g — d — g). ھازىر ئالدى ۋە ئارقا جۈپ تارىلىرىنىڭ ئوتتۇرا تارىسى بىلەن ئاۋاز مۇناسىۋىتى 4 گىرادۇس (a — d — g) بولدى. ئاۋاز دىئاپوزونى كىچىك خەتلىك گۇرۇپپىدىكى g ئاۋازدىن، كىچىك خەتلىك 3 - گۇرۇپپىدىكى g ئاۋازغىچە دائىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئارقا جۈپ تارىسى g ئاۋازنى قوشۇپ ئىشلەتكەندە دىئاپوزونى 3 ئوكتاۋا بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. پۈتۈن، يېرىم پەردىلىرى قوشۇلۇپ 33 دانىدىن ئىبارەت. سىم نومۇرلىرى: ئالدى جۈپ سىم 31 - ، ياكى 32 -

ئوتتۇرا سىم 30 - ،

ئارقا جۈپ سىم 31 - ،

پىرىما تەنبۇر

بۇ خىل تەنبۇرنىڭ ئالدىنقى جۈپ تارىسى كىچىك خەتلىك 1 - گۇرۇپپىدىكى d غا، ئوتتۇرا تارىسى كىچىك خەتلىك گۇرۇپپىدىكى a ئاۋازغا، ئارقا تارىسى كىچىك خەتلىك 1 - گۇرۇپپىدىكى d ئاۋازغا سۆزلىنىدۇ. ئوتتۇرا تارىسى بىلەن ئالدى تارىسىنىڭ مۇناسىۋىتى 5 گىرادۇس، ئارقا تارىسىنىڭ مۇناسىۋىتى 4 گىرادۇس (d - a - d) بولىدۇ. پۈتۈن، يېرىم پەدىسى قوشۇلۇپ 18 دانىدىن ئىبارەت. دىپوزۇنى كىچىك خەتلىك 1 - گۇرۇپپىدىكى c ئاۋازدىن 2 - گۇرۇپپىدىكى a ئاۋازغىچە، يەنى بىر ئوكتاۋا 6 ئاۋازدىن ئىبارەت بولىدۇ. ھەممە تارىلىرىدا 32 - نومۇرلۇق سىم سېلىنىدۇ. پىرىما تەنبۇرنىڭ قەشقەر تەنبۇرى، ئىلى تەنبۇرىدىن بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭدا ئاكوردلۇق مۇزىكىلارنى ئورۇنلىغىلى بولىدۇ.

تەنبۇرنىڭ گەۋدە بولەكلىرى:

تەنبۇرنىڭ گەۋدە بولەكلىرى قۇرۇلمىسى 3 خىل تەنبۇردا ئاتالغۇ جەھەتتىن ئوخشاش قوللىنىلىدۇ، ئۇنى 13 قىسىمغا ئايرىش مۇمكىن. (1) قۇلاقلىرى، (2) باش خەرىكى، (3) «بۇلبۇل» پەدە خەرىكى، (ھازىر بۇلبۇل خەرىكى ئېلىۋېتىلدى) (4) دەستىسى، (5) پەدىلىرى، (6) تارىلىرى، (7) بوغۇزى، (8) يۈزلىكى، (9) قوش يۈزلۈكى، (10) بېشى، (11) خەرىكى، (12) ئالغان تاپىنى، (13) تار ئىلىغۇچىدىن ئىبارەت.

بىز ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قېدىمىي مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرىدا تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىپ، كۈندىن كېيىنكى يارىتىشىمىز لازىم. ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەر قايسى ئومەكلەرنىڭ سەھنىلىرىدە قوللىنىلىۋاتقان مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرى تېخى كىچىك ئانسامبىل ھالىتىدە تۇرماقتا. "توتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش" تەلپۈگە لايىق زامانىۋى "ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئورگېستىرى" بۇگۈنگىچە قۇرۇلغىنى يوق. مۇنداق بىر چوڭ تىپتىكى زامانىۋى مۇزىكىلارنى بىمالال ئىجرا قىلالايدىغان ئونۋېرسال ئورگېستىرنىڭ بولماسلىقى، ھەمدە پەن - مەدەنىيەتنىڭ تەلپۈگە لايىقلىشىشالماستىقتەك خاھىشلار ھەر قايسى مۇناسىۋەتلىك خادىملارنىڭ دىققىتىنى قوزغىماقتا. بىز ئەشۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن، ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرىنىڭ باشقا تۈرلىرى قاتارىدا تەنبۇرنىمۇ تەتقىق قىلىپ، ئۇنىڭ زامانىۋى ئورگېستىرغا لايىق بىر پۈتۈن ئائىلىسىنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشىمىز لازىم.

ئىزاھلار:

- ① غىياسىدىن بىرنى شەرىپىدىن، «غىياسۇللۇغەت» 486 - بەت.
- ② ۋاڭ فېي «مۇزىكا لۇغىتى» خەنزۇچە نەشرى 324 - بەت.
- ③ درەسملىك تۈركچە قامۇسى 1927 - يىلى ئىستانبۇل ئەھمەت كامال مەتبەئەسى 515 - بەت.
- ④ ۋاڭ فېي «مۇزىكا لۇغىتى» 324 - بەت.
- ⑤ سامى ھاپىزنىڭ «ئەرەب مۇزىكا تارىخى» خەنزۇچە نەشرى. بېيجىڭ 1980 - يىلى 14 - بەت.
- ⑥ يۇقۇرقى كىتاپ 11 - بەت.

- ⑦ لىن جەنسەن «شەرقى ئاسىيا چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئارخىئولوگىيىسى» 1962 - يىلى بېيجىڭ مۇزىكا نەشرىياتى، خەنزۇچە نەشرى 232 - بەت.
- ⑧ «ئۈزبېك خەلق مۇزىكىسى» 3 - توم 1959 - يىلى تاشكەنت، 5 - ، 6 - بەت.
- ⑨ «قامۇس» (خەنزۇچە) سەنئەت قىسمى 247 - بەت.
- ⑩ لىن جەنسەن «شەرقى ئاسىيا چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئارخىئولوگىيىسى» 239 - بەت.
- ⑪ موللا ئىسمەتۇللاننىڭ «تارىخى مۇسقىيۇن» كىتابى. 1854 - يىلى يېزىلغان. «مۇزىكىنىڭ 8 - نۇسخىسى» تازى ئەلىشىر ناۋايى ھەزرەتلىرى» ۋە «مۇزىكىنىڭ 11 - نۇسخىسى مەۋلانا ساھىپ بەلى» دىگەن ماۋزۇلارغا قارالسۇن.
- ⑫ يۇقۇرقى كىتاپ، «مۇزىكىنىڭ 17 - نۇسخىسى» دىگەن ماۋزۇغا قارالسۇن.
- ⑬ ئۇيغۇر ئوغلى «مۇزىكا مەدەنىيىتىمىز ھەققىدە» (قازاق تىلى ژورنىلى 1948 - يىلى 2 - سان ئال مۇتا ئۇيغۇرچە نەشرى) دىگەن ماقالىسىدا، رۇس تەتقىقاتچىسى ن. ن. پانتىسوۋ «تارىخىي ناخشىلىرى» دىگەن كىتابىدا ئۇيغۇر چالغۇ ئەسۋاپلىرىنىڭ 20 تۈرىنى ئاتاپ تەپسىلات بەرگەن. دەپ يازىدۇ. بۇنىڭغا ئوخشىمىغان ھالدا تارىخچى ئەركىن ئالىپ تىكىن: «ن. ن. پانتىسوۋ «تارىخىي ناخشىلىرى» ناملىق كىتابىدا ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ 62 تۈرلۈك غەزەللىرىنى ئىسىملىرى ۋە تېكىستلىرى بىلەن بەرمەكتە. كىتابىنىڭ 18 - بېتىدە 1971 - يىلىدا ئىلى ئۇيغۇرلىرىدا 27 تۈرلۈك مۇزىكا ئەسۋابى بولغانلىغىنى يازغان ئىدى. بۇنىڭدىن 16 سىنىڭ نامىنى ئېيتقان. پانتىسوۋنىڭ يازغانلىرىغا قارىغاندا، ئىلى ئۇيغۇرلىرى چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى ئۈز-لىرى ياسايدىكەن» دەپ يازىدۇ.
- ⑭ شەيخ سۇلايمان بۇخارى «چاغاناي لۇغىتى» ھىجرىيە 1300 - يىلى (مىلادى 1882 - يىلى) ئىس-تانبول 148 - بەت.
- ⑮ ئۇيغۇر تىلى لۇغەت تەركىۋىدىكى «ناخۇن» سۆزى پارىسچىدىن قوبۇل قىلىنغان ئاتالغۇ بولۇپ ئۇنىڭ لۇغەت مەنىسى «تىرناق» دىمەكتۇر.
- ⑯ غۇلام ئەبەيدۇللانىڭ «ئەدەبىي نەقشنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادى پائالىيىتى ھەققىدە» ماقالىسىغا قارالسۇن. «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژورنىلى، 1981 - يىلى 5 - سان 37 - بەت.
- ⑰ «پىرىما» لاتىنچى سۆز بولۇپ مەلۇم چالغۇ ئەسۋابىنىڭ يۇقۇرى ئاۋازلىق شەكلىگە قارىتىلغان.
- ⑱ ئۇيغۇر تىلى لۇغەت تەركىۋىدىكى «خەردەك» سۆزى، ئەرەبچە «ھەردەك» سۆزىدىن كېلىپ چىققان، «ھەردەكەتچان» دىگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئىلى رايونىدىكى ئۇيغۇرلار خەردەكنى «تەپكە» دەپ ئاتايدۇ.

ئاتاقلىق ئۇيغۇر بۇددىزىمىدا رەسىملىك سۇلالىسىنىڭ ئاساسىغا

ئابدۇلئىلىم مۇھەممەت سايرامى

ۋىسائىراساتىغا خوتەنلىك ئادەم بولۇپ، ئۇ سۈي سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى خوتەننىڭ ھازىرقى نىيە ناھىيىسى ئەتراپىدا ئۆتكەن ئاتاقلىق رەسسام ۋىسائىرا بۇجىنانىڭ ئوغلى ئىدى. بۇ ئادەم ھەققىدە شۇڭ چۆمىنىڭ «سىلىگىشۇ خۇاجى» ناملىق كىتابىدا «سى دى يىڭۇڭچىڭ، غەربىي رايونىدىن لويانغا كەلتۈرۈلگەن ئۇيغۇر رەسسامى ۋىسائىراساتىغا تەرىپىدىن سىزىلغان تەڭرىنىڭ سۈرىتىنى ساقلىغان» دەيدۇ. مانا بۇ، مەشھۇر ئۇيغۇر رەسسامى ۋىسائىراساتىغا سۈي سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، تاڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدىكى تارىخى دەۋرلەردە باتۇر، ئەمگەكچان، مول مەدەنىيەتكە ئىگە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەرزەنتى بولۇش سۈپىتى بىلەن تارىختا ئۈچمەس ئىز قالدۇرغان. ۋىسائىراساتىغا بالىلىق چاغلىرىدا ئاتىسى ۋىسا بۇجىنانىڭ يېتتەكچىلىكىدە خوتەندىكى بۇددىزىملىرى، ئىبادەتخانىلىرىدا كېيىن، قەشقەر، كۇچار، باي قاتارلىق بۇددىزىملىرىدە رەسىم سىزغان ۋە رەسىم سىزىش تېخنىكىسىنى كۆڭۈل قويۇپ ئۈگەنگەن. ئۇ پۈتۈن دۇنياغا مەشھۇر بولغان كۇچار قۇمتۇرا ۋە باي ناھىيىسىنىڭ سەلتەنەتلىك مىڭ ئوي تام سۈرەتلىرىنى بەرپا قىلىشتا ئۈچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان ھەمدە ئوتتۇرا ئەسىر مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە زور تۆھپىلەرنى قوشقان مەشھۇر رەسسام.

خوتەن بۇددىزىملىرى ئەڭ بۇرۇن تەرەققى قىلغان جاي بولۇپ، غەربىي رايوندىكى داڭلىق شەھەر ئىدى. خوتەننىڭ ئاھالىسى زىچ، تۇرالغۇ جاي، ئوي - ئىسمارەتلىرى ۋە چىسرايلىق رەسىملىرى بار ئىدى. ھەر خىل قاش تاشلىرى بىلەن بېزەلگەن خان ئوردىسى تېخىمۇ كۆركەم - ھەشەمەتلىك بولۇپ، گويا ئەپسانىۋى ئەۋلىيالارنىڭ دەرگاھىدەك ئىدى. ئۇ چاغلاردا بۇددىزىملىرىدا راسا گۈللەنگەن دەۋر بولۇپ، غەربىي رايوندىكى بۇددىزىملىرىنىڭ كوپلىكى، خەلق نوپۇسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. غەربىي خەن دەۋرىدە خوتەندە 20 مىڭدەك نوپۇس بار بولۇپ، بۇتخانا 500 دىن ئاشاتتى. بۇددىزىملىرىنىڭ شۇ قەدەر گۈللىنىشى غەربىي رايوندىكى بۇددىزىملىرىغا رەسساملىق سەنئىتىنىڭ چۈش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى. تام - تىسورۇسلىرىغا، تاختايلىرىغا، قەغەزگە، پاختا رەختكە، شايى - ئەتلىسكە ۋە كاناپ قاتارلىق نەرسىلەرگە سىزىلغان سۈرەتلەر، مەبۇتلار، بۇددىزىملىرى، رىسۋايەت، داستان، ئادەم، تاغ، دەريا، گۈل، ھەر خىل قۇشلار، ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئورپ - ئادەتلەرنى مەزمۇن قىلاتتى. تۇرپاندىن تېپىلىپ شۇ دەۋرگە مەنسۇپ بولغان رەڭدار يىپەك رەختلەرنىڭ سۈرەتلىرى ئارىسىدا، زىبۇ - زىننەتلەر تاقىمغان نازۇك ئوردا مەلىكىسىنىڭ سۈرىتى، پۈتۈن دىققىتى بىلەن شاخمات ئويىناۋاتقان گۈزەل ئايىم قىز سۈرىتى، بىر كۈچۈكنى كۈتىرىپ ئويىناپ يۈرگەن شوخ بالىنىڭ سۈرىتى، ئات باقارنىڭ سۈرىتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك ئىسىل رەسىملەر ئىدى. بۇ بۇددىزىملىرىدا

مەدەنىيەتلىرى ۋە ئاساساتىغا ئوخشاش رەساملار، ھەيكەل تاراشلار، شۇنداقلا غەربى رايون ئەمگەكچى خەلقلەرنىڭ قان - تەر بەدىلىگە يارالغان بولۇپ، ھازىرقى دەۋردىمۇ ئوز قىسمىنى ساقلاپ كوز ئالدىمىزدا خۇددى يۇلتۇزدەك چاقنىماقتا.

تاڭ سۇلالىسىدىكى بۇددا كىتاپلىرى ھەم بۇددا مەدەنىيەتنىڭ باشقا تەرەپلىرى ئەمەل - پەتتىمۇ خوتەن ئارقىلىق چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) ئەتراپىغا تارقالغان بولۇپ، خوتەندىكى بۇددا رەسامى ۋە ئاساساتىغا غەربى رايون رەساملىق سەنئىتىنىڭ شەرققە تارقىلىشىنى ئالغا سۈرۈشتە خىزمەت كۆرسەتكەن ئىدى. ۋە ئاساساتىغا كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنگەنلىرى، مەبۇتلار سۈرەتلىرى، بۇددا ئەلىماتىدىكى ھىكايىلار، جەننەت، دوزاقلارنىڭ خىيالى تەسۋىر سۈرەتلىرى، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش پائالىيەتلىرى، ھەر خىل قۇش، ھايۋانلار، گۈل - گىيىلارنىڭ سۈرەتلىرى ئىدى.

ۋە ئاساساتىغا ئاتىسى ۋە بۇجىنا خوتەندە ئاتاقلىق رەسام ئىدى. كېيىن ئۇ، سۈي سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى سۈي ياكۇپنىڭ دىققەت - ئېتىۋارىنى قوزغىغانلىقتىن تەكلىپ بىلەن شەرقى پايىتەخت لويانغا كەلتۈرۈلۈپ، سۈي زامانىدىكى ئابرويلۇق بۇددا رەسامى - جۇڭگو تارىخىدىكى مۇھىم كىشىگە ئايلاندى. ۋە بۇجىنا خوتەندىن كەتكەندىن كېيىن بالىسى ۋە ئاساساتىغا ئاتىسىنىڭ كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ رەساملىق ماھارىتىنى ئۈزلۈكسىز تەرەققى قىلدۇردى. ئارمىدىن ئوزۇن يىللار ئوتتەيلا ئۇنىڭمۇ داڭقى پۈتۈن غەربى رايونغا تارقالدى. تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى تاڭ تەيزۇڭنىڭ دەسلەپكى يىللىرى (مىلادى 630 - يىللىرى) دا يۇقۇرى ماھارەتكە ۋە ئوزىگە خاس ئۇسلۇبقا ئىگە بولغان ۋە ئاساساتىغا ئاتىسىنىڭ ئورنىنى بېسىپ تەكلىپ بىلەن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پايىتەختى چاڭئەنگە بارىدۇ. شۇندىن باشلاپ چاڭئەن ۋە لويان ئەتراپىدىكى ئىھرام - ئىبادەتخانىلارنىڭ ناملىرىدا كۆپلىگەن ئاجايىپ يېڭى رەسىملەر پەيدا بولىدۇ.

چاڭئەن - تاڭ سۇلالىسىنىڭ سىياسى، ئىقتىسادى ۋە مەدەنىيەت مەركىزى، شۇنىڭدەك بۇددا دىنى گۈللەنگەن جاي ئىدى. بۇ يەردە ئاجايىپ ھەشەمەتلىك ئىھرام - ئىبادەتخانىلار سېلىنغان ئىدى. ئىبادەتخانىلارنىڭ تاملىرىدىكى بۇدداغا ئەقىدە قىلىشنى تەشۋىق قىلىدىغان سىزما رەسىملەر كەم بولسا بولمايدىغان بېزەك ھىساپلىناتتى، شۇڭلاشقا مەشھۇر ئىبادەتخانىلاردا ئادەتتىكى رەساملارنىڭ تاملارغا رەسىم سىزىشىغا رۇخسەت قىلىنمايتتى. ئۇ چاغلاردا رەساملارنىڭ ئوز ئەسەرلىرىنى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىش ئىمكانىيىتى بولمىغاچقا ئۇلار، كىشىلەر كۆپ كېلىدىغان ئاممىۋى زىيارەت ئورۇنلىرىدىن بولغان ئىبادەتخانىلارنىڭ تاملىرىغا رەسىم سىزاتتى. بەزى رەساملار رەسىملىرىنى نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ كۆزىتىپ تۇرۇشى ئاستىدا سىزاتتى، سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى كىشىلەرنىڭ ھىساۋاتىغا قارىغاندا تاڭنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىن، بەش سۇلالە دەۋرىدىكى ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىدا ۋەيران بولغانلىرىدىن تاشقىرى سۇڭ دەۋرىگىچە ساقلىنىپ كەلگەن رەسىملەر سەككىز مىڭ بەش يۈز پارچىدىن كۆپ بولغان. بۇ رەسىملەرنىڭ تېمىسى دىنىي ھىكايىلارنى ئاساس قىلغان بولۇپ بۇددا دىنىنى ۋە تەڭرىنى مەدھىيەلەشتىن ئىبارەت بولغان. جەننەت، دوزاقلار ھەر قايسى رەساملارنىڭ ئوز تەسەۋۋۇرى بويىچە خېلى كۆركەم سىزىلغان. ئەمما تەڭرى ھەر قايسى رەساملار تەرىپىدىن خىلمۇ - خىل قىياپەتتە سۈرەتلەنگەن.

بۇنداق رەسىملەر بۇددا دىنىنى كەڭ تەشۋىق قىلىشقا زىيانلىق بولغان. چۈنكى مۇنداق سورەت-لەر تەڭرىنىڭ مەۋجۇتلىغى توغرىسىدا كىشىلەردە ئاسانلا گۇمان تۇغدۇرىدۇ.

تاڭ مىڭخۇاڭ بۇددا دىنىنى ئۆز ھۆكۈمرانلىغىغا خىزمەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن بىن داچىڭ ئىسىملىك رەنسامنى نۇسخا بولۇشقا يارايدىغان تەڭرىنىڭ سورىتىنى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن خوتەنگە ئالاھىدە ئەۋەتكەن. نىمە ئۈچۈن خوتەن رەنساملىرى تەرىپىدىن سىزىلغان تەڭرىنىڭ سۈرىتى ئاجايىپ قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە؟ چۈنكى خوتەن بۇددا مەدىنىيىتىنىڭ مەركەزلىرىدىن بىرى بولۇپ، خوتەن رەنساملىرىنىڭ سەۋىيىسى ناھايىتى ئۈستۈن ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇلار سىزغان رەسىملەر چاڭئەن ئەتراپىدا قىزغىن ئالاقىغا سازاۋەر بولغان، بولۇپمۇ ئاتا - بالا ۋىسالارنىڭ تەسىرى نىڭ كېڭىيىشى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە خوتەن رەنساملىرىنىڭ نام - شوھرىتىنى نامايەن قىلغان ئىدى. چۈنكى رەنساملىق ئۇ چاغدا غەربى رايون گۈزەل سەنئىتىدە مۇھىم ئورۇنغا ئىگە ئىدى. يازما ھوججەتلەردىكى خاتىرىلەرگە ۋە ئارخىئولوگىيە ماتېرىياللىرىغا ئاساسلانغاندا كۆركەم ۋە ھەشە-مەتلىك ئوردا سارايللىرى، ئېھرام - ئىبادەتخانىلار، بۇلۇتقا تاقاشقان بۇتخانا مۇنارىلىرى، خۇددى تىرىكتەك كورۇنىدىغان بۇتلار، ھەر خىل كۆركەم نەقىشلەر، ئاجايىپ گۈزەل ۋە نەپىس تام سۈرەتلىرى قاتارلىق ئاسارە - ئەتىقىلەرنىڭ بەزىلىرى ھازىرغىچە ساقلانماقتا.

باي ناھىيىسىنىڭ قىزىل يېزىسىدىكى مىڭ ئۆيىنىڭ 175 - ئۆيىدىكى شۇ دەۋرگە مەنسۇپ بولغان ئىككى يۈرۈش سىزما سورەتلەردىن بىز غەربى رايون دىخانلىرى قوش ئوكۇز بىلەن يەر ھەيدىگەنلىكىنى، يەر تېرىشتا ھازىرقى كەتمەنگە ئوخشاپ كېتىدىغان قوراللارنى ئىشلەتكەنلىكىنى كورۇپ ئاللايمىز.

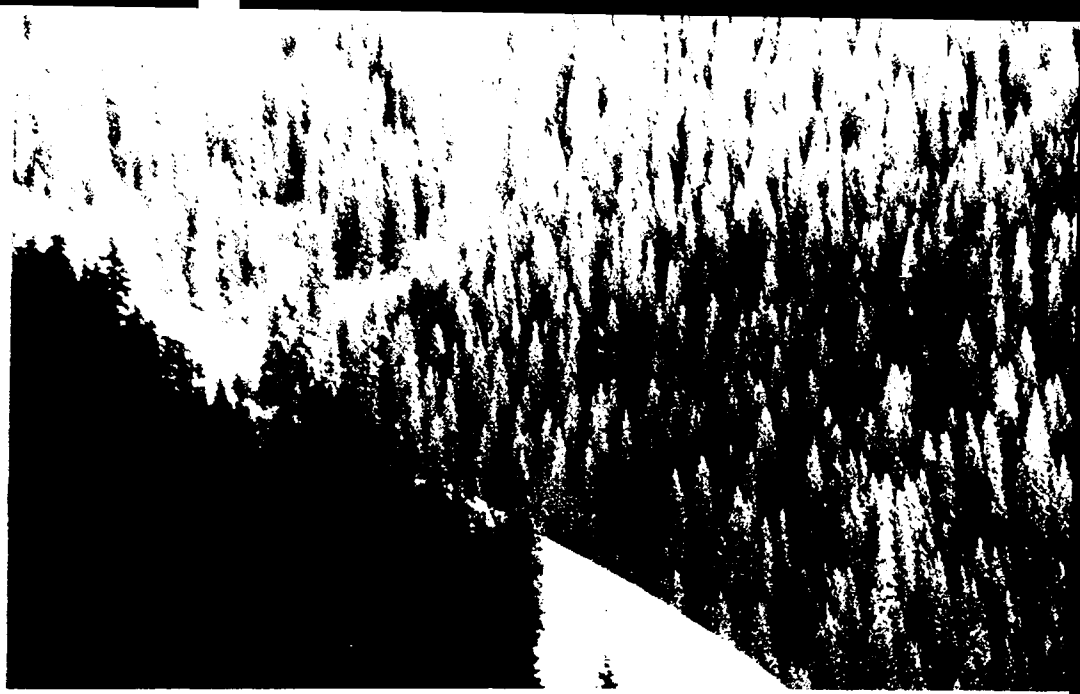
غەربى رايون سەنئىتىدە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بۇددا سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى، بولۇپمۇ چانتۇلۇ سەنئىتى دەپ ئاتالغان سەنئەتنىڭ خۇسۇسىيىتى ناھايىتى روشەن ئىپادىلەنگەن. بۇ سەنئەت ئوبرازلىرىنىڭ جانلىقلىغى، سىزىقلىرىنىڭ نەپىس ۋە پىششىقلىغى، كىيىم - كېچەك، چىراي - شەكىلدىكى ئىزلىرىنىڭ روشەنلىكى بىلەن خاراكتىرلىنەتتى. شۇ خىلدىكى رەسىملەرنىڭ ماھىرلىرىدىن بولغان ۋىسائىراساتگا چاڭئەنگە كېلىشى بىلەنلا زور ئېتىۋارغا ئېرىشتى. تاڭ سۇلا-لىسى ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا ئۇنۋان بېرىپ ئالاھىدە كۈتمۈۋالدى، لېكىن ۋىسائىراساتگاننىڭ مەقسىدى مەنپەئەت، ئابرويىدا بولماستىن بەلكى يېڭىلىق يارىتىش ۋە تېخىمۇ زور نەتىجىگە ئېرىشىش ئىدى. ئۇ چاڭئەنگە كەلگەندىن كېيىن ئوزى تۇرغان پوئېنىسى ئېھرامنىڭ ئەتراپىدىكى تاملارغا ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن «خوتەن خانى ھەم ئۇنىڭ جەددى - جەمەتىنىڭ سۈرەتلىرى»، بۇتلارنىڭ سۈرىتى، رەڭمۇ - رەڭ گۈللەر، قۇشلارنىڭ سۈرەتلىرى كەينى - كەينىدىن سىزىلدى. بۇ ئەسەرلەر ساياھەتچىلەر ۋە چاڭئەن خەلقى بىلەن يۈز كورۇشتى. ئۇنىڭ ئۇس-تىگە چاڭئەندىكى سىننىسى ئېھرامى، گۇاڭزەيىسى ئېھرامى، لىۋياڭدىكى دايۇنسى ئېھرامى قاتارلىق جايلاردىمۇ ۋىسائىراساتگاننىڭ رەسىملىرى پەيدا بولدى. بۇ چاغدا كىشىلەر ۋىسائىراساتگاننى ئۆزلىرىگە خېلىدىن بېرى ئوبدان تونۇش بولغان ۋىسائىراساتگاننىڭ ئورنىدا سەمىمى ھالدا قەدىرلەشكە باشلىدى. كىشىلەر ئاتا - بالا ئىككىسىنى ئاجرىتىۋېلىش ئۈچۈن ئاتىسىنى «چوڭ ۋىسائىراساتگان» كىچىك ۋىسائىراساتگان دەپ ئاتاشتى. چوڭ ۋىسائىراساتگان بۇركۇت ھەم تايغانلار

فوتو

سورەت

تاللان

مىلىرى

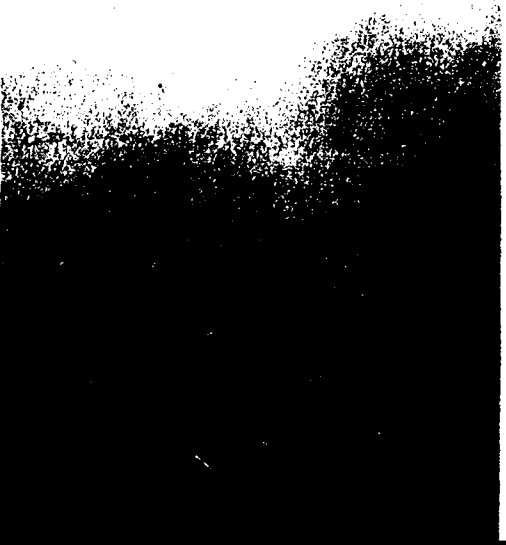

	1	
	2	
3		4

كاۋلەنچىك
لى گۇاڭكۈەن
ايۇفېڭچى
سۆك شىجىك

1 . قاشتېشى دەرىجى
2 . زۇمرەت توپىلىك
3 . تاڭ نۇرى
4 . ئابدۇلكېچە

— سۈرەتلەرنى چى يۇلىك تارتقان

ئۇسۇلچى مەريەم ناسىر

مەريەم ناسىر پارىژدا

مۇزىكانت ئىسكەندەر سەپپۇللا
رۇپىڭشېك تارتقان

ناخشىچى جۇجىمەك
سۈك جىيابىك تارتقان

جۇجىمەك قىزى بىلەن بىللە
چى يۇلىك تارتقان

خۇددى تىرىكتە كىلا ئىدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئىچىدە «چەتئەلنىڭ خاسىيەتلىك دەرەخلىرى»، «بىراخماننىڭ سۈرىتى» قاتارلىقلار، تامغا سىزغان رەسىملىرىدىن «چاڭئەن سىنىسى ئېھرامىنىڭ راۋىغى ئاستىدىكى بۇت»، «ۋېن جۇنىڭ تاماق يەيدىغان تاۋىغى»، «ئېھرامدىكى ئالۋاستىنى تەسلىم قىلىش» قاتارلىقلار داڭلىق ئىدى.

ۋىسا ئىراساتگامۇ كېيىن كېلىپ تورگە چىقىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ رەسىم سىزىشتىكى ئىستىلىغا رەسىملەر «گويى ئىگىلىپ تۇرىدىغان كالاۋۇتۇن يىپىدەك جانلىق» دەپ باھا بېرىشتى. كىشىلەر ۋىسا ئىراساتگامنىڭ رەسىملىرىنى بەكمۇ قەدىرلەيتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنى دائىم سىنىسى ھەم شىڭتائىسى ئېھرامغا تەكلىپ قىلىپ رەسىم سىزدۇراتتى. سىنىسى ئېھرامى تاڭ زامانىسىدىكى چاڭئەننىڭ مەشھۇر مەدەنىيەت رايونى ئىدى. ھەر قېتىم يېڭى ئىلىمى ئۇنۋان ئېلىش ئىمتىھانىغا قاتنىشىدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ جايغا كېلىپ تامغا خەت يېزىپ قالدۇراتتى. مەشھۇر خەتتاتلارمۇ دائىم شۇ يەرگە كېلىپ ئابدۇلەرگە خەت يازاتتى. بۇ يەرگە كېلىپ - كېتىدىغانلار مەدەنىيەت ساھەسىدىكى مەشھۇر زاتلار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىپ رەسىم سىزىدىغانلارمۇ ئالاھىدە ماھارەتلىك رەسىملەردىن بولماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شىڭتائىسى ئېھرامى ئالاھىدە زور ئېھراملاردىن ئىدى. ئۇ يەردىكى تامغا «جىڭگاڭجىڭ» كىتاۋى ھەققىدە پادىشانىڭ ئۆز قەلىمى بىلەن يازغان ئىزاھاتى بار ئىدى. رەسىملەرنىڭ ئۇ يەرگە بېرىپ سىزغان رەسىملىرى ئەمەلىيەتتە پادىشانىڭ ئەسىرى ئارىسىغا سىزىلغان قىستۇرما رەسىم ھېساپلىناتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن قەبىلىنى توۋەن رەسىملەر بۇ ئىككى جايغا كېلىپ رەسىم سىزىشقا جۇرئەت قىلالمايتتى. قابىلى يىتى بولۇپ شوهرەت قازىنالمىغان چوڭ رەسىملەرمۇ بۇ جايغا كېلىپ رەسىم سىزىش پۇرسىتىگە ئاسانلىقچە ئىگە بولالمايتتى. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا تاڭ خاندانلىغىنىڭ پادىشاسى تاڭ مىڭخۇاڭ بىر قېتىم جىيالىڭجياڭ دەرياسىنىڭ مەنزىرىسىنى سېغىنىپ ۋىسا ئىراساتگامغا شۇ يەرنىڭ مەنزىرىسىنى سىزدۇرۇپ ئۇنى داتۇڭدۇن سەرىيىنىڭ تاملىرىغا سىزىشنى بۇيرىدىغان. ۋىسا ئىراساتگام جىيالىڭجياڭ دەرياسىغا بېرىپ ئۇنى بىر كورۇپلا قۇرۇق قول قايتىپ كەلگەن. ئاندىن ئۆزىنىڭ خاتىرىسىگە ئاساسەن بىر كۈن ئىچىدىلا جىيالىڭجياڭ دەرياسىنىڭ مەنزىرىسىنى سىزىپ تاماملىغان. لى شۇەن ئىسىملىك بىر رەسىم بۇ رەسىمنى بىر نەچچە ئاي ئىچىدە ئارانلا سىزىپ تاماملىغان. ۋىسا ئىراساتگامنىڭ نام شوهرىتىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ باھاسىمۇ ئورلىگەن. شۇ زاماندا ئۇنىڭ گۈل ۋە قۇشنىڭ رەسىمى چۈشۈرۈلگەن بىر پەردىسىنىڭ باھاسى ئون مىڭ سەرگە توختايدۇ. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، ئالتە سۈلەلە زامانىسىدىكى رەسىملەردىن تاڭ زامانىسىغا يېتىپ كەلگەن رەسىملەرنىڭ باھاسىمۇ ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتەلمىگەن ئىدى. يۇقۇرى-قىلاردىن قارىغاندا ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى رەسىملىق ماھارىتىنىڭ قانچىلىك يۇقۇرى ئىكەنلىكىنى بىلىشكە بولىدۇ.

ۋىسا ئىراساتگام بۇنداق زور ئالغىشقا ئېرىشكەنلىكىنىڭ سەۋەبى ئۇنىڭ غەربى رايونىنىڭ رەسىم سىزىش ئۇسۇلىنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كەلگەنلىكىگە باغلىق. ئۇ ئاجايىپ - غارايىپ بۇدا رەسىملىرىنى، قۇشلار ۋە ئادەملەرنىڭ رەسىمىنى غەربى رايون ئۇسۇلى بىلەن سىزىپ كىشىلەرگە يېڭى تۇيغۇ بېغىشلىدى. كېيىنكى زاماندا كىشىلەر ئۇنىڭ سىزغان گۈللەرنى «تەبىئى گۈل»،

”رەسىم سىزىشتا رەڭلەرنى تەمكىنلىك بىلەن ئىشلەتكەن، رەختكە سىزغان رەسىملىرىدىكى بويلاق لار كىشىلەرگە ئوبدان تەسىر بېرىدۇ“ دەپ ماختاشقان.

ئۇنىڭ تام سىزما رەسىملىرى ئارىسىدىكى شوهرەت قازانغانلىرىدىن «سىننىسى ئېھرامىنىڭ راۋىغى ئالدىدىكى گۈللەر»، «مىڭ كوز مىڭ قوللۇق بۇت»، «گۇاڭسى ئېھرامىدىكى ئالۋاستىنى تەسلىم قىلىش» ۋە «شىڭتاڭسى ئېھرامىدىكى تام رەسىملەر» قاتارلىقلار بار. ئۇندىن باشقا سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىشلەنگەن «شۈنجى» تاللانما رەسىملەر يىلنامىسى ئىچىدە «مىڭ پىشۇشاڭ» «پۇپۇتۇ»، «پۇ سۇڭشاڭ»، «چەتئەلنىڭ بۇددا رەسىملىرى»، «چەتئەل كىشىلىرىنىڭ سۈرەتلىرى»، «چوڭ قايغۇ ھەققىدە رەسىم»، «نۇرلۇق خاننىڭ سورتى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

ۋىسا ئىراسانغا پەقەت غەربى رايونىنىڭ رەسىم سىزىش ئۇسلۇبىنى ئىچكىرىدە ئومۇملاشتۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى شاگىرت قوبۇل قىلىپ ئۇلارغا ئۆزىنىڭ رەسساملىق ماھارىتىنى ئۆگەتكەن. ناڭ زامانىسىدىكى تەبىئى مەنزىرە رەسىملىرىنى سىزغان رەسسام چىن تىڭ ۋىسا ئىراساننىڭ شاگىرتى ئىدى. ئىچكىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئەنئەنىۋى رەسىم سىزىش سەنئىتىمۇ ۋىسا ئىراسانغا تەسىر قىلغان، ئۇ خەنزۇ رەسساملىرىنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگەنگەن. مىسال ئالساق شۇ چاغدىكى خەنزۇ رەسساملىرىدىن بۇددانىڭ رەسىمىنى سىزغاندا ئۇنىڭ كوزىنى تارا سىر بىلەن سىزاتتى، مۇنداق سىزىلغان رەسىملەر «كىم بۇنقا قارىسا بۇت ئۇنىڭغا قارايدىغان» دەرىجىدە جانلىق چىقاتتى. ھەمدە چاڭئەن رەسساملىرىنىڭ رەڭ - بويىقلىرى غەربى رايونىنىڭكىگە ئوخشاشتتى. مانا بۇلار ۋىسا ئىراساننىڭ رەسساملىق ماھارىتىنىڭ يۇقۇرى كۈتسىزلىشىگە ئاكتىپ تەسىر كۆرسەتكەن.

ۋىسا ئىراسانغا خوتەننىڭ ئۇلۇق سەنئەتكارى ۋە مىللەتلەر ئارىسىدىكى مەدەنىيەت ئالماش تۇرۇشتا ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەن مەشھۇر زات سۇپىتىدە تاڭ دەۋرى رەسساملىغىنىڭ باي ۋە خىلمۇ - خىل ئاساستا تەرەققى قىلىشىغا زور تۆھپىلەرنى قوشقان. شۇنىڭ ئۈچۈن جۇڭگو گۈزەل سەنئەت تەرەققىياتىنىڭ تارىخى ھەققىدە يېزىلغان نۇرغۇن ئەسەرلەردە ۋىسا ئىراساننىڭ ئىسمى ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭغا يۇقۇرى باھا بېرىلىدۇ. تارىختىكى مەشھۇر رەسىملەرنى ساقلىغۇچىلارمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىشىدۇ. مەلۇماتلارغا قارىغاندا بەزىلەر ھازىرغىچە ئۇنىڭ ئۆز قولى بىلەن سىزغان سۈرەتلىرىنى ساقلاپ كەلگەن. بۇ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ چوڭقۇر مەزمۇنغا، تارىخى مەنبەگە باي ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئەپسۇسكى بىز ھازىرغىچە ئۇنىڭ قاچان، قەيەردە ۋاپات بولغانلىغى ھەققىدە ئېنىق مەلۇماتقا ئىگە بولالمىدۇق.

رەنا مەخسۇت

ئۇيغۇر مىللى ئۇسۇلچىلىغى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردە، ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائى ھاياتى ۋە ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن رەڭگا - رەڭ، گۈزەل ئۇسۇللارنى ئويىناپ شۇ دەۋرنىڭ مەنمۇ ھاياتىنى جانلاندىرۇپ كەلگەن. ئۇيغۇر مىللى ئۇسۇلچىلىغىنىڭ بىر قانچە مىڭ يىللىق راۋاجلىنىش تارىخى ئۇنىڭدا ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش بىلەن يېڭىلىق يارىتىش ئاساسىدا راۋاجلىنىشتىن ئىبارەت بۇ مۇھىم قانۇنىيەتنىڭ بارلىغىدىن بىشارەت بەردى. بۇ قانۇنىيەتنى ئاڭلىق چۈشىنىش، ئاڭلىق ئىگەللەش، مىللى ئۇسۇلچىلىغىمىزنىڭ ساغلام، تېز ۋە ئەتراپلىق راۋاجلىنىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھالقىلىق مەسىلە. مىللى ئۇسۇلچىلىق ساھەسىدىكى ئىپتىخارلىق نەتىجىلىرىمىز بىلەن ئېچىنارلىق ساۋاقلرىمىز بۇ مەسىلىنىڭ نەقەدەر كۈچلۈك نەزىرىيىۋى ۋە ئەمىلىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ۋە بۇ ھەقتە دۇھاكىمە ئېلىپ بېرىشنىڭ زورۇرلىكىنى ئىسپاتلىدى.

1- ئۇيغۇر ئۇسۇلىنىڭ ئۈچ خىل ئاساسىي تۈرى

بارلىق ئۇيغۇر مىللى ئۇسۇللىرىنى ئۈچ ئاساسىي تۈرگە بۆلۈش مۇمكىن، بۇلار: خەلق ئۇسۇللىرى، كىلاسسىك ئۇسۇللار ۋە يېڭى شەكىلدىكى ئىجادىي ئۇسۇللاردىن ئىبارەت. خەلق ئۇسۇللىرى، مىللى ئۇسۇل سەنئىتىمىزنىڭ ئاساسىي بۇلىغى. بارلىق كىلاسسىك ئۇسۇللار، يېڭى شەكىلدىكى ئىجادىي ئۇسۇللار، خەلق ھاياتىنىڭ ئۇسۇللىق بەدىئىي شەكلى بولغان خەلق ئۇسۇللىرىنى مەنبە قىلىپ مەيدانغا كەلگەن. ھازىر خەلق ئارىسىدا كەڭ تارالغان مەش-رەپلەر ۋە سەھنىدە ئوينىلىۋاتقان يېڭىدىن رەتلەنگەن بەزى ئۇسۇللار خەلق ئۇسۇللىرى ھىساپلىنىدۇ. بۇنىڭغا ئانۇش ئۇسۇلى، دولان ئۇسۇلى، قاغىلىق سەنمى، يەكەن سەنمى، قەشقەر سەنمى، ئىلى سەنمى، نىم پەدە، داپ ئۇسۇللىرى، شادىيانە ۋە ساما ئۇسۇلى قاتارلىقلارنى مىسال قىلىش مۇمكىن.

كىلاسسىك ئۇسۇللار مىللى ئۇسۇل سەنئىتىمىزنىڭ پەخىرلىك نامايەندىسى. ئۇنىڭ كىلاسسىك ئۇسۇل دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەپ، مۇنداق ئۇسۇللارنىڭ بىرىنچىدىن ئۆلگىلىك، ئىككىنچىدىن تارىخى ئۇسۇل بولغانلىغىدا، ئۇيغۇر خەلقى تارىختىن بۇيان گۈزەل، نەپىس ۋە تەسىرچان، نە-مۇنىلىك، تارىخىي كىلاسسىك ئۇسۇللارنى ئىجات قىلىپ كەلگەن. بۇنىڭغا كۈچار قىزىل مىڭ ئويى، قۇم تۇرا مىڭ ئويى، تۇرپان بىزەكلىك ۋە يارغۇل غار ئويلىرىدىكى تام سورەتلىرىدە

تەسۋىرلەنگەن ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۇسۇللىرىنى مىسال قىلىش مۇمكىن. خەلق رىۋايەتلىرى ۋە تارىخىي خاتىرىلەردە ئەينى زاماندىكى ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۇسۇللىرىغا ئائىت روشەن ئىزاھات ۋە تەپسىلى مەدھىيىلەر ساقلانغان. بىز ئۇنىڭدىن كىلاسسىك ئۇسۇللىرىمىزنىڭ گۈزەل تەسۋىرى ئوبرازىنى ۋە ئالاھىدە بەدىئى تەسىرىنى كورۇپ ئالالايمىز.

يېڭى ئىجادىي ئۇسۇللار مىللى ئۇسۇل سەنئىتىمىز گۈلزارىدىكى خەلق ئۇسۇللىرى ۋە كىلاسسىك ئۇسۇللىرىمىز ئاساسىدا يېڭى مەزمۇن ۋە يېڭى شەكىللەر بىلەن ئىجات قىلىنىپ، سەھنىلەشتۈرۈلگەن ياش نوتا - چېچەكلەردۇر. يېڭى شەكىلدىكى ئۇسۇل دىگەن ئۇقۇم گەرچە يېقىنقى 40 - 30 يىلدىن بۇيانقى سەھنى ئىجادى كونسىرتلىرىنى كورسەتسىمۇ ئۇ يەنىلا تارىخىي ئۇقۇم. ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردە مەيدانغا كەلگەن ئۇسۇل مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئوز دەۋرىگە نىسبەتەن يېڭى شەكىلدىكى ئىجادىي ئۇسۇل بولغان. ئۇنىڭ تارىخ تەرىپىدىن تاللانغانلىرى ئۆلگىلىك - كىلاسسىك ئۇسۇل بولالماي. تاللانمىغانلىرى رەتتەن چىقىرىلغان ۋە ئۇنتۇلۇپ كەتكەن. ئەگەر تارىخنىڭ چەكسىز ئېقىمىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىمىز ھازىرقى يېڭى ئىجادىي نومۇرلار ئىچىدىكى ئۆلگىلىك ئۇسۇللارنىڭ تارىخ تەرىپىدىن داۋاملىق تاللانغانلىرىغا كىلاسسىك ئۇسۇل سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىشى تەبىئىي.

ئۇيغۇر مىللى ئۇسۇلچىلىغىنىڭ يۇقۇرىدا ئېيتىلغان ئۈچ خىل ئاساسىي شەكلى ئىچىدە ئەڭ ئاساسلىغى خەلق ئۇسۇللىرىدۇر. خەلق ئۇسۇللىرى بارلىق مىللى ئۇسۇلچىلىغىمىزنىڭ ئانىسى، ھۇلى ۋە پۈتۈمەس - تۈگۈمەس بۇلىغى. خەلق ئۇسۇللىرىنىڭ بىپايان بۇلىغى دىققەت نەزەرىمىزنىڭ مەركىزىي نۇقتىسىغا قويماستىن ئۇيغۇر مىللى ئۇسۇلچىلىغىنىڭ تارىخىي خاتىرىسى ۋە كەلگۈسى مەنزىرىسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۇسۇللىرىنىڭ ئاساسىي سالىمىغىمۇ يەنىلا قېدىمىي ئۇيغۇر خەلق ئۇسۇللىرىدىن ئىبارەت بولغان. ئوخشاشلا، ھازىرقى ئۇيغۇر خەلق ئۇسۇللىرىنىڭ مەلۇم قىسمى بۇددىزىم دەۋرىدىكى شىنجاڭ غار سورەتلىرىدە ۋە تارىخىي خاتىرىلەردە تەسۋىرلەنگەن ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۇسۇللىرى بىلەن ھەركەت شەكلى ۋە رىتەم خۇسۇسىيەتى جەھەتتە تارىخىي بىردەكلىككە ئىگە بولغان. بىز «ساما سەيلىنى»، «پىقىرما ئۇسۇل»، «چەش ئۇسۇلى»، «بەرباپچى قىز ئۇسۇلى»، «نىلوپەر پەرزەنتلىرى» قاتارلىق قېدىمقى زامان ئۇسۇللىرى بىلەن، داپ ئۇسۇلى، ساما ئۇسۇلى قاتارلىق ھازىرەۋ ئوينىلىۋاتقان خەلق ئۇسۇللىرىنىڭ نۇرغۇنلىغان شەكلى ۋە ھەركەت بىرلىكىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھىس قىلىمىز. ئېچىنىشلىق يېرى شۇكى، ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۇسۇللىرى ئۇستىدىكى ئىزدىنىش ۋە تەتقىقات تېخى يولغا قويۇلمىدى. ھەتتا بەزىدە تېخىمۇ گۈدەكلىك بىلەن ئۇيغۇر ئۇسۇلچىلىغىنىڭ بىر زامان ئالەم ئۇسۇل مۇنبىرىنى زىل - زىلىگە سالغان بۇ قىممەتلىك نەپىس بايلىغىنى ئىنكار قىلىش، چەتكە قېقىشتەك ناتوغرا كوز قاراش ئاسارتىگە دۇچ كېلىپ تۇردۇق.

دەۋرىمىز بىزدىن سوتسىيالىزىمنىڭ بارلىق ئەۋزەللىكلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، خەلقنىڭ ماددى پاراۋەنلىغى بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەت پاراۋانلىغىنى تېز يۈكسەلدۈرۈشنى تەلەپ قىلماقتا. بىز دولتىمىزنى توتتە زامانىۋىلاشتۇرۇشتەك ئۇلۇق سەپەرگە ئاتلانغان چېغىمىزدا. ئۇيغۇر ئۇسۇلچىلىغىنى ئۇنىڭ قانۇنىيەتى بويىچە ئىلمىي يوسۇندا گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئەڭ ئاۋال ۋارىسلىق قىلىش بىلەن يېڭىلاشنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

2. ئاۋال ۋارىسلىق قىلىشى ئاندىن يېڭىلىق يارىتىشى

يېڭىلىق يارىتىش — دەۋرىمىزنىڭ ۋە خەلقنىڭ تەلىۋى، سەنئەتنىڭ تەقەززاسى. يېڭىلىق يارىتىشقا كىرىشكەنلەر ئىچىدە نەتىجە قازانغانلىرىمۇ، مەغلۇپ بولغانلىرىمۇ بار. مەغلۇپ بولغانلىرى ئىچىدە تارىخىي ئەنئەنىۋى مىراسلارنى ئىنكار قىلىپ “يېڭىلىق” ياراتقانلىرىمۇ ياكى ئەنئەنىۋى ئۇسۇللارغا يېڭى نام قويۇپ “يېڭىلىق” ياراتقانلىرىمۇ بار. تېخى يېڭىلىق ياراتمىغان، بىراق يېڭىلىق يارىتىش ئۈمىدىدە تۇرغان سەنئەت خادىملىرى ئارىسىدا ياۋروپا با-لىت ئۇسۇللىرىنى ئاساس قىلىش، خەلق ئۇسۇللىرىنى قوشۇمچە قىلىش دىگەن كوز قاراشلارمۇ يوق ئەمەس. بۇ خىل كوز قاراش ئاپەتلىك يىللاردا ئاشكارا مۇقامغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى.

مەلۇمكى، ئۇسۇل سەنئىتى تۇرمۇشنىڭ بەدىئىي ئىپادىسى. دۇنيادا غەيرى مىللىي ئابىستىراكت — تۇرمۇش، غەيرى مىللىي ئابىستىراكت ئۇسۇل سەنئىتى مەۋجۇت ئەمەس. ھەر قايسى مىللەت ئۇسۇللىرىغا ئوخشاشلا، ئۇيغۇر ئۇسۇللىرى ئۇيغۇر مىللىتىگە خاس مىللىي ئۇسۇل بولۇپ كەلگەن. ئۇيغۇر ئۇسۇلچىلىغىغا مىللىي خاراكتىر بېغىشلىغان نەرسە: ئۇسۇللۇق تىل، ئۇسۇللىق ئوبراز، ئۇسۇللۇق رېتىم، ئۇسۇللۇق بەدىئىي لەز-زەتكە مەنبە بولغان ئۇيغۇر ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي خۇسۇسىيىتى ۋە ئۇيغۇر-لارنىڭ پىسخىك خاراكتىرىدۇر.

ئۇنداقتا، ئۇسۇل ئىجادىيىتىدە يېڭىلىق يارىتىشنىڭ قانۇنىيىتى قانداق بولۇشى كېرەك؟ بۇ — ئۇسۇل سەنئىتىدە ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا يېڭىلىق يارىتىشتىن ئىبارەت سەنئەت قانۇنىيىتىنى ئەمىلىي ئىجادىيەت جەريانىغا ئىزچىل تەدبىقلاش دىگەنلىكتۇر.

ۋارىسلىق قىلىش، سەنئەتنىڭ تارىخى ئىزچىللىقى بويىچە ئىلگىرىلەش بولۇپ، ئەينى تارىخى دەۋرنىڭ روھىنى ئەكىس ئەتتۈرۈشتۇر. ۋارىسلىق قىلىشتىن مەقسەت يېڭىلىق يارىتىش ۋە ئۇسۇل سەنئىتىنى بۈگۈنكى سوتسىيالىستىك دەۋرىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، شۇ ئارقىلىق كەلگۈسى ئۇسۇل سەنئىتىگە تارىخىي ئاساس يارىتىش ئۈچۈندۇر.

مىللىي ئۇسۇلچىلىغىمىزدا چەتئەللەرنىڭ ئۇسۇل مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە قانداق مۇئامىلە قىلىش مە-سلىسىمۇ مەۋجۇت. دەرۋەقە، چەتئەللەرنىڭ ئۇسۇل تارىخىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئىنسانىيەت ئۇسۇل سەنئىتى تارىخىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ مۇھىم بىر تارمىقى. ياۋروپا بالىتىنى مىسالغا ئالساق، ئۇ، يېقىنقى ئىككى ئەسىردىن بېرى ياۋروپا، ئامېرىكا قىتئەلىرىدە ئومۇملاشتى. ھەتتا ئۇ ھازىرقى زامان ئۇسۇلنىڭ مۇھىم ئامىلى سۈپىتىدە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىغىمۇ تەسىر كۆرسىتىۋاتىتى. ياۋروپا بالىتىلىرىغا مۇئامىلە قىلغاندا (باشقا مىللەت ئۇسۇللىرىمۇ خۇددى شۇنداق) ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۇسۇللۇق ئويپىراغا قاراپ راۋاجلانغان ۋەقەلىك قۇرۇلمىسىنى، ئۇسۇل ئارقىلىق بىرەر كومىدىيە، تىراگېدىيە، رىيال ياكى تارىخى ۋەقەنى ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئۇنۇقلىرى بىلەن مۇزىكا ئۇيۇشتۇرۇش تەجرىبىلىرىنى ئۈگىنىشنى چەتكە قاقمايلىغىمىز لازىم. ياۋروپا بالىتىدىكى پۈتۈننىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئوينىيدىغان ئۇسۇللۇق ھەركەتلىرىنى ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق

دەرىجىدە ئۆزلەشتۈرۈپ قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ياۋروپا بالىلىرىنى چەتئەل ئۆسۈللىرى سۈپىتىدە تاماشىبىنلارغا ئويىناپ تونۇشتۇرۇشۇ مۇمكىن.

دىمەك، ئالدى بىلەن ۋارىسلىق قىلىش، ئاندىن ۋارىسلىق قىلىنغان ئەنئەنىۋى ئۆسۈللىرى ئاساسىدا يېڭىلىق يارىتىش، دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەر ۋە مىللەتلەر ئۆسۈل تارىخى بىردەك ئىسپاتلىغان ئۆسۈل تەرەققىياتىنىڭ ئاساسى قانۇنىيىتى. بۇ قانۇنىيەت ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆسۈل سەنئىتىدە ئۆزلەشتۈرۈشكە بولىدىغان بىر بولۇك غەيرى مىللى ئۆسۈللۈك ئامىللارنى قۇبۇل قىلىشنى چەتكە قاقمايدۇ.

غەيرى مىللى ئۆسۈللۈك ئامىللارنى قوبۇل قىلغاندا ئۆز مىللىتىنىڭ ئەمەلىي تۈرۈشتىكى ئۆسۈللۈك ھەرىكەتلىرىگە ئۆزلىشىلايدىغان، مىللى ئۆسۈلنىڭ مىللىيەتلىك ۋە گۈزەللىك تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان بولۇشى شەرت قىلىنىدۇ. ئەگەر قوبۇل قىلىنغان غەيرى مىللى ئۆسۈل ئامىللار شۇ مىللەتتە تارىختىن بېرى شەكىللەنگەن ئەنئەنىۋى سىمۋوللۇق ھەرىكەتلەرنى كۈچەيتىمەي ئۇنى بۇزىدىغان بولسا، بۇ زورلاپ تاڭغانلىق بولىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، ۋارىسلىق ئاساسىدا يېڭىلىق يارىتىشتا، مىللى ئەنئەنىلەرنىڭ بەزى تەرەپلىرىنى ئىسلاھ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، مىللى ئۆسۈل مىراسلىرىمىز ئۆز دەۋرىنىڭ رېئاللىق تۇيغۇسى، ئىجتىمائىي ۋە بەدىئىي كوز قارشى، ھەرىكەت چەكلىمىسى بىلەن چەكلەنگەن. ئۇ چەكسىز ۋە ھەممىگە قادىر نەرسە ئەمەس. ئىسلاھ قىلىشتا دادىللىقمۇ، ئىنچىكىلىكمۇ بولۇشى كېرەك. ساقلايدىغان نەرسە بىلەن ئۆزگەرتىدىغان نەرسىنىڭ چېگرىسى ۋە دەرىجىسىنى توغرا ھەل قىلىش، قارا - قويۇق ساقلاپ قالماستىن، قارا - قويۇق ئۆزگەرتىۋەتمەستىن لازىم. بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر مىللى ئۆسۈللىرىنى يېڭى تارىخىي دەۋرگە يېتەكلىپ كىرىشىمىز لازىم. ئەمما بىز ئۇيغۇر مىللى ئۆسۈللىرىنى كونا پېتى ساقلاپ قېلىپ، ئۇنىڭ زامانىۋى يېڭى شەكىلىنى ياراتماستىن ياكى ئۇيغۇر مىللى ئۆسۈللىرىنى قوشۇمچە نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا غەيرى مىللى ئۆسۈللەرنى دەستىستىشەك ئىككى خىل ناتوغرا خاھىشقا ئۇزۇل - كېسىل قارشى تۇرۇشىمىز لازىم.

3. ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۆسۈللىرىنى يېڭى ھاياتىي كۈچكە ئېرىشتۈرۈش

ئۇيغۇر مىللى ئۆسۈلچىلىغىدا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن يېڭىلاشنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا ھەل قىلىپ گۈللەندۈرۈشتە، ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۆسۈللىرىغا قانداق مۇئامىلە قىلىش كورۇنەرلىك مەسئەلە بولۇپ تۇرماقتا. ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى نەپىس مىللى ئۆسۈللىرىمىزنى تاشلىۋېتىش لازىمۇ ياكى ئۇنى تەتقىق قىلىپ، ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلىپ ئۇنىڭ يېڭى زامانىۋى شەكىلىنى بەرپا قىلىش لازىمۇ؟ بۇ چوڭقۇر ئويلىنىپ ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسئەلە.

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۆسۈللىرى ئەينى زاماندا ئۆزىنىڭ لەرزى ياكى جەڭگىۋار مۇزىكىلىق رېتىمى، رەڭگا - رەڭ نەپىس ھەرىكەتلىرى، گۈزەل كىيىم - كېچەك ۋە زىبۇ - زىننەتلىرى بىلەن ئۆسۈلچىلىق گۈلزارىغا ھوسۇن قوشۇپ كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ، ھەتتا غەيرى مىللەت تال-

ماشىبىنلىرىنىڭ يۇقۇرى باھاسىغا ئېرىشكەن ئىدى. ھازىرمۇ ياپونىيە، گېرمانىيە، تۈركىيە قاتارلىق ئەللەرنىڭ سەنئەت تارىخچىلىرى ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۇسۇللىرى تەتقىقاتىغا ئالاھىدە قىزىقماقتا.

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئۇسۇللىرى زور ھاياتىي كۈچ مەنبەسىگە ئىگە بولغان يوشۇرۇن سەنئەت غەزىنىسى. ئەگەر تەتقىقاتچىلىرىمىز، رېژىسسورلىرىمىز، مۇزىكانتلىرىمىز ۋە ئۇسۇلچىلىرىمىز كىلاسسىك مىللىي ئۇسۇلىمىزدىكى ھەر خىل تۈر ۋە شەكىللەرنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىدىغانلا بولسا، ئۇنىڭدىكى خەلق رىۋايەت - چۆچەكلىرى ۋە رىيال ھاياتنى ئىپادىلەيدىغان بەدىئىي ۋاسىتىلارنى ھازىرقى دەۋرىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر يېڭى ئۇسۇلچىلىغىنىڭ گۈللەنگەن يېڭى مەنزىرىسىنى بەرپا قىلالايدۇ.

ئەلۋەتتە، ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى ئۇسۇل مىراسلىرىمىزنى ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلىشتا بەزى توسالغۇلار بولۇشى مۇمكىن. بۇ ئادەت كۈچىدۇر.

كىلاسسىك ئۇيغۇر ئۇسۇلچىلىغىدىن ئىبارەت بۇ سەنئەت غەزىنىسىنى بىر قانچە ئەسىرلىك نادانلىق توپا - چاڭلىرى كومۇپ تۇرماقتا. ئۇ ئەجىرى سىڭدۈرمىسە ئۆزلىكىدىن ئېچىلمايدۇ. مىللىي ئۇسۇلچىلىغىمىزنى يېڭى بىر دەۋرگە يېتەكلەش، سەنئەتنىڭ ھەر قايسى سەپلىرىدىكى ئۇسۇل سەنئىتىگە مۇناسىۋەتلىك خادىملارنىڭ بىردەك كۈچ چىقىرىپ، جاپالىق ئەجىرى سىڭدۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. بىز يېقىن كەلگۈسىدە ئۇيغۇر مىللىي ئۇسۇلچىلىغىنىڭ زامانىۋى يېپىڭى پەللىگە ئورلىشىنى ئۈمىت قىلىمىز ۋە بۇ ئۈمىدىمىزنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا ئىشەنچ باغلايمىز.

ئېسىمگە سالدى

(يۈمۈر)

ئەپەندىم ئويۇنغا كىرگەن ئىكەن، سەھنىدىكى يالغۇز ناخشىچى نوۋەتتىكى ناخشىنى باشتىن - ئاخىر جېنىمنىڭ بېرىچە يۇقۇرى ئاۋازدا توۋلاپ تاماشىبىنلارنىڭ قۇلاق - مىڭسىنى يەپتۇ. بۇنىڭغا بىئارام بولۇپ ئولتۇرغان ئەپەندىم ناخشا تازا ئەۋجىگەن چىققاندا، ئۇشتۇمتۇت ئالدىنقى رەتتە ئولتۇرۇپ ئويۇن كورۋاتقان ياش يىگىتنىڭ بېشىنى سىلاشقا باشلاپتۇ، بۇنىڭغا ھەيران بولغان ياش يىگىت كەينىگە بۇرۇلۇپ سورايتتۇ:

- ئەپەندىم، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ ئويۇن كورمەي، نىمىشقا مېنىڭ بېشىمنى سىلايسىز؟

ئەپەندىم ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىدىن خىجىللىق ھەس قىپتۇ - دە، دەرھال قولنى تارتىپ:

- كەچۈرۈڭ، ياش يىگىت، مۇنۇ ناخشىچىنىڭ ئاۋازى ئويىدىكى قاغىش نەۋرەم ئازاتنى ئېسىمگە سالدى، - دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

پەتتار رەھىم

① (بىر پەردىلىك دراما)

شۇكۇر يالقىن

قاتناشقۇچىلار

جىڭ گويى: 35 ياشلاردا، شاڭخەيلىك كىچىگرەك كاپىتالىست.

جىڭ گوپىڭ: 26 ياش، ئۇنىڭ ئىنىسى.

جىڭ گولەن: 21 ياش، ئۇلارنىڭ سىڭلىسى.

لى نەينەي: 60 ياشلاردا، جىڭ گولەننىڭ ئىنىگىنانىسى.

ۋىتا كۇئا: 46 ياش، ياپون گېنېرالى، شاڭخەي، ھەربى پولىتسىيە باشلىغى.

ياپون باسقۇنچىلىرى شاڭخەينى بېسىۋېلىپ كوپ ئۆتمەستىن يۈز بەرگەن.

ۋاقتى:

[شاڭخەيدىكى كوپ قەۋەتلىك بىنالاردىن بىرىدە توتىنچى قەۋەتكە جايلاشقان جىڭ

فامىلىلىكلەرنىڭ مېھمانخانا ئويى. ئوڭ تەرەپ بۇرجەكتە كارىدورغا چىقىپ كېتىدىغان

چوڭ ئىشىك. ئوڭ تەرەپ توۋەنرەكتە ئىچكىرىكى ئويگە كىرىدىغان كىچىك ئىشىك. ئۇ-

دۇلىدا سىرتقا قارىغان چوڭ دېرىزە، لېكىن ئۇ كورۇمسىزىرەك قېلىن قارا پەردە بىلەن

قاپلانغان. مېھمانخانا جۇڭگو ئۇسلۇپىدىرەك بولغان ياۋروپاچە جاھازىلانغان]

پەردە ئېچىلىدۇ

[كەچقۇرۇن. مېھمانخانىدا ئادەم يوق. تېلېفون تەكرار جىرىڭلايدۇ. جىڭ گولەن ئادەت-

تىكى ئوي كىمىدە كىچىك ئىشىكتىن كىرىدۇ]

جىڭ گولەن: مۇشۇنداق دەشەتلىك كۈنلەردە كىممۇ ئۇستى - ئۇستىلەپ تېلېفون بېرىدىغاندۇ؟

(تۇرۇپكىنى ئالىدۇ) ئالو، كىم؟ ھە، شۇ. سىز كىم؟ ھە؟! (تۇرۇپكىنىڭ ئاغزىنى قولى

① ئەسلى نۇسخىسى 1939 - يىلى يېزىلغان. ئەسلى نۇسخىسى تېمىلىمەنغانلىقتىن ئەسلىمە بويىچە قايتا يېزىلدى.

بىلەن ئېتىۋېلىپ ئۆزىچە) يەنە شۇ ئالۋاستى! بۇ قانخور ياپون گېنېرالى بىزنىڭ ئائىلە بىلەنلا بولۇپ قالدغۇ. يىاق - ئەمەس دەي، (تۇرۇپكىغا) ئالو، ھەي! بۇ ئەمەس، سىز خاتا تېلېفون بېرىپ قويغان ئوخشايسىز. ئەمەس، ئەمەس. بىلىمەيمەن، بۇ ئەمەس (تۇرۇپكىنى قويىدۇ). يەنە چوڭ ئاكامنى سورايدۇ، بىلىمەيمەن بۇ ئەمەس دېگىنىم دۇرۇس بولدى. (مۇزىكا) ئاكام جىڭ گويى ئۆزىنى دۇشمەننىڭ قوينىغا ئاتقانداك ئا- جايمى بىر ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. زادى چۈشىنەلمەيمەن. (تېلېفون جىرىڭلايدۇ. قىز تېلېفون تەرەپكە ئىككى - ئۈچ قەدەم ماڭىدۇ، توختاپ ئويلايدۇ. ئاندىن كەسكىن قول شىلتىپ كەينىگە يانمىدۇ، دېرىزە يېنىغا كېلىپ قارا پەردىنىڭ بىر بۇرجىگىنى كۆتىرىپ تالاغا قارايدۇ) زىمىستان كېچە، شاڭخەي كېچىسى! نىمە دېگەن قاراڭغۇ- چىلىق. بويىنىدۇرۇلغان، ئاياق ئاستى قىلىنغان شاڭخەينىڭ زۇلمەتلىك كېچىسى! (تېلېفون قايتا - قايتا جىرىڭلايدۇ. قىز بىر قاراپ قويۇپ، يەنە كەسكىن بۇرۇلىدۇ، دېرىزىگە غەمكىن قارايدۇ) قاراڭغۇ شاڭخەي... نىمە بولۇپ كەتتى بۇ شەھەر؟ (تېلېفون يەنە جىرىڭلايدۇ، قىز قاراپمۇ قويمايدۇ)

[لى نەينەي كىچىك ئىشكىتىن ئەنسىرىگەن ھالدا ئالدىراش كىرىدۇ]

لى نەينەي: خۇدايمەي تېلېفون توختىماي جىرىڭلاۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا جاۋاپ قىلغىدەك بۇ يەردە بىرمۇ ئادەم چىقمىسا، (تۇرۇپكىنى ئالىدۇ) ھە، دەل شۇ، توغرا شۇ. سىزگە كىم كېرەك؟ جىڭ گويى ئەپەندىمۇ؟ ئويىدە بار، كەچلىك غىزا يەۋاتىدۇ. تېلېفونغا قىچقىت قىرايمۇ... ئېيتىپ قويساملا بولامدا؟ ھازىر كېلەمسىز؟... ماقۇل، مەن دەپ قوياي، ئويىدە ساقلاپ تۇرسۇن. ھەي، ئۆزىڭىز كىم؟ نەدىن تېلېفون بېرىۋاتىسىز؟ باش بولس مەھكىمىسىدىن، گېنېرال ۋىتاكۇئا دېدىڭىزما؟ خۇدايمەي، مەن، مەن... جىڭ گولەن- نىڭ ئىنىڭىنىمى... بولىدۇ، بولىدۇ، دەپ قوياي (قوللىرى تىترەپ تۇرۇپكىنى قويىدۇ) خۇدايمەي، پۇت - قولۇمدا جان قالمىدى.

جىڭ گولەن: لى نەينەي جاۋاپ بەرمىسىڭىز بولاتتى.

لى نەينەي: (چوچۇپ كېتىدۇ) ۋايجان، قىزىم گولەن، سىز بۇ يەردە بارمىدىڭىز؟ جىڭ گولەن: قورقماڭ، مەن باياتىن مۇشۇ يەردە. تېلېفونغا قەستەن جاۋاپ بەرمىگەن ئىدىم. سىز راستىنى ئېيتىپ قويدىڭىز.

لى نەينەي: خۇدايمەي، مەن نىمە ئىش قىلىپ قويدۇم. ئەمەس دېيىشىم كېرەك ئىكەن - دە.

ھىلىمۇ ئەمەس دەپ، گېپىمنى ياندۇرىۋالايمۇ؟ (تېلېفونغا ئىنتىلىدۇ)

جىڭ گولەن: ياق، ئەمدى ۋاقىت ئوتتى. مۇما، بۇ تېلېفون بەرگەن كىشىنى بىلىمىسىز؟

لى نەينەي: بىلىمەيمەن قىزىم. گېنېرال دەيدۇ، مەھكىمە، ساقچى دەمدۇ، ئىشقىلىپ...

جىڭ گولەن: دەل ئۆزى، گېنېرال ۋىتاكۇئا، پولىتسىيە باشلىغى. ھازىر شاڭخەيدە قىرغىنچىلىق

قىلىۋاتقان، تېچ ئاھالىغا دەھشەت سېلىۋاتقان، ئەڭ ئوبدان ئادەملەرنى قىدىرىپ

قولغا ئېلىۋاتقان جاللات شۇ.

لى نەينەي: خۇدايمەي، دىمىسەكمۇ بوپتىكەن. ئاكتىڭىزنىمۇ كېلىپ قولغا ئالارمۇ؟

جىڭ گولەن: ياق، كىچىك ئاكام گوپىڭ ئۇلارنىڭ قولغا چۈشمەيدۇ. چوڭ ئاكام گوپىنى ئۇلار قولغا ئالمايدۇ.

لى نەينەي: چوڭ ئاكىڭىز ئۇلار بىلەن دوستمۇ؟

جىڭ گولەن: ئاددى خائىن بولسىلا مەيلى ئىدىغۇ.

لى نەينەي: (ھەيران بولۇپ) ئەمىسە قانداق؟

جىڭ گولەن: (ئازاپلىنىپ) ھازىرچە دىيەلمەيمەن. دوستىمىمۇ، خائىندىمۇ يامانراق بىر نىمە بولماقچىدەك.

لى نەينەي: ھىچنەمە چۈشەنمىدىم، خۇدايمەي...

جىڭ گولەن: مەن ئۈزۈممۇ چۈشىنەلمەيۋاتىمەن. ھەر ھالدا بىز ئۈچۈن... مەن ئۈچۈن ياخشىلىق يوقتەك قىلىدۇ.

لى نەينەي: (قورقۇپ) خۇدايمەي، ئۈزەڭ ساقلا.

جىڭ گولەن: ئەمدى سىز چىقىپ چوڭ ئاكامغا تېلېفوندىكى خەۋەرنى دەپ قويۇڭ.

لى نەينەي: بولىدۇ، مەن چىقاي. سىزمۇ قىزىم بۇ يەردە يالغۇز ئولتۇرماڭ. ھىلىقىدەك بىرىنىمىلەر كېلىپ قالسا، كوزدىن نېرىراق تۇرغىنىڭىز ياخشى.

[كىچىك ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ]

جىڭ گولەن: (يالغۇز خىيال سۇرىدۇ) چۈشىنىپ يېتەلمەيمەن. دادام ھايات چېغىدا كاپىتالىنىڭ

كوپ قىسمىنى ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ۋەتەن مۇداپىئەسى ئۈچۈن ئىمانە قىلى

ۋەتتى. ئانام ياپونلارنىڭ بومباردىماندا ھالاك بولدى. ئەمدى بولسا ئاكام گوپى ئەنە

شۇ دادام قارشى تۇرغان، ئاپامنى ئولتۇرگەن ياپون قاراقچىلىرى بىلەن ئېغىز بۇرۇن

يالىشىۋاتىدۇ. بۇ ئەھۋالغا مەرھۇم ئاتا - ئانىلىرىمنىڭ روھى قانداق چىدايدىكەن؟...

[جىڭ گوپى كىچىك ئىشىكتىن كىرىدۇ. ئۈستىدە ئېسىلماق رەختىن تىكىلگەن چىپاۋ

چاپان، بېشىدا شىلەپە]

جىڭ گوپى: ھە، سىڭلىم گولەن، بۇ يەردە ئىكەنەن.

جىڭ گولەن: ھە، ئاكا... (چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ ماڭىدۇ)

جىڭ گوپى: توختا سىڭلىم، نەگە ئالدىرايمەن؟

جىڭ گولەن: ياق ئالدىرىمىدىم. (ئىككىلىنىپ توختايدۇ) ئىش بارمىدى، ئاكا؟

جىڭ گوپى: (ئۇنىڭغا دىققەت بىلەن قاراپ) بىر ئاز خاپا كورۇنەمسەن نىمە؟

جىڭ گولەن: مەرھۇم دادام بىلەن ئاپام يادىمغا يېتىپ قالدى.

جىڭ گوپى: ھە، ئۇلار ھەر دائىم مېنىڭمۇ يادىمغا يېتىپ تۇرىدۇ. لېكىن ئۇلار ئولۇپ كەتتى،

نىمە ئامال بار. ماتەم تۇتۇشىڭىمۇ چېكى بولىدۇ. بىز ۋەيرانلىققا يۈزلەنگەن ئائىلە

مىزنى يېڭىۋاشتىن گۈللەندۈرۈشىمىز كېرەك. ھازىر يېڭى ۋەزىيەت بىز ئۈچۈن گۈللىنىش

پۇرسىتىنى ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ...

جىڭ گولەن: ياپونلارنىڭ قانلىق تاپىنى ئاستىدىمۇ؟

جىڭ گوپى: مەيلى كىمىنىڭ بولسۇن، بىز ئۈچۈن ئوخشاش. پەقەت ۋەيران بولغان ئىقتىسادىمىز

قايتا تىكلەنسە، ئائىلىمىز يېڭىۋاشتىن گۈللەنسە، بولدى ئەمەسمۇ؟

جىڭ گۈلەن: (كىنايىلىك) بۇ بىر قىسما غەلىتە گۈللىنىش ئىكەن.

جىڭ گۈيى: مەيلى قانداقلا بولسۇن ئائىلىمىز گۈللەنسە بولدى.

جىڭ گۈلەن: زادى سىز نىمە قىلماقچى، ئائىلىمىزنى قانداق قىلىپ گۈللەندۈرمەكچى؟

جىڭ گۈيى: ياپونلار قولغا ئېلىپ مال - مۈلۈكنى مۇسادىر قىلغان بىر جۇڭگولۇق كاپىتالىستنىڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنى قولغا چۈشۈرۈپ...

جىڭ گۈلەن: ئۇنى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈرەلەيسىز؟

جىڭ گۈيى: بۇ ساڭمۇ مەلۇمغۇ، ھازىر شاڭخەينىڭ سىياسى ۋەزىيىتىنى تىزگىنلەپ تۇرغان گېنېرال ۋىتاكۇئا بىلەن يېقىنلىشىش ئارقىلىق.

جىڭ گۈلەن: ئۇنىڭ بىلەن قانداق يېقىنلىشالايسىز؟

جىڭ گۈيى: (ھىجىمدۇ) ھە، مانا بۇ ئاچقۇچلۇق مەسىلە. ھازىر گېنېرالغا بىزنىڭ ماددى - ئىقتىسادى سوغىمىز ئېھتىياجلىق ئەمەس. شۇنداقلا ئۇنى قانائەتلىەندۈرگىدەك بايلىقىمۇ

بىزدە يوق. (ماختىنىپ) لېكىن مېنىڭدە يەنىلا ئاچقۇچ بار. يەنى ئۇنى قىزىقتۇرالايدىغان نەرسە بىزدە مەۋجۇت، بۇ ھەقتە كېيىن سۆزلىشىمىز. ھازىر بولسا...

جىڭ گۈلەن: سىز نىمە دېمەكچى بولىسىز؟

جىڭ گۈيى: سەن نادانلىق قىلماي بۇ كىمىملىرىڭنى تاشلا، ھەقىقىي شاڭخەيلىكتەك چىرايلىق كىمىمىۋال. ئائىلىمىزنىڭ تەقدىرى ئۈچۈن، ھەممىمىزنىڭ بەختلىك تۇرمۇشى ئۈچۈن

مانا مەن كاپالەتلىك قىلىمەن. (چوڭ ئىشىك تەرەپتىن زۇۋانۇك ئاڭلىنىدۇ) ماڭا مېھمانلار كەلدى بولغاي، مەن ئالدىرايمەن سىڭلىم. بىز يەنە سېنىڭ بىلەن كەڭ - كۈشادە سوھبەتلىشىمىز، بۇ مېنىڭ پىلانم ئۈچۈن تولىمۇ زورۇر.

جىڭ گۈلەن: (تەنىلىك ئاھاڭدا) ئاكا سىزگە، رەڭگا - رەڭ مېھمانلار كۆپ كېلىپ تۇرىدىغان بولىدۇغۇ؟! (كەسكىن قەدەم تاشلاپ كىچىك ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ)

جىڭ گۈيى: (سىڭلىمىنىڭ كەينىدىن ئالىيىپ قارايدۇ) ھىم، بۇ گۈپىڭنىڭ ئىزىدىن ماڭماقچى بولىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كەسكىنرەك سۆزلىشىپ، تېزىدىن ئۇنى ئۇزۇل - كېسىل باش ئەگدۈرۈش كېرەك (قوڭغۇراق يەنە جىرىڭلايدۇ) مانا مەن ھازىر (ئالدىراش چوڭ ئىشىك

نى ئېچىپ چىقىپ كېتىدۇ)

[لى نەينەي كىچىك ئىشىكتىن كىرىدۇ]

لى نەينەي: خۇدايمەي بۇ ئويىدىكى ئىشلارنى زادىلا بىلەلمەيۋاتىمەن. (ئوينى تۈزەشتۈرۈپ، ئۇيەر - بۇ يەرنى سۈرتكەن بولىدۇ)

[جىڭ گۈيى ۋىتاكۇئانى چوڭ ھورمەت بىلەن باشلاپ كىرىدۇ]

جىڭ گۈيى: مەرھەمەت قىلىشىڭىزنى ئائىلىمىز ئۈچۈن شان - شەرەپ دەپ بىلىمەن، گېنېرال جا - ناپلىرى، قېنى ئىلتىپات قىلغايسىز.

ۋىتاكۇئا: بىز ئۆز كىشى، دوستلار ئارا تەكەللۈپ ھاجەت ئەمەس، جىڭ گۈيى ئەپەندى.

جىڭ گۈيى: شۇنداقتىمۇ گېنېرال جاناپلىرى، بىز سىزنى ھورمەتلىمەي تۇرالمىمىز. پۈتۈن شاڭخەي

سوزسىز سىزگە بويسۇنماقتا، جۈملىدىن بىزمۇ شۇنداق. ئولتۇرۇشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. ۋىتا كۇئا: (ئولتۇرىدۇ) سوزىڭىزدە قىسمەن ھەقىقەت بار. ھازىر پۈتۈن شاڭخەينىڭ تەقدىرى مېنىڭ قولىمدا. لېكىن سىزنىڭ شەرەپلىك ئائىلىڭىز بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئەكسىچە ھازىر شەخسەن سېنىڭ تەقدىرىم سىزنىڭ ئائىلىڭىزنىڭ قولىغا مەركەزلىشىپ قالدى. جىڭ گويى: مەسىلە چۈشىنىشلىك، گېنېرال جاناپلىرى، بىز بىر - بىرىمىزنىڭ بەختى ئۈچۈن ھېچنىمىنى ئايىمايمىز دەپ ئويلايمەن.

ۋىتا كۇئا: رەھمەت جىڭ گويى ئەپەندى (مەمنۇنلۇق بىلەن كۆلىدۇ)، رەھمەت سىزگە. بىزنى قەدىرلىگۈچىلەرنى بىزمۇ جان تىكىپ قوغدايمىز. (مومايغا قاراپ قويۇپ) بۇ خانىمدان ئىچكى جەھەتتىن خاتىرجەم، يەنى خەتەرسىزمۇ؟ جىڭ گويى: ئوزىڭىزنى ئوز مەھكىمىڭىزدىكىدەك خاتىرجەم ھىس قىلىشىڭىز مۇمكىن. (موماينى كورسىتىپ) بۇياق لى يەڭگە، بىزنىڭ سىڭلىمىز گولەن قىزنىڭ بوۋاق چېغىدىكى ئىنىڭىز، يىگىرمە يىلدىن بۇيان بىزنىڭ ئائىلىدە ياشاپ، ئوز كىشىمىز بوپ قالدى. ۋىتا كۇئا: ھە، چۈشىنىشلىك. (مومايغا قاراپ) دىمەك تېلېفوندا ماڭا جاۋاب بەرگەن ھورمەتلىك يەڭگىمىز سىز ئىكەنسىز - دە.

[موماي ۋىتا كۇئاغا بىر قاراپ قويىدۇ - دە، سوزسىز ئوز ئىشى بىلەن بولىدۇ] جىڭ گويى: (بۇ ئەھۋالدىن بىر ئاز ئوڭايسىزلىنىدۇ. مومايغا) لى يەڭگە سىز تىچكىرىدىكى بەزى ئىشلارغا قارىشىپ بېرىڭ. سىڭلىم گولەنگە ئېيتىڭ، ئۇ چاي ئەكىرىپ، ئېزىز مېھمەندىمىزغا ئوز قولى بىلەن چاي تۇتسۇن، تاماكا تۇتسۇن.

[موماي بۇلارغا بىر قاراپ قويۇپ سوزسىز كىچىك ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ] ۋىتا كۇئا: (موماينىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قېلىپ) گۇمانخورلىغىم ئۈچۈن كەچۈرگەيسىز، جىڭ گويى ئەپەندى. مەن ئەزەلدىن مالاي خەققە تولا ئىشىنىپ كېتەلمەيمەن. جىڭ گويى: بۇ ئاقىلانە كوز قاراش، گېنېرال جاناپلىرى. بىزمۇ شۇنداق كوز قاراشتا. ئەمما بۇ موماي بىزگە تولىمۇ ئوز ۋە قەدىردان بولۇپ كەتكەن. ئۇ سىڭلىمىز گولەنگە ئوز ئانىمىزدىنمۇ مېھرىۋانراق.

ۋىتا كۇئا: سوزىڭىزگە تولۇق ئېتىقاد قىلىمەن.

جىڭ گويى: خاتىرجەم بولغايسىز.

ۋىتا كۇئا: رەھمەت سىزگە، مەن ئوز ئادىۋىت ئانىمىنى كوچىدا ماشىنىدا قالدۇرۇپ كىردىم. بۇنىڭدا ئىككى ئىشى نەزەردە تۇتتۇم: بىرىنچىسى، سىياسەت ۋە خىزمەتكە ئالاقىسى بولمىغان شەخسى ئىشلاردا خىزمەتچى خادىملىرىمىز چەتتىرەك تۇرغىنى ياخشى. ئىككىنچىسى، مەن بۇ يەرگە ئالدىراش كىردىم، ھازىرلا قايتىمەن.

جىڭ گويى: (ھەيران بولۇپ) بۇ قانداق گەپ، گېنېرال جاناپلىرى، قاراپ تۇرۇپ سىزنى كۈتىۋېلىش شەرىپىدىن بىزنى مەھرۇم قىلماقچىمۇ سىز. ياكى بىز تەرەپتىن سىزنى نارازى قىلىغىدەك بىرەر سەۋەنلىك ئوتتۇمۇ.

ۋىتا كۇئا: (كۈلۈپ كېتىپ) ياق، زادى ئۇنداق ئەمەس.

جىڭ گويى: ئەمەس، ھازىرلا كېتىمەن دېگىنىڭىز نىمىسى؟

ۋىتا كۇئا: (سائىتىگە قارايدۇ) كوپ بولسا يەنە يېرىم سائەتتە قايتىپ كېلىمەن. ئاندىن خاتىرجەم ئولتۇرالايمىز. پادىشا ئارمىيىسىگە قارشىلىق كورسەتكۈچى بىر قىسىم بۇزۇق توپۇلاڭچىلار تۇغدۇرغان مۇھىم بىر ئەنزىنىڭ نەق مەيدانىنى شەخسەن ئوزەم كوزدىن كە- چۇرمىسەم بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

جىڭ گويى: شۇنداق ئەخمەقلەرگە غەزەپلىك ھالدا ھەيران بولماي تۇرالمىمەن، كېنېرال ئەپەندى. پۇتۇن ئاسىيانى قولىدا تۇتۇۋاتقان ئۇلۇق بىر ئارمىيىگە تاقابىل تۇرماقچى بولۇۋاتقان قانداقتۇر ئەبلەخلەر ئوزىگە ئوزى گور كولىغاندىن باشقا نىمە قىلالايتتى.

ۋىتا كۇئا: (مەمنۇن ھالدا) بۇ پىكىرىڭىزگە ئاپىرىن ئوقۇماي تۇرالمىمەن، جىڭ گويى ئەپەندى، ئەگەر ئۇلۇق جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ بارلىق ئوغۇل - قىزلىرى سىزدەك پىكىر يۇرگۈزە- لىسە، جۇڭگو خەلقى بۇنىڭدىن خېلى بۇرۇنلا گۈللەپ - ياشناپ كېتەلەيتتى.

[جىڭ گولەن قارا كويىنەك كىيىپ، پەتنۇستا ئىككى ئىستاكان، بىر چەينەك كوتىرىپ كىچىك ئىشىكتىن كىرىدۇ]

جىڭ گويى: مانا كېنېرال جاناپلىرى، سىڭلىم گولەن شەرىپىڭىزگە ئوزى چاي ئېلىپ كىرىپتۇ، (قىزغا) قارىغىنا گولەن، كېنېرال جاناپلىرى خانىمىزغا يەنە بىر قېتىم قەدەم تەش- رىپ قىلىپ، بىزنى چەكسىز بەختكە ئېرىشتۈردى.

ۋىتا كۇئا: (ئورنىدىن تۇرۇپ) بۇ ئارتۇق مۇبالىغە بولدى، چەكسىز شەرەپلىك ئائىلىڭىزگە كى- رىپ، مەن ئوزەمنى چەكسىز بەختلىك ھىس قىلىۋاتىمەن. (قىزنىڭ ئالدىغا باردۇ ۋە ئۇنىڭغا ئەدەپ بىلەن قول ئۇزىتىدۇ) گولەن قىز ئوبدان تۇردىمىكىن؟

جىڭ گولەن: (يەرگە قارىغان پېتى قول سۇنىدۇ) يامان ئەمەس.

ۋىتا كۇئا: سىزنى يامان ئەمەس ھالدا كورۇپ چەكسىز خاتىرجەم بولدۇم. گۈزەل قىز بۇنىڭدىن كېيىن بەختىيار ھايات كەچۈرىشىڭىزگە ھەسسە قوشالسام، ئوزەمنى ئۇنىڭدىنمۇ بەخ- تىيارراق ھىس قىلاتتىم.

جىڭ گويى: (خوشال ھالدا سىڭلىسىغا قارايدۇ) گولەن، بۇ ئىلتىپات ئۇچۇن ۋىتا كۇئا جاناپلىرىغا تەشەككۇر ئىزھار قىل، رەھمەت ئېيت.

جىڭ گولەن: (پەس ئاۋازدا) رەھمەت.

ۋىتا كۇئا: بۇ رەھمەتكە ئەرزىگىدەك ئىش ئەمەس. بۇنى مەن ئوز بۇرچۇم دەپ بىلىمەن. (قىز چاي قۇيماقچى بولىدۇ. ۋىتا كۇئا ئىستىكاننىڭ ئاغزىنى قولى بىلەن توسىۋالىدۇ) سىز- نىڭ نەپىس قوللىرىڭىزدىن بىر ئىستاكان چاي ئىچىشكە چەكسىز تەشنا بولساممۇ، لېكىن بۇ بەختنى يېرىم سائەت كېچىكتۈرۈشكە مەجبۇرمەن. چەينەكتىكى شۇ چاي سوۋۇماس- تىنلا قايتىپ كېلىشكە ۋەدە بېرىمەن.

جىڭ گويى: (قىزغا) بۇ كىشى مۇھىم بىر ئەنزە يۇزىسىدىن بىر يەرگە بېرىپ كەلمەكچى ئىكەن. (ۋىتا كۇئاغا) سىزنى توت كوزىمىز بىلەن كۈتىمىز، كېنېرال جاناپلىرى، ئاندىن خا-

تىرجەم دوستانە سوھبەتلىشىمىز.

ۋىتا كۇئا: دوستانىلا ئەمەس، قېرىنداشلارچە بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك سوھبەتلىشىمىز. (قىزغا)
ئامالسىز ئەھۋالدا گولەن قىز بىلەن يېرىم سائەتلىك خوشلىشىشقا مەجبۇرمىەن. (بىر
نەرسە يادىغا يەتكەندەك توختاپ) سۇيۇملۇك گولەن، ئۇستىڭزىدىكى قارا كىيىمنىڭ
سەۋىيىنى سوراشقا چۇرئەت قىلالمايۋاتىمەن.

جىڭ گولەن: ئاپام ۋاپات بولغان ئەمەسمۇ.

ۋىتا كۇئا: بىپەرۋالىغىم ئۇچۇن كەچۇرۇم سورايىمەن. كېچىكىپ بولسىمۇ ئاپىڭىزغا چىن قەلبىدىن
چوڭقۇر تەزىيە بىلدۇرمىەن، تېخى يېقىندىلا ۋاپات بولدىمە؟
جىڭ گويى: (قىستۇرۇلۇپ) بۇرۇنقى گەپ، كونىراپ قالدى.

ۋىتا كۇئا: قاچانراق؟

جىڭ گولەن: بومباردىمان ۋاقتىدا.

ۋىتا كۇئا: جۇڭگو قاراقچىلىرىنىڭ بومباردىمانىدا بولۇشى كېرەك ئەلۋەتتە.

جىڭ گولەن: ياق، ياپونلارنىڭ بومباردىمانىدا، سىزلىرىنىڭ...

ۋىتا كۇئا: ئەپسۇس، ئەپسۇس. ياخشى مەقسەت بىلەن قىلىنغان چوڭ ئىشلاردا بۇنداق ئەپسۇسلىق
نارلىق ئايرىم پاجىئەلەر مۇ يۇز بېرىپ قالىدۇ. پادىشا ئارمىيىسى ھاۋا قىسىملىرىنىڭ
شاڭخەينى قۇتقۇزۇش جېڭىدە سادىر قىلغان بۇ سەۋەنلىكى ئۇچۇن ئائىلىمىز ئالدىدا -
مۇسبەتلىك گۈزەل قىز ئالدىدا مەن باش ئىمگىپ ئەپۇ سورايىمەن. (بېشىنى ئىمگىدۇ)
جىڭ گويى: بۇنداق قىلىشقا ئەرزىمەيدۇ، گېنېرال جاناپلىرى. بۇ بىر ئايرىم ھادىسە. بىز بۇنى
ئاللىقاچان ئۇنتۇپمۇ قالدۇق. ئەمدىكى بىزنىڭ بىردىن - بىر ئۈمىدىمىز سىزنىڭ يار -
دىمىڭىزنىڭ سايىسىدا ئىقتىسادىمىزنى گۈللەندۈرۈپ يېڭىدىن - يېڭى بەخت - سائا -
دەتلەرگە مۇشەددەرەپ بولۇشتىن ئىبارەت. بىرىنچى قېتىمدا ھىلىقى فابرىكا مەسىلىسى..
ۋىتا كۇئا: بۇ جەھەتتە سىزلىرىگە تولۇق كاپالەت بېرىمەنكى، پادىشا ھوكۇمىتى، پادىشا ئارمىيىسى
سىنىڭ ھىمايىسىدە سىزنىڭ خانىدانىڭىز چوقۇم گۈللەپ ياشايدۇ. شەخسەن مەن، كىم
ۋە قانداق كىشىلەرنى جازالاشنى، شۇنداقلا، قانداق كىشىلەرگە بەخت ئانا قىلىشنى
ئوبدان بىلىمەن.

جىڭ گويى: ئىلتىپاتىڭىزغا قانداق مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشنى بىزمۇ بىلىمىز، گېنېرال جاناپلىرى.
ۋىتا كۇئا: بىز ئەمدى قېرىنداشلارغۇ، مۇنداق تەكەللۇپ سوزلىرىنىڭ ھاجىتى يوق، جىڭ گويى -
ئەپەندى. ئەمەس مەن ئازغىنە ۋاقىتتا سىزلىرىدىن ئايرىلىدىم.

جىڭ گويى: تېزىدىن قايتىپ كېلىشىڭىزنى تەقەززالىق بىلەن كۈتىمىز.

[ۋىتا كۇئا چوڭ ئىشىكتىن چىقىدۇ، جىڭ گويى ئۇنى ئۇزىتىپ بىللە چىقىدۇ]

جىڭ گولەن: (يالغۇز) بۇ قاتىل چېكىدىن ئاشقان ئاقكۆڭۈل، رەھىمدىل پېرىشتە بولۇپ كورۇنىش
كە تىرىشىدىكەن. لېكىن ئاكامنىڭ ساتقىنلىغى تۇپەيلىدىن يەنىلا مېنىڭ قاتىمىم بو -
لۇپ قېلىۋېرىدۇ.

[جىڭ گويى قايتىپ كىرىدۇ]

جىڭ گويى: بىزنىڭ بېشىمىزغا بەخت قۇشى ئوزلىڭىدىن كېلىپ قونىۋاتىدۇ. بۇ ئىشتا سېنىڭ تۇتقان

ئورنۇڭ تولىمۇ مۇھىم، سىڭلىم.

جىڭ گولەن: مەسىلەن قانداق؟

جىڭ گويى: ھازىر گەپنى ئۇزۇنغا سوزىدىغان ۋاقىت ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن مەسىلىنى قىسقا ۋە ئېنىق قىلىپلا ئوتتۇرىغا قويىمەن: سىڭلىم گولەن، ئائىلىمىزنىڭ، ھەممىمىزنىڭ ئىستىقبالىنى نەزەردە تۇتۇپ، بىزنى قانات ئاستىغا ئېلىۋاتقان، بىزگە چەكسىز غەم خورلۇق قىلىۋاتقان گېنېرال ۋىتا كۇئانى سەن بۈگۈن كېچىدە قوبۇل قىلىسەن. مانا مەسىلىنىڭ ئاچقۇچلۇق يېرى شۇ. بۇ پۈتۈن بىر فابرىكا دىگەن سوز.

جىڭ گولەن: ئاكا...

جىڭ گويى: سەن تەكرارلىمىساڭمۇ مەن ئاكا، شۇنداقلا ئائىلە باشلىغى. مېنىڭ قارارىم ھەممە ئۈچۈن قەتئى بۇيرۇق. سەن ئاڭلىغراق بول. ئائىلىمىزنىڭ يېڭىۋاشتىن گۈللىنىشىدە، بىزنىڭ يېڭى زامان جۇڭگو كاپىتالىستى بولۇپ مەيدانغا چىقىشىمىزدا شەرەپلىك ۋە زىيەتلىك ئۆتە.

جىڭ گولەن: بۇ شەرەپ ئەمەس، بۇ چېكىدىن ئاشقان نومۇسىزلىق...

جىڭ گويى: يېتەر، ۋالاقىسىما! پۈتۈن شاڭخەينى بارىمغىدا پىقىرىتىۋاتقان گېنېرال بىلەن قېرىنداشلىشىشتىن ئارتۇق يەنە قانداق شان - شەرەپ بولىدۇ!

جىڭ گولەن: ئاكا، مەرھۇم دادام بىلەن ئاپامنىڭ روھىغا قانداق يۈز كېلەلەيسىز؟

جىڭ گويى: ھازىر ئەرۋالار بىلەن سوھبەتلىشىدىغان ۋاقىت ئەمەس. مەن بۇ ئائىلىگە چا- ۋاپكار بولۇپ، دادىمىزنىڭ دوتلىك قىلىپ چېچىۋەتكەن كاپىتالىستى ھەسسىلەپ ئارتتۇ- رۇپ ياندۇرۇپ كېلىمەن. بۇنىڭدا سەن ئاچقۇچلۇق رول ئوينايسەن.

جىڭ گولەن: بۇ زادىلا مۇمكىن ئەمەس!

جىڭ گويى: مۇمكىنمۇ، مۇمكىن ئەمەسمۇ دەپ سېنىڭدىن مەسلىھەت سوراۋاتقىنىم يىوق. قىيىما - چىيىما بولۇشتىن قورقۇمساڭ، بۇيرۇقىمغا قارشىلىق كورسەت... ئەڭ ئوبىدىنى ھازىر چى- قىپ ئۇچاڭدىكى بۇ قارا كىمپەنلەرنى چورۇپ تاشلا، يېرىم سائەتكە قالماي ئەڭ يېڭى مۇدىدا كىيىنگەن گۈزەل قىزغا ئايلان ۋە گېنېرالنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلان. بۇيرۇغىم تەكرارلانمايدۇ. ئەكسىچە بولغاندا يامان ئاقىۋەتكە ئوزەڭ جاۋاپكار بولىسەن!

[كەسكىن بۇرۇلۇپ كىچىك ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ]

جىڭ گولەن: (ئاكسىنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالىدۇ) نومۇسىز... (ھالسىزلىنىپ دېۋانغا ئولتۇرىدۇ، ئۇنىمىز يىغلاپ كوز يېشىنى سۇرتىدۇ)

[جىڭ گويىڭ چوڭ ئىشىكىنى قىيا ئېچىپ ئوي ئىچىگە قارايدۇ]

جىڭ گويىڭ: گولەن!

جىڭ گولەن: (چوچۇپ بېشىنى كوتىرىدۇ) كىم؟!

جىڭ گويىڭ: سىڭلىم، مەن گويىڭ.

جىڭ گولەن: گوپىڭ ئاكا، بۇ سەنمۇ؟ (تۇرۇپ ئىشىك تەردىپكە ئالدىراش ماڭىدۇ) ئاكا!...

جىڭ گويىڭ: ئاستا سوزلە، ئويىدە كىم بار؟

جىڭ گولەن: چوڭ ئاكام ئىچكىرىدە، بۇ يەردە يالغۇز مەن بار.
 جىڭ گوپىڭ: (ئىشكىنى ئاۋايلاپ ئېچىپ چاققان كىرىدۇ) دىمەك سەن بۇ يەردە يالغۇز ئىكەنمەندە.
 جىڭ گولەن: ھەئە، مەن يالغۇز. ئاكا، سەن نەدىن كەلدىڭ؟
 جىڭ گوپىڭ: قاراڭغۇ شاڭخەيدىن كەلدىم. سەن بۇنى سورىما. مۇشۇ تەرەپتىن ھازىر چىقىمىز.
 ماشىنىغا ئولتۇرۇپ كەتكەن كىشىدىن خەۋىرىڭ بارمۇ؟
 جىڭ گولەن: خەۋىر بار، ئۇ گېنېرال ۋىتاكۇتا.
 جىڭ گوپىڭ: ئۇ بىزنىڭ ئويىگە نىمە دەپ كەپتۇ؟
 جىڭ گولەن: بۇ ئىككىنچى كېلىشى، يەنە يېرىم سائەتتىن كېيىن ئۈچىنچى قېتىم كېلىدۇ. (كوزى-
 دىكى يېشىنى سۇرتىدۇ)
 جىڭ گوپىڭ: كوز يېشىڭنى ئېقىتسا، سىڭلىم ئەھۋالنى تېز ئېيت.
 جىڭ گولەن: يېرىم سائەتتىن كېيىن ياپون گېنېرالى ۋىتاكۇتانى خاس قوبۇل قىلىپ كۈتمەيلى.
 دىكەنمەن.

جىڭ گوپىڭ: بۇ گېنېرالنىڭ بۇيرۇغىمۇ؟
 جىڭ گولەن: ياق، بۇ گېنېرالنىڭ ئارزۇسى، چوڭ ئاكام گوپىڭنىڭ بۇيرۇغى. مەن ۋىجدانلىق جۇڭ-
 گو خەلقىمىزنىڭ بىر فابرىكىسىنى ياپون قاراقچىلىرىدىن تىلىۋېلىپ ئۈزۈمىزنىڭكى-
 قىلىش يولىدا قۇربان بولۇشىم كېرەك ئىكەن.
 جىڭ گوپىڭ: گوپى ئاكام ۋىجدان سېتىشتا شۇ دەرىجىگە يەتتىمۇ؟
 جىڭ گولەن: گوپىڭ ئاكا، سەن مېنى بۇ يەردىن ئېلىپ كەت، چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى.
 جىڭ گوپىڭ: سەن ئالدىرىما، چىداملىق بول!
 [لى نەينەي كىچىك ئىشكىتىن كىرىدۇ]
 لى نەينەي: خۇدايمەي، بۇ بەكمۇ تونۇش ئاۋازغۇ...
 جىڭ گوپىڭ: بۇ مەن، لى يەڭگە، ئاۋازىڭىزنى ئاستارات چىقىرىڭ. ياخشى تۇردىڭىزمۇ؟
 لى نەينەي: بۇ سىزمۇ، گوپىڭ، سىزنىمۇ كورىدىكەنمەن خۇدايمەي، نەچچە كۈنلەردىن بېرى
 نەلەردە يۇردىڭىز؟

جىڭ گوپىڭ: مەن بار، مۇشۇ شاڭخەيدىن نېرى كەتتىم.

[جىڭ گوپىڭ كىچىك ئىشكىتىن كىرىدۇ]

جىڭ گوپىڭ: بۇ يەردە نىمە ۋاراڭ - چۇرۇڭ؟ (جىڭ گوپىڭنى كورۇپ خوشال بولغان قىياپەتكە-
 كىرىدۇ) ئۇكام گوپىڭ، سېنى يەنە ئۈز ئويىمىزدە كورۇپ چەكسىز خوشال بولدۇم.
 ئويىدە ھەممىمىز بىللە تۇرساق كوڭلىمىزمۇ خاتىرجەم بولىدۇ، ئاتا - ئانىمىزنىڭ
 روھىمۇ خوش بولىدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ لى يەڭگە؟

لى نەينەي: شۇنداق، خۇدايمەي، شۇنداق بولماي.

جىڭ گوپىڭ: بىز كورۇشىمىز قانچە كۈنلەر بولۇپ كەتتى. سىڭلىم گولەن، سەن لى يەڭگە
 بىلەن ئىچكىرىگە كىرىپ مەن تاپشۇرغان ئىشلارنى ئورۇنلاڭلار، بىز بۇ يەردە گوپىڭ
 ئاكاڭ بىلەن قانغىدەك پاراڭلىشىۋالايلى. ئۇزۇندىن بېرى كورۇشەلمەي، بىر - بىرىمىزنى

بەكمۇ سېغىنىپ كەتتۇق. سىلەر چىقىڭلار. (لى نەينەي بىلەن جىڭ گولەن كەچىك ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ) ئولتار ئىنىم، ئەركىن پاراڭلىشايسىلى. جىڭ گوپىڭ: (كىنايىلىك) رەھمەت! (جىددى) ھازىر شاڭخەيدە ئەركىنلىك قالمىدى. بىزنىڭ ئائىلىمىزدە تېخىمۇ شۇنداغراق ئوخشايدۇ.

جىڭ گوپى: شاڭخەيدە ئەركىنلىك ئاز دىسەڭ، ئۇكام، بۇ گېيىڭگە ئاز - تولا قوشۇلغىلى بولىدۇ. ھازىر بىزنىڭ ئائىلىمىز ئۆتكەندە يوقىتىپ قويغان ئەركىنلىگىنى يېڭىۋاشتىن ئارتۇقى بىلەن قولغا كەلتۈرۈۋالدى. ئائىلىمىزدە قايتىدىن گۈللەپ ياشاش تېڭى ئېتىۋاتىدۇ. جىڭ گوپىڭ: بۇ ئەركىنلىك، بۇ گۈللەپ ياشاش تاڭلىرى سىڭلىمىز گولەننى ياپون گېنېرالى ۋىتا كۇئاغا تەقدىم قىلىش ھىساۋىغا كېلىۋاتىدىغۇ دەيمەن.

جىڭ گوپى: (مۇغەبىرانە ھەجىمىپ) ئۇكام، ئەگەر شۇنداق بولسا، يامان ئىش بوپتىمۇ؟ بۇنداق ھوكۇمران ئادەم بىلەن يېقىنلىشىش، قېرىنداشلىشىشنىڭ بىزنىڭ ئائىلىمىز ئۈچۈن قانچىلىك بەخت - سائادەتلەرنى ئېلىپ كېلىشىنى، قانچىلىك شان - شەرەپ بېغىشلىشىشنى تەسەۋۋۇر قىلالامسەن؟ بۇ بىر پۈتۈن كاپىتال تۇرسا، بىر پۈتۈن فابرىكا تۇرسا...

جىڭ گوپىڭ: مەرھۇم دادىمىز ئوز كاپىتالنى، ئەنە شۇنداق فابرىكىسىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى شاڭخەي مۇداپىسى ئۈچۈن تەقدىم قىلىۋەتكەن ئىدىغۇ! جىڭ گوپى: ھە، دادىمىزنىڭ شۇ سەۋەبلىگىنى مانا مەن تۈزەيمەن. پۈتۈن ئائىلىمىز تارتقان شۇ زىياننى مانا مەن ھەسسىلەپ تولتىۋالىمەن.

جىڭ گوپىڭ: سىز قىلماقچى بولغان شۇ ئىشلىرىڭىزنى بەخت - سائادەت، شان - شەرەپ دەپ چۈشىنەمسىز؟

جىڭ گوپى: بۇ مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان ھەقىقەت. مانا مەن ئائىلە باشلىقلىق، شۇنداقلا ئاكىلىق سۈپىتىم بىلەن ساڭا تەۋسىيە قىلمەنكى، سەنمۇ بۇ ھەقىقەتنى توغرا چۈشەنمەن. مېنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىمنى ئائىلىمىزنىڭ بەختى، شەرىپى ئۈچۈن قىلىنىۋاتقان ئالجاناپلىق دەپ تونىغىن.

جىڭ گوپىڭ: مەن بۇنى ئائىلىمىز ئۈچۈن ئەڭ زەربىل نەمۇسىزلىق دەپ تونۇيمەن.

جىڭ گوپى: (جىددىلىشىپ) سەن ئەخمىقەنە نادانلىق قىلىۋاتىسەن!

جىڭ گوپىڭ: سىز پەسكەشلىكتە چېكىدىن ئېشىۋاتىسىز!

جىڭ گوپى: پايدا - زىياننى پەرق ئېتەلمىگەن ھايۋان! ئەگەر بىر تۇققان ئىنىم بولمىساڭ، سېنى ئوز قولۇم بىلەن پولىتسىيە مەھكىمىسىگە تاپشۇرۇپ بېرەتتىم. ئۇلار سېنى كەچۈرۈپ ئولتۇرمايدۇ.

جىڭ گوپىڭ: (ئىستېھزالىق كۆلدى) ئۇلار مېنى كەچۈرمەيدۇ، بۇ ناھايىتى ياخشى. ئۇلارنىڭ مېنى كەچۈرمىگىنى، مېنىڭ يۇزۇمنىڭ ئاقلىغى مېنىڭ شان - شەرىپىم. لېكىن سىزنىڭ قىلىشىڭىزنى ئائىلىمىز كەچۈرمەيدۇ، مەرھۇم ئاتا - ئانىمىزنىڭ روھى كەچۈرمەيدۇ، ئۇ - لۇق جۇڭخۇا مىللىتى كەچۈرمەيدۇ! مانا بۇلارنىڭ كەچۈرمىگىنى بولسا سىزنىڭ قارا

يۈزلىگىڭىز، سىزنىڭ شەرمەندە خائىنلىغىڭىز...

جىڭ گويى: (دەرغەزەپ بولۇپ ۋاقىرايدۇ) بەس!... (يېنىدىن تاپانچا ئالماقچى بولىدۇ)، ھىلىسى ئۆز قولۇم بىلەن ئېتىپ تاشلايمەن بۇ ئەبلەخنى!

جىڭ گويى: (ئۇمۇ جاۋابەن ئۆز يېنىدىن تاپانچا ئالماقچى بولىدۇ)، كىم كىمنى ئېتىپ تاشلىشى تېخى ئالدىمىزدىكى ئىش.

[ھەر ئىككىسى تاپانچا چىقارماي بىر - بىرىگە قادىلىپ قارىشىپ قالىدۇ]

جىڭ گويى: (بوشىشىپ قولىنى يېنىغا چۈشىرىدۇ) ئۇكام گويىڭ، ياخشىلىقچە بۇ يەردىن چىقىشىپ كەت. مېنىڭ ئىشلىرىمغا ئارىلاشما.

جىڭ گويىڭ: بۇ سىزنىڭ ئاخىرقى قارارىڭىزمۇ؟

جىڭ گويى: چىقىپ كەت!

جىڭ گويىڭ: بولىدۇ، مەن چىقىپ كېتىمەن. ۋەتەن، مىللەت، ئەجدات خائىنى بىلەن بىللە بولۇشنى خالىمايمەن.

جىڭ گويى: چىقىپ كەت!

جىڭ گويىڭ: (ئويىنى بىر قۇر كوزدىن كەچۈرۈۋېتىپ) كەتتىم!

[قەتئى بېسىپ چوڭ ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ]

جىڭ گويى: (غەزەپ بىلەن ئوي ئىچىدە ئۇياق - بۇياققا ماڭىدۇ، تاماكا چېكىدۇ) ھىم! بۇ نىمە دىگەن پېشىكەلچىلىك. مەن نىمە خىيالدا، بۇ ئەخمەق نىمە خىيالدا؟ ئەسلىدە بۇ

ئەخمەقنى ئۆز قولۇم بىلەن ئېتىپ تاشلاپ، گېنېرالنىڭ قەدەم تەشرىپى ئۈچۈن سوغات

قىلسام ئىش تېخىمۇ تېز ئىلگىرىلەيتتى. (سائىتىگە قارايدۇ) بىر قانچە ۋاقىت بوشقا

ئوتۇپ كەتتى. (ۋاقىراپ چاقىرىدۇ) گولەن، گولەن، مايرەگە چىق! گولەن، گولەن!...

[لى نەينەي ئالدىراش كىچىك ئىشىكتىن كىرىدۇ]

لى نەينەي: قىچقاردىڭىزما؟

جىڭ گويى: (تېرىكىپ) سىزنىڭ ئىسىڭىز قاچاندىن بېرى گولەن بولۇپ قالدى؟

لى نەينەي: خۇدايمەي، مەن لى يەڭگە.

جىڭ گويى: گولەننى قىچقىرىڭ!

لى نەينەي: بولىدۇ، خۇدايمەي... (ئىشىك تەرەپكە ماڭىدۇ)

جىڭ گويى: توختاڭ (لى نەينەي توختاپ كەينىگە قارايدۇ). سىز ئۇنىڭغا ئېيتىڭ. نەسەت قىلىڭ، چۈشەندۈرۈڭ.

لى نەينەي: نىمىنى چۈشەندۈرىمەن؟

جىڭ گويى: مەن سىزگە ئەتىگەندىن بۇيان چۈشەندۈرۈپ كېلىۋاتقان ئىشنى چۈشەندۈرۈڭ. ئەگەر

بۇيرۇغىمغا قارشىلىق كۆرسەتمەكچى بولىدىكەن، توتىنچى قەۋەتنىڭ مۇشۇ دەرىزىسىدىن

ئۆز قولۇم بىلەن كوچىغا تاشلىۋېتىپ، ئۇستىخانلىرىنى كۆكۈم - تالقان قىلىۋېتىمەن.

لى نەينەي: ۋاي، خۇدايمەي...

جىڭ گويى: سىزمۇ قۇرۇق قالمايسىز، ئۇ چاغدا خۇدايمەي دېيىشكەمۇ ئۇ ئۆلگۈرەلمەي قېلىشىڭىز

مۇمكىن.

لى نەينەي: خۇدايىمەي...

جىڭ گويى: (ۋاقىراپ) چىڭنىڭ! (لى نەينەي چوچۇپ ئالدىراش چىقىپ كېتىدۇ) گېنېرالنىڭ كېلىشىشىگە بىر قانچە مەنۇتلا قالدى. گولەن بىلەن جىددىراق سوزلىشىپ ئۇنى ئەيۋەشكە كەلتۈرىشىم كېرەك. ئەندى يەنە كېچىكسە ئىش بۇزۇلىدۇ.

[جىڭ گولەن يەرگە قارىغىنىچە كىرىدۇ]

جىڭ گولەن: ئاكا، قىچقىردىڭىزمۇ؟

جىڭ گويى: (ئۇنىڭغا نارازىلىق بىلەن سەپ سالىدۇ) سەن يەنە شۇ ھالەتتىمۇ؟! (جىڭ گولەن جاۋاب بەرمەي يەرگە قارىغان يېتى تۇرىدۇ) سېنىڭ زۇۋانىڭ تۇتۇلۇپ قالىدىمۇ؟ مەن سېنى قۇچقاچتەك سايىرتالايمەن، مېنىڭ بىلەن ئويناشما! (جىڭ گولەن شۇك تۇرغان يېتى كوز يېشىنى سۇرتىدۇ) كوزلىرىڭدىن ياش ئەمەس، قان ئاقسىمۇ بۇيرۇقىمنى ئۆزۈڭلارغا مەجبۇرسەن. (سانىتىگە قارايدۇ) مانا يەنە بەش مىنۇتتىن كېيىن ئىززەتلىك مېھمانىمىز گېنېرال ۋىتا كۇئانى باشلاپ كىرىمەن. سەن پەرىزاتتەك ياسىنىپ، خوشچىمىز راي بىلەن ئۇنى قارشى ئالىسەن. بۇ جەرياندا مېھمان كۈتۈش ئۈچۈن ھەممە نەرسە تەخ قىلىپ قويۇلغان بولسۇن. (چوڭ ئىشىككە ماڭىدۇ)

جىڭ گولەن: ئاكا مەن قوبۇل قىلالمايمەن...

جىڭ گويى: (توختاپ غەزەپ بىلەن كەينىگە قارايدۇ) بۇيرۇغۇم ئورۇنلانمايدىكەن، سېنى ئۆز قولىم بىلەن ئېتىپ، ئولۇڭنى مۇشۇ تونىنچى قەۋەتتىن گېنېرالنىڭ ماشىنىسى ئاستىغا تاشلاپ بېرىمەن.

[ئىشىكنى قاتتىق يېمىپ چىقىپ كېتىدۇ]

جىڭ گولەن: (يالغۇز، سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ ئاستا دىۋانغا ئولتۇرىدۇ) دىمەك بۇ كېچە مېنىڭ ھايات-ماماتلىق تەقدىرىم ھەل بولىدۇ. (خىيال سۇرىدۇ) ئولۇمگە رازىمەنكى، بۇ ئىشقا رازى بولمايمەن. (يىغلاپ بېشىنى دىۋاننىڭ يولەنگۈچىگە قويدۇ) ياق، ياق! (ئورنىدىن دەس تۇرىدۇ) ياق، ئۇلار مېنى ئولتۇرمەيدۇ، تونىنچى قەۋەتتىنمۇ تاشلىۋەتمەيدۇ، چۈنكى مەن ئۇلارغا كېرەك. ئۇلارنىڭ ئېيلاس مەقسىدىگە خىزمەت قىلىشىم كېرەك. ئۇلار مېنى ئولتۇرمەيدۇ، بەلكى ئاسرايدۇ، ھەتتا مېنى ئولۇمدىن قۇتقۇزۇۋالىدۇ، چۈنكى مەن ئۇلارغا كېرەك. ياق مەن ئولىمەن. مەن بۇ نومۇسسىزلىققا چىدىمايمەن. مەرھۇم ئاتا-ئانامغا يۈز كېلەلمەيمەن، جۇڭگولۇققا يۈز كېلەلمەيمەن. مەن ئۆزۈمنى ئۆز قولىم بىلەن ئولتۇرۇپ، نومۇسىم، ساپ ۋىجدانىم بىلەن دۇنيادىن كېتىمەن. (مۇزىكا) شاڭخەي، مەن سېنىڭدە تۇغۇلدۇم، سېنىڭدە ئۆستۈم، ئەمدى سېنىڭدە ئولىمەن. شاڭخەي كېچىسى، مېنى قاراڭغۇ قويۇڭغا ئال...

[دېرىزە پەردىسىنىڭ بىر بۇرجىگى سىرت تەرەپتىن ئاستا كوتىرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن جىڭ

گوپىڭ ئېھتىيات بىلەن بېشىنى تىقىپ ئوي ئىچىگە قارايدۇ]

جىڭ گوپىڭ: گولەن!

جىڭ گولەن: (چوچۇپ بېشىنى كوتىرىدۇ) گوپىڭ ئاكا، سەنمۇ...؟

جىڭ گوپىڭ: بۇ مەن، ئاستا سوزلە، ئويىدە كىم بار؟
جىڭ گولەن: ھازىرچە ھىچكىم يوق.

[گوپىڭ ئەپچىللىك بىلەن دېرىزىدىن ئويىگە چۈشىدۇ]

جىڭ گولەن: ئاكا، توتىنچى قەۋەتنىڭ دېرىزىسىگە قانداق چىقتىڭ؟

جىڭ گوپىڭ: ئىرادەڭ قەتئى بولسا قىرقىنچى قەۋەتكىمۇ چىقالايسەن.

جىڭ گولەن: ئاكا سەن بۇ يەردىن تېز كەت. ھازىر چوڭ ئاكام بۇ يەرگە ياپون گېنېراللىرى باشلاپ كىرىدۇ. ئۆزىڭنى ئولۇمىگە تۇتۇپ بەرمە. ئۇلار ساڭا شەپقەت قىلمايدۇ!

جىڭ گوپىڭ: مەنمۇ ئۇلارغا مەرھەمەت قىلمايمەن!

جىڭ گولەن: ياق، ياق، سەن كەت، سەن بولساڭمۇ ياشا. ھازىر ئۇلار مېنىڭ ئولۇگىمنى مۇشۇ دېرىزىدىن كۈچىغا تاشلايدۇ. مەن ئولۇمىگە رازى.

جىڭ گوپىڭ: ياق، سەنمۇ ئولمەيسەن. مەن ھەممە ئىشتىن خەۋەردار. ۋاقىت بەكمۇ قىس، سەن

مېنى مۇشۇ ئويىدە بىرەر يەرگە يوشۇر. ئۆزىڭ تېزلىكتە ئوبدانراق كىيىمىڭنى كىيىپ،

خوش چىراي بىلەن گېنېرالنى قارشى ئال.

جىڭ گولەن: ئاكا سەن نىمە قىلماقچى؟

جىڭ گوپىڭ: نىمە قىلىشىمنى ئىشنىڭ تەرەققىياتى بەلگىلەيدۇ. سەن تېز ھەركەتلەن.

جىڭ گولەن: (ئوينىڭ بۇرچىمىدە تۇرغان، ئۈستىگە چوڭ ئېسىل داستىخان يېپىلغان دۈگىلەك

ئۈستەلنى كورسىتىدۇ) سەن بۇ ئۈستەلنىڭ ئاستىغا كىر. مەن داستىخاننى بۇ تەرەپكە

رەك چۈشۈرۈپ قويىمەن، شۇ ياقتىكى چىراقنىمۇ ئوچۇرۇۋېتىمەن. (ئىككىسى ئۈستەل

تەرەپكە باردۇ) بولامدۇ؟

جىڭ گوپىڭ: بولىدۇ. سەن گېنېرالنى قارشى ئېلىشتا ۋە كۈتۈشتە ناھايىتى ئۈستىلىق قىل، زادىلا

چاندۇرما. ئۇنى بۇ تەرەپكە يولاتما، دىۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ كۈت.

جىڭ گولەن: بولدى، بۇنى ماڭا ئۈگەتمە. تېز مۇكۇنكىن!

جىڭ گوپىڭ: سەنمۇ كىيىملىرىڭنى تېز يەڭگۈشلە، (ئۈستەل ئاستىغا كىرىدۇ)

جىڭ گولەن: (داستىخاننى بىر يانغا توۋەن چۈشۈرۈپ، ئاستىدىكى كىشىنى كورۇنمەيدىغان قىلدۇ.

شۇ ياقتىكى چىراقنى ئوچۇرىدۇ. بۇرچەك غۇۋا قاراڭغۇلىشىدۇ) ئاكا ئۇلار كېلىشىۋاتقان

ئوخشايدۇ، مەن ئويىگە چىقاي.

جىڭ گوپىڭ: (ئۈستەل ئاستىدىن) چىق، چىق، چاققان ھەركەتلەن.

جىڭ گولەن: (چوڭ ئىشىكىگە يېقىن كېلىپ قۇلاق سالىدۇ) كېلىۋاتىدۇ.

[تېز بۇرۇلۇپ كىچىك ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ. بىر ئاز جىمجىتلىقتىن كېيىن جىڭ

گويى چوڭ ئىشىكتىن ۋىتاكۇئانى باشلاپ كىرىدۇ]

جىڭ گويى: ۋەدىگە ۋاپا قىلىپ، دەل ۋاقتىدا كەلگىنىڭىز ئۇچۇن مىننەتدارمەن.

ۋىتاكۇئا: بىز كىملىرىگە ۋاپا قىلىش كېرەكلىكىنى، كىملىرىگە جاپا سېلىش زورۇرلىقىنى توغرا

ھىساپلايمىز، جىڭ گويى ئەپەندى.

جىڭ گويى: ھارغانسىز، ئولتۇرۇشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن.

ۋىتا كۇئا: بۇ ئويىگە كىرىشىم بىلەن ھەممە ھارغىنلىقلىرىم ئۈزۈلگىدىن تۈگەپ كېتىدۇ. (ئولتۇردى-دۇ) نىمە ئۈچۈنكى سىزنىڭ خانىدانىڭىزدا ئۈزۈمنى توكىيودىكى خانەمدە ئولتۇرغان دەك ئەركىن ھىس قىلىمەن.

جىڭ گويى: بىزنىڭ كوڭلىمىز گېنېرال جاناپلىرىغا نىسبەتەن دەل شۇنداق. بۇ يەردە ئۈزۈڭىزنى بېلىق ئۈزۈنى سۇدا، لاچىن ئۈزۈنى ئاسماندا ئەركىن تۇتقاندەك ئەركىن ھىس قىلىش-ئىز مۇمكىن.

ۋىتا كۇئا: شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەن ئادىۋىتانتىمنى ياتاققا قايتۇرۇۋەتتىم. شوپۇرنى تاڭغا يېقىم كېلىد-شكە بۇيرۇدۇم. بەزى گۇمانلىق نەزەرلەردىن ساقلىنىش ئۈچۈن مۇشۇنداق تەدبىر كېرەك.

جىڭ گويى: ئاقىلانە تەدبىر، گېنېرال جاناپلىرى. ۋىتا كۇئا: سۇيۇملۇك گولەن قىز كورۇنمەيدىغۇ. ئۇ خانىمدا بىزنىڭ بىر چەينەك چېپىمىز ئامانەت قالغان ئىدى.

جىڭ گويى: ھازىر پەيدا بولىدۇ. (ئىچكىرى تەرەپكە) گولەن، گولەن، نەدىسەن. [لى نەينەي پەتنۇستا بىر شىشە موتەي ھازىغى، ئىككى رۇمكا، بىر تەخسە سەي ئېلىپ كىرىدۇ]

لى نەينەي: گولەن قىز ھازىر چىقىدۇ، ئالدىراش كىيىم يەڭگۈشلەۋاتىدۇ. جىڭ گويى: (خوشال) ھازىر خىزمىتىڭىزگە چىقىدىكەن. قىزبالا ئەمەسمۇ، دۇرۇسراق كىيىنىپ چىقى-ماقچى بولسا كېرەك. (لى نەينەيگە) داستىخاننى چوڭ ئۈستەلگە تەييارلىشىڭىز مۇمكىن.

لى نەينەي: (مەقسەتلىك) مېھمان سانى ئاز بولغاندىن كېيىن، يۇمشاغراق دىۋاندا ئولتۇرۇشقىنى-ئوبدان (پەتنۇسنى دىۋان قېشىدىكى كىچىك ئۈستەلگە قويدۇ). ۋىتا كۇئا: يەڭگىمىز تولمۇ مېھرىۋان ئايال ئىكەن.

جىڭ گويى: بۇ جەھەتتە گەپ يوق. لى نەينەي: خۇدايىمەي، ئانچىلىكىمۇ ئەمەس. جىڭ گويى: چىقىپ گولەنگە ئېيتىڭ، گېنېرال جاناپلىرى ئۇنى كۈتۈۋاتىدۇ.

لى نەينەي: مانا ھازىر. [كىچىك ئىشىكىن چىقىپ كېتىدۇ] ۋىتا كۇئا: جىڭ گويى ئەپەندى، سىزگە ئالاھىدە ئېتىۋار بىلەن قاراش، ئىمتىيازلىق مۇئامىلىدە بولۇش زورۇرلىقى توغرىلۇق تېكىشلىك ئورگانلارغا دەپ قويدۇم. ئۈزۈڭىز كوز تىك-ۋاتقان توقۇمچىلىق فابرىكىسى پات يېقىندا پايدىلىنىشىڭىزغا تاپشۇرۇلشى چوقۇم.

بۇنىڭغا شەخسەن ئۈزۈم كاپالەتلىك قىلىمەن. جىڭ گويى: (تازىم قىلىپ) ئىلتىپاتىڭىز ئۈچۈن قەرزدارمەن. ۋىتا كۇئا: تازىمىڭ ھاجىتى يوق، بىز ئەمدى قېرىنداشلارغۇ.

جىڭ گويى: شۇنداقتىمۇ ھىسسىياتىمنى باسالمايۋاتىمەن. ئۈزۈمنى چەكسىز بەختلىك ھىس قىلىپ، خوشاللىق كوز ياشلىرىمنى توككۇم كېلىۋاتىدۇ، گېنېرال جاناپلىرى.

[جىڭ گولەن شوخ كىيىنگەن ھالدا خوشال چىراي بىلەن كىرىدۇ]

جىڭ گولەن: ئېزىز مېھمىنىمىزنى ساقلىتىپ قويغىنىم ئۇچۇن كەچۇرۇم سورايمەن. ۋىتا كۇئا: ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. كېلىپ بىزگە ھەمداستىخان بولسىڭىز، ئۆزىمىزنى ئەڭ تەلەپلىك كىشى دەپ بىلىمىز، سۇيۇملۇك گولەن قىز.

جىڭ گويى: (خوشال ياشلىرىنى سۇرتۇپ، سىڭلىسىنىڭ بېشىنى سىلايدۇ) سىڭلىم، سېنى بۇنداق ئۆزۈمچۈك چىراي كورۇپ، گويا مەرھۇم ئاتا - ئانىمىز تىرىلىپ قالغاندەك خوشال بولدۇم. ھەر نىمە بولسىمۇ لەۋزىمنى ئاپسەن، قارىلىق كىيىملىرىڭنى ئاشلاپسەن. رەھمەت ساڭا. مەن سېنىڭ مۇشۇنداق ئەقىللىق بولۇشىڭنى كوپتىن بۇيان ئارزۇ قىلاتتىم. رەھمەت سىڭلىم، مىڭ رەھمەت ساڭا. ئەمدى گېنېرال ئەپەندىگە ئۆلپەت بولغىنى، بۇ ياقنى ئۆزەڭ كۈتىۋالغىن.

جىڭ گولەن: گېنېرال جاناپلىرىنى لايىغىدا كۈتەلەيمەنمىكەن تاڭ. ۋىتا كۇئا: ھەرگىز، ھەرگىز گولەن قىز، مېنى ئاددى بىر كىشى ھىساپلاڭ. جىڭ گويى: سىڭلىم، گېنېرال جاناپلىرى ئەڭ قۇدرەتلىك ھوكۇمران ئورۇندا تۇرىۋاتقان بىر زات بولسىمۇ، بىزنىڭ ئائىلىمىزگە نىسبەتەن ئۆزىنى تولىمۇ ئۆز ۋە كەمتەر تۇتىدۇ.

جىڭ گولەن: ھەقىقى ئالجاناپ كىشىلەر شۇنداق بولىدۇ، ئاكا. جىڭ گويى: ئەمەس ئەركىن - ئازادە پاراڭلىشىڭلار. مەن توۋەن تەرەپكە چۈشۈپ، ئەتراپى بىر قۇر كوزدىن كەچۈرەي. ھەر ھالدا ئېھتىيات خاتىرجەملىكىڭنى كاپالىتى. ۋىتا كۇئا: غەمخورلىقىڭىز ئۇچۇن مەنئەتدارلىق ئىزھار قىلىمەن. دىمەك بىزگە ئۆلپەت بولالماي، كوڭلىمىزنى بېرىم قىلىدىكەنسىز، جىڭ گويى ئەپەندى؟ جىڭ گويى: كەچۇرگەيسىز، شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالدىم.

[لى نەينەي پەتنۇستا بىر نەرسىلەرنى كوتىرىپ كىرىدۇ]
لى نەينەي: خۇدايىمەي، مېھمىنىمىزغا لايىق بىر نەرسىلەرنىمۇ قىلالىمىدۇق. ۋىتا كۇئا: مېھرىۋانچىلىقىڭىزنىڭ ئۆزى مەن ئۇچۇن چوڭ زىياپەت، يەڭگە. جىڭ گويى: (لى نەينەيگە) لى يەڭگە، يىمەكلىكلەرنى سىز تەييار قىلىپلا تۇرسىڭىز بولغىنى، ئۇلارنى گولەننىڭ ئۆزى كىرىپ ئېلىپ چىقىدۇ. سىز توشۇيمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ قالماڭ.

ۋىتا كۇئا: بۇ تولىمۇ ئىنسانپەرۋەر پىكىر. مېھرىۋان مومايلىرىمىزنى جوۋۇتىشىدىن خىجىملىق ھەس قىلىمىز.

جىڭ گولەن: لى نەينەي كېرەكلىك نەرسىلەر ئۇچۇن ئۆزەم كىرىمەن. جىڭ گويى: شۇنداق بولغىنى ياخشى. ئەمەسە بىز كەتتۇق، سىزلەرگە خاتىرجەملىك تىلەيمەن. [جىڭ گويى چوڭ ئىشىكتىن، لى نەينەي كىچىك ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ]

جىڭ گولەن: (ئۇستەل ئۈستىنى تۈزەشتۈرىدۇ، چاي قۇيىدۇ، مۇتەيىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ تەدەھلەرگە قۇيىدۇ) مەن ھاراق ئىچمەيمەن، لېكىن ئۆزەمگەمۇ قۇيىدۇم. ھورمەتلىك مېھمىنىمىز بىلەن قەدەم سوقۇشتۇرۇپ ئولتۇرۇشنىڭ ئۆزى بىر كوڭۇللۇك ئىش ئەمەسمۇ. ۋىتا كۇئا: گۈزەل ئېغىزدىن يېقىملىق سوز چىقىدۇ، گولەن قىز.

جىڭ گولەن: گېنېرال جاناپلىرىنىڭ ئوز ئويىدەك ئېچىلىپ - يېپىلىپ ئۆلتۈرۈشنى ئۈمىت قىلاتتىم. ۋىتا كۇئا: سىز شۇنداق تەلەپ قىلىشىڭىز، مېنىڭ ئىتائەت قىلىشتىن باشقا دەيدىغىنىم يوق. گۈ - زەل قىز (تۇرۇپ شەپكىسىنى ئالىدۇ، تاسمىلىرىنى ۋە كىستېلىنى يېشىپ بىر يانغا قوي -
 ھاقىچى بولىدۇ)

جىڭ گولەن: (چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ قولىدىن ئالىدۇ) ماڭا بېرىڭ، مەن ئېلىپ قوياي.

ۋىتا كۇئا: سىزنى ئاۋارە قىلىشقا چۇرئەت قىلالايمەنمۇ؟

جىڭ گولەن: ھېچقىمى يوق، بىز ئەمدى ئوز كىشىلەردىن بولۇپ قالدۇققۇ (كىيىم، تاسما بىلەن تاپانچا قاتارلىقلارنى دۈگىلەك ئۈستەل ئۈستىگە قويىدۇ) بۇنىڭدا پارتىلاپ كېتىدىغان بىر نەرسىلەر يوقتۇر، تولىمۇ قورقىمەن.

ۋىتا كۇئا: قورقماڭ گۈزەل قىز. پارتلايدىغان نەرسىلەر بولغان تەقدىردىمۇ سىزنىڭ ئاراڭگاھ ئويىڭىزدە، سىزنىڭ مۇھەببەتكە توشقان سېھىرلىك كوزلىرىڭىز ئالدىدا زادى پارتلىمايدۇ. پەقەت خوشاللىقتىن مېنىڭ يۇرىڭىم پارتلاپ كېتەرەمكىن دەپ قورقىمەن.

جىڭ گولەن: ياپونلىقلارنىڭ كىشىنى زوقلاندىرىدىغان مۇنداقمۇ سوزلىرى بولىدىكەن. قېنى، ئادا - دىلا داستىخىنىمىزغا بېقىپ بىر قەدەر ئېچىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن.

ۋىتا كۇئا: ھەر قانداق ئاددىلىق سىزنىڭ ئىشتىراكىڭىزدا تولىمۇ تەنتەنىلىك زىياپەتكە ئايلىنىدۇ. (قەدەھنى ئالىدۇ) سىزنىڭ جامالىڭىزنىڭ تېخىمۇ روناق تېپىشى ئۇچۇن.

جىڭ گولەن: سىزنىڭ سالامەتلىڭىز ئۇچۇن. (ۋىتا كۇئا ئىچىدۇ، جىڭ گولەن كالىپۇگىنى تەككۈزۈپ قويىدۇ) مەن ئادەتلەنمىگەن، كەچۈرۈڭ.

ۋىتا كۇئا: بولىدۇ، مەيلى. سىز كالىپۇك تەككۈزۈپلا قويسىڭىز، شۇ قەدەھنى مەن ئابى ھايات ئورنىدا ئىچمەن.

جىڭ گولەن: رەھمەت، مېنى ئارتۇغراق ماختىۋەتتىڭىزمۇ نىمە، گېنېرال جاناپلىرىمى؟

ۋىتا كۇئا: ياق مەن تېخى دىلىمىدىكى گەپلىرىمنى ئاجىز تىلىم بىلەن ئىپادىلەپ بېرەلمەيۋاتىمەن. جىڭ گولەن: سىز خەنزۇ تىلىنى تولىمۇ پاساھەتلىك سوزلەيدىكەنسىز.

ۋىتا كۇئا: ئانچىلىك ئەمەس. ئۇلۇق جۇڭخۇا مىللىتىگە خىزمەت كورسىتىپ، شەرقتە بىللە گۈللىنىش مەقسىدىدە بىز مەخسۇس تەييارلانغان كىشىلەردىمىز.

جىڭ گولەن: يەنە بىر قەدەر ئېچىشىڭىزنى ئۈمىت قىلاتتىم.

ۋىتا كۇئا: باش ئۈستىگە قوبۇل قىلىمەن. (قەدەھنى قولىغا ئېلىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ) مەن جۇڭگوغا كېلىپ بىرىنچى قېتىم سىزدەك ئالىجاناپ قىزغا دۇچ كېلىۋاتىمەن. سىزنى ئەڭ لاتاپەتلىك ياپون قىزلىرىغا ئوخشاتسام...

جىڭ گولەن: بۇ تولىمۇ مۇبالىغە بولدى.

ۋىتا كۇئا: زادى مۇبالىغە بولمايدۇ. جۇڭگو تېپىلغاندىن كېيىن، مەن سىزنى ياپونىيە بويلاپ ساياھەت قىلغۇزىمەن، ئۇ ئاجايىپ بىر دىيار.

جىڭ گولەن: قېنى، كەلگۈسىدە ياپونىيىنى زىيارەت قىلىشىمىز ئۇچۇن ئىچەيلى.

[ۋىتا كۇئا ئېچىۋاتقاندا، قېشىدا جىڭ گولەن پەيدا بولىدۇ. گېنېرال چوچۇپ كېتىدۇ]

ۋىتا كۇئا: (تەمتىرەپ) مەن، مەن... مەن...

جىڭ گوپىڭ: ئىچىڭ، ئىچىڭ گېنېرال ئەپەندى، تەمتىرەمەڭ.

ۋىتا كۇئا: مەن بۇياقنى تونۇيالماي قېلىۋاتىمەن...

جىڭ گولەن: مېنىڭ ئاكام.

ۋىتا كۇئا: ئاڭلىغۇز؟... مەن تونۇشۇش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولالماپتىمكەنمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەپ-

سۇلىنىمەن. چىن قەلبىمدىن...

جىڭ گوپىڭ: مەنمۇ چىن قەلبىمدىن دەيمەنكى زادى ئەپسۇسلانماڭ. بىز بالدۇر تونۇشالمىغان

بولساق، كېچىكىمىز بولسىمۇ مانا ئەمدى تونۇشۇۋاتىمىزغۇ.

ۋىتا كۇئا: مەن، مەن... كىيىملىرىم نەدە ئىدى. (دۈڭىلەك ئۈستەل تەرەپكە ماڭماقچى بولىدۇ)

جىڭ گوپىڭ: (تاپانچا بىلەن ئۇنى توختىتىپ) ئورنىڭىزدىن مىدىرلىماسلىغىڭىز كېرەك. خاتىرجەم

بولۇڭ، كىيىملىرىڭىزنى ئوغرى ئالمايدۇ. چۈنكى بۇ يەردە سىزدىن باشقا ئوغرى يوق.

ۋىتا كۇئا: مەن چۈشىنەلمەيۋاتىمەن. مەن ئوغرى ئەمەس...

جىڭ گوپىڭ: ياق، سىز ئوغرى، چوڭ ئوغرى. سىزنى بۇ ئائىلىگە كىم كەلتۈردى؟

ۋىتا كۇئا: دوستلۇق كەلتۈردى، قەدىردانىمىز جىڭ گوبى ئەپەندىنىڭ دوستلىغى كەلتۈردى.

جىڭ گوپىڭ: ياخشى، شاڭخەيگەچۇ، سىزنى شاڭخەيگە كىم كەلتۈردى؟ جۇڭگوغا كىم كەلتۈردى؟

ۋىتا كۇئا: دوستلۇق، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ دوستلىغى كەلتۈردى.

جىڭ گوپىڭ: دوستلۇق؟ سىز دوستلىرىڭىزغا نىمىلەرنى قىلىۋاتىسىز؟ سىز شاڭخەيگە ئۈلۈم، ئاپەت،

ۋەيرانچىلىق، ئاچارچىلىق ئېلىپ كەلدىڭىز. سىز شاڭخەي خەلقىگە قىرغىنچىلىق، ئا-

زاپ - ئوقۇبەت ئېلىپ كەلدىڭىز. سىز شاڭخەينى تالاۋاتىسىز، بۇلاۋاتىسىز، ئاياق ئاس-

تى قىلىۋاتىسىز. سىزنىڭ دوستلىغىڭىز شۇنىڭدىن ئىبارەت ئەمەسمۇ؟ سىز شاڭخەينى

قان بىلەن باستۇرۇپ تۇرۇپ، يەنە دوستلۇقتىن گەپ ئاچىسىز. سىزنىڭ جۇڭخۇا مىل-

لىتىگە ئاتا قىلماقچى بولغان دوستلىغىڭىز جۇڭگو-ولۇقنىڭ بىر جۈملىسى سوزى بىلەن

ئاتىغاندا "ئۈچ چوڭ سىياسەت"، يەنى جۇڭگونى بۇلاپ تۈگىتىش، كويدۇرۇپ تۈگىتىش،

قىرىپ تۈگىتىش سىياسىتى ئەمەسمۇ؟ دەل شۇ! سىز مەرھەمەت قىلىپ ئەككىسى قەدەم

بۇياققا مېڭىڭ، (دېرىزىنىڭ پەردىسىنى كوتىرىدۇ) سىز دوستلۇق ئېلىپ كەلگەن شاڭ-

خەيگە بىر قاراپ بېقىڭ. (گولەنگە قاراپ) سىڭلىم، سەن گېنېرال ئەپەندىنىڭ قورال-

نى ئېلىپ، چوڭ ئىشىككە پەخەس بولۇپ تۇر.

جىڭ گولەن: سەن خاتىرجەم بول ئاكا، گېنېرالنىڭ قورالى ئاللىمقاچان مېنىڭ قولۇمدا (يېڭى ئ-)

چىدىن تاپانچىنى ئېلىپ كورسىتىدۇ).

جىڭ گوپىڭ: (ۋىتا كۇئاغا) قاراڭ، ھەربى ساچقى گېنېرالى. سىز گۈللەپ ياشناتقان شاڭخەي كېچى-

سىگە بىر قاراپ بېقىڭ. قېنى تۇنۇگۇنكى ئاۋات يورۇق شاڭخەي؟ بۇ زۇلمەتلىك تۇن-

دە شەپەرەگدەك قاتىراپ يۇرگەن سوغ ماشىنىلار شاڭخەينىڭ ۋىجدانلىق ئوغۇل -

قىزلىرىنى تۇتۇپ زىندانلارغا تاشلاۋاتىدۇ، كولىچلارنىڭ، ھەر خىل بىلىم يۇرتلىرىنىڭ

گۈزەل بىنالارىغا ئادەمخور ھەربىلەر جايلىشىۋالغان، سىزنىڭ قوراللىق ساچقىلىرىڭىز

ھەر بىر مەدەنىيەت - ئىستىراھەت ئورۇنلىرىنى ئەيىشى - ئىشرەت، بۇزۇقچىلىق ئورۇن-لىرىغا ئايلاندۇرىۋالغان. مۇشۇلار سىزنىڭ شاڭخەيلىككە قىلغان دوستلىقىڭىزمۇ؟ سوز-لەپ بېقىڭ، گېنېرال جاناپلىرى!

جىڭ گولەن: گوپىڭ ئاكا، چوڭ ئاكام كېلىۋاتقاندا قىلىدۇ. جىڭ گوپىڭ: قويۇپ بەر كىرىۋەسۇن. سەن كەينىدە دىققەت بىلەن كۈزىتىپ تۇر. (ۋىتا كۇئانى تاپانچا ئۇچى بىلەن ئۈستەلگە ئېلىپ كېلىدۇ) ئىچىڭ، گېنېرال جاناپلىرى! قەدەھتىكى جۇڭگولۇقنىڭ قېنى. بۇ قانغا سىز ئامراق، بۇ قاننى سىز كوپ ئىچكەنسەز، ئەمما تويىمىغانسىز. يەنە بىر قەدەھ ئىچىڭ!

ۋىتا كۇئا: (تىترەپ) ئىچىشىم شەرت بولسا ئىچەي...

جىڭ گوپىڭ: ئىچىڭ!

ۋىتا كۇئا: (قەدەھنى ئالىدۇ) سىزنىڭ سالامەتلىكىڭىز ئۈچۈن...

جىڭ گوپىڭ: ئېھتىمال مېنىڭ سالامەتلىكىم سىزنىڭ ھالاكىتىڭىز بولۇپ قالار.

[جىڭ گوپىڭ كىرىدۇ]

جىڭ گوپىڭ: بۇ نىمە ئەھۋال؟ گوپىڭ سەن بۇ يەردىغۇ ... گېنېرال جاناپلىرى! ... (مەسىلىنى چۈشىنىپ) ھە بۇ يەردە توپۇلاڭ چىقارماقچى ئىكەنسەن - دە، يول قويمايمەن. گوپىڭ سېنى ئوز قولۇم بىلەن ئېتىپ تاشلايمەن. (يېنىدىن قورال چىقارماقچى بولىدۇ)

جىڭ گولەن: (ئارقىدىن تاپانچا تەڭلەپ) ئاكا، مىدىر قىلماڭ، ئېتىپ تاشلايمەن.

جىڭ گوپىڭ: ھە، بۇ سەنلەرنىڭ تىل بىرىكتۈرىشىڭ ئىكەندە، گېنېرال جاناپلىرىنى جان تىكىپ قوغدايمەن. (بېرىپ ئوز گەۋدىسى بىلەن ۋىتا كۇئانى توسىۋالىدۇ)

جىڭ گوپىڭ: ئاخىرقى قېتىم ئاكا دەيمەن: ئاكا نېرى كەت!

جىڭ گوپىڭ: كەتمەيمەن، مېنىڭ بارلىق مەنپەئەتىم گېنېرالغا مەركەزلەشكەن، ماڭا گېنېرال جاناپلىرىمى كېرەك. سەن كوزۇمدىن يوقال!

جىڭ گوپىڭ: (ئامالسىز قېلىپ) خائىننىڭ ئولۇگىنى دەسسەپ ئوتۇپ، ئاندىن دۈشمەن بىلەن ئېلىشىش كېرەك! (ئاكسىنى ئاتىدۇ، ئۇ يىقىلىدۇ) ئەمدى نوۋەت ياپون گېنېرالغا (ئو-نىمۇ ئاتىدۇ) يۇر، سىڭلىم، بىز شاڭخەينىڭ قارا كېچىسىگە چىقىپ، سىڭلىغان، ئونىڭ

لىغان جەڭچىلەر سېپىگە قوشۇلىمىز. شاڭخەيدە يورۇق تاڭ ئاتىدۇ!

[جىڭ گوپىڭ، جىڭ گولەن بىرلىكتە چوڭ ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ]

سوتسىمىز ئابدۇللاھامۇت ئىسمىن

ھېيتىم ھۈسەن

دۇنيادىكى مۇكەممەلەردىن بىرىدۇر،
ئالدىدىن كەتمەيدۇ خوشخۇي ئوبرازىڭ.
قۇلۇغۇم تۇۋىدە ھىلىمۇ ياكىرار،
گارىمۇنىڭ، غىجىكىڭ، خوشناۋا سازىڭ.

ئاتاقلىق مۇزىكانت، غىجەك ئۇستىسى، ئاكاردىيونچى، شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئومىكى مۇزىكا ئەتىرىدىن مۇئاۋىن باشلىغى ئابدۇللاھامۇتنىڭ بىلەن مەڭگۈلۈك ۋىدالاشقىنىغا ئىككى يىل بولۇپ قالدى. ئۇ بىزدىن ئايرىلغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ رادىيو، تېلېۋىزىيونلاردا غىجەك ۋە ئاكاردىيونلار بىلەن ئورۇنلىغان ۋە ناخشىلارغا تەڭكەش قىلىپ چالغان يېقىملىق مۇزىكىلىرى ئۆزىنىڭ ھاياتى كۈچىنى قىلچە يوقاتقىنى يوق.

يولداش ئابدۇللاھامۇت ئۆزىنىڭ قىسقىغىنە ھاياتى ۋە ياشلىق باھارىنى ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىغا بېغىشلەپ، جان - دىلى بىلەن خەلق ئاممىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، سوتسىمىز ئىستىتىكا مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىنىڭ، بولۇپمۇ ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىغىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن ۋە ئېلىمىز خەلقى بىلەن دۇنيا خەلقىنى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق - ئىتتىپاقلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش ئىشلىرى ئۈچۈن مۇناسىپ توھپە قوشتى.

يولداش ئابدۇللاھامۇت 1938 - يىلى 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى كۇچار ناھىيىسىدە ئاددىي قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئاتىسى ھامۇت قارى تامغا ئويىدىغان كاسپىلاردىن ئىدى. ئاكاكۇڭۇل، ئەمگەكچان ھامۇت ئاكا كۈندىن - كۈنگە ئوسۇپ يېتىلىۋاتقان پەرزەنتىنىڭ كەلگۈسىدە قايسى كەسپتە ئورۇپ چىقىدىغانلىغىنى بىلىش مەقسىدىدە ئۇنىڭ كۈندۈزلۈك ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۈزەتتى ۋە ئوغلىنى ئۆز كەسپىنىڭ ۋارىسى قىلىش ئۈمىدىدە "كۆزى پىشسۇن" دەپ ئۆزىنىڭ يېنىدىن ئايرىمايتتى. كۆزلىرىدىن ئەقىل - پاراسەت چاقناپ تۇرىدىغان ئابدۇللاھامۇت، قاپ - قارا قاشلىرىنى ھىمىرىپ، ئاتىسىنىڭ قولىغا تىسكىمەگەن ھالدا چوڭقۇر خىياللارغا غەرق بولاتتى. بىراق كۆڭۈل تېزگىنىنى باشقۇرالمىدىغان سەبەبى بالا ئۈچۈن جىمجىت دۇكان ئىچىدە مەدەنىيەت - سەنئەت قىلىمىغا نەچچە سائەت تەلپ ئولتۇرۇش ھەقىقەتەنمۇ ئىمىن ئىدى. كۆچىدىن ئوتتۇپ كېتىۋاتقان تويىنىڭ ناخشا - مۇزىكا، ناغرا - سۇناي سا - دالىرىنى ئاڭلاپ قالغىدەك بولسا، ئابدۇللاھامۇت خۇددى يۈگەنسەز تايپاقتەك سەكرەپ ئۆزىنى دۇكاندا

دىن كويىغا ئاناتتى. ئەگەر ھامۇت ئاكا سەل - پەل دىققەت قىلمىسا، توي - مەشرەپ ئوت كۆزىلىۋاتقان سورۇنلارغا قېچىپ كېتەتتى. ھامۇت ئاكا ھەر كۈنى كەچتە دىگىدەك ئابدۇللاننىڭ دۇتار، تەنپۇر ياڭراپ تۇرىدىغان ساماۋەرخانىلاردا، توي قىزىغان ھويلىلاردا، پۈتۈن زېھنى بىلەن نەغمە - ناۋاغا قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغانلىغىنى كورۇپ، ئوغلىنىڭ تاماشاغىلا بېرىلىپ، ئىلىم مەرىپەتكە قىزىقمايدىغان ئادەم بولۇپ قېلىشىدىن قاتتىق ئەنسىرەيتتى. شۇڭا ئۇنى بىر ئامال قىلىپ مەكتەپكە بېرىش قارارىغا كەلدى.

ئابدۇللا مەكتەپتە ناھايىتى ياخشى ئوقىدى. كوپ قېتىم تەقدىرلىنىپ ھامۇت ئاكا بىلەن ئاينىساخان ئاچىنى شاتلاندىردى. ئۇ دەرسىتە ياخشى بولۇپلا قالماستىن، بىر ئەپلىك تاھا ئويۇپ دادىسىغا يار - يولەك بولاتتى. بىراق كەچتە يەنىلا ساز ياڭرىغان يەردىن كەلمەيتتى. ئويىگە قايتقاندىن كېيىن دەرھال تامىغىنى يەيتتى - دە، ئوزى ياسىۋالغان ئۇنى چىقمايدىغان ياغاچ غىچىگىنى قولىغا ئېلىپ، ئىنچىكىسەك بىر ياغاچنى كامانچە قىلىپ سۈركەپ ئاغزىدا غىچەك ئاۋال زىنى دوراپ بىر ھازاغچە "چالاتتى".

— "بۇقنى كالام دىمەك، سازەندىنى بالام دىمەك" دىگەن گەپ بار، — دىدى ھامۇت ئاكا ئاينىساخان ئاچىغا قاراپ، — بۇ مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، چوڭ بولغاندا قانداقمۇ باشقۇرامىز؟

— بوپتىلا، قىزىقىقىنى قىلسۇن، ساز چېلىشنىڭ نىمە يامىنى بار؟ — دەيتتى ئاينىساخان ئاچا ئوغلىنىڭ قىلغىلىرىغا مەسلىكى كېلىپ.

ئابدۇللا بىر ھەپتىگىچە مەكتەپتىن كېلىپلا دادىسىغا ياردەملىشىپ تامغا ئويىدىغان بولدى. قولىنىڭ بىر قانچە يېرىنى كېسىۋالغان بولسىمۇ يەنە باش چوڭۇرۇپ ئىشامدى. بۇنىڭدىن ئەجەپ لىدەنگەن ھامۇت ئاكا ئوغلىدىن بۇنىڭ سەۋىۋىنى سۇرۇشتۇردى. ئابدۇللا دادىسىغا ياردەملىشىپ پۇل يىغىپ بىر ئىسكىرىپكا ئېلىش نىيىتىدە ئىكەنلىگىنى ئېيتتى. ھامۇت ئاكا ئوغلىنىڭ بۇ ئىشتىپاقىنى توسىغىلى بولمايدىغانلىغىغا كوزى يەتتى ۋە ئۇنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتىدىن تەسسىرلىنىپ كوپ ئۆتمەي بىر دانە كونا ئىسكىرىپكىنى ئېلىپ بەردى. خوشاللىغى ئىچىگە سىغماي قالغان ئابدۇللا مەكتەپتىن كەلگەن ھامان ئىسكىرىپكىنى چالاتتى. ئاندىن تامىغىنى يەپ بولۇپلا تاپشۇرىغىنى ئىشلەپ يەنە يېرىم كېچىگىچە چالاتتى. بەزىدە ھەتتا كېچىگە چېكىكىنە ئىسكىرىپكىسىنى قۇچاقلانغان ھالدا ئۇخلاپ چالاتتى... ئارىدىن بىر نەچچە يىل ئوتتۇپ كەتتى. ئابدۇللاننىڭ قولى ئىسكىرىپكىغا رەسمى كېلىدىغان، بىر نەچچە پەدىنى يامىداپ چالىدىغان بولۇپ قالدى. ئەمدى ئاتا - ئانا ئىككەيلەن ئوغلىنىڭ سادىق تىڭشىغۇچىسىغا ئايلانغان ئىدى.

شىنجاڭدا نازاتلىق تېڭى ئاتتى. 12 گە كىرىپ قالغان ئابدۇللا ھامۇت ئۇچۇن ئوز تالاندىنى تېخىمۇ گۈللىتىشكە ئىمكانىيەت يارالدى. ئابدۇللا ئەمدى تەنپۇر ۋە ئاكاردىيونلارنىمۇ ئانچە - ئۇنچە چالىدىغان بولدى. سەنئەتنىڭ قەدىمىي بوشۇڭى كۇچار شەھرىدە «ئىشتىپاق» سەنئەت ئومىگى قۇرۇلدى، سەنئەت ئومىگىدىكى خەلق سازەندىلىرىدىن ياسىن ئەزىز قاتارلىقلار بۇ تالانتلىق گۈدەك ھەۋەسكارغا تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مۇزىكا چېلىش قائىدىلىرىنى ئۆگىتىپ ماڭدى. كېچىكىنە ئابدۇللا ھامۇت چالغان تەنپۇر، ئىسكىرىپكىلار مەكتەپ ۋە «ئىشتىپاق» پاق» كەۋىپىنىڭ رادىيولىرىدا ياڭرايدىغان بولدى. تېخى ئاخشام تۇنجى قېتىم قويۇلغان ھىندىستان ھىكايە فىلىمى «سەرگەردان» دىكى راج ئېيتقان «ئاۋاراهۇم» ناخشىسىنىڭ بۇگۇن شاك...

چىكىنىڭ ئاكاردييونىدا ئورۇنلىنىۋاتقانلىغى ھەممەيلەننى تاڭ قالدۇرغان ئىدى. كەڭ ئامما گۈ-دەك ماھىرىغا چىن قەلبىدىن ئايمىرىن ئېيتاتتى ۋە ھامۇت ئاكا بىلەن ئاينىساخان ئاچىنى تەبرىكلەشەتتى. خوشاللىغىدىن ئاغزى قۇلۇقىغا يەتكەن ھامۇت ئاكا تۇرمۇش شارائىتىنىڭ ئانچە ياخشى بولمىغىنىغا قارىماي ئوغلىغا 100 سومغا بىر دانە كىچىك كونا ئاكاردييون ئېلىپ بەردى. «ئىت تىپاق» سەنئەت ئومىكى 1955 - يىلى بۇ "گۈدەك سازەندە" نى رەسمى ھەۋەسكارلىققا قوبۇل قىلدى. 1956 - يىلى جايلارغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغىلى بارغان شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئانسامبلىدىكى يولداشلار بۇ 17 ياشلىق سازەندىنى ئۆز ئىشتاتىغا ئالدى.

ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن ئابدۇللا ھامۇتنىڭ ياشلىق باھارى تېخىمۇ ئۇرغىدى. ئومەك پارتىيە ياچىيىكىسى يولداش ئابدۇللا ھامۇتنىڭ ھەر جەھەتتىن ياخشى تەربىيىلىنىشىگە يېقىندىن غەمخورلۇق قىلدى. ئۇ پېشقەدەم غەجەكچى يۇنۇس ئاخۇن، ئاتاقلىق تەنپۇرچى ھۈسەنجان جامى قاتارلىق ئۇستازلارنىڭ سەمىمى ياردىمىگە ئىگە بولدى. ئابدۇللا ھامۇت كېچە - كۈندۈز جاپا-لىق تىرىشىپ، كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان ئىجتىھات، ئەقىل - پاراسەت ۋە ئاجايىپ ئۆتكۈر تۈ-تۈۋۈلۈش قابىلىيىتىنى نامايەن قىلىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇ-قام» نى چوڭ ئىشتىياق بىلەن ئۈگەندى. ئۇزۇنغا قالماي ئاددى نوتا ۋە بەش سىزىقلىق نوتى-نى تولۇق ئىگەللەپ، ئاكاردييوننى يالغۇز ناخشىلارغا بىمالال چالالايدىغان، يالغۇز غىجەكتە نومۇر كورستەلەيدىغان سەۋىيىگە يەتتى.

يولداش ئابدۇللا ھامۇت سىياسى - ئىدىيىۋى جەھەتلەردىمۇ ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قور-يۇپ 1959 - يىلى شەرەپلىك ھالدا جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولدى. ئۇ سىياسى ئۆگىنىش ۋە ئىجتىمائى پائالىيەتلەرگە ھەر دائىم ئاكتىپ قاتنىشىپ دولەت ۋە خەلقارا-دىكى چوڭ ئىشلارغا يېقىندىن كوڭۇل بولەتتى. يېزا - قىشلاق، زاۋۇت - كارخانىلاردىكى سەييا-رە ئويۇن قويۇش ئىشلىرىدا ئۆزىنىڭ تايانچلىق رولىنى ۋە سەنئەتتىكى تالانتىنى كورسىتىپ كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن ئالقىشى ۋە مەدھىيىسىگە سازاۋەر بولاتتى.

1960 - يىلدىن بۇيان ئۇ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئافغانىستان، مىسىر، ئالجىرىيە، سۇرى-يە، ھىندونېزىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى، چىخوسلوۋاكىيە، ئىراق قاتارلىق دولەتلەرگە ئويۇن قويغىلى بارغان ئومەك تەركىمىدە بولدى ۋە ھەر قايسى ئەل خەلقلرىنىڭ مىللى ناخشا - مۇزىكىلىرىنى ئۆگىنىپ چىلىپ، ئۇلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشىپ، ۋەتەننىمىز ئۈچۈن زور شان - شەرەپ ياراتتى. ئېلىمىز خەلقى بىلەن ھەر قايسى ئەل خەلقلرى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنىڭ راۋاجلىم-نىشىغا تۆھپە قوشتى.

ئېلىمىز خەلقىگە چەكسىز بالايى - ئاپەت ئېلىپ كەلگەن "مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى" جەري-ا-نىدا يولداش ئابدۇللا ھامۇتمۇ ئېغىر زىيانكەشلىككە ئۇچراپ، "شىۈجېڭجۇيىچىلارنىڭ مايسىسى"، "ئەكسىيەتچى سازەندە"، "ئاق مۇتەخەسسس"، "بۇرژۇئازىيە ۋە فېئودالىزىمنىڭ غەزەلخانى" د-گەن ھەر خىل بەدىئىيات بىلەن ئۇزۇن مەزگىل قاراڭغۇ ئويگە ئاشلاندى. قاتتىق رېجىم ئاستىدا مۇزىكا چېلىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىندى، كىشىلىك غۇرۇرى ھاقارەتلەندى. "ئۇرۇش، قىستاش، ئىتتىپاق قىلدۇرۇش" نىڭ ئاچچىق ماھاننىگە ئۇچرىدى. روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىكى بۇ خىل

ئېغىر بېسىم ۋە خورلىنىش نەتىجىسىدە يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولدى. لېكىن قەلبىدە ۋەتەن، خەلققە مۇھەببىتى يالقۇنلاپ تۇرىدىغان. بۇ ئوت يۈرەك كۇيىچى ئەشۇنداق ئېغىر كۈنلىرىدەمۇ ئۈمىتۋارلىغىنى يوقاتماي پۇرسەت تاپسلا يوشۇرۇن ھالدا ئۆز كەسپىنى مەشق قىلىشنى داۋاملاشتۇردى. مۇزىكا چېلىشقا ئىمكانىيەت بولمىسا مۇزىكا بىلىمىگە دائىر كىتاپ - ماتېرىياللارنى كوردى. مەسىلىسى بىر تەرەپ بولۇپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن تېخىمۇ زور غەيرەت - شەجائەت بىلەن ئىشلىدى. ئۇ سالامەتلىكىنىڭ ناچارلىغىغا قارىماستىن توۋەنگە چۈشۈپ، دولىسىغا ئېغىر ئاكاردىيونىنى ئارتىپ كەڭ يېزا - قىشلاق، تاغلىق رايونلاردا ئويۇن قويۇش ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتناشتى.

1976 - يىلى 8 - ئايدا بىز شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئومىكى تەركىبىدە ئافغانىستان، جەنۇبىي يەمەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتى، شىمالىي يەمەن ئەرەب جۇمھۇرىيىتى، سۇرىيە، ئىراق، كۇۋەيت، پاكىستان قاتارلىق دولەتلەرگە زىيارەت يۈزىدىن ئويۇن قويغىلى باردۇق ۋە ھەر قايسى ئەللەر خەلقلرىنىڭ قىزغىن كۈتۈپلىشى ھەمدە ئالقىشىغا ئېرىشتۇق.

ھاۋا بەكمۇ ئىسسىق ئىدى. بولۇپمۇ جەنۇبىي يەمەن، ئىراق ۋە كۇۋەيتلەرنىڭ ھاۋا كىلىماتى ناھايىتى ئىسسىق بولۇپ، ئادەتتە 40 گىرادۇستىن چۈشمەيتتى. بۇ كىلىمات قان بېسىم ۋە يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئابدۇللا ئۇچۇن چوڭ تەھدىت ئىدى. ھەر بىر دولەتكە بېرىپلا ئەتىسى كەچلىكى چوقۇم ئويۇن قويۇشمىزغا ھەمدە ئەتىلىك ئويۇنغا ئۆلكۈرتۈپ بىردىن شۇ ئەلنىڭ ناخشىسىنى ئۆگىنىپ بولۇشمىزغا توغرا كېلەتتى. مۇزىكا ئەتىرىدىمىزنىڭ باشلىغى بولداش ئابدۇللا ھامۇت ۋەتەننىڭ شان - شەرىپىنى ئاشۇرۇش ۋە خەلقارا دوستلۇقنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇچۇن ئايروپىلاندىن چۈشۈپ مېھمانغانغا بېرىش بىلەنلا بىزنى تەشكىللىپ، ئېلىمىزنىڭ باش ئالچىخانا خادىملىرى ۋە شۇ ئەلدىكى سەنئەتچىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن دەممۇ ئالماستىن دەرھال ناخشا - مۇزىكىنى ئوتتۇرىغا ئېلىش، ئاھاڭلارنى ئەينەن ئۆگىنىۋېلىش خىزمىتىگە تىۋىش قىلاتتى. بىز ناخشىنىڭ بىر كۆپلىتىنى ئۆگىنىپ بولغىچە ئۇ پۈتۈن ناخشىنىڭ ئاھاڭى - پايۋۇز - لىرىدىن تارتىپ تولۇق ئۆزلەشتۈرۈپ بولاتتى. ئاندىن ناخشىنىڭ ئىنچىكە پۇراقلىرىنى بىزگە ئۆگىتەتتى. سالامەتلىكىنىڭ ناچارلىغىغا قارىماي، كۈندۈزى زاۋۇت - فابرىكىلارغا بېرىپ چەت ئەل ئىشچىلىرىدىن ۋە ئېلىمىزنىڭ مۇتەخەسسسلرىدىن ھال سوراخ ئويۇنلىرىمۇ ئاكتىپ قاتنىشاتتى. يىز - يىز ئىسسىقلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ جاپادا ئالدىدا، راھەتتە كەينىدە تۇرۇپ ئېغىر ئاكاردىيونىنى ئۆزى كۆتىرىپ ماڭاتتى. مەيلى ئايروپىلاندا ياكى ئاپتوۋۇزلاردا بولسۇن، ئۇنىڭ تىنىم تاپمايدىغان چەيدەس بارماقلىرى ھامان ئاكاردىيونىنىڭ تىللىرىدا ئوينىمايدۇ. ئۇنىڭ زوق - شوق بىلەن چالغان ئاكاردىيونى لاهۇرنىڭ بۇك - باراقسان كۆچىلىرىدا، كابۇلنىڭ چىرايلىق باغلىرىدا، باغداتنىڭ كۆز يەتمەس خۇزمىزلىرىدا، سۇرىيەنىڭ گىلان ئىگىزلىكىدە، جەنۇبىي يەمەننىڭ زۇمرەت دېڭىز ساھىلىلىرىدا، كۇۋەيتنىڭ نېفىتلىكىلىرىدە، ئەزەبىستاننىڭ «كەر بالا» چوللىرىدا ياڭرايتتى. ئۆز ناخشا - مۇزىكىلىرىنى شۇنچە ئەينەن ئاڭلاۋاتقىنىغا ھەيران قالغان چەتئەللىك ھەمراھلىرىمىز، ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرى، شوپۇر ۋە كۈتكۈچىلەر ئابدۇللا ھا - مۇنتى كۆپ قېتىم: «سىز سازەندە ئەمەس، بەجايىكى ئۇن ئالغۇ ئىكەنسىز...»، «ھېرىش -

چارچاشنى بىلمەيدىغان ئوت يۈرەك سەنئەتكار ئىكەنلىكىمىز دەپ تەرىپلەشكەن ئىدى. سەپەر ئۈستىدىكى ئاپتوۋۇزدا ئابدۇللا چالغان پارس، ئەرەپ ناخشا - مۇزىكىلىرىدىن «خەندىن فەرخارى»، «موللا مەدەدجان»، «ئەزىزە»، «سۇرىيە ھەبىبەتى» قاتارلىقلارنى ئاڭلىغىنىدا ئۇلار ئىختىيار - سىز چاۋاك چېلىشىپ، ئىچ - ئىچىدىن سۇيۇنۇپ: «بارۇل ئابدۇللا ھامىدا»، «شۈكرەن!»، «تەسە - شەككۈر ئابدۇللا!» دەپ ئالغىش ياڭرىتاتتى ۋە ئۇنى قۇچاقلاپ سۇيۇپ كېتەتتى.

1980 - يىلى يازدا ئابدۇللا ھامۇت شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئومىگى بىلەن نېگىرىيە، كانا، يۇقۇرى ۋولت، توگو قاتارلىق غەربىي ئافرىقا دولەتلىرىگە ئويۇن قويۇشقا باردى. 40 - 50 گىرادۇستىن چۈشمەيدىغان ئىسسىق تۇپەيلىدىن ئۇنىڭ يۈرەك كېسىلى پات - پات قوزغىلىپ، تۇراتتى. لېكىن ئۇ ئېلىمىز خەلقى بىلەن ھەر قايسى ئەللەر خەللىرى ئوتتۇرىسىدىكى دوست - لۇق مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتىشتەك شەرەپلىك ۋەزىپە ئالدىدا ئۆزىنىڭ ھېرىپ - چارچىشى ۋە كې - سالىنىڭ ئېغىرلىشىۋاتقانلىقى بىلەن ھىساپلىشىپ ئولتارمىدى. تەشكىل ئۇنى دەم ئېلىشقا قايتا - قايتا دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ كەچكى ئويۇن قويۇش ۋە كۈندۈزىدىكى ھال سوراش پائالىيەتلىرىدىن زادىلا قالماي، كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان قەيسەر ئىرادىسى بىلەن خىزمەتنى ئاقساتمىدى. ئېغىر ئاكاردىيون ۋە غەجەك ئۇنىڭ تالىماس بىلەنلىرىنى يېڭەلمىدى. ۋەتەنگە غە - لىمە بىلەن قايتىپ كېلىش خوشاللىقى بۇ تالانتلىق ياش مۇزىكانتنى ھاياجانلاندىراتتى. بىراق، ئىروپىلاننىڭ پەلەمپىيىگە قەدەم بېسىش ئالدىدا ئۇنىڭ يۈرەك كېسىلى ئۇشتۇمتۇت قوزغىلىپ، پارىژدا قېلىشقا مەجبۇر بولدى. ئۆز سەبداشلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىش ئازاۋى ۋە ئۇلۇغ ئانا ۋە - تەنگە بولغان سېغىنىش ئوتى بۇ ياش مۇزىكانتنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ ئورتىمەكتە ئىدى. ئۈچ كۈندىن كې - يىمىن ئۇنىڭ كېسىلى سەل - پەل ياخشىلاندى. ئۇ ئېلىمىزنىڭ فىرانسىيەدە تۇرۇشلۇق باش ئەل - چىخانسىدىكى يولداشلارغا قايتا - قايتا رەھمەت ئېيتىپ:

— مەن ۋەتەننىڭمە قايتىپ داۋالىنى، نىسە بولسام ۋەتەندە بولاي! — دېدى. ئابدۇللاننىڭ تەلۋى بويىچە باش ئەلچىخان ئۇنى بېيجىڭغا يولغا سېلىپ قويدى. ئۆز ۋەتەننى قىزغىن سۇ - يىدىغان بۇ چارچىماس جەڭچى بېيجىڭغا كېلىپ سەبداشلىرى بىلەن دىدارلىشىپ چەكسىز خوشال - لىققا چۈمدى. 10 - ئۆكتەبىر كۈنى ئانا يۇرتى شىنجاڭغا قايتىپ، ئۇرۇق - تۇققان، دوست - يارلىرى بىلەن ئۇرۇمچى ئايرۇدۇرومىدا بەختلىك ھالدا ئۇچراشتى. بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ئۇ يوقلاپ كەلگەن يولداشلارغا چەتئەلدىكى زىيارىتى جەريانىدا كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى، چەتئەلدە - كى خەلقلەرنىڭ جۇڭگو خەلقىگە بولغان دوستلۇق مېھرىنى، چەتئەلدە ئۆگەنگەن ناخشا - مۇزىكىلىرىنى سوزلەپ بەردى. ھەر قېتىملىق چەتئەلگە چىقىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئۇلۇق سوتسىيالىستىك ۋە - تەنگە بولغان مۇھەببىتىنىڭ ئېشىپ بارغانلىقىنى، ئۆز ۋەتەننىڭ نەقەدەر سۇيۇملۇك ۋە قىممەت - لىك ئىكەنلىكىنى ھاياجان ئىچىدە ھىكايە قىلىپ بەردى.

بىراق 14 - ئۆكتەبىر كۈنى ئابدۇللاننىڭ يۈرەك ئاغرىقى قايتا قوزغىلىپ شۇ كۈنمۇ بال - نىتىمغا ئېلىندى. ئۇنىڭ ئاغرىپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغان كەڭ زىيالىلار، ئىشچىلار، كەسپ - داشلار ۋە ئوقۇغۇچىلار ئارقا - ئارقىدىن دوختۇرخانىغا بېرىپ ئۇنى يوقلاپ تۇردى. ئەمما قۇر - بان ھېيتىنىڭ 3 - كۈنى سەھەردە ئۇنىڭ يۈرەك ئاغرىقىدا جىددى بىامانلىشىش يۈز بەردى.

يولداش ئابدۇللا ھامۇت بەھۇش ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. يولداش ئىسمايىل ئەمەت ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومغا ۋاكالىتەن دەرھال دوختۇرخانىغا بېرىپ جىددى قۇتقۇزۇش گۇرۇپپىسىنى تەشكىل قىلدى ھەمدە ئۆزى بۇ گۇرۇپپىنىڭ مەسئۇللىغىنى ئۈستىگە ئالدى. بىر ھەپتە جىددى قۇتقۇزۇش مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، تەشۋىقات بۇسى، مەدەنىيەت نازارىتى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى، قېرىنداش ئومەك ۋە باشقا ئىدارىلاردىكى كەڭ ئامما يولداش ئابدۇللا ھامۇتنى ئايىغى ئۈزۈلمەي يوقلاپ تۇردى. بىراق، شۇم ئەجەل يولداش ئابدۇللا ھامۇتقا قارا قولنى سوزدى، 1980 - يىلى 10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 5 تىن 10 مىنۇت ئوتتۇرىدا يولداش ئابدۇللا ھامۇتنىڭ سەنئەت ئىشلىرىغا بېغىشلانغان چوغدىك يۇرۇڭسى سوقۇشتىن توختىدى. بۇ چاغدا ئۇ ئەمدىلا 42 ياشقا كىرگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئولۇمىنى ئۇزۇتۇش ۋە جەسىدى بىلەن ۋىدالىشىش مۇراسىملىرىغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىدىكى مەسئۇل يولداشلاردىن ئىسمايىل ئەمەت، تومۇر داۋامەت، ھامىدىن نىياز، جانابىل، ئوبۇلغەيىرى قاتارلىق يولداشلار قاتناشتى ھەمدە باشقا نازارەت، ئىدارىلارنىڭ مەسئۇللىرىمۇ قاتناشتى. مەرھۇمنىڭ جەسىدى ئىسقىلاۋىي قەھرىمانلار قەۋرىستانلىغىغا دەپن قىلىندى. بىر نەچچە كۈن ئىچىدە پايتەخت ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەنئەت ئومەكلىرىدىن ۋە مەرھۇمنىڭ دوست - يارىلىرىدىن ماتەم تېلېگراممىلىرى كەلدى.

يولداش ئابدۇللا ھامۇت ئەدەبىيات - سەنئەت ئۇچۇن يارالدى، ئەدەبىيات - سەنئەت يولىدا كويۇپ - پىشتى، ئۆزىنىڭ قىسقىغىنە ياشلىق باھارىنى پۈتۈنلەي خەلقىمىزنىڭ دىلچىرى بولغان سەنئەت ئىشلىرىغا بېغىشلىدى. شۇڭلاشقا ئۇ كەڭ خەلقنىڭ ۋە سەنئەت ئەھلىنىڭ ھورمەت ئىكرامىغا سازاۋەر بولدى، مەنىلىك ياشىدى ۋە مەنىلىك ئۆلدى. بىز يولداش ئابدۇللا ھامۇتنىڭ ۋەتەن، خەلقنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرى ئۇچۇن باشتىن - ئاخىرغىچە خۇددى شامدەك يورۇق بېرىپ تۇڭگەش، پەرۋانىدەك ئېتىلىشتەك پىداكار روھىدىن ۋە ئىچكىيەرلىكىدىن ئۇنىڭ كىنىپ، سۆتىيالىتىمىزنىڭ مىللى ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزنى تېخىمۇ گۈللەندۈرۈش ئۇچۇن كۆرۈش قىلىمىز.

ئەلۋىدا ئابدۇللا، تىنچ يات، دوستۇم،
قەۋرەڭگە قىزىل گۈل يوپۇق ياپقۇسى.
ساڭا ۋارىس بولۇپ سانسىز ئىزباسار،
سەنئەتنىڭ بېغىدا چىچەك ئاتقۇسى.

ئۇنىۋېرسال ئىجادچىلىق

(ئەدبىي ئاخبارات)

ھوشۇر روزى

تۇرمۇش گويادېگىمىز. سىزچۇ؟ سىز گويا ئۇنىڭدىكى بىردانە كىچىك قولۋاقتا ئوخشايسىمىز. ئەتىدىن كەچكىچە قىرغاق بويلاپ يۇرگىنىمىز. سىزنىڭ ئىسكىگە بولىدىغان ئولجىڭىز پەقەت پاقىراق تاشلار بىلەن قولۇلە قېپىدىنلا ئىبارەت بولىدۇ. ئەمەس سىز ئېرىشمەكچى بولغان گوھەر ئەنە شۇ چەكسىز دېڭىزنىڭ خەتەرلىك قاينىمى ئاستىدا يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ. سەنئەتكار بولسا ئەنە شۇ قاينامغا چۈشۈپ گوھەرنى سۇزۇپ چىقىشقا بەل باغلىغان باتۇرغەۋۋاسقا ئوخشايدۇ. دىمەك ئۇ، خەلق ئالدىدا پەقەت ئەنە شۇ دېڭىزدىن سۇزۇپ چىققان ھاسىلاتى بىلەنلا قەدىر - قىممەتلىك.

ئۇنىۋېرسال شان - شەرەپ

1980 - يىلى ماي ئېيى. قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىغا چومىغان ئۇرۇمچىدە مەھەممەتلىك تۇنجى قېتىملىق ئۇسۇل (يالغۇز كىشىلىك، ئىككى كىشىلىك، ئۈچ كىشىلىك) مۇسابىقىسىگە قاتنىشىدىغان ھەرقايسى شەھەر، ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيەلەرنىڭ سەنئەت ئومەكلىرى ئورۇنلىغان يەككە نومۇرلارنى تاللاش مۇسابىقىسى ئاخىرلاشقان ئىدى. باھالىغۇچىلار تاللاش نەتىجىسىنى ئېلان قىلغاندا ئاپتونوم رايونىمىزغا بېرىلگەن 7 نومۇرنىڭ 3 نى بىرلا سەنئەت ئومەكىنىڭ ئىگەللىشى كىشىلەرنى ھەيران قالدۇردى. — بىراقلا ئۈچ نومۇرنى ئىگەللىگەن قايسى سەنئەت ئومەكىدۇر؟ ... — ئەجىبا، نامى چىققان شانۇ - شەۋكەتلىك ئۇسۇل چولپانلىرى بىر چەتتە قاپتىغۇ؟ ... — ياق، چوقۇم بىر ئۇقۇشماسلىق يۈز بەرگەن بولسا كېرەك... — ئېھتىمال، ئۇ ئومەككە چوڭ ئورۇندىكى بىرەر يۇقۇرى مەلۇماتلىق، تالانتلىق رېژىسسور ياكى ئۇسۇل ئىجادىيەتچىسى خۇپمىانە ياردەم بەرگەن بولسا كېرەك.

كىشىلەر ئارىسىدىكى گۇمان، ئىشەنمەسلىك تۇيغۇسى خىلمۇ - خىل ئىدى. ئۇنداق گۇمانلارغا ھېچقانچە ئەجەپلەنمىگەن تەقدىردىمۇ، بىرەر كىشى ئۇ، قىزىلسۇ سەنئەت ئومەكى، — دەپ جاۋاب بېرىدىغان بولسا، گاڭگىرىمايلا چۈشىنەلەيدىغان، ئوز يۇرتىنىڭ شان - شەرەپىدىن ئىپتىدائىيەتتە

خارلىق ھىس قىلىدىغان كىشىلەر بۇ سورۇندا ئانچە كۆپ ئەھەس ئىدى. بەزى كىشىلەر قىزىلىسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ قېدىمىي تۈرك ئاستانىسى، ئاتۇشنىڭ ناخشا - ئۇسۇل ماكانى ئىكەنلىكىدىن خەۋەرسىز بولۇشى مۇمكىن.

ياۋۇز "توت كىشىلىك گۇرۇھ" تارماقلىرىدىن كېيىن، پارتىيىمىز يولغا قويغان توغرا ئەدەبىيات - سەنئەت فاكتورىنى ئېلىپ كەلگەن سەنئەت باھارى كىشىلەرگە ئانچە تونۇشلۇق بولمىغان قىزىلىسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىدا ئىككىنچى قېتىم ئازاتلىقنىڭ باھار گۈلىنى ئېچىلدۇردى. ھەسچەقاندەك مەخسۇس تەربىيە كورمىگەن، بەلكى باشلانغۇچ مەكتەپنىلا پۈتتۈرۈپ، ئاددىي ئۇسۇلچىلىقتىن ئۆسۈپ يېتىلگەن تالانتلىق ئۇسۇلچى، ئۇسۇل ئىجادىيە تېخنىكىسى ۋە رېژىسسورى نۇسرەت ئىجادىي كۈچىنى سەرپ قىلىپ ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن ئۇيغۇرچە يالغۇز كىشىلىك ئۇسۇل «پاختىكار قىز»، قىرغىزچە ئىككى كىشىلىك ئۇسۇل «بىرچۇپ قىزىل گۈل»، «كاجار ئۇسۇلى» لىرىنى بۇ قېتىمقى كورەك كە تەقدىم قىلدى. شۇيىلى 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى مەملىكەتلىك ئۇسۇل مۇسابىقىسىگە قاتنىش شى ئۇچۇن دالىيەنگە قاراپ ئايروپىلان بىلەن ئۇچۇپ كەتتى.

تالانت مېھنەتتىن كېلىدۇ

كىشىلەر داۋاملىق، قېرىغان مەزگىلدە ياشلىق دەۋرىنى، كېسەل بىلەن ئاغرىغان چاغلىرىدا ساغلام مەزگىلىنى، ئىجادىي كۈچى ئۇرغۇپ، ياشلىق باھارى قىيامىغا يەتكەن چاغلاردا بولسا ئۆزىنىڭ سەبى، گۈدەك، نادان دەۋرلىرىنى ئەسلەشنى ياخشى كوردۇ. بىراق ئۇنىڭ گۈدەك چاغلىرىدا تال - چىۋىقلارنى "ئات" قىلىپ مېنىپ ئويناپ ئوز تەڭتۇشلىرى بىلەن بىللە يۇمشاق توپىلار ئورلەپ كەتكەن يېزا يولىدا چاڭ تۈزۈپ يۈرگەن، چاڭ - توپىغا كومۇلۇپ يېتىشەل مەي قالغانلارغا قاراپ مەغرۇر كۈلگەن بالىلىق قىلىقلىرىنى كىمچۇ كوز ئالدىغا كەلتۈرەلسۇن؟ ساددە، ھىسسىياتلىق، شوخ، تېتىك سەھرا قىزى نۇسرەت 1959 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئاتۇش ناھىيىلىك سەنئەت ئومىگىگە ئۇسۇلچى بولۇپ خىزمەتكە ئورۇنلاشتى. "ھەممىنى ئو - مۇمنىڭ قىلىۋېتىشى" شامىلى تازا كۈچەيگەن، كىشىلەر ئوز ئەركىگە ئىگە بولالمايۋاتقان، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەشنىڭ داغدۇغىسى پۈتۈن مەملىكەتنى قاپلىغان كۈنلەردە ئاتۇش ناھىيىلىك سەنئەت ئومىگىمۇ بارلىق تەشۋىقات ئورگانلىرىغا ئوخشاشلا شامالغا قاراپ يۈزلەنگەن ئىدى. ئۇلار سەنئەتنىڭ ھەرقايسى تۈرلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەشنىڭ داغدۇغىسىنى ئىپادىلەشكە تىرىشاتتى. نۇسرەت بولسا بۇ ھەركەتكە ئانچىلا ماسلىشىپ كېتەلمىگەندەك كورۇنەتتى. بىراق، ئۇ ئويۇن تەييارلاش ۋاقتىنى بىكار ئوتكۈزۈۋەتمەيتتى. بىر كۈنى ئۇنىڭ چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىدىمۇ دەم ئالماي، شۇ چاغدىكى تەشۋىقات نۇقتىسى بىلەن قىسچە مۇناسىۋىتى بولمىغان، مەلۇم بىر شەھەرلىك سەنئەت ئومىگى ئورۇنلىغان ناخشا - مۇزىكىلىق دراممىدىكى قەلەندەرنىڭ رولىنى مەشىق قىلىۋاتقانلىغى پۈتكۈل كەسپداشلىرىنى ھەيران قالدۇرغان ئىدى. باشقا ئارتىستلار ھەرقانداق سەنئەت نومۇرلىرىنى رەپىتىسى قىلغاندا مەلۇم بىر يېتتەكچىنىڭ ياردىمىگە تايانماي ئېلىپ بارالمايتتى. ئەجىبا، نۇسرەت قانداقلا رەپىتىسى باشقا رايوندىن بۇيەرگە كېلىپ سەييارە ئويۇن كور - سەتكەن سەنئەت ئومىگىنىڭ ئورۇنلىغان دراممىسىنى بىرلا قېتىم كورۇپ، ئۇنىڭدىكى ئوزى ياقىتۇرغان پېرسۇناژنىڭ ناخشا - ئۇسۇل، ھەركەت قىياپەتلىرىنى ئەينەن ئوزلەشتۈرۈپ، ئوز ئالدىغا مۇستەقىل مەشىق ئېلىپ بارالايدۇ؟ چۈنكى، ئۇنىڭ قەتئى ئىرادىلىك بالىلىق خۇسۇسىيىتىگە ئوز ئالدىغا مۇستەقىل پەكمىر قىلالايدىغان ئوتكۈر زېھنى قۇۋۋەتمۇ يوشۇرۇنغان.

شۇ يىلى ئاتۇش ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن ھەرقايسى گۇڭشېلارنىڭ ئىشىتىن سىرتقى سەنئەت ئومەكلىرىنىڭ كورنىگىگە ئاتۇش ناھىيىلىك سەنئەت ئومىگىمۇ قاتناشقان ئىدى. نۇسرەتنىڭ ئوزى بىلگەنچە ئۆزلەشتۈرۈپ ئورۇنلىغان نومۇرى تاماشىچىلارنىڭ قىزغىن ئالغىشىغا ئېرىشىپ، باھالاش گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن بىرىنچى بولۇپ باھالىنىدىغانلىغىنى كىم بىلسۇن؟ ئۇنىڭ تۇنجى قەدەمدە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىسى كۆپ ئۆتمەيلا ئۇنى پۈتۈن جامائەتكە تونۇتتى ھەمدە ئوبلاستلىق سەنئەت ئومىگىنىڭمۇ قىزىقىشىنى قوزغىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ 1960 - يىلىدىن باشلاپ قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق سەنئەت ئومىگىنىڭ ئارتىسى بولۇپ قالدى.

ئېھتىياج - ئىجادىيەتنىڭ ئانىسى

ھەرقانداق تەبىئەت ھادىسىسى مۇقەررەر ھالدا كىشىلەرنىڭ روھىغا تەسىر كۆرسەتمەي قالمايدۇ. 1960 - يىللىرى مەملىكىتىمىزدە يۈز بەرگەن ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقنىڭ ئورنىنى كىشىلەرنىڭ روھىي جەھەتتىكى بايلىقى قاپلاپ، ئوزۇن ئارا تەتۈر تاناسىپنى شەكىللەندۈرمەكتە ئىدى. قىسقىغىنە بىر نەچچە يىللىق خىزمەت تارىخىغا ئىگە، ئاساسى ئاجىز، شەرت - شارائىتى ناچار بولغان ئوبلاستلىق سەنئەت ئومىگىمۇ بۇنىڭدىن چەتتە قالمىدى. بىراق قانداقلا بولسۇن كەمبەغەل چىلىكىنى يامان دەپ داتلاشقا بولمايدۇ - دە! كۆنۈپ قالغان ناچار تۇرمۇش شارائىتىدا ئۇزۇندىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان بىر نەچچە خەلق ناخشىسى كىشىلەرنىڭ قايغۇ ۋە شاتلىغىغا يېتىپ ئاشاتتى. ئۇسۇل نومۇرلىرى بولسا كىشىلەرنى ئانچە قىزىقتۇرۇپ كېتەلمەيتتى. كىشىلەرگە بەدىئىي زوق بېرەلەيدىغان يېڭى ئۇسۇل نومۇرلىرىنى ئىجات قىلىش ئۇچۇن جاپالىق ئىزلەنمەي، تۇرمۇشقا چوڭ قۇر چۆكمەي، تىرىشىپ ئىجات قىلماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ماددىي بايلىق ياراتقۇچىلار بىلەن مەنىۋى بايلىق ياراتقۇچىلارنىڭ ماتىرىيال مەنبەسى تۈپتىن ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، كەڭ خەلق ئاممىسى ئىچىگە بېرىپ تۇرمۇش ئۆگىنىشكە، تەتقىق قىلىشقا، سەنئەت ئالاھىدىلىكىگە ئىگە خام ماتىرىياللارنى قېزىپ چىقىشقا توغرا كېلەتتى. بىراق، ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مەنىۋى مەھسۇلاتلارنىڭ خېرىدارلىرى ئاساسەن كەڭ قىرغىز دىخان - چارۋىچىلىرى ۋە باشقا ھەرقايسى مىللەت ئەمگەكچىلىرى بولغانلىقتىن، ئۇلارغا خاس قويۇق مىللىي پۇراققا، مىللىي ئۇسۇل لۇپقا، مىللىي شەكىلگە ئەھمىيەت بېرىش تەلەپ قىلىنىاتتى. سەنئەت ئومىگىدىكى خادىملار ئۇچۇن ئېيتقاندا، ھەر يىلى تاغ - يايلاقلارغا بېرىپ سەييارە ئويۇن قويۇش پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىش - تۇرمۇش ئۆگىنىشنىڭ ياخشى پۇرسىتى ئىدى. ياشلىق دەۋرىگە ئەندىلا قەدەم قويغان نۇسرەت تۇرمۇشنىڭ بۇ قايىناملىرىدا بەھۇزۇر ئۇرۇشكە باشلىدى.

سەپەرنىڭ جاپا - مۇشەققىتىمۇ، كوڭۇللۇك پەيتلىرىمۇ بولىدۇ. كارۋان مەنزىلىگە يېقىنلاشقانسىرى سەپەرنىڭ جەۋرى - جاپاسى ئېسىدىن كۆتىرىلىپ، خىيالى تەپەككۈر ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىشقا باشلايدۇ. مانا شۇنداق ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرمۇش ئەمىلىيىتىدە شەكىللەنگەن مول شائىرانە تەسەۋۋۇرلارنى سەنئەتكارلار ئۆزىنىڭ ياغراق ئاۋازى، چۇشقۇن مۇزىكىسى، گۈزەل، شوخ، نەپىس ئۇسۇل ھەركىتىگە بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق كىشىلەرگە ئىستىتىك تۇيغۇ بېرەلەيدىغان بەدىئىي سەھى

نە سەنئەتگە ئايلاندۇرالايدۇ. ئوبلاستلىق سەنئەت ئومىگىنىڭ ھەر يىلى دىگىدەك بىر نەچچە قېتىم ئاپتونوم ئوبلاست دائىرىسىدىكى تاغ - يايلاقلارغا، چېگرا مۇداپىئە پونكىتلىرىغا بېرىپ سەييارە ھال سوراش ئويۇنلىرىنى كورسەتتىشلىرى ھەمدە قېرىنداش ناھىيە، شەھەرلىك سەنئەت ئومىگىلىرى بىلەن بولغان ئۆز ئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرى ياش تالانت ئىگىسى نۇسرەت ئۇچۇن نۇرغۇن ئىجادىي كۈچ بەخش ئەتتى ۋە ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى. ئۇ تاغ - يايلاقلاردىكى قىرغىز چارۋىچىلىرى ئارىسىغا يېتىپ بارغاندا ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش پائالىيەتلىرىنى چوڭقۇر، ئىنچىكە كۆزەتتى. ھەتتا شەرت - شارائىت يار بەرگەن بە - زى ھاللاردا قىرغىز خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى مىللى ئىشلەپچىقىرىشى بولغان شىرداق تىكىش، كاجار توقۇش، يىك بىلەن يىپ ئىگىرىش، كەشتە تىكىش، يۇڭ ساۋاش قاتارلىق مەشغۇلاتلىرىنى بىۋاسىتە ئۆز ئەمىلىيىتىدىن ئۆتكەزدى ۋە سېغىن سېغىش، ئوت - چوپ ئورۇش، مال بېقىش، قوزا ئېمىتىش، چارۋىلارنى تەبىئى ئاپەت ۋە ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلاش قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىنى ۋە تۇرمۇش ئادىتىدىكى خاس ھەركەتلىرىگە ئاساسلىنىپ كۆپلىگەن ئۇسۇل نومۇرلىرىنى ياراتتى. ئۇ ئانچە ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەيلا جاپالىق ئىزدىنىشلەر ئارقىلىق چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ۋە چېگرا مۇداپىئە جەڭچىلىرىنىڭ قەلبىنى ئەكس ئەتتۈردىغان تۇرمۇش پۇرىغى قويۇق، بەدىئىيلىكى يۇقۇرى، شوخ، نەپىس، ئىدىيىۋى مەزمۇنى چوڭقۇر، ئىپادىلەش ئۇنۋى كۈچلۈك بولغان «يايلاق ئىگىلىرىنىڭ يۈرەك سوغىسى»، «ئارقان ئېشىش ئۇسۇلى»، «مەشىق مەيدانىدا» قاتارلىق قىرغىزچە ئۇسۇللارنى ئىجات قىلدى ۋە ئۆزى ئورۇنلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ھەركەت شەكلى ھەر خىل بولغان «ئاتۇش ئۇسۇلى»نى ئىجادىي رەتلىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىجادىيەتلىرى 1964 - يىلى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىغىنىڭ 10 يىللىغىنى تەبرىكلەش مەزگىلىدە كەڭ ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ۋە يۇقۇرى باھاسىغا ئېرىشتى. 1965 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىغىنىڭ 10 يىللىغىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كورىگىدە ئۇ ئىجات قىلغان «يايلاق ئىگىلىرىنىڭ يۈرەك سوغىسى»، «ئارقان ئېشىش ئۇسۇلى»، «مەشىق مەيدانىدا» قاتارلىق 3 ئۇسۇل بىرىنچىلىكىگە ئېرىشكىلى تەقدىرلەندى ۋە پۈتۈن ئومىگمۇ كولىكتىپ ھالدا بىرىنچى باھالىنىپ، ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىغىنىڭ 10 يىللىغىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىش شەرىپىگە ئىگە بولدى.

ئىجادىيەتچىنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە قەلبىي

بالايى - ئاپەتلىك ئون يىللىق ئىچكى قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە لىن بىياۋ ۋە «توت كىشىلىك گۇرۇھ» ئۆزىنىڭ سىياسى غەرىزىگە يېتىش ئۈچۈن ئەڭ ئاۋال ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، چاقىنى ئىزىدىن چىقىرىۋەتتى. كىشىلەرنىڭ ئاڭ شىگىتەيسى قالايمىقانلاشقان بۇ كۈنلەردە پىشقەدەم، ئالانتلىق سەنئەتكارلارمۇ خۇددى باشقا ئىلىم ئەھلىگە ئوخشاشلا

روھىي جەھەتتىن خورلۇققا، كەسپىي جەھەتتىن چەكلەشكە ئۇچرىدى. گۈزەل، كوركەم مىللى ئۇ- سۇلنىڭ ئورنىنى ئاددى كوماندا بىلەن ئورۇنلىنىدىغان گىمناستىكا ھەركىتى ئىگەللىدى. كىشىگە روھىي گۈزەللىك بەخش ئېتىدىغان خۇشخۇي، ياڭراق، مۇڭلۇق ناخشا ئاۋازى يوقىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى كىشى قەلبىنى ۋەھىمگە سالدىغان دەھشەتلىك سادالار ئىگەللىدى. بىراق، شۇ كۈن- لەردە ئاددى ئۇسۇلچى نۇسرەتنىڭ قەلبىدە يەنىلا خەلقنىڭ مەنىۋى ھاياتىغا بولغان مېھرى - مۇھەببەت يالقۇنلايتتى. ئۇنىڭ كۈن بويى ئويلايدىغىنى ئۆزىنىڭ سەھنە ھاياتى ۋە مىللى ئۇ- سۇلنىڭ تەقدىرى ئىدى. ئىزچىل ھالدا ئىجادىيەت بىلەن شوغۇللىنىۋاتقان نۇسرەت بۇ تەلەپنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشقا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشتى. ئۇ ئىجات قىلغان «يايلاققا ئىستىپاق گۈلى ئېچىلدى» قاتارلىق ئۇسۇل نومۇرلىرى 1974 - يىلى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىغىنىڭ 20 يىللىغىنى تەبرىكلەش مەزگىلىدە ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى كەڭ جامائەتچى- لىكىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى ھەمدە 1975 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇل- غانلىغىنىڭ 20 يىللىغىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كورىگىدە 1 - دەرىجىلىك باھالىنىپ تەقدىرلەندى. 1976 - يىلى ئۇ بالىت ئۇسۇلى بىلەن قىرغىزچە مىللى ئۇسۇل بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇسۇللۇق تىياتىر «پامىردا باھار» نى ئىجات قىلىپ ئوزى رېژىسسور- لۇق قىلدى ۋە سەھنىدە رول ئالدى. ئۇزاق مۇددەتلىك سەھنە تۇرمۇشى ئۇنى ئۇسۇل ئىجادى- يەتچىسى، رېژىسسور ھەم تالانتلىق ئۇسۇلچى قىلىپ يېتىشتۈردى. ئۇزۇلكىز ئىجادىيەت بىلەن شوغۇللىنىش نۇسرەتنىڭ كەسپىي ۋە نەزىرىيەۋى ئىقتىدارىنى بارغانسېرى ئاشۇردى. تەشكىل ئۇ- نىڭ كەسپىي ئىقتىدارىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئومەكتە ئىجادىيەت بىلەن شوغۇللىنىشتىن تاشقىرى ياش ئارتىمتىلارنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى. نۇسرەت ئۆزىنىڭ كەسپىي قابىلىيىتى ئاشقانسېرى يۈكنىڭ ئېغىرىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۈستىگە ئېلىپ ئورۇنلىدى. بۇ جەرياندا ئۇ تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈلگەن ياش ئارتىمتىلارنى يالغۇز كىشىلىك، ئىككى كىشىلىك، ئۈچ كىشىلىك ۋە گۇرۇپپىلىق ئۇسۇللارنى بىمالال ئوينىيالايدىغان دەرىجىگە يەتكۈزدى. ئۇلار ئارىسىدا ياخشى تەربىيە ئالغان بىر نەچچە نەپەر شاگىرت ھازىر ئومەكتىڭ ئاساسلىق ئۇسۇلچى- لىرىدىن بولۇپ قالدى. ئۇلار ئورۇنلىغان بىر نەچچە ئۇسۇل نومۇرلىرى مەملىكىتىمىز قۇرۇلغان- لىغىنىڭ 30 يىللىغىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كورىگىدە ۋە مە- لىكەتلىك يالغۇز كىشىلىك، ئىككى كىشىلىك، ئۈچ كىشىلىك ئۇسۇل مۇسابىقىسىنىڭ ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن تاللاش مۇسابىقىسىدە مۇنەۋۋەر ئۇسۇل باھالاندى. بۇ نومۇرلار مەملىكەتلىك ئۇ- سۇل مۇسابىقىسىگە قاتنىشىش ئۈچۈن ئاپتونوم رايونىمىزغا بېرىلگەن 7 ئۇسۇل نومۇرىنىڭ 3 نى ئىگەللىدى. شۇنىڭ بىلەن 1980 - يىلى دالىيەندە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك تۇنجى قېتىملىق (يالغۇز كىشىلىك، ئىككى كىشىلىك، ئۈچ كىشىلىك) ئۇسۇل مۇسابىقىسىدە ئۇ ئىجات قىلغان ۋە رېژىسسورلۇق قىلغان ئىككى كىشىلىك قىرغىزچە ئۇسۇل «بىر جۈپ قىزىل گۈل» 3 - دەرىجى- لىك ئەسەر باھالىنىپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ۋە جۇڭگو ئۇسۇلچى- لار جەمئىيىتى تەرىپىدىن 3 - دەرىجىلىك ئىجادىيەت مۇكاپاتى بىلەن مۇكاپاتلاندى. بۇ ئۇسۇل نومۇرىنى ئورۇنلىغۇچىلاردىن نۇسرەت تەربىيەلەپ يېتىشتۈرگەن ياش ئۇيغۇر ئۇسۇلچى گۈلجامال

2 - دەرىجىلىك ئورۇنلىغۇچى بولۇپ باھالىنىپ، مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ۋە جۇڭگو ئۇسۇلچىلار جەمئىيەتتە نىڭ 2 - دەرىجىلىك ئورۇنلىغۇچى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ لايىھىلىگەن «كاجار ئۇسۇلى» نىڭ كىيىم لايىھىسىمۇ مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ۋە جۇڭگو ئۇسۇلچىلار جەمئىيەتى تەرىپىدىن 3 - دەرىجىلىك لايىھىلەش مۇكاپاتىغا ئىگە بولدى.

تالانتلىق ئۇسۇل ئىجادىيەتچىسى نۇسرەت 1943 - يىلى ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ ھازىرقى كاتتا يىلاق كۆكشى چۈشۈرگە دادۇيىدە كەمبەغەل دىخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن ئىدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ناخشا - ئۇسۇلغا باي مەنىۋىي تۇرمۇشى ئۇنىڭ كىچىكىدىنلا تەبىئىي ھالدا ئۇسۇل مەستانىسى بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۈچۈن مۇنبەت زىمىن بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ پۇتۇن ياشلىق باھارىنى خەلقنىڭ مەدەنىي ھاياتىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن بېغىشلاپ، نۇرغۇن ئۇيغۇرچە ئۇسۇل نومۇرلىرىنى ئىجات قىلىش ۋە ئاتۇش خەلق ئۇسۇلىنى رەتلەشتىن باشقا يەنە قېرىنداش قىرغىز خەلقىنىڭ مىللىي ئۇسۇلىنى يارىتىش، ئۇنى ھازىرقى زامان سەۋىيىسىگە كۆتىرىشتە پارلاق تۆھپىلەرنى قوشتى. ئۇ رايون كېسلى بىلەن ئاغرىپ، داۋالاشلار ئۇنۇم بەرمەي، 1981 - يىلى 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى 38 يېشىدا ئاتۇشتا ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ ۋاپاتى سەنئەت ئاسمىنىڭ بىر يۇلتۇزى. نىڭ ئېقىپ كەتكىنىدە كىشىلەر قەلبىنى خىرە قىلدى. بىراق، ئۇ ئۆز قەلبىدىكى سەنئەتكە بولغان مۇھەببەت يالقۇنىنى ياش شاگىرتلىرىنىڭ قەلبىگە، كەسپداشلىرىنىڭ قەلبىگە تۇتاشتۇرۇپ قويۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىجادىي ئەمگەكلىرى پارلاق نۇر چېچىپ، بۇ كەڭ زىمىندە ئۇيغۇر خەلقى بىلەن قىرغىز خەلقىنىڭ قېرىنداشلارچە مىللىي دوستلىغىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقىچە داۋام قىلغۇسى!

دۇتار

ئايلىمەت مەھەممەت

ئارامى جان، ھوزۇرى دىل سەھەردە دىلىبىرىم دۇتار،
 كوڭۇلنىڭ شات - خۇرامى سەن سەپەردە دىلىبىرىم دۇتار.
 ھاياتىمنىڭ باھارىنى ئانا يۇرتۇمدا گۈللەتتىم،
 مىسالى بۇلبۇلى ئۆزەڭ نەزەردە دىلىبىرىم دۇتار.
 ئۇلۇغ ئىستەك پىراقىدا دىلىمدا ئۇرغىغان تۇيغۇ،
 ئەجەپ ياڭراق شۇ ئارىم سەن زەپەردە دىلىبىرىم دۇتار.
 قەدەم قويدۇم جاسارەتتە ئىلىم - پەن يولىدا دادىل،
 زەپەر پەيزىنى سۈرگەيمىز چىمەندە دىلىبىرىم دۇتار.
 گۈزەل غايە، مىرادىمغا يېتەرەمەن زوق ئېلىپ سەندىن،
 ئۆزەڭ سەن سىردىشىم ھەر بىر قەدەمدە دىلىبىرىم دۇتار.
 تۇغۇلدۇم ناخشا كانىدا سېنىڭ بىرلە بولۇپ ھەمدەم،
 شۇڭا كوز قارچۇغۇمدۇرسەن ۋەتەندە دىلىبىرىم دۇتار.

قىرغىز خەلقىنىڭ ئەھلى كىرەتچىسى

ئىمىراي ئەيسا

ئەگەر سىز رادىيودىن سالى بوز بۇش ئورۇنلىغان قىرغىزچە ناخ-شىلارنى ئاڭلاۋاتقان ۋاقىتىڭىزدا رايونىمىزنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي تاغ جىلغىلىرىدىكى قىرغىز بوز ئويلىرىدە ① بولۇپ قالدىغان بولسىڭىز، ئۇلارنىڭ سالى بوز بۇش نامىغا ئايمىن ئوقۇپ ئۇنى چىن دىلىدىن ماختىشىۋاتقانلىغىنى ئاڭلىغان ۋە كۆرگەن بولاتتىڭىز. قىرغىز خەلقىدە "ئادەم بولىدىغان بالا كىچىكىدىن مەلۇم" دىگەن ماقال بار. يولداش سالى بوز بۇش قىزىلىق قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ئاقچى ناھىيە بازار ئىچىدىن بولۇپ،

باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋاقىتلىرىدىن تارتىپلا سەنئەتكە زور ئىشتىياق باغلىغان ھەمدە ناخشا ئېيتىشقا بەكمۇ ئامراق ئىدى. شىنجاڭ ئازات بولغان مەزگىللىرىدە ناھىيىدە سەنئەت ئومىكى بولمىغاچقا باشلانغۇچ مەكتەپ سەنئەت كۆرۈشى ھېيت - بايراملاردا شەھەر ئاھالىسىغا ئۆزلىرى تەييارلىغان كونسېرت نومۇرلىرىنى كورسىتەتتى. بۇنداق چاغلاردا كىچىكىدە ئوماق قىز سالى سەھنىگە چىقىپ، بالىلارغا خاس جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن ناخشا ئېيتقاندا پۈتۈن مەيدان شۇنداق جىمجىتلىققا چۆمەتتىكى، پۈتۈن دىققىتى بىلەن ناخشىغا ئەسىر بولغان تاماشىبىنلار ناخشىنىڭ قانداق تۈگىگەنلىكىنى سەزمەي قېلىشاتتى ۋە بىردىن گۈلدۇراس ئالغىش ياڭرىتىپ، ئەشۇ ئوماق قىزنى بىر قانچە قېتىم قايتا ناخشا ئېيتىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىشاتتى. كىشىلەر ئۇنى ماختىشىپ: "بۇ قىزنىڭ ئاۋازى نىمە دىگەن سۈيۈكمۇدۇ؟!"، "بۇ قىز چوڭ بولسا ئېرىچى ③ بولۇپ چىقىدۇ" دېيىشىپ كېتەتتى.

سالى يىلغۇز سەنئەت ھەۋەسكارى بولۇپلا قالماي، بەلكى مەكتەپتە ھەممە دەرسلىرىنى ئەلا ئوقۇيتتى. شۇڭا 1953 - يىلى ناھىيىلىك بانكا ئاچقان ياش بانكا خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈش

① بوز ئوي - كىگىز ئوي. ② سۈيۈكمۇ - يېقىملىق. ③ ئېرىچى - ناخشىچى.

مەكتىۋىگە قوبۇل قىلىنغان ئىدى. دەل شۇ مەزگىلدە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سەنئەت ئومىكى ئاچى نىھىمىسىگە ئويۇن قويۇشقا بېرىپ قالىدۇ ۋە ئاچى ناھىيە بازار ئىچى باشلانغۇچ مەكتەپ سەنئەت كۇرۇۋىگىنىڭ نومۇرلىرىنى كورۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كىچىككىنە ناخشىچى قىز سالنىڭ ياخشى ناخشىچى بولالايدىغانلىغىغا كوزى يېتىپ ئۇنى ۋىلايەتلىك سەنئەت ئومىكىگە قوبۇل قىلىدۇ. يولداش سالى شۇندىن تارتىپ 1955 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىغىچە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سەنئەت ئومىكىدە ئىشلەيدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرى مەھكىمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن قەشقەر سەنئەت ئومىكىگە يۆتكىلىپ بارىدۇ ۋە ئۇ يەردىن ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت ئومىكىگە تاللىنىدۇ. ھەر قايسى مىللەتتىن تەركىپ تاپقان مۇنداق بىر چوڭ سەنئەت ئومىكى ئائىلىسىگە قوشۇلغان خان سالى بوزۇش ئۇستاز ۋە باشقا ئارتىستلاردىن كەمتەرلىك بىلەن ئۇگىنىپ، ناخشا ئېيتىش ماھارىتىنى داۋاملىق ئۆستۈرۈش بىلەن ئۆز مىللىتىنىڭ ناخشىلىرىنى ئورۇنلىغاندىن تاشقىرى يەنە باشقا قېرىنداش مىللەت ناخشىلىرىنىمۇ ھەم چەتئەل ناخشىلىرىنىمۇ تىرىشىپ ئۇگىنىپ سەھنىدە ئورۇنلايدۇ.

يولداش سالى بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، نەنجىڭ قاتارلىق جايلارغا بىر نەچچە قېتىم بېرىپ قىرغىز خەلقىنىڭ ناخشىسىنى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە ئاڭلاتتى. مىللەتلەرنىڭ ئوزئارا چۈشىنىشى، ئۇگىنىشى، ئىتتىپاقلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇناسىپ ھەسسە قوشۇپ، بارغانلا جايدا تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

يولداش سالى گەرچە مەخسۇس سەنئەت مەكتەپلىرىدە ئوقۇمىغان بولسىمۇ، ئوزلىكىدىن تىرىشىپ ئۇگىنىپ، كەسپى ماھارىتىنى ئۇزلۇكسىز تۈردە ئۆستۈرۈپ باردى. شۇڭا ئۇ ناخشا ئېيتىش ۋە ئىجادىيەت ئىشلىرى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ «مەكەنم»، «تۇلاڭدا»، «ئەتىر پۇرايدۇ»، «پامىر»، «سايرايەن»، «زامانىۋىلىشىش يولىدا».. قاتارلىق ناخشا ۋە خورلارنى ئىسجات قىلدى. بۇ ناخشىلار ھازىر سەھنىلەردە ئېيتىلىپ، رادىيولاردا ئاڭلىتىلىپ كەلمەكتە. قىرغىز خەلقى ئىچىدىن چىققان ناخشىچى - سالى ئەڭ دەسلەپ «قىزىل چوغ» دىگەن خەلق ناخشىسىنى ئورۇنلاش بىلەن داڭ چىقارغان بولسا، كېيىن «جىپىڭجۇن» ناخشىسىنى ئېيتىش بىلەن پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا كەڭ تونۇلدى. ھەتتا ئۇنىڭ «جىپىڭجۇن» دىگەن ناخشىسى چەتئەل سەھنىلىرىدىمۇ ئېيتىلدى. يولداش سالى ئورۇنلىغان ناخشىلارنىڭ ھىسسىياتى كۈچلۈك، مىللى پۇرۇغى قويۇق ۋە تەبىئى بولۇپ، بۇ جەھەتتە مەلۇم ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇ ئۆز مىللىتىنىڭ ناخشىسى ياكى باشقا قېرىنداش مىللەت ناخشىلىرىنى ئورۇنلاشتا، شۇ ناخشىدىكى مىللى پۇراقنى، توغرىلىقنى، ھىسسىياتىنى ئېنىق ئىپادىلەش بىلەن ھەر مىللەت خەلقىگە تونۇلغان. ئۇ ھازىر مەملىكەتلىك مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى.

يولداش سالى گەرچە 30 يىللىق ھاياتىنى سەنئەت ساھەسىدە ئۆتكۈزگەن داڭلىق ناخشىچى بولسىمۇ، يەنىلا مەشق قىلىشنى توختاتمىدى ۋە سەھنى ھاياتىدىن ئايرىلمىدى. ئۇ ۋەتەننىڭ توتتە زامانىۋىلىشىشى ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرغىچە ناخشا ئېيتىش، ئىسجات قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، كېيىنكى ئەۋلاتلارغا كۆپرەك ئىز قالدۇرۇشى يولىدا جانپىدالىق بىلەن ئىزدەنمەكتە.

ئاۋال دراما ۋە قەلىمگى يازايلى

سۇڭ گۇاڭزۇ

ۋە قەلىمگى دراممىنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشتا مۇھىم بىر ئامىل. سەھنە ئەسىرىنىڭ رومانغا ئوخشىماسلىقى پەقەت ۋە قەلىمگى ئۇزۇپ قويۇشقا، ئاپتورنىڭ پېرسۇناژلار ئۈستىدىكى تەسۋىرى ۋە تەھلىلىنى قىستۇرۇشقا بولمايدىغانلىغىدىلا ئەمەس، بەلكى ۋە قەلىمگى ئارقىلىق پېرسۇناژلارنى ئىپادىلەپ بېرىدىغانلىغىدىدۇر. بىرەر تەسىرلىك ۋە قەنىنىڭ كۈچلۈك كوئۇل ئېچىش رولى بولىدۇ. كوئۇل ئېچىش ئارقىلىق تەربىيىۋى مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ۋە قەلىمگى كەم بولسا بولمايدۇ.

قېدىمقى يۇنان تىراگىدىيىلىرى يۇنان ئەپسانىلىرى بىلەن رىئايە تىلىرىدىكى ۋە قەلىمگىلەردىن پايدىلىنىشتىن بارلىققا كەلگەن. شېكسپىر ئەسەرلىرى ۋە قەلىمگىنىڭ جانلىق ۋە مول بولۇشى بىلەن ئېنگېلىسنىڭ ماخىشىمغا ئېرىشكەن. مەملىكىتىمىز ئەنئەنىۋى تىياتىرلىرىنىڭ كوپىنچىسى ھىكايە، رىئايە ۋە قىسسەلەردىن ئېلىنغان بولۇپ، ۋە قەلىمگىنىڭ ئالاھىدە، ئۆزگىرىشچان ۋە مۇكەممەل بولۇشىغا چوڭقۇر ئەھمىيەت بېرىلگەنلىكى بۇنىڭغا روشەن مىسال بولالايدۇ.

بەزىلەر يولداش شاينىدىن: "قايسى خىلدىكى ئەسەرلەرنى سەھنە ئەسىرى قىلىپ ئۆزگەرتىشكە مۇۋاپىق ۋە ئاسانراق" دەپ سورىغاندا، يولداش شاينەن: "ھىكايىۋىلىكى بىر قەدەر كۈچلۈك" بولۇشىنى ئالدىنقى شەرت قىلىپ قويغان. ئەپسۇسكى، سەھنە ئەسىرى يېزىشنى يېڭىدىن ئۆگىنىۋاتقان بەزى يولداشلار ۋە قەلىمگىنىڭ سەھنە ئەسىرىدە نەقەدەر مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغانلىغىنى چۈشەنمەيدۇ. ۋە قەلىمگى ۋە پېرسۇناژلارغا ئاساسلىنىپ ئەسەر يازماي، ئەكسىچە، نوقۇل ھالدا توقۇنۇش قانۇنىيىتىگە ئاساسلىنىپ، تېما تاللاپ مۇقەددىمە يېزىپ، راۋاجلاندۇرۇپ، ئەۋجىگە كۆتىرىپ، خاتىمە يېزىش رېتى بويىچە ئەسەرنى قۇراشتۇرۇپ چىقىدۇ. زىددىيەتلەرنى سۇنۇش ھالدا كەسكىنلەشتۈرىدۇ ۋە ئەسەرنى تاماملايدۇ. بۇنداق ئۇسۇل بىلەن يېزىلغان ئەسەر گەرچە "سەھنە ئەسىرى يېزىش قانۇنىيىتى" گە ئۇيغۇن بولسىمۇ، ماھىيەتتە، ئابستىراكت بىر نەرسە بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. ئەگەر ئاپتورنى "ئەسىرىڭىزدىكى ۋە قەلىمگى ئاددى قىلىپ تونۇشتۇرۇپ بېقىڭ" دېسە، ئېنىقراق بىر نەرسە دېيەلمەسلىكى مۇمكىن. ھەممىمىزگە مەلۇم، "توت كىشىلىك گۇرۇھ" ۋاقتىدا نۇرغۇن سەھنە ئەسەرلىرى ۋۇ-چۇنتاكاكەلگەن ئىدى. ئۇ ئەسەرلەردە زىددىيەتلەر توقۇنۇشى قالدۇرۇش ئۈچۈن بولۇپ، "پەللە" گە يەتكەن ئىدى. لېكىن تاماشىبىنلار قايتقاندىن كېيىن ئەسەر ۋە قەلىمگىنى ئېسىدە قالدۇرۇپ، باشقىلارغا سوزلەپ بېرىش بەكمۇ تەس ئىدى، شۇڭا مۇنداق سەھنە ئەسەرلىرىنى كوپچىلىك "ئىۋىۋىنى يوق ئىۋىۋىن" دەپ ئاتاشقان ئىدى.

شۇڭلاشقا مەن سەھنە ئەسىرى يېزىشنى يېڭىدىن ئۆگەنگۈچىلەرگە شۇنداق نەسىھەت قىلىمەنكى، سىز ئالدى بىلەن ئەمىلىي تۇرمۇشنى چىقىش نۇقتىسى قىلىش، بىر سەھنە ئەسىرى ھىكايىسىنى يېزىپ بېقىش، شەخسلەر قانداق ھەرىكەتلىنىشكە تېگىشلىك بولسا، شۇنداق ھەرىكەت قىلسۇن. ھىكايە قانداق تەرەققى قىلىشقا تېگىشلىك بولسا، شۇنداق تەرەققى قىلسۇن، "سەھنە ئەسىرى يېزىش قانۇنىيىتى" نى ۋاقتىنچە بىر تەرەپكە قويۇپ تۇرۇڭ.

يەنە بەزى يولداشلار: سەھنە ئەسىرى يېزىش بەكمۇ كۆپ ۋاقىت تەلەپ قىلىدۇ، كۆپ ھاللاردا بىرىنچى قېتىمدىلا «ئولۇمگە مەھكۇم قىلىنىدۇ، دەپ ئاغرىنىدۇ. بۇ دائىم ئۇچرايدىغان ئەھۋال. بۇ، بىر ئەسەرنىڭ سەھنىدە ئوينىلىشى جەھەتتىكى سەۋەپلىرىدىن باشقا، يېزىقچىلىق جەھەتتىمۇ ھەقىقەتەن كۆپ قېيىن تەرەپلىرى بارلىغىنى، چەكلىمىلەرنىڭ ناھايىتى چوڭلىغىنى، تاقابىل تۇرۇش ئاسان ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ. سەھنە ئەسەرنىڭ قۇرۇلۇشىنىلا ئېلىپ ئېيتىدىغان بولساق، ئاپتورنى خېلى كۆپ ئاۋارە قىلىدۇ. ۋاقىت، ئورۇننى مەركەزلەشتۈرۈش، ۋەقەلىكىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، شەخسلەرنىڭ سەھنىگە چىقىشى ۋە چۈشىنىشى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئاپتور ئەلۋەتتە جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈشى كېرەك. شۇڭا ياش ئاپتورلار ئۇنۈمسىز ئەمگەكتىن ساقلانماقچى بولىدىكەن، ئالدى بىلەن بىر سەھنە ئەسىرى ھىكايىسى يېزىپ، كۆپ تەرەپلىمە پىكىر ئېلىپ، جەزمەن سەھنىدە ئەسەرنىڭ ئۆزگەرتىشكە ئىشەنچ قىلغاندىن كېيىن، ئاندىن پەردىلەرگە ئايرىش، كورۇنۇشلەرگە بولۇش قاتارلىق مۇرەككەپ ۋە ئىنچىكە بولغان قۇرۇلما مەسلىسىنى ھەل قىلىش كېرەك.

قىسقىسى، سەھنە ئەسىرى ۋەقەلىكىنى يېزىش — سەھنە ئەسىرى يېزىشتىكى ئاساسىي ھەقىقەت. قارماققا ئۇزۇن يول يۈرگەندەك كورۇنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇدۇل يولنى تاللىغانلىقتۇر.

ئۇنداقتا، سەھنە ئەسىرى ۋەقەلىكىنى يېزىشتا قانداق تەلەپلەر قويۇلسىدۇ؟ بۇنىڭغا ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى تەلەپلەردىن باشقا سەھنە ئەسىرى يېزىشتىكى ئالاھىدە تەلەپلەرمۇ قويۇلىدۇ. ئادەتتە تىكى تەلەپ دېگىنىمىز، رىئال شەخسلەر، ئاكتىپ تېما، جانلىق ۋەقەلىك، تىل قاتارلىقلارنى كورسىتىدۇ. ئالاھىدە تەلەپ دېگىنىمىز، تاللانغان تېمىدا ئۆزىگە خاس ئۇسلۇپقا ئىگە، ئۆتكۈر زىددىيەتلەر توقۇنۇشى بولۇشى كېرەك دېگەنلىكتۇر. سەھنە ئەسىرىدە زىددىيەتلەر توقۇنۇشى، ئەلۋەتتە، ئۆتكۈر بولۇشى لازىم. توقۇنۇش ئۆتكۈر بولغاندىلا ئاندىن ۋەقەلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگىلى، چەكلىمىك ۋاقىت ئىچىدە شەخسلەرنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى ئۆزگەرتكىلى ۋە تەقدىرنى بەلگىلىگىلى، شەخسلەرنىڭ خاراكتىرىنى ئېچىپ، ئاساسىي تېمىنى گەۋدىلەندۈرگىلى بولىدۇ. سەھنە ئەسىرىدە زىددىيەتلەر توقۇنۇشى خۇددى يولداش خۇكۇ «دىراما يېزىشنى ھەقىقەت قىلىش خاتىرىسى» دە ئېيتقانداك ئۆزىگە خاس ئۇسلۇپقا ئىگە بولۇشى كېرەك. ئاز ئۇچرايدىغان زىددىيەتلەردە ئالاھىدەلىك بولۇپلا قالماي، بەلكى دائىم ئۇچرايدىغان زىددىيەتلەردىمۇ ئالاھىدىلىك، يەنى كەم ئۇچرايدىغان شەخسلەر بولىدۇ. مۇنداق شەخسلەرنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتى ۋە تەقدىرنى ئىپادىلەش شەكلى قوللىنىلسا ئۇلارمۇ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇپقا ئىگە بولىدۇ. ئۇندىن باشقا، سەھنە ئەسەرنىڭ تېمىسىنى تاللاشتا سەھنىدە ئويناشقا قۇلاي بولۇش — بولماسلىغىنى كوزدە تۇتۇش كېرەك. سەھنە ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكى ۋەقەلىك، پېرسۇناژلارغا ئوخشاشلا تۇرمۇشتىن ئېلىنىدۇ، پېرسۇناژلارنىڭ بولۇشى ۋەقەلىكىنىڭ بولۇشى ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاپتور تۇرمۇشتا پېرسۇناژلار بىلەن تونۇشۇپلا قالماي، بەلكى ۋەقەلىكىنى كۆپرەك توپلىشى كېرەك. ئاڭلىشىمىزچە رۇس يازغۇچىسى گوگول بىروروكراتلار بىلەن ئىنتايىن تونۇش بولۇپ، خېلى بۇرۇنلا بىرەر كوممىدىيە يېزىپ ئەمەلدارلارنى ھەجۋ قىلىشنى ئويلاپ يۈرگەن ئىكەن. بۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدە پېرسۇناژلارنىڭ بارلىغىنى، ئومۇمەن

ئېيتقاندا، تېمىنىڭمۇ بارلىغىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن ئاساسىي تىپى ۋە پېرسۇناژلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرەر مۇۋاپىقى ۋە قەلىمكى تاپالمىغاچقا ئۇزاققىچە قەلەم تەۋرىتەلمىگەن ئىكەن. بىر كۈنى پۇشكىن گوگولغا ئىجادىيەت ماتىرىيالى توپلاش ئۇچۇن ئورنى-بۇرگقا بارغانلىغىنى، ئۇ يەردىكى ئەمەلدارلارنىڭ قىزىقارلىق ھالدا ئۇنى بۇيەرگە شەخسى زىيارەتكە كەلگەن رېۋىزور دەپ بىلىشىپ، ئورۇن سىز چۈچۈپ، نۇرغۇن كۈلكىلىك ئىشلارنى قىلغانلىغىنى ئېيتىپ بەرگەن. گوگول بۇ ۋەقەنى ئادەتتە تۇرمۇشتا كۆرگەن نۇرغۇن ۋەقەلىرى بىلەن بىرگە يۇغۇرۇپ، داڭلىق «رېۋىزور» ئەسىرىنى يېزىپ چىققان. پېرسۇناژلار بىلەن ۋەقەلىك بىر - بىرىگە چېتىشلىق بولمىدۇ، پېرسۇناژلارمۇ، ۋەقەلىكمۇ بولۇشى، ۋەقەلىكىمكى پېرسۇناژلار بىلەن تونۇش بولۇش شەرت. شۇنداق قىلغاندىلا، ئاندىن ئالتۇن ئۇزۇككە ياقۇت كوز سالغاندەك، ئۆز ئارا ھاسىللىشىپ تېخىمۇ ئوبدان ئۇنۇم بېرىدۇ.

دەك ئاخىرىدا قوشۇمچە قىلىپ ئېيتىپ قويدىغان نەرسە، ھازىر دۇنيادا ھىكايىمۇلىكى كۈچلۈك بولمىغان، ھەتتا مۇكەممەل ۋە قەلىمكى يوق سەھنە ئەسەرلىرىمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. بۇ ئەسەرلەر مەلۇم پېرسۇناژلارنى ياراتقان ۋە مۇئەييەن ئىدىيىمۇ ھەزمۇنى ئىپادىلىگەن بولسىلا، ئۇلار سەنئەت گۈلزارىدىن بىر ئورۇن تۇتۇپ تۇرىۋاتىدۇ. لېكىن مېنىڭچە، مۇنداق ئەسەرلەرنى يېزىش مۇكەممەل ۋە قەلىمكى بار سەھنە ئەسىرىنى يېزىشقا قارىغاندا تېخىمۇ قىيىن بولسا كېرەك. ياش ئاپتورلار ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنى تىكلەش ئۇچۇن، ئالدى بىلەن ئىشنى قائىدىلىق باشلىشى كېرەك. ئەگەر ھىكايە يېزىشتەك ئاۋارىچىلىقتىن چەتنەپ ئۆزىنىڭ ئۇسلۇبىنى ياراتماقچى بولمىدىكەن، ئىش چوقۇم ئۇنىڭ ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ چىقىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئەدەبىيات - سەنئەت ژورناللىرىدا كۆپرەك سەھنە ئەسەرلىرى ئۇچۇن ماتىرىيال بولالايدىغان سەھنە ئەسەرلىرى ھىكايىلىرىنى ئېلان قىلىشنى تەكلىپ قىلىمەن. بۇنداق قىلىش ياش ئاپتورلارنى سەھنە ئەسەرلىرى ھىكايىلىرىنى يېزىشقا ئادەتلەندۈرۈشكە، شۇ ئارقىلىق سەھنە ئەسەرلىرىنى گۈللەندۈرۈشكە پايدىلىق. سەھنە ئەسەرلىرى ۋە قەلىمكىنىڭ ئۆزى ئەسلىدىلا ئاممىۋى خاراكتىرلىق ئەدەبىيات شەكلى بولغاچقا، ئۇ كەلگۈسىدە كىنو ھىكايىلىرىغا ئوخشاش، كىتاپخانلارنىڭ ئالاقىسىغا ئېرىشىدۇ.

خەنزۇچىدىن: سايىم ئىسمايىل تەرجىمىسى

چارلىز چاپلىن ھەققىدە ھىكايىلار

چېن جىيەنخۇا

ئېچىنىشلىق ئوسمۇرلۇك دەۋرى

چارلىز چاپلىن ئوز تەرجىمىھالىدا ئوسمۇرلۇك دەۋرىدىكى جاپا - مۇشەققەتلىك كەچۈرمىشلىرىنى بايان قىلىدۇ، بۇنى ئوقۇغان كىشىنىڭ كوڭلى بۇزۇلىدۇ. چاپلىن ئون ئىككى ياشقا كىرگەن يىلى ئاكىسى شېندى پوچتىخانىغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئانىسى شېندىنىڭ يەكشەنبە كۈنى ياخشى كىيىنىپ سالاپەتلىك بولۇشى ئۈچۈن پۇل يىغىپ مىڭ تەسلىكتە بىر قۇر كىيىم ئالىدۇ. ئەمما ئانىسى ھەر دۈشەنبە كۈنى بۇ كىيىمنى گورۇخانىغا ئاپىرىپ بېرىپ، ئۇنىڭدىن ئالغان بىر نەچچە شىلىنىڭ گورۇ ھەققى بىلەن ئائىلىسىنىڭ تۇرمۇشىنى قامدايدۇ، ھاپتىنىڭ ئاخىرىدا شېندى ئېلىپ كەلگەن ئىش ھەققى بىلەن ھىلىقى كىيىمنى قايتۇرۇپ ئېلىپ كېلىدۇ. مۇشۇنداق قىلىپ ئىككى يىلدىن كېيىن، بۇ كىيىم يىرتىلىپ كەتكەنلىكتىن، گورۇخانىمۇ ئۇنى گورۇگە ئالمايدۇ.

ھىسداشلىق ئۇرۇغى

چاپلىننىڭ ئانىسى ئىنتايىن دىلى يۇمشاق ئايال ئىدى، بىر كۈنى ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ نامراتلىشىپ قالغان قەدىناس دوستىغا ئۇچراپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئائىلىسى ئىنتايىن نامرات بولسىمۇ، دوستىنى ئۆيىگە باشلاپ بېرىپ غىزالاندۇرىدۇ. كىيىم - كېچەك بېرىدۇ. بۇنىڭدىن چاپلىن چوڭقۇر تەسلىنىدۇ، چاپلىننىڭ ئانىسى ئادەتتىمۇ بالىلىرىغا ئاق كوڭۇللۇك ۋە ھىسداشلىق قىلىش مەزمۇنىدىكى نۇرغۇن ھىكايىلارنى سۆزلەپ بېرەتتى.

چاپلىن نامراتلىق تۇپەيلىدىن ئوقۇشنى توختىتىپ تىرىكچىلىك قىلىدۇ؛ گۈل ساتىدۇ، شام دۈكىنىدا خىزمەتچى بولىدۇ، دوختۇرخانىدا تازىلىق ئىشچىسى بولىدۇ، كىشىلەرنىڭ ئويىدا ھالايمۇ بولىدۇ، باسما زاۋۇتىدا شاگىرت بولۇپ ئىشلەيدۇ ۋە باشقا نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىدۇ. ئۇ سەرگەردانلىق تۇرمۇشتا دەرت - ئەلەم ۋە ئىسسىق - سوغاقنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەچكە، توۋەن قاتلام جەمىيەتنىڭ ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ھالىتىگە نىسبەتەن چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە بولىدۇ.

ئوزلىكىدىن قېتىمقىنى ئۇگەنىش

چاپلىن كىچىكىدىن تارتىپلا كۈزىتىشكە ماھىر ئىدى، ئۇ ئانىسىنى دوراپ ھەرخىل ئاۋاز -

سىز تىياتىر ھەركەتلىرىنى قىلاتتى. شۇڭا ئۇ بەش يېشىدىلا سەھنىگە چىقىپ ئويۇن كورسىتىپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن. ئۇ سەككىز يېشىدا تىياتىر ئومىگىگە كىرىپ سەنئەت ئۆگەنگەن ھەمدە جاپالىق مۇھىتتا ئاۋازسىز تىياتىر سەنئىتىنى ئۆگەنگەن. ئۇنىڭ ئۆگىنىشى بەزىدە ئۇزۇن-لۇپمۇ قالغان، ئۇ كۆپ قېتىم ئۆگۈشۈشۈزلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، باشتىن - ئاياق سەنئەت ئۆگىنىش نىيىتىدىن يانمىغان، ئۇ يەنە سېرىكىمۇ ئۆگەنگەن. ئوسمۇرلۇك دەۋرىدە بىر نەچچە يىللا ئوقۇغان، شۇڭا ھەر قېتىم باشقا ئۆلكىلەرگە سەييارە ئويۇن قويغىلى بارغاندا، ھېچىشە دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ مەكتەپكە بېرىپ ئۆگەنگەن بىلىملىرىنى پىششىقلايتتى، ئۇ ئامېرىكىغا بارغاندىن كېيىن بىلىمىنى تولۇقلاش ئۈچۈن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ ئۆزلىكىدىن ئۆگەنگەن، فىلادېلفىيە شەھىرىدە يېڭى چىكاگودا ئويۇن قويغان چاغدا، ئۇ دائىم كونا كىتاپلارنى ساتىدىغان كىتاپخانلارغا بېرىپ كىتاپ سېتىۋېلىپ، ئىشتمىياق بىلەن ئوقۇيتتى، ھەتتا ئويۇن قويۇش ئارىلىغىدىمۇ گىرىمىغانغا كىرىۋېلىپ كىتاپ ئوقۇيتتى. گىرامماتىكا ۋە ئىستىلىمىتىكىنى ئۆگەنگەندىن باشقا يەنە ئېسىون، ھېتمان قاتارلىق داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان.

بېرىلىپ ماھارەت ئوستۇرۇش

چاپلىن ئۆزىنىڭ كىنوسىغا ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويايتتى. ئۇ، بىر سەنئەتكار ئۈچۈن ئەڭ خۇشاللىق ئىش ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك خاسلىققا ئىگە قىلىش دەپ قارايتتى. مەسىلەن: «شەھەر مەنزىرىسى» فىلىمىدىكى بىر سەرگەرداننىڭ ئەما قىزىنىڭ قولىدىكى گۈلنى چۈشۈرۈپ تىپ يەنە ئېلىپ بېرىدىغان 75 سېكۇنتلۇق بىر كورۇنۇشنى چاپلىن ئۇدا بەش كۈن كىنوغا ئالغاندىن كېيىن ئاندىن قانائەتلىنگەن.

چاپلىن ئاۋازسىز كىنونى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن جاپالىق ئىزدەنگەن ئىدى. ئۇ ياراتقان سەرگەردان شارلونىڭ ئوبرازىنى تاماشىبىنلار ياقىتۇرغان بولسىمۇ ئۆزى ئۇنىڭغا قانائەتلىنمىدى. «ئىتىنىڭ ھاياتى» دا ئۇ دەسلەپكى چېچىلاڭغۇلۇق يېتەرسىزلىكىنى تۈزىتىپ، فىلىمنىڭ قۇرۇلمىسىنى زىچ ئورۇنلاشتۇرۇپ، «ئادەم - ئىت» دىگەن تېمىنى تېخىمۇ كۈچلۈك ھالدا ئېچىپ بەرگەن. شۇندىن كېيىن ئۇ «ئوغلىنى ئىزلەپ بەرگەن يولۇقۇش» فىلىمىدا ئاۋازسىز تىياتىرغا تىرىشىپ تەدبىق قىلىپ، پېرسۇناژلارنىڭ ھىسسىياتىنى ئىپادىلەپ، فىلىمدا قويۇق مەيۈسلۈك خۇسۇسىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەچكە كىشىلەرنىڭ فىلىم پېرسۇناژلىرىغا بولغان ھىسداشلىغىنى قوزغىغان، «پارىژدىكى بىر ئايال» فىلىمىدا پېرسۇناژلارنىڭ روھى ھالىتىنى سۈرەتلەشكە تىرىشىپ ئاۋازسىز كىنونىڭ ئىپادىلەش دائىرىسىنى تېخىمۇ كېڭەيتكەن. ھالبۇكى، «شەھەر مەنزىرىسى» دە ھىسسىيات بىلەن روھىي ھالەت ئامىللىرى ئەپچىللىك بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەچكە بۇ فىلىم غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن.

ئىختىساسلىق كىشىلەرنى بايقاش

چاپلىن ئىختىساسلىق كىشىلەرنى بايقاشقا ماھىر ئىدى. مەسىلەن، «پارىژدىكى بىر ئايال» فىلىمىدىكى ئىردىنا، پاۋىنىس، «شەھەر مەنزىرىسى» دە گۈل ساتقۇچى ئەما قىزنىڭ رولىدىكى پۇچىنىيا، چېلىر، «مودا دەۋرى» دە رول ئالغان بولپن، گاتېنلارنىڭ ھەممىسى چاپلىن كوگۇل قويۇپ يېتىشتۈرگەن داڭلىق ئارتىستلار. تېخىمۇ قىزىقارلىق يېرى شۇكى، چاپلىن «ئوغلنى ئىزلەپ پەرىگە يولۇقۇش» دىگەن كىنودا رولغا چىقىدىغان كىچىك كېگىنى تېپىش ئۈچۈن كۆپ ئوڭۇش-سىزلىققا ئۇچرىغان. ئۇ چاغدا كىچىك كېگىن ئاران توت ياش ئىدى، چاپلىن ئۇنى كورۇپلا ياقىتۇرۇپ قالىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئۈچۈن مەخسۇس بىر كىنو سىنارىيىسى يېزىشقا كىرىشىدۇ. ئۇ كىنو سىنارىيىسىنى يېزىپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بۇ بالىنىڭ كىنوغا ئېلىش ئۈچۈن باشقىلار تەرىپىدىن يالاپ كېتىلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىنتايىن روھىي چۈشكۈنلۈككە ئۇچرايدۇ. ئۇ ياللانغان كىشى كىچىك كېگىن ئەمەس، بەلكى پىشقەدەم كېگىن ئىكەنلىكىنى ئۇققاندىن كېيىن خوشاللىقىدىن ئورۇندۇغىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كېتىدۇ - دە، دەرھال كىچىك كېگىننى ئىزلەيدۇ، نەتىجىدە چاپلىننىڭ پۈتۈن زېھنى بىلەن يېتەكچىلىك قىلىشى ئارقىسىدا كىچىك كېگىن رول ئېلىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ كىنو ساھەسىدە داڭ چىقارغان. «ئوغلنى ئىزلەپ پەرىگە يولۇقۇش» مۇشېكىسىپەر دىراممىلىرى بىلەن ھوسۇن تالىشلايدىغان ئەسەر بولۇپ قالغان.

ئوزى ھەققىدىكى ئەينەن تەسۋىر

چاپلىن شېكىسىپەر ئۈستىدە توختالغاندا، سېكىسىپەر دىراممىلىرىدىكى پېرسۇناژلارنىڭ ھەممىسى خان، شاھزادە ۋە ئاقسۆڭەكلەر دەپ قارىغان. شۇ سەۋەبتىن بۇنى ئانچە ياقىتۇرمىغان. ئۇ خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى كۆپرەك ئەكس ئەتتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلغان، ئۇ، «مەن پىكىر يۈرگۈ-زۇپ تۇزگەن كومىدىيىلەرنىڭ ۋەقەلىكى ئىنتايىن ئاددى، ئۇ بولسىمۇ ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ پالاكەتكە ئۇچرىشى ياكى ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش جەريانىدۇر» دىگەن ئىدى. ئەمما چاپلىن ئادەتتىكى شەخسلەرگە ھىسداشلىق قىلىشتىن باشقا ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ بىرەر چارىسىنى تاپالمىدى.

خەنزۇچىدىن: مەھمەت ئەخمەت تەرجىمىسى

چارلىز چاپلىن توغرىسىدا قىزىق گەپلەر

ۋاك جزمىك

چاپلىنىشنىڭ "4 گوھىرى"

1913 - يىلى چارلىز چاپلىن ئامېرىكىنىڭ كىنو شەھىرى - ھوللىۋودتا ئويۇن قويىۋاتقان مەزگىللەردە ئىستۇدىيىدىكى سۇننايت ئۇنىڭ ناھايىتى قابىلىيەتلىك ئىكەنلىكىنى بايقاپ قالىدۇ. دە، ئۇنى كىنوغا رول ئېلىشقا تەكلىپ قىلىدۇ. بىرىنچى قېتىملىق كىنو «تىرىكچىلىك» نى ئېلىۋاتقاندا، سۇننايت چاپلىنىشنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىنىڭ ئۆزى كورسىتىپ بەرگىنى بويىچە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. نەتىجىدە چاپلىن رول ئالغاندا جانسىز بولۇپ، قورۇنۇپ قالىدۇ ۋە كىنو قويغاندا كورگۇچىلەر كوپ بولمايدۇ. چاپلىنىشنىڭ ئىككىنچى كىنوسىمۇ كوڭۇلدىكىدەك چىقمايدۇ، تاماشىبىنلار يەنىلا كوپ بولمايدۇ. بۇ ئىككى كىنونىڭ ئۇدا مەغلۇپ بولۇشى سۇننايتنى قاتتىق ئۈمىتسىزلىككە ئۇرغۇدۇ. چاپلىن ئۇچىنچى كىنوغا رول ئالغاندا، سۇننايت ئۇنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمايدۇ. چاپلىن ھىچقانداق چەكلىمىنىڭ بولمىغانلىغىنى سېزىپ، دادىلى ئويىنىشقا باشلايدۇ. ئۇ سىمىز ئارتىست ئاباخنىڭ ھەم كەڭ، ھەم ئۇزۇن شىمىنى ئارىيەتكە ئالىدۇ. فوت شىترىنىڭ ئالاھىدە چوڭ نومۇرلۇق ئايىغىنى كىيىدۇ، يەنە بىر كىچىك ھاسا تاپىدۇ، ئاخىرىدا بۇرۇتمىنى قايچىلاپ چوتكا بۇرۇت ياسايدۇ. چاپلىن بۇ ئۇزۇن شىم، يوغان ئاياق، كىچىك ھاسا ۋە چوتكا بۇرۇتمىنى "4 گوھىر" دەپ ئاتايدۇ. كىنوغا ئېلىش ۋاقتىدا، ئۇ ماھىرلىق بىلەن بىر يۇرۇش يېڭىچە قىزىقارلىق ھەرىكەتلەرنى ئويلاپ چىقىدۇ ھەم 4 گوھىرنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرىدۇ، رولىنى ئۈستىلىق بىلەن ياخشى ئېلىپ چىقىدۇ. تاماشىبىنلارنىڭ كۈلكىسى ۋە ئالغىش سادالىرى ئۇزۇلمەيدۇ. بۇ كىنو ئىنتايىن زور مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ. ئۇنىڭ كامالەتكە يەتكەن ماھارىتى ئامېرىكىنىڭ كىنو - تىياتىر ساھەسىنى زىل - زىلىگە كەلتۈرۈۋېتىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئۇ بۇ 4 گوھىر بىلەن كىنو ساھەسىدە ھۆكۈم سۈرگەن، تاماشىبىنلارنى قايىل قىلىپ، دولەت ئىچى - سىرتىدا كومىدىيە سەنئىتىنىڭ پىرى بولۇپ نام چىقارغان.

چاپلىنىشنىڭ "مېھمان چاقىرىشى"

چاپلىن سان - فرانسىسكونىڭ چوڭ كوچىسىدا كىيىملىرى جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن بىر سەرگەرداننى ئۇچرىتىپ قېلىپ، ئۇنى قاۋاقخانغا باشلاپ كىرىدۇ ۋە ئۇنى ئىسسىق تاناملار بىلەن

مېھمان قىلدۇ. بۇنداق مېزىلىك، ئىلىل تاۋاملارغا ئاسانلىقچە ئېرىشەلمەيدىغان سەرگەردان ئىش تەي بىلەن مەزە قىلىپ يەيدۇ. سەرگەردان تاماقنى توغرىچە بىگەندىن كېيىن، چاپلىنىنى سىرداش دوست بىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ سەزگۈزەشتىلىرىنى: گۈزەل كەنتلەردە ساياھەت قىلغانلىغىنى، پويىزغا چۈشۈپ يىراقلارغا سەپەر قىلغانلىغىنى، تەلىپى ئوڭدىن كەلمەي ئالى جاناپلار ئولتۇرۇپ دىغان ۋاگوندا تۇتۇلۇپ قالغانلىغىنى ... سۆزلەپ بېرىدۇ. سەرگەردان جانلىق ۋە تەسىرلىك قىلىپ توختىماستىن سۆزلەيدۇ، چاپلىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلايدۇ ھەمدە بىر تەرەپتىن ئاڭلاپ، بىر تەرەپتىن سەرگەرداننىڭ چىرايىغا، تۇرقىغا دىققەت بىلەن سەپ سېلىپ، ئۇنىڭ مەجەز - خۇل قىنى تەھلىل قىلدۇ. چاپلىنى سەرگەردان بىلەن خوشلاشقاندا ئۇنىڭغا رەھمەتمۇ ئېيتىدۇ. بۇ ئىش سەرگەرداننى ئىنتايىن ھەيران قالدۇرىدۇ.

ئەسلىدە، سەرگەردان تاماق يەۋاتقان ۋە سۆزلەۋاتقاندا چاپلىنى نامرات كىشىلەرنىڭ سەرگەردانلىق تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يېڭى بىر كىنۇنى قوراشتۇرۇپ چىققان ئىدى.

چاپلىنىنىڭ داردا مېڭىشى

چاپلىنى «سېرىك ئومىگى» ناملىق كىنۇدا شارلىونىڭ رولىنى ئوينىغان ئىدى. ئويۇندا شارلىو ئايال ئۇسۇلچىنىڭ داۋاز يىگىتكە ئاشىق بولۇپ قالغانلىغىنى بىلىپ، قارشى تەرەپنىڭ ئۇستىدىن غالىپ كېلىش ئۈچۈن قەيسەرلىك بىلەن داردا مېڭىشىنى مەشىق قىلاتتى. چاپلىنى بۇ رولى ياخشى ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن ئۇيىقىنى تاشلاپ، تاماققا قارىماي، تىرىشچانلىق بىلەن ئۇ-گىنىپ، جاپاغا چىداپ مەشىق قىلىپ، قىسقىغىنە بىر مەزگىل ئىچىدە داردا مېڭىشىنى ئۆگىنىۋالدى ھەمدە كەسپىي داۋازغا ئوخشاش پىششىق ئىگەللىگەندىن كېيىن، ئاندىن كىنوغا ئېلىشىنى باشلايدۇ. كىنوغا ئېلىش باشلانغاندا، ئويۇننىڭ كومىدىيىلىك تۈسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇ 4 مايمۇنى ئويۇن كورسىتىۋاتقان شارلىونىڭ ئىشتان - چاپلىنىنى تالىشىشقا قويۇپ بېرىدۇ. بۇ - داردا مېڭىشىنى ئىنتايىن قىيىنلاشتۇرۇۋېتىدۇ. بىز كىنۇدا بۇ ئويۇننىڭ ئىنتايىن خەتەرلىك ئىكەنلىگىنى كۆرەلەيمىز. بۇ كورۇنۇشنى كىنوغا ئېلىپ بولغاندا چاپلىنى 4 مايمۇننىڭ تالاپ - چىلىشى بىلەن قانغا بويۇلۇپ كەتكەن. ئۇ ئامالسىزلىقتىن 6 ھەپتە داۋالاشقا مەجبۇر بولۇپ، ساقايغاندىن كېيىن، ئاندىن كىنوغا ئېلىشىنى داۋاملاشتۇرغان.

قىممىتى يېڭىلىق يارىتىشتا

ۋۇ پېيىڭۇ جۇ باۋيۇڭ

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئىتالىيەنىڭ 19 - ئەسىردىكى مەشھۇر كومپوزىتورى روشىنىڭ تونۇشلىرىنى ئۇچراتسا شىلەپسىنى ئالدىنغان ئادىتى بار ئىكەن. بىر كۈنى مەلۇم بىر كومپوزىتور ئونۇنىڭ يېڭى ئەسىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن كورۇشۇپتۇ ۋە ئىجادىيىتىنى ئۇنىڭغا ئورۇنلاپ بېرىپتۇ. روشىن مۇزىكىنى ئاڭلاۋېتىپ بىردىن شىلەپسىنى ئېلىپ كىيىشكە باشلاپتۇ. ھىلىقى كومپوزىتور بۇنى چۈشىنەلمەي: «ئوي بەك ئىسسىقمۇ، قانداق؟» دەپ سوراپتۇ. روشىن ئۇنىڭغا: «ياق، جاناپلىرىنىڭ مۇزىكىسى ئىچىدە تونۇشلىرىم بەكمۇ كۆپ بولغاچقا، شىلەپەمنى توختىماي ئېلىپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولىۋاتمەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. روشىن قىزىقچى سەنئەتكار ئىدى. ئۇ، باشقىلارنىڭكىدەك ورايدىغان، قىلچىمۇ يېڭىلىغى يوق ئەشۇنداق ئەسەرلەرنى تازا جايىغا تەككۈزۈپ مەسخىرە قىلاتتى. ھازىر بىزنىڭ ئەدىبىيات - سەنئەت سەھنىلىرىمىزدە «تونۇشلار»، «تونۇش چىرايىلار» دىمىسىمۇ تولا ئۇچرايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ مۇھىم ئىپادىلىرىنى توۋەندىكى بىر نەچچە جەھەتلەردە كورۇۋېلىشقا بولىدۇ.

بىرىنچى، تېما مەزمۇنىدىكى تەكرارلىق، مەسىلەن، «ئۇنى قۇتقۇزۇڭلار» دىگەن تىياتىر ياخشى باھاغا ئېرىشىشى بىلەنلا، ياش، ئۆسۈرلەرنى تەربىيەلەپ توغرا يولغا باشلاش ھەققىدىكى نۇرغۇن تىياتىرلار بارلىققا كەلدى. مەلۇم دىرامما ژورنىلى بىرلا ۋاقىتتا ئوخشاش تېمىدىكى ئون نەچچە سەھنە ئەسىرىنى تاپشۇرۇۋالدى.

ئىككىنچى، ئىپادىلەش ۋاسىتىلىرىدىكى ئوخشاشلىق. ئالدىنقى بىر مەزگىلدە «مەخپىيەتلىك ئىدارىسىدىكى مىلىتىق ئاۋازى» غا ئوخشاش ئىشپىيون تۇتۇش، سەرگۈزەشت خاراكتىرلىك فىلىمدىن بىر نەچچىسى قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن، يەر ئاستى كۈرەشلىرى تەسۋىرلەنگەن نۇرغۇنلىغان سەھنە ئەسەرلىرى چىقىشقا باشلىدى. بۇ ئەسەرلەردە يەر ئاستى ئىنىقلاپچىلىرىنىڭ ھەممىسىلا ئومۇمىي غايىۋى جاسارەتكە ئىگە كىشىلەر قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. ئوبرازلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئاللىقنىڭ بولۇشىغا ئېتىۋار بېرىلمىگەن.

ئۈچىنچى، ئەسەرلەرنىڭ كومپوزىتسىيەلىك قۇرۇلمىسىدىكى ئوخشاشلىق. مەسىلەن، جۇڭگو - ياپون دوستلىغى تەسۋىرلەنگەن ۋە «توت كىشىلىك گۇرۇھ» پاش قىلىنغان سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ كومپوزىتسىيەسى ئوخشاش ۋە پەرقسىز تۈزۈلگەن، بۇ ئەسەرلەردە جۇڭگو ۋە ياپونىيەلىك بىر جۈپ نەر - ئايالنىڭ ئۇرۇش خانىۋەيرانچىلىغى ۋە جاپا - مۇشەققەتلىرىنى باشتىن كەچۈرۈپ ئاخىرى جەم بولغانلىغىدىن باشقا ھىكايە يوق.

تۆتىنچى، شەكىل ۋە ئۇسلۇپتىكى ئوخشاشلىق. مەسىلەن: ئەلنەغمە ئەسەرلىرىدە، «تويلىغى ئېغىر قىز» مەيدانغا چىقىپ، ئارقىدىنلا يەنە «ئېسىلزا دە خېنىم» مەيدانغا كەلدى. بۇلارنىڭ

ھەممىسىدىلا قىز تەرەپنىڭ ئېغىر توپلۇق سېلىشى مەزمۇن قىلىنغان. ئۇندىن باشقا يەنە بەزى ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىدە "مۇھەببەت" ۋە "سويۇشمەنلىك" تىن باشقا مەزمۇن قالمىغان دەك ھەدىسە بىرلا تېما تەكرارلىنىۋەرگەن.

يۈز ياشلىق بوۋاي مەشھۇر سورەتچى چى بەيشى: "مەندىن ئۆگەنگەنلەر روناق تېپىپ، تەخلىت قىلغانلار راۋاج تاپمىغاي." دىگەن ئىدى. بۇ رەسىم ئىجادىيىتىدە ئەتراپلىق كۆزىتىش. تۇرمۇشنى چىقىش قىلىش كېرەكلىكىنى ھەدىسە دوراپ، غەلىتە ۋەقەلەرنى يىغىپ، كوچۇرماچى-لىك قىلىپ تەبىئارغا ھەييار بولمەن دەسە تۇيۇق يولغا كىرىپ قالىدىغانلىغىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

سەنئەتنىڭ قىممىتى شەكىللۈۈلۈشقا ئەمەس، جانلىقلىقتا. بىز "كونىلىرىنى چىقىرىپ تاشلاپ، يېڭىلىرىنى يارىتىش" نى تەشەببۇس قىلىمىز. يېڭى دىگىنىمىز - تەسىرلىك ۋەقە، روشەن پېر-سۇناۋلار ئوبرازى ۋە كونكىرىت ھەم ئۆزىگە خاس ھەركەتلەر ئارقىلىق مەركىزىي ئىدىيىنى گەۋ-دىلەندۈرۈپ بېرىش دىگەنلىكتۇر. ئۇنداق بولمىسا سەنئەتنىڭ تەسىرلەندۈرۈش كۈچى بولمايدۇ. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قىممىتى - يېڭىلىق يارىتىشتا. تولستوي: "ئەسەرلەردە چوقۇم يېڭى مەزمۇن بولۇشى كېرەك" دىگەن ئىدى. ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەردە مۇستەقىل ئىجاتچانلىق بولۇشى كېرەك، ئۇنداق بولمىسا، ئەسەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش قىممىتى ۋە تەرەققىيات ئىستىق-بالى بولمايدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەت، بۇ بىر مۇرەككەپ جاپالىق ئەمگەك بولۇپ، سەنئەتكار تۇر-مۇشقا چوڭقۇش جەريانىدا ئۆزىگە خاس تەسىرات ۋە كوز قاراشنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈپ، ئاندىن ئوز-گە خاس ئۇسلۇبى بولغان يېڭى مەزمۇندىكى ئەسەرلەرنى يارىتىشى كېرەك. سەنئەت ئەسەرلىرىدە ئۇقۇمنى چىقىش قىلماي، مەركىزىي ئىدىيىنى بەدىئىي ئوبراز ئارقىلىق ئىپادىلەپ بېرىش لازىم. بەزى يولداشلار ئوز ئىجادىيىتىدە شامالنىڭ يۇرۇشىگە بېقىش، "ماسلاشتۇرۇش" ھەتتا باشقىلارغا تەقلىت قىلىشقا بەكمۇ ئامراق. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى ئوخشاپ قېلىش، تەكرارلىنىشلار-دىن خالى بولالماي تەبىئىي ھالدا "نوقۇل كاناي" غا ئايلىنىپ قېلىپ كىتاپخانلارنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولالمايۋاتىدۇ. بۇ، بىزنىڭ تىرىشىپ ھەل قىلىشىمىز زورۇر بولىۋاتقان مەسىلىلەرنىڭ بىرى. بىز يازغۇچى، سەنئەتكارلىرىمىز ۋە كەڭ ئىشتىن سىرتقى ئاپتورلىرىمىزنىڭ كوپرەك باش قاتۇرۇشىنى، ئىجادىيەتتە يېڭى يول تېپىپ، يېڭى مەزمۇنغا ئىگە ئەسەرلەرنى يارىتىشىنى ئۈمىت قىلىمىز.

ئۇنداقتا، يېڭىلىق يارىتىش نىمىلەرنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ؟

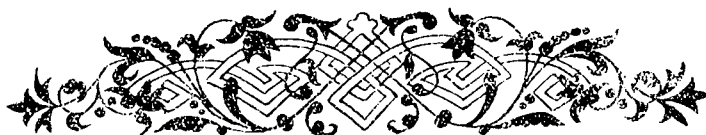
تېما مەزمۇنى يېڭى بولۇش كېرەك. ئەتراپلىق نەزەر تاشلاپ، تېما دائىرىسىنى كېڭەيتىپ بىرقاتار ئەھمىيەتلىك، يېڭى تېمىلارنى بايقىشىمىز ۋە ئىگەللىشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ "توتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش" قۇرۇلۇشىدىكى سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، زىيالىلار ۋە ياشلارنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالغان تېمىلارنى ئەكس ئەتتۈرۈشىمىز كېرەك. خەلقىمىز "توتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش" ئۇلۇقۇۋار نىشانغا يۇرۇش قىلىش جەريانىدا نۇرغۇنلىغان يېڭى شەخسلەر، يېڭى شەيئىلەر ۋە يېڭى موجدىلەرنى ئوز لۇكىسىز بارلىققا كەلتۈرۈۋەتتە. بىز مۇشۇ جەھەتتىكى تېمىلارنى تىرىشىپ قېزىشىمىز كېرەك.

كومپوزىتسىيىسى يېڭى بولۇش كېرەك. يەنى ئۆزىگە خاس يېڭى بەدىئى قۇرۇلمىغا ئىگە بولۇشى ھىكايە سىيوۋىتى دولقۇنلۇق، قىزىقارلىق بولۇشى، ئەسەر قۇرۇلمىسى ئەپچىل ئۆزگىرىشچان بولۇشى لازىم. «شەھەر باشلىغى چېنىقى» دېگەن درامدا يېڭىچە ئىپادىلەش شەكلى قوللىنىلىپ يولداش چېنىقىنىڭ خاراكتىر ئالاھىدىلىكىنى روشەن ئېچىپ بېرىدىغان يەككە تەپسىلاتلاردىن ئون نەچچىنى تاللىۋېلىپ، ئۇلارنى ئالاھىدە بەدىئى قۇرۇلما ئارقىلىق يېڭى تىزىلغان ھارچاندىك بىر-بىرىگە زىچ ئۇلىغان. نەتىجىدە بۇ دراما كوزنى قاماشتۇرىدىغان يالتىراق مەرۋايىتتەك، يولداش چېنىقىنىڭ قەلب گۈزەللىكىنى تاماشىبىنلار ئالدىدا نامايەن قىلىپ تاماشىبىنلاردا ئۇنتۇلغۇسىز چەكسىز لەززەت تۇيغۇسى ئويغۇتالىغان.

ئۇسلۇپ ئالاھىدە ۋە يېڭى بولۇشى كېرەك. ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەرنىڭ مۇستەقىل يېڭىلىق يارىتىش ئارزۇسى بولىدىكەن ئۇ چاغدا ئۆز ئەسەرلىرىدە ئالاھىدە ئۇسلۇپ يارىتىشقا دىققەت قىلىشى لازىم. مەشھۇر كىنو سەنئەتكارى چارلىز چاپلىن ئىشلىگەن «مودا دەۋرى»، «شەھەر مەندىزىسى»، «ئالتۇن چايقاش» ۋە «سېرىك ئومىگى» قاتارلىق فىلىملار گەرچە ھەممىسىلا كومىدىيىلىك ئۇسۇل بىلەن ئاددىي پۇخرالارنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرىنى سۈرەتلىپ بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن چارلىز چاپلىن ئىپادىلەش ئۇسۇلىدا ئۆزگىرىش ياساشقا ماھىر بولغانلىقتىن ھەر بىر فىلىمدا ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئۆزىگە خاس بەدىئى ئۇسلۇپ ياراتقان.

ئەدەبىي ئىجادىيەتتە مەزمۇن يېڭى بولۇشى كېرەك. تېمىنىڭ، كومپوزىتسىيىنىڭ ۋە ئۇسلۇپىنىڭ يېڭى بولۇشى ئۇچۇن سەنئەتكار ئەڭ ناۋال ئۆز تۇرمۇش كوزقارىشىنى بېيىتىشى لازىم. تۇرمۇشتىكى ئوبرازلارنى سېزىشكە، خام ماتىرىيال توپلاشقا ۋە ئۇنىڭدىن ئۇزۇق ئېلىشقا ماھىر بولۇشى كېرەك. سەنئەتكار ئۇلارنى تاۋلاش ۋە پىششىقلاشتىن ئۆتكۈزۈپ يېڭى مەزمۇنغا ئىگە ئەسەرلەرنى ياراتقاندىلا ئاندىن ھىلىقىدەك تەكرارلانغان ۋە باشقىلارنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئەسەرلەرنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ساقلىنىشى لازىم. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىجادىيەتتىكى بەدىئى ماھارەتنىمۇ ئۆستۈرۈش كېرەك. ئىجادىيەتتە يېڭى مەزمۇنغا ئىگە ئەسەرلەرنى يارىتىشتا، ئەجىز قىلىشقا، تەر توكۇشكە، ئىگىلىمەس - سۇنماس ئىرادە ۋە قەتئى تەۋرەنمەيدىغان غەيرەت - جاسارەتكە ئىگە بولۇشقا توغرا كېلىدۇ.

خەنزۇچىدىن: تۇرسۇن ئىمەت تەرجىمىسى

تەييارلىق كورۇنۇشلەرنى توغرىسىدا

شۇ ۋېننىما

رومان، باپ ۋە ئابزاسلارغا بولىنىدۇ. كىمى بولسا سۈرەتكە ئېلىنغان كورۇنۇشلەر مۇنتازىلىق چېتىش ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ. تەييارلىق، پەردە ۋە كورۇنۇشلەرگە بولۇنغاندىن سىرت، ئەڭ ئاساسلىقى بىر مۇنچىلىمغان كىچىك كورۇنۇشلەردىن تەركىپ تاپىدۇ. ئادەتتىكى ئەھۋال ئاستىدا سەھنە ئەسىرى پېرسۇناژلارنىڭ سەھنەگە چىقىپ، چۈشۈشىگە ئاساسەن كورۇنۇشلەرگە بولۇنۇپ، پېرسۇناژ-لارنىڭ ئالدىنقى ئارقىلىق كورۇنۇشلەرنىڭ ئالماشتۇرۇلغىدىن دېرەك بېرىپ تۇرىدۇ.

تەييارلىق كورۇنۇشلەرنى — سەھنە ئەسىرىنىڭ ئورگانىك تەركىبى قىسمى، شۇنداقلا ئەسەر ۋە قەلىمىنى يارىتىشنىڭ ھەر قايسى كۆنكىرت ھالقىلىرىدىن ئىبارەت. ياخشى تەييارلىق كورۇنۇشلەرنى يېپىقا ئۆتكۈزۈلگەن دانە — دانە مەرۋايىتلارغا، كۆتىرىلگەن دولقۇندىكى قاتلام — قاتلام ئۆركەش-لەرگە ئوخشاش بىر — بىرىگە زىچ باغلانغان، ھەمدە ھەر قايسى باشلىنىش ۋە تاماملىنىشتىن ئىبارەت بىر پۈتۈنلۈك ۋە رېتىملىققا ئىگە بولغان بولىدۇ. شېكىمىسى سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ ئايرىم-لىرىنى ھىساپقا ئالمىغاندا زور كۆپچىلىگىنىڭ قۇرۇلمىسى بىر قاتار ئېسىل كورۇنۇشلەردىن تەركىپ تاپقان. «گاملىت» نىڭ 3 — پەردىسىدە گاملىت بىلەن ئوفېلىياغا دائىر بىر كورۇنۇش بار. بۇ كورۇنۇش نۇشتە شېكىمىسى، گاملىت بىلەن ئوفېلىيانىڭ مۇناسىۋىتىدىكى بىلەنە — بىلەنەس ئۆزگىرىشلەرنى مول دىرامماتىك تۈستە ئوچۇق ئىپادىلەپ بېرىدۇ. گاملىت دەسلەپتە ئوفېلىيانى ياخشى كۆرىدۇ ھەم ئۇنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىدۇ. ئۇنى كۈرەش جەريانىدا ئىشەنچلىك، تايىنىشقا بولىدىغان ھەمرايم دەپ قارايدۇ. كېيىن ئۇ ئوفېلىيانىڭ كۆڭلىدىكى گەپنى دېمەۋاتقانلىغىغا قاراپ، ئۇنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كېتىلىپ، كالاۋدىۋىس ۋە پولۇنىۋىسنىڭ قورچىغىغا ئايلىنىپ قالغانلىغىنى سېزىپ قالىدۇ. بۇ ھال ئۇنىڭ غەزىۋىنى قوزغايدۇ ۋە ئۇنى ئۆمىتىشكە ئىشەنچسىز قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوفېلىيادىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، ئۇنىڭغا بۇ مۇرەككەپ كۈرەشكە ئارىلاشماستىن ھەققىدە بىشارەت بېرىدۇ. ئۇ، ئوفېلىياغا ۋاقىتلىق تۇرۇپ: «مۇناسىتىغا يول ئال» دەيدۇ. بۇ كورۇنۇشتە ئاران 20 نەچچە دىئالوگ بولۇپ، 10 مىنۇتلا تۇرۇپ كېتىدۇ. لېكىن بۇ مۇكەممەل بىر تەييارلىق كورۇنۇش نۇشىدۇر. چۈنكى ئۇنىڭدا پەيدا بولۇش، راۋاجلىنىشتىن تارتىپ ئۆزگىرىشكەچە بولغان بىر پۈتۈن دىرامماتىك ھەرىكەت جەريانى ئىپادىلەنگەن.

كوروستىپ ئوتۇش كېرەككى: ئىككى ياكى بىر مۇنچە پېرسۇناژلارنىڭ سەھنىدىكى مەقسەتسىز دىئالوگلىرىغا تايىنىپ مول دىرامماتىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە كورۇنۇش ياراتقىلى بولمايدۇ. مۇبادا يازغۇچى پېرسۇناژلارنىڭ دىئالوگى ئارقىلىق ۋەقەلىكىنى ئوچۇق ئىپادىلەپ بېرەلگەن تەقدىردىمۇ بۇنداق كورۇنۇش يەنىلا تېتىقسىز ۋە جانسىز بولۇپ قېلىپ كىشىلەرنى جەلىپ قىلالمايدۇ. 19 —

ئەسەردىكى گېرمانىيە تىياتىر نەزىرىيەچىسى يۇ. ئى. شېللىر مۇنداق دىگەن ئىدى: «ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە قەلىك، بىر نەچچە مۇھىم ئىش - ھەركەت ئارقىلىق، ھەر بىر كورۇنۇشتە تەرەققى قىلىپ، يېڭى بىر ھالەتتىن دېرەك بېرىشى، شۇنداقلا ماڭغان يولغا يېڭى بىر توساق ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، يېڭى بىر ھەركەت ئورۇنلىنىشى، ياكى ھىچبولمىغاندا يېڭى بىر قارارغا كېلىشى كېرەك...» تىياتىر كورۇنۇشلىرىگە قويۇلىدىغان تەلەپمۇ ئاساسەن شۇنداق. ئۇنىڭدەمۇ پېرسۇناژلار-نىڭ مەقسەتلىك ھەركەت، كورۇنۇشلىرى ئارقىلىق تۇگۇن پەيدا قىلىنىپ، تىياتىر ۋە قەلىكى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ ۋە كورۇنۇشنىڭ ئالمىشىشى، پېرسۇناژلار مۇناسىۋىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر ئەكسى ئەتتۈرۈلىدۇ.

تىياتىردىكى ھەركەت، ۋەقە، پېرسۇناژلار ھەزىمەتسىمۇ خىۋىدى تاھاقىسى بىر چىشلەم - بىر چىشلەمدىن يىگەنگە ئوخشاش قەدەممۇ - قەدەم يېزىلىشى كېرەك. تىياتىر كورۇنۇشلىرى بىلەن پۇتكۈل تىياتىرنىڭ ۋە قەلىك قۇرۇلمىسى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق - ئاساسەن بىرەر ۋەقە، بىرەر ھەركەت جەريانى ياكى بىرەر زىددىيەت توقۇنۇشى مەركەزلەشكەن ئۇچرىشىشتا ئىپادىلىنىدۇ. لۇجۇي تىياتىرى «ئەللىي ناخشىسى» كىچىك تىپتىكى تىياتىر بولسىمۇ، لېكىن يازغۇچى كورۇنۇش-لەرنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا ناھايىتى يۇقۇرى ماھارەت ئىشلەتكەن. پۇتكۈل تىياتىرنىڭ باسقۇچلىرى ئېنىق بولۇپ، ئاپتور پېرسۇناژلارنىڭ ئۆز ئارا ھەركەتلىرىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئالتە كورۇنۇشنى ناھايىتى پۇختا ئورۇنلاشتۇرغان: (1) كېلىن چىياۋئېي بوشۇك سېتىۋېلىش ئۇچۇن ئېرىنى قېيىنانىسى ساقلاپ يۈرگەن 10 نەچچە يۈەن پۇلنى ئالداپ ئېلىۋېلىشقا زورلايدۇ. (2) چىياۋئېي ھازىرقى ھالدا بىلەن بىشەملىك قىلىپ، قېيىنانىسىنى چوشقا قوتىنىدا يېتىشقا مەجبۇرلايدۇ. (3) چىياۋئېينىڭ ئاپىسى كېلىپ، قىزىنىڭ رەزىل قىلمىشلىرى تۇپەيلىدىن قۇدىسىنىڭ بەختسىزلىك ۋە قايغۇ - ھەسرەتكە مۇپتىلا بولغانلىقىنى كورۇپ، تەدبىر قوللىنىپ، قىزىنىڭ ئەدەۋىنىسى بەرمەكچى بولىدۇ. (4) چىياۋئېينىڭ ئاپىسى ئەپچىللىك بىلەن بىر يۇلك ئەدەۋىدىن پايدىلىنىپ، كۇيوغلى بىلەن قىزىنى قاتتىق مەسخىرە قىلىدۇ ۋە ئەيىبلەيدۇ. (5) چوڭلار دانيۇنى تەسىرلەندۈرۈپ قولغا كەلتۈرۈۋالىدۇ. دانيۇ ئەقلىنى تېپىپ، قىلمىشلىرىغا تۈۋە قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن چىياۋئېي يىتىم ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ. (6) ئەڭ ئاخىرىدا يەنىلا قېيىنانىنىڭ ئارىغا چۈشۈپ، ئۇلارنى ياراشتۇرۇشى بىلەن چىياۋئېي خاتالىغىنى تونۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ئائىلە كىشىلىرى ئوتتۇرىسىدا يېڭىۋاشتىن ئىناق مۇناسىۋەت تىكىلىنىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئەسەردە ھەركەت، ۋەقە، كورۇنۇشلەر بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى دولقۇنسىمان توختىماي داۋام قىلىپ، تىياتىر ۋە قەلىكى گىرەلەشكەن ھالدا ئەۋجىگە كوتۈرۈلىدۇ. نەتىجىدە ئەسەردىكى كورۇنۇشلەر مۇكەممەل دىراماتىك تۈس ئېلىش بىلەن ئويۇننىڭ رولىمۇ تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇپ، پېرسۇناژلار ئوبرازى ۋە ئاساسىي تېما تولۇق گەۋدەلەندۈرۈلىدۇ.

ئۇندىن باشقا «ئەللىي ناخشىسى» نىڭ بىرىنچى كورۇنۇش بىلەن ئىككىنچى كورۇنۇش (چىياۋئېينىڭ پۇل ئېلىشى ۋە قېيىنانىسىنى چوشقا قوتىنىدا يېتىشقا زورلىشى) لىرىدە پېرسۇناژلارنىڭ سەھنىگە چىقىشى ۋە سەھنىدىن چۈشۈش ھەركەتلىرى يوق. ئىككىنچى كورۇنۇشتىلا دانيۇ، چىياۋئېي ۋە قېيىنانا ئۇچىلا بار. بۇنىڭدىن كورۇنۇشلارغا بولىدۇكى، تېخىمۇ چوڭقۇرراق مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تىياتىر كورۇنۇشلىرى پېرسۇناژلارنىڭ سەھنىگە چىقىپ، چۈشۈشىگە ئاساسەن بولۇنمەستىن، بەلكى

پېرسۇناژلار ھەركىتى، ۋەقەلىك ۋە زىددىيەت توقۇنۇشلىرى قاتارلىقلارنىڭ تەرەققى قىلىپ، ئۆز-گىرىشىگە ئاساسەن بولىنىدۇ. پىكىر قىلىشقا ۋە تىياتىر كورۇنۇشلىرىنى جايلاشتۇرۇشقا ماھىر ئىچا-دىيەتچى ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق ھەركەت ياكى ۋەقەلىكنى ھەرگىز بىر كورۇنۇشكە قىستاپ كىرگۈزمەيدۇ. ئەگەر ئۇنداق قىلىنسا بەش قولنى بىراقلا ئېغىزغا سالغاندەك بولۇپ قېلىپ، ۋەقەلىكنى قاناتايدۇرۇش، ئويۇننى ياخشى ئويناش قىيىنغا چۈشىدۇ - دە، كورۇنۇشمۇ روشەن بولمايدۇ. بىز بۇنى ئەستە چىڭ ساقلىشىمىز كېرەك.

ئەنگىلىيە ھازىرقى زامان تىياتىرچىسى ۋىليام ئاچىرەمۇ «تىياتىر ئىجادىيەت ئۇسۇلى» دىگەن كىتابتا تىياتىر كورۇنۇشلىرى ھەققىدە سۆزلەپ مۇنداق دىگەن ئىدى: «سەھنىدە ھىكايە سۆزلەش، رەسىم سىزىشقا قارىغاندا كوپ ئاسان بولىدۇ.» چۈنكى بۇلارنىڭ ئالدىنقىسى تەكشۈلمىگەن ئېلىپ بېرىلسا، كېيىنكىسىدە فىگۇرىلارنىڭ ھەركەت قىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە تىياتىر كورۇنۇشىدە كورۇنۇشلەرگە بولغان ئىستىتىك زوق بولۇشمۇ تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇ جەھەتتە شېكسپىر سەھنىدە ئەسەرلىرىدىكى كورۇنۇشلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى بىزگە ئۈلگە بولالايدۇ. بەزىلەر: سەھنىدە ئەسەردە مەزمۇن ياخشى بولۇشتىن باشقا تەسىرلىك ۋە قىزىقارلىق ياكى كىشىلەرنى ھايانغا سالدىغان بىر نەچچە كورۇنۇش بولسىلا، ئۇنداق ئەسەر سەھنىدە مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشەلەيدۇ، دەيدۇ. ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىنى ئۆلچەم قىلغاندا بۇنىڭ مەلۇم داۋىلىسى بار. سەھنىدە ئەسەرنى يېزىشنى يېڭىدىن ئۆگىنىۋاتقان يولداشلار تىياتىر قۇرۇلمىسىنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىگەللەش ئۈچۈن ئالدى بىلەن تىياتىر كورۇنۇشلىرىنى ياخشى يېزىشنى ئۆگىنىشى كېرەك.

خەنزۇچىدىن: گەنۋەر ئىمىزى تەرجىمىسى

گوركىنىڭ سەنئەت ۋە سەنئەتچىلەر توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

سەنئەتنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ سانى بىلەن ئەمەس، بەلكى ساپاسى (سۈپىتى) بىلەن ئۆلچىنىدۇ. مەدەنىيەتلىك كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈشتە ياردىمى ئەڭ زور تېگىدىغان ئىككى خىل كۈچ بار، ئۇ بولسىمۇ سەنئەت ۋە پەن.

سەنئەت خەلق بىلەن بىرگە گۈللىنىدۇ، بىرگە يۈكسەلىدۇ.

بىزنىڭ سەنئىتىمىز رىئاللىقتىن تېخىمۇ ئۈستۈن تۇرۇشى لازىم. ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، ئەدەبىياتنىڭ ۋەزىپىسى، سەنئەتنىڭ ۋەزىپىسى زادى نىمە؟ ئۇ بولسىمۇ كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى، ئىسىل، سەمىمى بولغان يەنى ئالىجاناپ بولغان نەرسىلىرىنى رەك، سوز - ئىبارە، ئاۋاز - تاۋۇش شەكىللىرى بىلەن ئىپادىلەپ بېرىشتىن ئىبارەت.

خەنزۇچىدىن: رەھىم يۇسۇپ تەرجىمىسى

چېلو ماھىرى مەستىسلاۋ روستروپوۋىچ

جۇجىيەن

سوۋېت چېلو (چوڭ ئىسكىرىپكا) ماھىرى مەستىسلاۋ روستروپوۋىچ 1927 - يىلى 3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئەزەربەيجاننىڭ باكۇ شەھىرىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى مۇزىكا بىلەن شۇغۇللىناتتى. دادىسى پىئانىست ۋە چېلوچى بولۇپ، بۇيۇك چېلو ماھىرى پابلوكاساسنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. كىچىكىدىنلا روستروپوۋىچنىڭ يۈكسەك مۇزىكا تالانتى كورۇلۇشكە باشلىدى. ئۇ 7 يېشىدىن باشلاپ دادىسىدىن چېلو ئۇگمىنىشكە باشلىدى. كېيىن ئۇنىڭ دادىسى 2 - جاھان ئۇرۇشى مەزگىلىدە نېمىس فاشىستلىرىنىڭ بومباردىماندا ۋاپات بولدى. ئۇ چاغدا روستروپوۋىچ ئەندىلا 14 ياشتا ئىدى. بىراق ئۇ شۇنچە ياش بولۇشىغا قارىماي يەنىلا ئورنىپورگ مۇزىكا كونسىرۋاتورىيىسىدە دادىسىنىڭ ئورنىدا دەرس ئوتتۇش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىدى.

1942 - يىلى ئۇ بىرىنچى قېتىم يالغۇز كىشىلىك مۇزىكا كېچىلىكى ئۇيۇشتۇردى. 1943 - يىلى موسكۋا مۇزىكا ئىنىستىتۇتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىردى ۋە بىراقلا 3 - يىللىقتىن 5 - يىللىق سىنىپقا ئاتلاپ ئوقىدى.

1945 - يىلى پۈتۈن سوۋېت مۇزىكا كورنىگىدە شەرەپ بىلەن بىرىنچىلىككە ئېرىشتى. 1947 - يىلى پراگادا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقارا چېلوچىلار مۇسابىقىسىدا بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. شۇندىن كېيىن بىرمۇنچە دولەتلەرگە بېرىپ ئويۇن قويدى.

1951 - يىلى ۋە 1957 - يىللىرى ئىككى قېتىم ستالىن مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1964 - يىلى ئۇ « خەلق سەنئەتكارى » نامىغا ۋە لېنىن ئوردىنىغا ئېرىشتى. 1966 - يىلى ئۇنىڭ بۇ پارلاق مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۇنى مۇسكۋا، لېنىنگراد مۇزىكا ئىنىستىتۇتلىرىغا بىرلا ۋاقىتتا دەرس بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى ھەمدە 1967 - ۋە 1970 - يىللىرى ئۇنىڭ ئىككى نەپەر ئوقۇغۇچىسى موسكۋادا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقارا چايكوۋسكىي مۇسابىقىسىدا بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1955 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتاقلىق يۇقۇرى ئاۋازلىق ناخشىچىسى گالىنا ۋىشنىپۇسكايا « خەلق ئارتىستى » نامى بىلەن تۇنجى قېتىم پراگاغا ئويۇن قويغىلى بارغاندا روستروپوۋىچ بىلەن ئۇچرۇشۇپ قېلىپ توي قىلىشتى.

روستروپوۋىچ ئۆز دەۋرىنىڭ كوزگە كورۇنگەن چېلو ئۇستازى بولۇپلا قالماي، بەلكى دۇنيا سەنئەت سەھنىسىدىكى كوكسى - قارنى كەڭ نوپۇزلۇق سەنئەتكار ئىدى. ئۇ ئەينى زاماندا سوۋېت ۋە چەتئەللەرنىڭ بىرمۇنچە مەشھۇر كومپوزىتورلىرىنىڭ 50 نەچچە پارچە ئەسىرىنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ، تۇنجى قېتىم ئۆزى بىۋاسىتە ئورۇنلىدى.

روستروپوۋىچ پەقەت چېلوچى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مەشھۇر پىئانىستتۇر. ئۇ پەقەت ئايالى گالىنا ۋىشنىپۇسكايانىڭ پىئانىددا تەڭكەش قىلىشى بىلەن مۇزىكا كېچىلىكلىرىدە كوزگە

كورۇنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ نۇرغۇنلىغان ئائىلىۋى مۇزىكا ئەسەرلىرىنىڭ كەمەتەر كومپوزىتورى ئىدى. يېقىنقى بىر قانچە يىل مابەينىدە روستروپوۋىچ دىرىژورلۇق سەنئىتىنى بارغانسېرى قېتىملىق ئۆزگەرتىشكە كىرىشتى. ئۇ ئايالى ئورۇنلىغان ناخشىلارغا دىرىژورلۇق قىلىشنى تولمۇ ياخشى كۆرەتتى. ئۇ دەس - لەپ 1967 - يىلى موسكۋا بولشوي تىياتىرىدا، ئاندىن 1970 - يىلى پارىژ ئوپېرا تىياتىرىدا، 1973 - يىلى مىلان راسكاي تىياتىرىدا چايكوۋسكىنىڭ ئوپېراسى « يېۋگىنى - ئۇنىگىن » غا دىرىژورلۇق قىلدى. 1971 - يىلى يەنە موسكۋا بولشوي تىياتىرىدا پېروكفىيېۋنىڭ « ئۇرۇش ۋە تېجىلىق » ئەسىرىگە، 1975 - يىلى ۋېنا ئوپېرا تىياتىرىدا يوهان سترا ئۇسنىڭ « شەپەرەك » ئوپېراسىغا دىرىژورلۇق قىلدى.

1971 - يىلى ئۇ ئۆزىنىڭ يېقىن دوستى، نوبىل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن مەشھۇر يازغۇچى سولارىچىنى ئاشكارە قوللىدى ھەمدە ئۆزىنىڭ يېزىدىكى داچىسىدا تۇرغۇزۇپ ھامىلىق قىلدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ ۋە ئۇنىڭ ئايالى سوۋېت مەمۇرلىرىنىڭ ۋەھشىلەرچە زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ قاققا ئېلىندى. ئۇ 1973 - يىلىدىن ئېتىۋارەن سوۋېت دولىتى ئىچىدە ئويۇن قويۇش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولدى. ئۇزۇن مۇددەتلىك كۈرەش پائالىيەتلىرى ئارقىلىق سوۋېت ھۆكۈمىتى، ئۇنىڭ ئائىلىسى بىلەن سوۋېت تەۋەلىكىدىن ئايرىلىپ چەتئەلدە تۇرۇشنى تەستىقلىدى. ئۇ دەسلەپ لوندونغا، كېيىن غەربىي ياۋرۇپاغا باردى. شۇندىن كېيىن ئۇنىڭ سەھنە ھاياتى جانلىنىپ كەتتى. ئەمما روستروپوۋىچ يەنىلا ۋەتەنگە قايتىشنى ئويلايتتى. لېكىن ئۇ سوۋېت ھۆكۈمىتىگە ئۆزىنىڭ ئەركىن سەنئەت پائالىيىتىگە مۇتلەق كاپالەتلىك قىلىش تەلۋىنى ئورۇنلىغاندىلا ئاندىن ۋەتەنگە قايتىدىغانلىغىنى ئېيتتى. كۈتۈلمىگەندە 1978 - يىلى 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى سەھەردە ئىككى نەپەر سوۋېت ئەمەلدارى تۇيۇقسىز ئۇنىڭ پارىژدىكى تۇرالغۇ ئورنىغا بېرىپ، چەتئەلگە چىقىش پاسپورتىنى تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇلار ئەر - خوتۇن ئىككىسى بۇنى رەت قىلدى. ئەمما پاسپورتىنىڭ مۇددىتى ئەتمىسىلا (3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى) توشاتتى. ئەندى ئۇنىڭ ئالدىدا، چەتئەلدە سەرگەردان بولۇشتىن باشقا ئامال قالمىغان ئىدى.

خەنزۇچىدىن: ئەنۋەر خالىق تەرجىمىسى.

« ئوسكار » ئىسىمنىڭ قويۇلۇشى ھەققىدە

ھەر يىلى ئامېرىكىدا ئەڭ تالانتلىق كىنو چولپانلىرىغا « ئوسكار مۇكاپاتى » - يەنى بىر كىچىك ئالتۇن ھەيكەل بېرىلىدۇ. 1931 - يىلىدىن بۇرۇن بۇ ئالتۇن ھەيكەلنىڭ ئىسمى يوق ئىدى. دەل مۇشۇ يىلى، ماگىرانتا گىرىك ئىسىملىك بىر خانىم، كىنو سەنئىتى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ كۈتۈپخانا باشقۇرغۇچىلىقىغا قوبۇل قىلىنىدۇ. بۇ خانىم خىزمەتكە چۈشكەن كۈندلا، ھەلىقى ئالتۇن ھەيكەلنى كۆرۈپ: - پاھا! بۇ ئالتۇن ھەيكەلدىكى كىشى مېنىڭ تاغام ئوسكارا ئىسمىدىگەن ئوخشىغان - ھە! دەۋەتتىدۇ. بۇ سوزنى دەل شۇ يەردە ئايلىنىپ يۈرگەن بىر ئاخبارات مۇخبىرى ئاڭلاپ قالىدۇ - دە، ئەتىسىگىلا گېزىتتە « ئوسكار تاغام ھەققىدە پاراڭ » دىگەن بىر كىچىك ئەدەبىي ئوبزور بېسىلىدۇ. شۇندىن باشلاپ « ئوسكار » دىگەن بۇ ئىسىم پۈتۈن دۇنياغا تونۇشلۇق بولغان بۇ كىچىك ئالتۇن ھەيكەل ئادەمنىڭ مەخسۇس ئىسمى بولۇپ قالىدۇ.

خەنزۇچىدىن: ئابلىمىت مەھمەت تەرجىمىسى

لېنىن ۋە مۇزىكا

لېنىن ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا تەنھەركەت ئويناشنى، كىتاپ ئوقۇشنى ۋە مۇزىكا ئاڭلاشنى ياخشى كۆرەتتى. سەنئەت ۋە مۇزىكا جەھەتتە چوڭقۇر بىلىمگە ۋە پەرق ئېتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىدى. گېرمانىيە كومپوزىتورى بېتخوۋىن لېنىننىڭ ئەڭ ياخشى كورۇدىغان مۇزىكانتلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ، — بېتخوۋىننىڭ مۇزىكىلىرى كىشىگە مەنئىۋى كۈچ - قۇۋۋەت بېغىشلايدۇ، دەپ تونۇيتتى.

ئۇ، رۇس كىلاسسىك كومپوزىتورلىرىدىن گلېنكا، دارفامپسكى، كالنېكوۋ، رۇبېستىيىن، رېمىسكى كوزاكوۋ ۋە چايكوۋسكىيلارنىڭ ئەسەرلىرىنى قايتا - قايتا ئاڭلىسىمۇ زېرىكمەيتتى. لېنىن مەخسۇس ماقالا يېزىپ، «ئېنتىرناتسىونال» شېرىنىڭ ئۇلۇق ئەھمىيىتىنى شەرھىيىلەپ كېلىپ: "بىر ئاڭغا ئىگە ئىشچى، مەيلى ئۇنىڭ قايسى دولەتكە بېرىپ قېلىشىدىن، مەيلى تەقدىر ئۇنى قانداق يەرگە ئاپىرىپ تاشلىشىدىن، مەيلى ئۇ ئوزۇن يات يۇرتلۇق، تىلى ئوخشىمايدىغان، ئۇرۇق - تۇققانلىرى يوق، ئوز ۋە تىنىدىن يىراققا ئىكەنلىكىنى قانداق ھىس قىلىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ پەقەت «ئىنتېرناتسىونال» شېرىنىڭ تونۇش ئاھاڭى ئارقىلىقلا ئوزىگە يولداش ۋە دوست تاپالايدۇ" دىگەن ئىدى.

ئۆكتەبىر ئىنقىلاۋى ئەندىلا غەلىبىگە ئېرىشكەن چاغلاردا، ياش سوۋېت ھاكىمىيىتى ئىنتايىن مۇشەققەتلىك كۈنلەرگە دۇچ كەلدى، قەھرىتان سوغۇق ۋە ئاچارچىلىق كىشىلەرگە نەھدەت سالاتتى. بۇ چاغدا بەزىلەر موسكۋا بولشوي تىياتىرنى تاقاپ، يېقىلغۇنى تىجەپ، كوپرەك مۇنچا ئېچىشنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. لېكىن، لېنىن بولشوي تىياتىرنى ساقلاپ قېلىشنى قەتئى قارار قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئىشچىلارنى، قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىنى بولشوي تىياتىرىدا، بالىت ۋە ئوپېرا-لارنى كورۇشكە ئۇيۇشتۇردى. ئۇ: "بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كەڭ ئاممىغا يەتكۈزۈپ بېرىشىمىز لازىم" دىگەن ئىدى.

لېنىن خەلق مۇزىكىلىرىغا بەك ئېتىۋار بېرەتتى. 1918 - يىلى ئوزى بىۋاسىتە دىخان ناخ شىچىلىرىدىن تەشكىللەنگەن بىر خور ئومىگىنى قوبۇل قىلغان ئىدى. بۇ ئومەك دەل كېيىنكى چاغلاردا دۇنياغا داڭقى كەتكەن «دولەتلىك رۇس خەلق ناخشىلىرى خور ئومىگى» نىڭ ئاساسى بولدى. ئۇ يەنە پېتروگراد ۋە موسكۋادا مۇزىكا ئىنىستىتۇتى قۇرۇش بىۋىرۇغىغا شەخسەن قول قويغان ھەمدە مۇزىكا تالانتى بار ئىشچى - دىخان پەرزەنتلىرىنى بىلىم ئېلىشقا تەشەببۇس قىلغان ئىدى.

خەنزۇچىدىن: ئاچلىمەت مەھەممەت تەرجىمىسى

نەيچى

ھەسەن تىلىۋالدى

ئاپەتنى ياغدۇرغان يۇرتقا ئوزەڭلار، —
 دەپ جاۋاپ يىاندۇردى نەيچى غەزەپتە.
 ئىلاندىك تولغىنىپ كەتتى ھېزىم بەگ،
 تىتىرىدى بەزگەكتەك، كىرىشتى چىشى.
 — ئۇرۇڭلار! — دىدى بۇ غەلبانچىنى،
 تىپىرىسى سويۇلۇپ، كېسىلسۇن بېشى.
 دوغىلار قامچىغا باستى نەيچىنى،
 بىردەمدە قان بىلەن بويايدى تېنى.
 ئۇ ئامراق نېپىدىن ئايرىلدى مەڭگۈ،
 ئاھ! — دىدى، كەلمەسكە يول ئالدى جېنى.
 ئۇ ئوتتى ئالەمدىن، قالدى ئارمىنى،
 ناخشا — ساز ماكانى سەنئەت ئەھلىگە.
 ۋە لېكىن بىر مەنۇت توختىمىدى نەي،
 ياڭرىدى تېخىمۇ غەزەپ ئەۋجىگە.
 تۇن كېتىپ، يورىدى سائادەت تېڭى،
 سەنئەتكار سازچىنىڭ قاندى تىلىگى.
 تىمپان شان چالدى نەي، ئاڭلىدى جاھان،
 پارتىيەم سەنئەتنىڭ بولغاچ يولىگى.
 شۇ تاپتا ئالدىمدا شۇ جەسۇر نەيچى،
 قاھ — قاهلاپ كۈلگەندەك نامايەن بولار.
 بۇ ئازات، بەختىيار دەۋرنى كۈيەپ،
 چېلىڭلار دىگەندەك ئۇ خىتاپ قىلار.
 ئەزەلدىن ئىشقىم بار نەيدىن ياڭرىغان
 سېھىرلىك، يېقىملىق خۇش ناۋا كۈيگە.
 شۇ نەيدىن ئۇرغىغان سويگۇ ناخشىسى،
 ئوخشايدۇ بەئەينى تۈزەماس كۈلگە.

ئەزەلدىن ئىشقىم بار نەيدىن ياڭرىغان
 ئاجايىپ خۇش ناۋا يېقىملىق كۈيگە.
 بالىلىق چاغلىرىم ئېسىمنى بىلىسەم،
 بىر نەيچى سازەندە كېلەتتى ئويگە.
 ئۇ چالغان مۇقامدىن مۇڭلىنىپ دادام،
 ئاقاتتى ياشلىرى مەڭزىنى بوياپ.
 چۈمەتتى خىيالغا چاپكەش ئانام،
 ئۈزۈمنىڭ كەچۈرمىش دەردىنى ئويلاپ.
 بىر كۈنى شۇ نەيچى كەلدى نەي چېلىپ،
 ئويغاتتى ساداسى مىسكىن مەلىنى.
 بۇلبۇللار باغلاردا بولۇشتى مەسخۇش،
 كۈيىگە رام قىلدى نەيچى ھەممىنى.
 بىر چاغدا ھېزىم بەگ كەلدى چالۋاقاپ،
 ئارقىسىغا سېلىپ ئۇ توت — بەش دوغىنى.
 قوش تىللىق قامچىنى ئوينىتىپ قولدا،
 ياغدۇردى ئەپتىدىن زەھەر — ئوغىنى.
 — توختاتقىن نېيىڭنى! — دىدى ئۇ چايان،
 توپلاشقان ئادەمنى قوغلىدى تىللاپ.
 دىدى ئۇ: — نەي بىلەن بىزنىڭ بۇ يۇرتقا
 ئەكەلمەك بولامسەن ئاپەتنى چېلىپ.
 نەي دىگەن شۇم نەرسە، شۇم ئۇنىڭ پىرى،
 سەنمۇ بىر نەيچىسەن شۇلارنىڭ بىرى.
 كورسەن مېنىڭدىن كورگۈلۈگۈڭنى،
 تېزلىكتە بۇ يۇرتتىن كەتمەسەڭ نېرى.
 نەي ئاپەت چېلىلايدۇ دىگىنىڭ توھمەت!
 شۇملۇقنىڭ تۈگۈنى دەل مۇشۇ گەپتە.

سەھنىگە قاراپ

(سېكىل)

مىرزىھىد كېرىمى

توگىمىغانمىدۇ؟

يېنىمدا ئولتۇرغان مويىس پىت بوۋاي سەھنىدىن كوز ئۆزمەي دىدى: "شۇدەم قىش. قارىڭا، ناخشىچى توگىمىغانمىدۇ؟ كىيىمى يېلىنىپكەن، بۇ بىر ئەجەپ ئىش..."

دىدىم: "خەلق كوڭلىنى ئېلىش ئىستىگى ئۇنىڭغا بەخش ئەتكەن يىل بويى باھار. ئىسسىق يا سوغاقتىن ۋايىم يىمەستىن، يازۇ - قىش سەھنىدە كۆپلەر بەختىيار.

قانائەتلىك قاناتلانغان تىلەك

يول يۇرۇپ يا ئىشلەپ كەتكەندە ماغدۇر، بىر تاۋاق ئۆگىرە ئاش بېرىدۇ دەردان. شۇ يەكلىغ سەنئەتمۇ بېغىشلار غەيرەت، ئۇنىڭدىن روھلىنىپ ياشايدۇ ئىنسان.

ساز غۇر - غۇر ساپاغا قىلىنسا قىياس، جانلىنار ھىس - تۇيغۇ پەرۋاز ئەتكەندەك. يەلپۈنگەن مەجنۇنتال مىسالى ئۇسۇل، نىچۇن زەۋق ئالمىسۇن ياشىرىپ ھەر جان. تىلىگىم: ئالقىشقا بولۇڭ سازاۋەر، يېڭىلىق يارىتىپ سازچى غەزەلخان.

ناخشىدۇر گويىكى شىپالىق يامغۇر، سۇ ئىچىپ ياشنار دىل خۇددى گۈلشەندەك.

« رولى تەبىئىي ئېلىشىنىڭ ئامالى »

(يۇمۇر)

ئەپەندىم رېژىسورلۇق قىلىپ يۈرگەن چاغلىرىدا بىر ئارتىست ئۇنىڭدىن: - ئەپەندىم، ئوتتەنكى ئويۇندا بىر مەھسۇننىڭ رولىنى ئالغىنىمدا باشقىلارغا بىلمىدۇرمەي، ھەر كۈنى ئازراق ھازاق ئىچىۋېلىپ سەھنىگە چىققانلىغىم ئۈچۈن رولۇم ناھايىتى تەبىئىي چىققان ئىدى. بۇ قېتىم كېسەل ئازاۋىدا قىيىنلىشىپ، ئاخىرى جان ئۆزىدىغان كىشىنىڭ رولىنى بېرىپسىز، قانداق قىلسام بۇ رولۇم تەبىئىي چىقىدۇ؟ - دەپ سوراپتۇ. ئەپەندىم شۇ ھامان ھېچبىر ئىككىلەنمەستىنلا: - ئازراق زەھەر ئىچىۋېلىپ سەھنىگە چىققىن. جان تالىشىشىڭمۇ ۋە ئۆلۈمىڭمۇ ناھايىتى تەبىئىي چىقىدۇ، - دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پەتتار رەھىم

يورۇققاش ۋادىسىدىكى شاتلىق

مەتدوزى تۇرسۇن ئىشلىگەن (كوللېكتىپ مۇزىكا) $F=1. \flat B=1. C=1 \cdot \frac{4}{4} \cdot \frac{2}{4}$

(F=1)

666 666 6-6712 345 | 666 666 666 67 | 555 564345 | 6XX XXXX ΔXX X0 |

555 56 43 24 | 3XX XXXX ΔXX X0 || 544 2324 33 1213 | 22 1217 6712 30 |

22 123 217160 | 3-3 33 33 17 | 6-7 5657 6 | 3-3 33 33 17 |

6 - - - || 5-5 5-5 5517 | 6-7 1213 2 | 3-5 4 3 1 |

2 - - - || 3 1 2 17 | 6-6712 3456 | 1 6 7 5 |

6 4543 2345 6 | 5 3 4 2 | 3 123 2171 6 || 11 6761 77 5657 |

66 4543 2345 6 | 55 3435 44 2324 | 33 123 2171 6 || 5-5 5-5 5-5 17 |

6-7 1213 2 | 3-5 4 3 1 | 2 - - - || 3 1 2 17 |

6 - - - | 36 36 36 36 | 75 2171 66 6 | 62 62 62 62 |

31 5434 22 2 || 11 6761 77 5657 | 66 4543 2345 6 | 44 2324 33 1213 |

22 123 2171 6 || 65671712 32343432 | 1712 1217 6712 30 | 21234346 5654 3432 |

3432 1712 3217 60 | 33 1712 33 2345 | 66 5457 66 6712 | 323 1217 656 4545 |

3 - - 17 | 6-7 56 57 | 6 5 4 2 | 3 - - - |

($\flat B=1$) 7 1 3 - - | 31 34 6 - | 6 7 64 64 3 | 3 - - - |

7 6 7 1 3 - | 3 4 3 1 7 - | 7 6 4 3 | 2 2 3 5 - - |

5 7 6756 5 44 | 3-23 3 5 4 | 3-2 3 3 - | 3-1 34 6 4 |

3·4 3 2 1 2 3 | 3·1 3 4 6 7^b 6 4 | 3 - (#5 6 7 i 2 3 4 5) | 6 - 7 i 7 i 6 |
 #5 - 6 7 6 7 5 | 2 3 5·6 4 2 | 3·3 3 3 0 3 3 3 | 7·i 7 6 #5 6 7 |
 (3 1 3 4 5 6 7 i 6 7 i 2 3 0) | 7·i 7 6 #5 4 3 | (3 1 3 4 5 6 7 i 6 7 i 2 7 0) | 7·i 7 6 #5 6 7 |
 (3 1 3 4 #5 6 7 i 6 7 i 2 3 0) | 3·i 7 6 #5 6 7 5 | 6· 7 #5 4 | 3·1 6 2 1 |
 $C=1 \cdot \frac{2}{4}$
 7̇ - - - | 6 3 3 6 3 3 6 3 | 6 3 3 6 3 3 6 7 1 | 2̇ · 3̇ i |
 2̇ - - | i 4 5 3 i | 2̇ · 7 i | 2̇ · 3 i | 2̇ - |
5 i 2 7 5 | 6 - | 6·6 0 6 7 5 | 6·5 4 5 6 |
5·2 3 2 3 4 | 5·X XXXX | 6·6 0 6 7 5 | 6·5 4 5 3 |
1·5 4 5 3 4 | 2 - | 4̇ · 2̇ | 3̇ 4̇ |
2̇ 3̇ 4̇ 5̇ | 6̇ 3̇ 3̇ 6̇ 3̇ 3̇ 6̇ 0 | 4̇ · 2̇ | 3̇ - |
i·5 4 5 3 4 | 2 - ||: 4⁵ 6⁵ 6^b 7 6 5 4 | 3⁴ 5 4 5 6 5 4 3 |
2̇ i 2̇ 3̇ 4̇ 3̇ 4̇ 5̇ | 6̇ 3̇ 3̇ 6̇ 3̇ 3̇ 6̇ 0 :|| i·5 4 5 3 4 | 2̇ - - |
 $F=1 \cdot \frac{4}{4}$
6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 7 1 2 3 4 5 | 6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 6̇ 7 | 5 5 5 5 6 4 3 4 5 | 6XX XXXX 0XX X0 |
5 5 5 5 6 4 3 2 4 | 3XX XXXX ΔXXX X0 ||: 4 4 2 3 2 4 3 3 1 2 1 3 | 2 2 1 2 1 7 6 7 1 2 3 0 |
2 2 1 2 3 2 1 7 1 6 0 | 3·3 3 3 3 3 1 7 | 6·7 5 6 5 6 6 | 3·3 3 3 3 3 1 7 |
 6 - - - ||: 5·5 5 5 5 5 1 7 | 6·7 1 2 1 3 2 | 3·5 4 3 1 |
 I 2 - - - ||: 3 1 2 1 7 | 6 - - - | 3 6 3 6 3 6 3 6 |
7 5 2 1 7 1 6 6 6 | 6 2 6 2 6 2 6 2 | 3 1 5 4 3 4 2 2 2 ||: 1̇ 1̇ 6 7 6 i 7 7 5 6 5 7 |
 $\overset{>}{6 6}$ 4 5 4 3 2 3 4 5 6 | $\overset{>}{4 4}$ 2 3 2 4 $\overset{>}{3 3}$ 1 2 1 3 | $\overset{>}{2 2}$ 1 2 3 2 1 7 1 6 ||: 5·5 5 5 5 5 1 7 |
6·7 1 2 1 3 2 | 3·5 4 3 | 2 - - :|| 3 1 2 1 7 | 6 - - - ||

قىسرىغانلىق مەدالى

سوزى: مۇتەلەپ مەھەممەتئىنا
مۇزىكىسى: نۇرەھەممەت سايىتئىنا

(رومانس)

D=1 2/2

5 4 5 2 3 3 3	3 0 3	2 1 0	1 0 1	3 1 5 0	1 0 1
6 5 4 3	- 3	4 2 i i	i . i	2 3 4 3 4 3	3 . 3
4 5 4 5 6 5	6 7 7 7	i 7 6 5	5 . 5	6 4 6 5 6 6	6 . 7
1 2 3	4 . 3	2 1 5 1	1 1 5	i 2 3 4 3	4 . 3
2 1	1 1 0	(- 1	- 1	2 3 4 4	4 5 1
غۇل غىر ئو ئې	كەلدى ئاتا ئانا				
- 1	- 1	2 1 3	4 3 5 5	5 6 1	2 3
	چۇن دى،	كەل ئو	ئو ئاتا ئانا	غا دە	تە لەر يۇر كۇن
6 5 4	6 5 5	6 i 5	4 3	2 1	1 1 0
مۇن ئاتا	دەر لار	شۇ قە دا	كە ئىل بەد سەپ	لىق تۇغ	بەز تىم قەزىل
6 5 6 6	i i i 5	6 5	4 3 0	- 5	5
سار سار	ئا دا	كۆل يال	دەن دىن		ئىشال تى
1 3 2	2 2 3	4 5 3	4 5 6	5	4 4 4 5
دە لىق	كۆك رىد قەھ رىد	نور، غۇل	دەن شو	رەد پىر	كۆز لىد ساغى
- 1	- 1	2 1 3	4 3 5 5	4 3	2 1 1
	ئال دى،	مە قال	دۇ ئال چاق ئىپ پىر مە	دەك سى	يۇل تۇز بەل كە
- 1	2 1 3	4 3 5 3	4 3 2 1	1) . 1	4 3 0
					لە ئۆلەد قەھ رىد
4 4 5	5 5 5	6 5 7 6	5 5	4 3 0	(- 1
باغ رىد	ئى	لە ئو	زىز ئې	ئا ئا	
- 5	- 5	- 5	6 7 6 5	i . i 6	5 4
			دى، ئا	غا	
i i i 3 2	3 5 2	i i 6	6 7 i i	i i 0	- 5
ئوت	لەر	يۇرەك	چۇپ سىرغىن	ئىخان	
- 5	- 5	- 5	6 7 i 2	2 6	5 7
			دى، ياد	لۇپ	پو
6 5 6 6	i i i 5	6 5	4 3 0	i i 0	- 5
دەك ئا	ئى ئا	ئى ئا	دەدى	سىرغىن	
2 1 1	1 3 2	2 2 3	4 5 3	4 5 6	5 4 4 4 5
ئالاب	ئى تۇمە ئى	ئاق سۇ	سەن،	پوپ جان	قەھ رىد

4 3 0 دى دەرى	-	1	-	1	2 1 3 قال سان	4 3 5 5 ئە ئىبار	4 سەن
5 4 5 2 3 3	3	3	2 1 1 0	1 0 1	3 1 5 0	1 0	1 دى
6 5 4 3	-	3	4 2 1 1	1 . 1	2 3 4 3 4 3	3	3
4 5 4 5 ئۇغۇ	6	7 ئۇغۇ	1 6 7	6 5	5 . 5	6 4 6 5 6 6	6 . 7 ئۇغۇ
1 2 3	4 . 3	2 1 5 1	1 1 5	1 2 3 4 3	4 . 3	3	3
(7 6 5 4 3 2 1 1	-	1	(- 1	- 1	2 3 4 4	4 5	1
2 3 4 5	2 3 2 . 1	-	1	-	1	-	1 ئەي ...
2 1 3 2 دەرى	1 1	6 5	(1	- 1	2 1 3 2	1 . 1	1
- 1	- 1	- 1	3 2 1 ئىبار	2 1 3 ئىبار	2 1 6	6 1	1 ئە
1 1 2 6 ئوكسىد	5 7 ئىبار	2 1 3 2 ئىبار	3 3 ئىبار	2 1 0	-	1	1
4 3 0 بىزنىڭ	-	5	-	5	-	5 ئىبار	6 5 7 ئىبار
4 5 5 مەش	5 4	4 4 5 ئىبار	6 5 6 ئىبار	1 1 5 ئىبار	6 5 ئىبار	6 5 ئىبار	6 5 ئىبار
1 3 5 5 ئىبار	4 3	2 1 1 ئىبار	1 1 ئىبار	2 2 3 ئىبار	4 3 ئىبار	4 3 ئىبار	4 3 ئىبار
2 1 ئىبار	- 1 دى	4 3 0 بىزنىڭ	- 1	- 1	- 1	2 1 قال	3 1 قال
4 2 1 1	- 1	2 3 4 3 4 3	- 3	5 4 5 2 3 3	3 1	3 1	3 1
0 3	- 3	- 3	- 3	- 3	- 3	- 3	- 3

تولۇق تېكىستى

ئاتاڭ ئېغىر كۈنلەردە ئازاتلىق ئۈچۈن،
قەدىل توغلىق سەپ بىلەن داۋانلار ئاستى،
قەھرىماندىن يالدا ماڭا بىر ئوغۇل،
قەھرىمانلىق بەلگىسى بىر مەدال قالدى.

ئانا ئېلىپ مەننى ساندۇقتىن شۇ دەم،
تاقاپ قويدى ئوغلىنىڭ كوكسىگە قاتار،
بىزنىڭ ئۇلۇغ بۇئەلدە ئۈچمەيدۇمەشئەل،
قەھرىمانلىق ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا قالدى.

كەلدى ئوغۇل يۇرتىغا، ئۇيىگە كەلدى،
بەختىيارلىق ئىلكىدە شۇ قەدە رەخوشال،
ئەۋلادىدىن گۈل تامار، كۈزلىرىدىن نۇر،
كوكسىگە يۇلتۇزدەك چاڭنايدۇمەدال.

ئانا ئېزىز ئوغلىنى باغرىغا تاشدى،
سېغىنغان جۈپ يۈزەكلەرتۈت بولۇپ يازدى،
دەدى ئانا: ئاتاڭدەك قەھرىمان بولمىسەن،
ئىناق سۇتۈمەننى ئاقلاپمەن نە ئارمان قالدى.

سەييارە قوشىغى

1 = F $\frac{4}{4}$

سوزى : بۇغدا ئابدۇللانىڭ
مۇزىكىسى : خارىس ئاشۇرۇپنىڭ

| 0 2 3·2 3·1 3 | 4·5 6·4 3 2 | 0 6 7·6 7·5 7 | 1̇ 6 6 6 0)

| 0 3 0 6 3 6 6 0 | 7·5 7 2·1 2 | 3·1 3 4 5·2 | 1 7 6 6 0

| 7 1 2 3 2 | 1 7 1 | 0 2 3·2 3·1 3 | 3 6 6 0 | (0 3 0 6 3 6 6 6 3

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 5·4 6·5 6 2 5 | 6 7 1̇ 6 | 5 4 3 2 0 | 0 - - 6

سەييارە زىر سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 4·5 6·4 3 2 | 0 6 7·6 7·5 7 | 1̇ 6 6 6 0 | (5*4 4 3) - 3

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 7 1 2 3 2 | 1 7 1 | 2 3 4 5·3 | 4 5 6 6 0 | 0 0 2 3·1 3

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 5 7 2·1 2 | 3·1 3 4 5·2 | 1 7 6 6 0) | 0 - - 6

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 3·1 7 2·1 | - 1̇ 7 6 | 5 6 6 6 0 | ((5 4 3 2 - 1 7 6) 6

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 6·7 2·1 2·3 | 2 1̇ 7 6 | 5 6 7 1̇ 0 | - - - 2

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 4 5 6·4 6 | 7 5 7 1̇ 6 | 5 4 3 2 0 | - - - 6

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 4 5 2 1 7 1 | 2 3 4 5·3 | 4 5 6 6 0 | - 2 3·1 3

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 4 5 6·4 3 2 | 0 6 7·6 7·5 7 | 1̇ 6 6 6 0 | (5*4 4 3) - 3

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

| 7·5 7 2·1 2 | 3·1 3 4 5·2 | 1 7 6 6 0 | 0 0 2 3·1 3

سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە سەييارە

6 - - - 0

سەييارە، سەييارە، سەييارە، سەييارە،
 كوك ئاسماننىڭ پەرىسى زىبانىدىن.
 قىزىل گۈل ئاشىغى بۇلبۇلدەك،
 كويىگە نەمەن كۆزلىرى شەھەرلەردەن.

تويىمىمىز ناغزىسى تولۇن ئاي،
 مەشورە پىلەر ئۇلۇن ئۇي قىزىغاي.
 كاۋنات گەرسالسا پايانداز،
 ئول سامان يولىنى راسلىغاي.

ۋەتەن قوشىقى

F = 1 $\frac{3}{4}$

سوزى: ئېزىزنىيازنىڭ
مۇزىكىسى: روزى ياسىنىڭ

1. $\underline{17} \underline{21} \underline{26} | 7 \quad 1 \quad 2 | 3 \quad 6 \quad 1 | 3 \underline{52} \underline{32} | 3 \underline{53} \underline{5} | 6 \underline{75} \underline{6} | 5 \quad 3 \quad 5 |$
 2. $- \quad - \quad 6 | - \quad - \quad 6 | 7 \quad \underline{2 \cdot 1} | 3 \underline{52} \underline{3} | 1 \quad - \quad 7 | 1 \quad - \quad 6 |$ (- - 6
 3. $5 \quad - \quad 3 | 2 \quad - \quad 1 | - \quad - \quad 3 | - \quad - \quad 3 | 4 \quad \underline{5 \cdot 2} | 1 \quad - \quad 7 | 1 \quad - \quad 3$
 4. $6 \quad - \quad 5 | (7 \quad 1 \cdot 6 | 7 \quad 1 \quad 0) | 3 \quad - \quad 2 | - \quad - \quad 2 | 1 \quad 7 \quad \underline{2} | 3 \underline{4} \underline{53} | 4$
 5. $6 \quad 7 \underline{5} \underline{6} | 5 \quad 3 \quad 5 | (- \quad - \quad 6 | - \quad - \quad 6 | 1 \underline{7} \quad \underline{2 \cdot 1} | \underline{27} \quad - \quad 2 | 1 \quad - \quad 7$
 6. $(- \quad - \quad 6 | - \quad - \quad 6 | 1 \underline{7} \underline{21} \underline{26} | 7 \quad 1 \quad 2 | 3 \quad 6 \quad 1 | 3 \underline{52} \underline{32} | 3 \underline{53} \underline{5} |$
 7. $\underline{24} \quad \underline{5 \cdot 3} | \underline{45} \quad - \quad 6 | \underline{71} \quad \underline{2 \cdot 5} | - \quad - \quad 6 | 7 \quad 1 \quad 3 | \underline{54} \quad 6 \quad 5 | 4 \quad - \quad 3 |$
 8. $2 \quad - \quad 7 | 1 \quad \underline{3 \cdot 2} | 3 \quad 1 \quad 2 | 3 \quad - \quad 4 | 5 \quad \underline{6 \cdot 3} | - \quad - \quad 3 | - \quad - \quad 3 |$
 9. $3 \quad 1 \quad 2 | 3 \quad - \quad 4 | 5 \quad \underline{6 \cdot 3} | - \quad - \quad 3 | - \quad - \quad 3 | 2 \quad 1 \quad 6 | 7 \quad - \quad 1$
 10. $5 \quad 3 \quad 5 | - \quad - \quad 6 | - \quad - \quad 6 | 1 \underline{7} \underline{21} \underline{26} | 7 \quad - \quad 1 | 2 \quad - \quad 7 | 1 \quad \underline{3 \cdot 2}$
 11. $- \quad - \quad 6 | 1 \underline{7} \underline{21} \underline{26} | 7 \quad 1 \quad 2 | 3 \quad 6 \quad 1 | 3 \underline{52} \underline{32} | 3 \underline{53} \underline{5} | 6 \quad 7 \underline{5} \underline{6} |$
 12. $\underline{45} \quad - \quad 6 | 7 \quad 1 \quad \underline{27} | - \quad - \quad 6 | 1 \underline{7} \underline{21} \underline{26} | 1 \underline{7} \quad \underline{2 \cdot 7} | 6 \quad - \quad 5 | (- \quad - \quad 6 |$
 13. $3 \quad \underline{52} \underline{32} | 3 \quad \underline{53} \underline{5} | 6 \quad \underline{75} \underline{6} | 5 \quad 3 \quad 5 | (- \quad - \quad 3 | - \quad - \quad 3 | \underline{45} \quad \underline{64} \quad 3$
 14. $3 \quad - \quad 4 | 5 \quad - \quad 3 | - \quad - \quad 6 | - \quad - \quad 6 | 1 \underline{7} \underline{21} \underline{26} | 7 \quad 1 \quad 2 | 3 \quad 6 \quad 1$
 15. $6 \quad - \quad 5 | 6 \quad \underline{7 \cdot 6} | 1 \underline{7} \underline{21} \underline{26} | 7 \quad 1 \quad 2 | 3 \quad 6 \quad 1 | - \quad - \quad 3 | 4 \quad \underline{52} \underline{32}$
 16. $0 \quad 0 \quad 6 | - \quad - \quad 6 | - \quad - \quad 6 | - \quad - \quad 6 | 1 \underline{7} \underline{21} \underline{26} | 7 \quad 1 \quad 2 | 3 \quad 6 \quad 1 | - \quad - \quad 3 | 1 \quad - \quad 7$

تولۇق تېكىستى

ئاشىق قوشاق توقۇيدۇ، باھاردىنمۇ گۈزەلسەن،
 سويگىنىگە يارىغا، باھار ئاشىق ھوسنىۋىگە،
 مەنمۇ ۋەتەن مەھرەشگە، لەپىدىگەن قىزىل توغ،
 چەكتم ئىلھام تارىغا، نۇرچا چىدۇكوكسۇڭگە،
 ھور قوينىڭدا يايىرىمەن،
 قىلچە غېمىم زارىم يوق،
 سەندىن ئارتۇق يارىتىپ،
 سويگەن ئانام يارىم يوق.

ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئوتكۇ-
زۇلكەن 1982 - يىللىق تىياتىر
كورىگى (بىرىنچى قېتىملىق)
دىن كورۇنۇشلەر

— سۆزەتلەرنى چى دۆلك تارتقان

2 . ئالتاي رايونلۇق چىگجۆي تىياتىر
ئومىكىنىڭ ئورۇنلىشىدا: «سالغا - سەمەن».

1 . شىنجاڭ سەنئەت ئومىكىنىڭ ئورۇنلىشىدا: ئوسۇپلەر ئۇسۇللۇق تىياتىرى «تە-
پاناشادا كۆھەر ئىزلەش».

3 . قۇتۇبى ناھىيىلىك شىنجاڭ كۆيى
تىياتىر ئومىكىنىڭ ئورۇنلىشىدا: «خاپىغان ئاچا».

6 . شىنجاڭ چىگجۆي تىياتىر ئومىكىنىڭ
ئورۇنلىشىدا: يېڭىدىن يېزىلغان تارىخىي دىرامما
«چاشكەنگە تەلپۈنۈش».

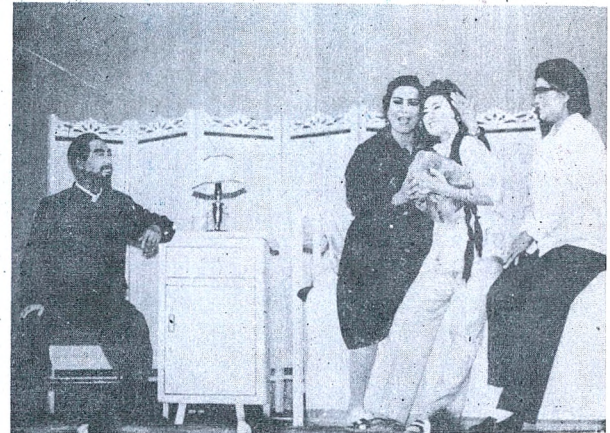
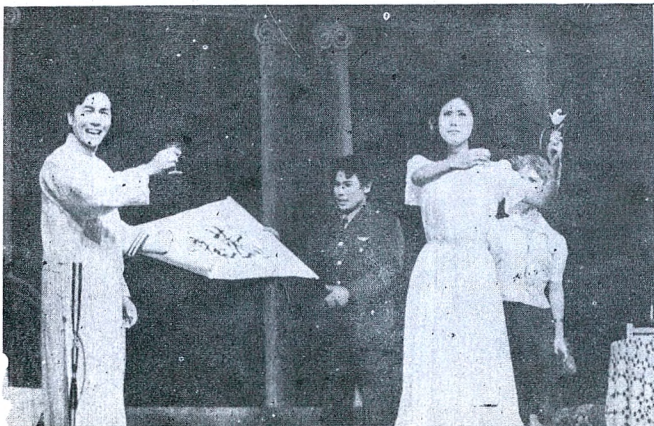

5 . ئۈرۈمچى شەھەرلىك چىگجۆي تىياتىر
ئومىكىنىڭ ئورۇنلىشىدا: «يېڭى كېلىنىڭ زىيا-
پەتىنى رەت قىلىشى».

4 . شىخەنزە شەھەرلىك سەنئەت ئومى-
كىنىڭ ئورۇنلىشىدا: بىر پەردىلىك ئۇسۇللۇق تىياتىر «ياخشى بالا».

7 . شىنجاڭ دىرامما ئومىكىنىڭ ئورۇنلى-
شىدا: «خۇزاشيانىڭ ئوغلى».

8 . سانجى ئوبلاستلىق يۇچۇ تىياتىر ئومى-
كىنىڭ ئورۇنلىشىدا: «بىز ئائىلە كىشىلىرى».

新疆艺术 (双月刊)

XINJIANG ART

(قوش ئايلىق ژورنال)

شىنجاڭ سەنئىتى

编辑: 《新疆艺术》编辑部 (乌鲁木齐市民主路32号)
 出版: 新疆人民出版社 印刷: 乌鲁木齐市印刷厂
 国内总发行: 乌鲁木齐市邮局 每半月15日出版
 全国各地邮局(所) 订阅、零售、代销
 国外总发行: 中国出版对外贸易总公司 (北京614信箱)
 彩页制版: 天津市人民印刷厂 新疆期刊登记号: 032

«شىنجاڭ سەنئىتى» تەھرىر بۆلۈمى تۈزۈدى (ئۈرۈمچى دېموكراتىيە يولى 32 - قورۇ)
 شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ياسا زاۋۇتىدا بېسىلدى
 رەڭلىك رەسىملەر تېبەنچىن شەھەرلىك خەلق ياسا زاۋۇتىدا سېتىشقا ئېلىندى
 ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ مەملىكەت بويىچە ھەممە جايلىرىدىكى پوچتا
 ئىدارىلىرى مۇستەقىل قوبۇل قىلىدۇ ۋە پارچە ساتىدۇ.
 جۇڭگو نەشرىياتى تاشقى سودا باش شىركىتى تەرىپىدىن چەتئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
 (بېيجىڭ 614 - نومۇرلۇق خەت ساندۇكى) تاق ئايلىرىنىڭ 15 - كۈنى نەشرىدىن چىقىدۇ

本刊代号: 58-7

定价: 0.50元

ژورنال نومۇرى: 7 - 58 تىزىم نومۇرى: 032 پارچە باھاسى 0.50 ۋەن